

Заснований у квітні 2015 р.

Зареєстрований
Міністерством
юстиції України

Свідоцтво
Про державну реєстрацію
серія КВ № 24402-14242ПР
від 28.12.2019 р.

Виходить шість разів на рік.
Мова видання: українська
та англійська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) та Наказу Міністерства освіти
та науки України № 1166 від 23.12.2022 р.
(додаток 3) журнал включено до Переліку
наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузі юридичних наук
(081 «Право», 293 «Міжнародне право»,
262 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет
внутрішніх справ

Юридичний бюлетень

Випуск 30

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 26.09.2023 р.)

Головний редактор:

Галуцько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:

Ізбаш Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:

Аброськін Вячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Белогубова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Горошко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПрН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнієнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Григорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Легеца Олія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлютін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Ярмачі Христовор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ЗМІСТ

**ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА**

Карбовський Дмитро Олексійович
СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ЗАСТОСУВАННІ ЗАСОБІВ ЗНЕБОЛЮВАННЯ
ЯК ЕЛЕМЕНТА ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОРАНЕНИМ В СИСТЕМІ
ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗМЕНШЕННЯ СЛАБКОГО
ТА ПОМІРНОГО БОЛЮ).....7

Чукаєва Вероніка Олександрівна
ПРАВОВА ДОКТРИНА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ
ТА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ..... 19

**ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО
ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

Кобко Роман Васильович
ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ..... 27

Лабунський Олександр Олександрович
ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ
ЗА РАХУНОК ПОДАТКОВИХ ВАЖЕЛІВ.....35

Маковій Віктор Петрович, Кузніченко Сергій Олександрович
ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСІБ ДО КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 43

Студенець Ірина Сергіївна
ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У КОНЦЕСІЯХ..... 52

Тодоріка Костянтин Володимирович
ПІДСТАВА ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ,
ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ..... 59

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО
ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Брановицький Віктор Володимирович
РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА
ГРОМАДЯН КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ
ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ66

Горб Володимир Вікторович
ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ..76

Капуляк Віталій Петрович
ПІДРОЗДІЛИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ..... 86

Книшов Вадим Петрович
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ..... 92

Процюк Едуард Олександрович
АНТИКОРУПЦІЙНЕ ПОСТСЛУЖБОВЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА:
СУТНІСТЬ, ДИЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ, ПРИКЛАДНІ МЕЖІ.....100

Шерстюк Ганна Миколаївна
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ДОГОВОРІВ В УКРАЇНІ.....110

**ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
ТА КРИМІНОЛОГІЇ**

Алексєєнко Анна Олександрівна
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ ЛЮДИНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....115

Богатирьов Іван Григорович, Пузирьов Михайло Сергійович
ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ
РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІКТИМНОСТІ.....123

Гриценко Оксана Анатоліївна, Барабаш Гліб Вікторович
НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ
З МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦІЗНИХ ТОВАРІВ (СТ. 204 КК УКРАЇНИ): АНАЛІЗ
ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ132

Карпова Наталія Юріївна, Жук Аліна Вікторівна
ОЦІНЮВАЧ МАЙНА ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 384 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....140

Колб Олександр Григорович, Конопельський Віктор Ярославович
ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИХ МАРГІНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ –
ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ...149

Тригуб Сергій Миколайович
ПРИНЦИПИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ.....156

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Бурангулов А.В., Залєвська І.І., Коломієць Ю.М.
ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ТАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ
ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПІД ЧАС РУХУ СЛУЖБОВОГО АВТОМОБІЛЯ
ЯК СПОСІБ ПРИПИНЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗЛОЧИНІВ.....163

Дульський Олександр Леонідович
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ174

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

Ізбаш Катерина Сергіївна
ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
З ГРОМАДСЬКІСТЮ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ181

CONTENTS

GENERAL THEORETICAL PROBLEMS OF THE STATE AND LAW

<i>Karbovsky Dmytro Oleksiyovych</i> MODERN APPROACHES TO THE USE OF ANESTHETICS AS AN ELEMENT OF PRE-MEDICAL ASSISTANCE TO THE WOUNDED IN THE SYSTEM OF TACTICAL MEDICINE (ON THE EXAMPLE OF REDUCTION OF WEAK AND MODERATE PAIN).....	7
<i>Chukaeva Veronika Oleksandrivna</i> THE LEGAL DOCTRINE OF MODERN UKRAINE AND THE FORMATION OF THE PUBLIC AUTHORITY SYSTEM.....	19

ISSUES OF CIVIL, COMMERCIAL AND LABOR LAW

<i>Kobko Roman Vasylyovych</i> PECULIARITIES OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	27
<i>Labunskyi Oleksandr Oleksandrovich</i> STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESSES IN EUROPEAN COUNTRIES THROUGH TAX LEVERS.....	35
<i>Makovii Viktor Petrovych, Kuznichenko Serhii Oleksandrovych</i> TECHNOLOGY TRANSFER AS A MEANS OF COMMERCIALIZING INTELLECTUAL PROPERTY.....	43
<i>Studenets Iryna Serhiivna</i> COMPLIANCE WITH AND PROTECTION OF THE EMPLOYEES' RIGHTS IN CONCESSIONS.....	52
<i>Todorika Kostyanta Volodymyrovych</i> BASIS FOR REALIZATION OF SOCIAL PROTECTION OF PEOPLE, LIVING WITH HIV.....	59

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY

<i>Branovytskyi Viktor Volodymyrovych</i> THE ROLE OF PUBLIC LAW ENTITIES IN ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL SUPPORT OF THE REALISATION OF CITIZENS' RIGHT TO USE NATURAL OBJECTS OF PROPERTY RIGHTS OF THE PEOPLE OF UKRAINE.....	66
<i>Horb Volodymyr Viktorovych</i> PROBLEMS OF DIGITAL TRANSFORMATION SECURITY SERVICES OF UKRAINE.....	76
<i>Kapulyak Vitaliy Petrovych</i> JUVENILE PREVENTION UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES UNDER MARTIAL LAW.....	86
<i>Knyshov Vadim Petrovych</i> IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS OF ADMINISTRATIVE LEGISLATION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE.....	92

Protsiuk Eduard Oleksandrovich
ANTI-CORRUPTION POST-GOVERNMENT REPRESENTATION RESTRICTION:
ESSENCE, DILEMMAS OF INTERPRETATION, APPLIED LIMITS.....100

Sherstyuk Anna Mykolaivna
PROBLEMS OF IMPLEMENTATION
OF ADMINISTRATIVE CONTRACTS IN UKRAINE.....110

PROBLEMS OF CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY

Aleksieienko Anna Oleksandrivna
RESPONSIBILITY FOR TORTURE OF A PERSON: COMPARATIVE LEGAL
ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES.....115

Bogatyrev Ivan Grigoryovych, Puzyryov Mykhailo Serhiyov
THE PROBLEM OF RESEARCHING VICTIMS OF CRIMES IN THE CONDITIONS
OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR THROUGH THE PRISM OF VICTIMHOOD....123

Hrytenko Oksana Anatoliivna, Barabash Glib Victorovich
ILLEGAL PRODUCTION, STORAGE, SALE OR TRANSPORTATION
FOR THE PURPOSE OF SALES OF EXCISABLE GOODS (ARTICLE 204
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE): CERTAIN LEGISLATIVE IMPROVEMENTS.132

Karpova Nataliia Yuriivna, Zhuk Alina Viktorivna
PROPERTY APPRAISER AS SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSE PROVIDED
BY PART 1 OF ART. 384 OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....140

Kolb Oleksandr Hryhorovych, Konopelskyi Viktor Yaroslavovych
PREVENTION OF SELF-INTERESTED AND VIOLENT CRIMINAL OFFENSES
COMMITTED BY MARGINAL GROUPS IS ONE OF THE AREAS
OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE.....149

Tryhub Serhii Mykolaiiovych
PRINCIPLES OF COMBATING ILLICIT TRAFFICKING IN NARCOTIC DRUGS,
PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND PRECURSORS.....156

CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE; OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY

Burangulov A.V., Zalevska I.I., Kolomiets Yu.M.
LEGAL GROUNDS AND TACTICS FOR THE USE OF FIREARMS BY THE POLICE
OFFICERS WHILE DRIVING AN OFFICIAL VEHICLE AS A WAY OF STOPPING
TRANSPORT CRIMES.....163

Dulskyi Oleksandr Leonidovych
EUROPEAN STANDARDS OF FORENSIC SUPPORT
FOR EVIDENCE COLLECTION BY THE DEFENCE.....174

LEGAL PSYCHOLOGY AND LEGAL EDUCATION

Izbash Kateryna Serhiivna
PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE INTERACTION WITH THE PUBLIC
IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES.....181

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 341.33 : 616-082

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.01>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ЗАСТОСУВАННІ ЗАСОБІВ ЗНЕБОЛЮВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТА ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПОРАНЕНИМ В СИСТЕМІ ТАКТИЧНОЇ МЕДИЦИНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗМЕНШЕННЯ СЛАБКОГО ТА ПОМІРНОГО БОЛЮ)

Карбовський Дмитро Олексійович,
orcid.org/0000-0003-2576-6494

завідувач кафедри спеціальної фізичної
та вогневої підготовки (Херсонський
факультет Одеського державного
університету внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

У роботі з врахуванням введеного в Україні правового режиму воєнного стану досліджується актуальна проблема – надання домедичної допомоги пораненим особам в службово-бойових/бойових умовах. Проаналізовано існуючі види домедичної допомоги пораненим в системі тактичної медицини (самодопомога військовослужбовців, допомога бійців-рятувальників та бойових медиків); конкретизовано обов'язки визначених суб'єктів щодо її надання. Розкрито особливості та наведено порядок надання домедичної допомоги в службово-бойових/бойових умовах на різних її фазах – 1) допомога (догляд) під вогнем, 2) тактична евакуаційна допомога та 3) тактична польова допомога.

Визначено послідовність дій рятувальника при наданні пораненій особі домедичної допомоги за алгоритмами рятувальних дій MARCH та PAWS.

Розглянуто поняття седації та ознаки її прояву у пораненої особи. Описано два основних підходи до застосування засобів знеболення під час надання домедичної допомоги в польових/бойових умовах – 1) біль легкий або помірний та 2) біль помірний або сильний. Звернуто увагу на необхідність врахування ряду факторів при застосуванні лікарських (знеболювальних) засобів: 1) стан пацієнта; 2) доцільність медичного препарату для ефективного усунення в організмі пораненого негативних станів; 3) ефективна доза та концентрація лікувальної речовини; 4) правильний час введення та 5) оперативно дієвий шлях введення визначених ліків/знеболювальних медичних засобів.

Охарактеризовано особливості методів введення знеболювальних препаратів в організм пораненого (оральний, трансмукозний, інтраназальний, внутрішньом'язовий, внутрішньовенний, внутрішньокістковий), проведено їх терапевтичну характеристику (конкретизовано початок дії, визначено переваги та недоліки застосування).

Здійснено моніторинг лікарських препаратів, які застосуються для зменшення слабкого та помірного болю у пораненої особи немедичним персоналом (бійцем-рятувальником) і передбачають використання ним простих способів введення ліків (оральний, трансмукозний, інтраназальний) – фентанілу цитрат, діазепам (валіум), парацетамол та ондансетрон (ODT).

Досліджено лікувальні властивості знеболювальних засобів, котрі можуть застосовуватися медичними працівниками (бойовим медиком) для цієї ж мети з використанням вищезазначених та складніших способів введення ліків (внутрішньом'язовий, внутрішньовенний, внутрішньокістковий) – налоксон та мелоксикам (додатково до вказаних вище). Уточнено показання для застосування знеболювальних засобів, вказано їх лікувальні дози, зазначено оптимальний шлях введення та тривалість дії ліків, а також визначено їх потенційні побічні ефекти і протипоказання для застосування.

Ключові слова: службово-бойові/ бойові умови, тактична медицина, поранені особи, домедична допомога/самодопомога, військовослужбовці, бійці-рятувальники, бойовий медик, алгоритми рятувальних дій MARCH та PAWS, медичні засоби знеболення, порядок застосування лікарських засобів, способи введення ліків.

MODERN APPROACHES TO THE USE OF ANESTHETICS AS AN ELEMENT OF PRE-MEDICAL ASSISTANCE TO THE WOUNDED IN THE SYSTEM OF TACTICAL MEDICINE (ON THE EXAMPLE OF REDUCTION OF WEAK AND MODERATE PAIN)

Karbovsky Dmytro Oleksiyovych,
orcid.org/0000-0003-2576-6494
Head of the Department of Special
Physical and Fire Training
(Kherson Faculty of Odesa State
University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

In the work, taking into account the introduction of the legal regime of martial law in Ukraine, an actual problem is investigated – providing of pre-medical assistance to wounded persons in service-combat/ combat conditions. The existing types of pre-medical assistance to the wounded in the system of tactical medicine (self-help of military personnel, help of rescue fighters and combat medics) were analyzed; the responsibilities of specified subjects regarding its provision are specified. The specifics are disclosed and the procedure for providing the pre-medical assistance in service-combat/ combat conditions in its various phases is revealed – 1) help (care) under fire, 2) tactical evacuation help and 3) tactical field help.

The sequence of actions of a rescuer when providing the wounded person with pre-medical assistance according to the algorithms of rescue actions MARCH and PAWS was determined.

The concept of sedation and signs of its manifestation in a wounded person are considered. Two main approaches to the use of anesthetics during the provision of pre-medical assistance in field/ combat conditions are described – 1) mild or moderate pain and 2) moderate or severe pain. Attention was drawn to the need to take into account a number of factors when using medical (analgesic) agents: 1) the patient's condition; 2) the expediency of the medical preparation for effective elimination of negative conditions in the body of the wounded person; 3) effective dose and concentration of the medicinal substance; 4) correct time of administration and 5) operationally effective route of administration of specified drugs/ analgesic medical agents.

The peculiarities of the methods of administration of anesthetics into the body of the wounded are characterized (oral, transmucosal, intranasal, intramuscular, intravenous, intraosseous), their therapeutic characteristics are carried out (the onset of action is specified, the advantages and disadvantages of use are determined).

Monitoring of drugs which are used to reduce mild and moderate pain of a wounded person by non-medical personnel (rescuer fighters) and involves his use of simple methods of drug administration (oral, transmucosal, intranasal) – fentanyl citrate, diazepam (valium), paracetamol and ondansetron (ODT).

The therapeutic properties of anesthetics that can be used by medical workers (by combat medic) for the same purpose using the above-mentioned and more complex methods of drug administration (intramuscular, intravenous, intraosseous) – naloxone and meloxicam (in addition to the above mentioned) were studied. Indications for the use of analgesics are clarified, their therapeutic doses are indicated, the optimal route of administration and duration of action of the drugs are indicated, and their potential side effects and contraindications for use are also determined.

Key words: service-combat/combat conditions, tactical medicine, wounded persons, pre-medical assistance/self-help, military personnel, rescue fighters, combat medic, algorithms of rescue actions MARCH and PAWS, medical anesthetics, order of use of drugs, methods of administration of drugs.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. При проведенні правоохоронцями поліцейських операцій (службово-бойових дій під час припинення злочинів), під час несення служби з охорони громадського порядку (особливо під час стабілізаційних заходів на деокупованих територіях України при запровадженому правовому режимі воєнного стану) досить ймовірним є застосування правопорушниками (колаборантами/диверсійно-розвідувальними групами та ін.) вогнепальної чи холодної зброї, вибухово-небезпечних предметів тощо, що може спричинювати отримання поліцейськими значних (небезпечних для життя і здоров'я) тілесних ушкоджень внаслідок травмування їх (зброї, вибухонебезпечних предметів – *уточнено*) уражаючими факторами [1; 2; 3]. Тому в обов'язкову комплектацію індивідуальних аптечок поліцейських патрульної поліції та спецпідрозділів поліції КОРД входять знеболювальні засоби, зокрема, такі як *налоксон* (спрей назальний¹), *парацетамол* тощо [1]. Варто зазначити, що володіння домедичними знаннями та вміння щодо їх застосування входить в обов'язки поліцейського (бійця-рятувальника та бойового медика/санітара в підрозділах Збройних сил України й інших військових формувань) на прикладі курсу бойового медика ТССС СМС² [4; 5]. Крім цього, поліцейські/військовослужбовці, бійці-рятувальники та бойові медики мають свої визначені обов'язки щодо надання домедичної допомоги (*дали* – ДД) пораненим як під вогнем (загрозою ураження), так і в польових умовах (в укритті) та на етапі їх евакуації.

В системі тактичної медицини порядок надання ДД в службово-бойових/бойових умовах передбачає такі змістовно структуровані та логічно послідовні *фази*, як: 1) *допомога (догляд) під вогнем* (CUF); 2) *тактична польова допомога* (TFC); 3) *тактична евакуаційна допомога* (TACEVAC) [5; 6, с. 452–489]. У всіх трьох вищезазначених видах ДД в бойових умовах пріоритетною базовою послідовністю дій рятувальників-медиків/

¹ Назальні лікарські препарати (*лат. nasal*) – рідкі, м'які або тверді лікарські препарати, призначені для введення в носові порожнини людини загальної або місцевої дії.

² Курс ТССС СМС (*англ. Tactical Combat Casualty Care, combat medic / corpsman* – тактична бойова допомога пораненим, бойовий медик / санітар) – це спеціалізована медична програма, розроблена для підготовки військових, котра зосереджується на наданні допомоги пораненим на полі бою. Слово «тактичний» у назві вказує на те, що курс зорієнтовано на навчання надання медичної допомоги в умовах ведення бойових дій [джерело: <https://tccc.org.ua/>].

санітарів при її наданні пораненим особам є дотримання *алгоритму дій MARCH* (аббревіатура – *уточнено нами*) після усунення загроз для життя в умовах ТФС – зокрема, зупинка масивної кровотечі (M, пріоритет № 1), відновлення прохідності дихальних шляхів (A), забезпечення належного дихання (R), кровообігу (C), заходи боротьби із гіпотермією та травмами голови (H). Невід’ємним і логічним компонентом таких рятувальних дій в польових умовах (в укритті, під час евакуації – *уточнено нами*) є вжиття медиками заходів щодо мінімізації в поранених болю – дотримання *алгоритму дій RAWS* (аббревіатура – *уточнено нами*) після усунення загрози для життя – знеболення (P), застосування антибіотиків (A), догляд за ранами (W) та накладення шин (S) [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Дослідженням існуючих проблем тактичної медицини та домедичної підготовки військовослужбовців/правоохоронців займалися ряд вітчизняних дослідників (Вайда Т. С., Кузнецов О. І. [6, с. 98–101; 7, с. 38–40], В. Д. Юрченко, В. О. Крилюк, А. А. Гудима [8] та ін.), а також низка зарубіжних науковців (B. J. Eastridge, M. Hardin, J. Cantrell [9, с. 4–8], Eric A. Elster, Frank K. Butler, Todd E. Rasmusse [10, с. 475–476], B. Gegel, J. Burgert, J. Gasko [et al] [11, с. 1543–1547], J. Morrison, J. Oh, J. Dubose [et al] [12, с. 330–334] та ін. Основними аспектами досліджень вищезазначених вчених були: 1) визначення особливостей проведення рятувальних дій військовослужбовців в різних зонах ведення бойових дій – червоній (на місцевості під час ведення бою), жовтій (в найближчому укритті), зеленій (в польовому госпіталі); 2) розгляд основ самопомогі та способів переміщення/транспортування поранених осіб при їх евакуації; 3) ДД при ураженнях окремих частин тіла, при пораненнях різними видами сучасного військового озброєння тощо.

Разом з тим проблемним питанням застосування засобів знеболення в службово-бойових/бойових умовах українськими вченими в період мирного часу приділялось недостатньо уваги. Також в умовах воєнного стану існує нагальна необхідність підвищення рівня медичної підготовки з цього аспекту як у широкого загалу пересічних військовослужбовців, так і серед професійних медичних працівників підрозділів ЗСУ та правоохоронних органів для удосконалення їх рятувальних заходів у екстремальних (бойових) умовах.

Метою дослідження є: 1) уточнення можливостей тактичної медицини при наданні ДД пораненим в службово-бойових умовах на окремих фазах їх рятування; 2) визначення обсягів надання ДД пораненим (знеболення) суб`єктами військових підрозділів; 3) конкретизація підходів щодо знеболення та уточнення порядку реалізації відповідних заходів бойовими медиками в службово-бойових/бойових умовах; 4) характеристика лікарських препаратів, які застосовуються для зменшення слабого та помірного болю у поранених осіб (ефективний шлях введення, дозування, показання та протипоказання, тривалість дії препарату, обмеження щодо одночасного призначення знеболювальних медпрепаратів разом з ін. лікарськими засобами).

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо порядок дій рятувальників (бойових медиків) з надання ДД пораненій особі, котрі спрямовані на зменшення в неї рівня слабого та помірного болю.

Мета медичного знеболення (седатії³) полягає: 1) у зменшенні відчуття болю пораненим поліцейським/військовослужбовцем ЗСУ/ТрО до допустимого рівня, на якому ще зберігається прохідність дихальних шляхів та свідомість; 2) у зменшенні/припиненні больового відчуття в пораненої особи при проведенні болісних медичних маніпуляцій. При цьому седатія має проводитися під контролем медичного працівника.

³ Седатія – зниження подразливості чи збудження шляхом застосування седативних медикаментів, переважно для полегшення проведення медичної процедури. Прикладами таких медикаментів є кетамін, бензодіазепіни (мідазолам), ізофлуран, пропофол, етомідат, фентаніл, лорезапам.

Різні міри седатції використовують у ситуаціях з надання ДД при урахуванні медичної історії (анамнезу) ураженої особи, при оцінюванні належного рівня седатції, для уникнення недостатньої (ризик больових переживань та стресу) чи надмірної (ризик побічних дій, як-от зупинка дихання, що можуть призвести до смерті) седатції. Типовими рівнями седатції в загальному випадку є наступні: 1) збудження; 2) спокій; 3) чутливість до голосу; 4) чутливість до тактильних подразників; 5) чутливість лише до больових подразників; 6) нечутливість до больових подразників.

Розрізняють два основних підходи до застосування знеболення під час надання пораненій особі ДД в польових/службово-бойових умовах (див. схему 1):

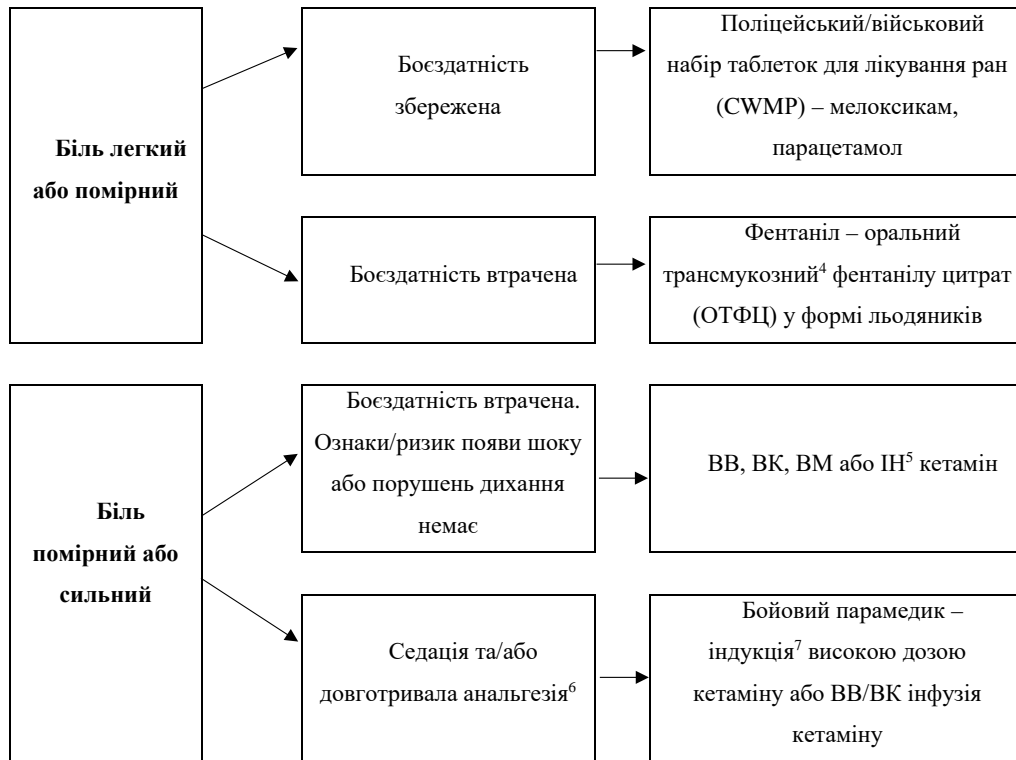

Схема 1. Сучасні підходи до знеболення під час надання допомоги в польових / службово-бойових умовах

Рятувальникам при проведенні седатції варто дотримуватись наступних положень: 1) бензодіазепіни *не повинні* призначатися разом з опіюідними анальгетиками;

⁴Трансмукозний – метод введення лікарського засобу через слизову оболонку: 1) *інтраназальний* (через носову порожнину), 2) *сублінгвальний* (через ротову порожнину, під язик) або 3) *ректальний* (спосіб введення ліків в просвіт прямої кишки через анус).

⁵ВВ (внутрішньовенний), ВК (внутрішньокістковий), ВМ (внутрішньом'язовий) або ІН (інтраназальний, через носову порожнину) – загальноприйнятті в медичній галузі скорочення назв методів введення лікарських препаратів в організм пораненого/хворого.

⁶Анальгезія (лат. *analgesia* – дослівно «без болю») – стан пригніченості больової чутливості людини в результаті впливу біологічно активних речовин на центральну нервову систему або її периферійні області; патологія, через яку блокується надходження до головного мозку сигналів від нервових закінчень, внаслідок чого повна відсутність відчуття болю.

⁷Індукція (мед.) – початкова фаза, визначення підтримувальної дози наркотичного препарату (існує три фази підтримувальної терапії: *індукція, стабілізація і підтримувальна фаза*). Індукція – це процедура призначення і перша фаза регулярного прийому наркотичного препарату під медичним наглядом, в особливих випадках (коли існують фактори, що підвищують ризик передозування) індукція може проводитися в умовах стаціонару. Тривалість госпіталізації при проведенні індукції, як правило, становить 3–5 днів.

2) у поранених, яким введені опіоїди, кетамін або бензодіазепіни, потрібно уважно слідкувати за прохідністю дихальних шляхів, їх диханням та кровообігом; 3) при застосуванні лікарських знеболювальних засобів потрібно враховувати такі фактори (правило «5 П»), як: а) стан пацієнта; б) доцільний препарат щодо дієвого усунення в організмі пораненого негативних станів; в) правильна доза та концентрація лікувальної речовини; г) правильний час та д) ефективний шлях введення визначених ліків (знеболювальних) [5].

Військовий набір таблеток для лікування ран – pill pack (CWMP) – повинен використовуватись всіма військовослужбовцями, які відчувають легкий або помірний біль, проте все ще залишаються боєздатними. Дослідження реєстру травм Міністерства оборони США свідчать, що лише 84 з 11 665 поранених прийняли ліки з індивідуальної аптечки, врятувавши таким чином собі життя чи зберігши належний стан здоров'я [5].

CWMP військовослужбовцю слід приймати самостійно, але може знадобитися й підказка бійця-рятувальника або бойового медика. Перевагами медичних препаратів такого набору є відсутність седатії та зміни свідомості – поранений може продовжувати брати участь у виконанні бойового завдання. Всі медичні засоби та препарати апробовані на практиці (наприклад, аспірин та інші нестероїдні протизапальні препарати (далі – НПЗП), які спричиняють дисфункцію тромбоцитів на декілька днів, не використовують до/під час участі в бойових діях.

Охарактеризуємо лікарські препарати, які застосовуються для зменшенні слабого та помірного болю у пораненої особи (див. табл. 1 та 2).

Розглянемо особливості застосування деяких знеболювальних засобів.

Фентанілу цитрату (далі – ОТФЦ) в тактичних умовах застосовується транслінгвально шляхом розміщення таблетки на верхню частину язика. Медикам, рятувальникам доцільно радити постраждалому не робити ковтання лікарського препарату (не приймати всередину).

При застосуванні фентанілу цитрату необхідно дотримуватися деяких правил: 1) помістити пастилку між щогою та яснами; 2) пастилку не жувати та не ковтати; 3) рекомендовано прикріпити пастилку/льодяник на паличці до пальця пораненого за допомогою пластиру як додаткову міру безпеки або прив'язати пастилку до уніформи чи бронежилета пораненого за допомогою булавки із застібкою та гумової стрічки (додатковий захід безпеки). Повторно оглянути і оцінити стан пораненого через 15 хвилин. Якщо зберігається сильний біль, то треба дати другу пастилку/льодяник, поклавши його за іншу щоку (за потреби). Доцільно слідкувати за можливим пригніченням дихання у пораненого.

Після застосування *фентанілу цитрату* в оральній формі чи в/в пораненого необхідно роззброїти та відібрати в нього засіб зв'язку.

Введення фентанілу цитрату (ОТФЦ) на догоспітальному етапі є використанням даного медпрепарату поза призначенням (не схвалено FDA), але такий метод рекомендований групою експертів.

Варто враховувати взаємодію фентанілу цитрату (ОТФЦ) з іншими ліками (наприклад, алкоголем, медзасобами, що пригнічують ЦНС, посилюють дію медпрепарату). Вживання цього медзасобу разом з інгібіторами моноаміноксидази (*скорочено – МАО*) може спровокувати гіпертонічний криз. Початок/пік/тривалість дії ОТФЦ: 15–60 с (< трансмукозно) / 20 с до 4 хв / 1–2 год. Кінцевими точками лікування є: 1) зменшення болю (до терпимого рівня); 2) відсутність порушень дихання, ознак шоку чи зміни свідомості [5].

Перевагами застосування ОТФЦ є наступні: 1) швидка анальгезія без встановлення ВВ чи ВК доступу; 2) економія часу; 3) забезпечення ВВ або ВК доступу за умов

Таблиця 1

Лікарські препарати, які застосуються для зменшення слабкого та помірного болю немедичним персоналом (бійцем-рятувальником)

Категорія	Медичний препарат	Показання до застосування	Доза (шлях введення/тривалість)	Побічні ефекти/протипоказання
Знеболювальний засіб	Діазепам (в ін. країнах – валіум, апаурин, ассівал, реланіум, реліум, седуксен, сибазон)	Показання: тривожні розлади, безсоння (бензодіазепіни показані тільки при тяжких розладах, особливо для пацієнтів, які мають критичні патологічні стани); усунення м'язових спазмів, асоційованих зі спазмами церебральної етіології. Премедикація при незначних хірургічних втручаннях.	Дозування: одна таблетка містить діазепаму 5 мг (0,005 г) – звичайна доза для дорослих на добу. Максимальна доза – до 30 мг на добу у кілька прийомів. Шлях введення знеболювального – перорально.	Протипоказання: підвищена чутливість до бензодіазепінів або до будь-якого з компонентів препарату; тяжка дихальна недостатність, тяжка печінкова недостатність, фобічні або нав'язливі стани, хронічні психози, алкогольна та наркотична залежність (за винятком гострого абстинентного синдрому).
Знеболювальний засіб	Парацетамол (ацетамінофен, тайленол, мобік)	Показання: поранений може вести бойові дії. Для знеболення при легкому та помірному болю у постраждалого зі збереженою боєздатністю	Дозування: 1000 мг (2 таблетки / капсули по 500 мг) кожні 8 годин перорально	Протипоказання: гіперчутливість. Потенційні побічні ефекти: висипання, нудота, блювота, запаморочення, млявість, потовиділення, озноб або біль у животі при гострому отруєнні, підвищення печінкових ферментів, гіпоглікемія та гепаторенальна недостатність із токсичним ураженням печінки
Знеболювальний та протизапальний засіб	Мелоксикам	Показання: для знеболення при легкому та помірному болю у постраждалого зі збереженою боєздатністю (поранений може вести бойові дії)	Дозування: 15 мг (у формі таблеток) – один раз на добу. Шлях введення – перорально	Протипоказання: гіперчутливість до НПЗП чи саліцилатів, астма, важкі захворювання нирок або печінки. Побічні ефекти: набряк, грипоподібний синдром, біль в животі, діарея, нудота, виразки та кровотеча ШКТ, анемія, головний біль або безсоння
Знеболювальний засіб	Ондансетрон (ODT)	Показання: профілактика та лікування нудоти та блювання, пов'язаних із прийомом знеболювальних препаратів Переваги: відсутність седатії або зміни психічного стану потерпілого; відсутність пригнічення дихання; гіпотензії немає.	Дозування: 4 мг ондансетрону кожні 8 годин; повторити через 15 хвилин при стійких симптомах; приймати не більше 8 мг впродовж 8 годин. Початок / пік / тривалість дії: 20 сек – 4 хв Шлях введення – ВВ < ВК < транслінгвальний Шлях(и) введення: ондансетрон доступний у формі для ВВ, ВК, ВМ введення або у формі оральних розчинних таблеток (ОРТ – ODT). Взаємодія з іншими ліками: рифампін може знизити рівень ондансетрону	Протипоказання: гіперчутливість Можливі побічні ефекти: запаморочення, пресинкопе, головний біль, седатія, діарея, запор, сухість у роті

Таблиця 2

Лікарські препарати, які застосуються при зменшенні слабкого та помірного болю медичним персоналом / бойовим медиком

Категорія	Препарат	Показання до застосування	Доза (шлях введення/тривалість)	Побічні ефекти/протипоказання
Знеболювальний засіб	Фентанілу цитрат	Показання: поранений не має шоку чи порушень дихання (дихальної недостатності) або не має значного ризику розвитку будь-якого з цих станів	Дозування: I спосіб: перша доза – 800 мкг в оральній формі, що проникає через слизову оболонку; другу дозу повторити через 15 хв, якщо після введення першої дози не досягнуто знеболюючого ефекту (біль не контролюється першою дозою) II спосіб 100 мкг інтраназально; дозу повторити через 30 хв. III спосіб перша доза – 50 мкг в/в (0,5–1 мкг/кг); другу дозу повторити через 30 хв. Шлях введення ОТФЦ – трансмукозний (трансбуквальний).	Протипоказання: гіповолемічний шок, порушення (пригнічення) дихання Можливі побічні ефекти: седативний ефект, ейфорія, брадикардія, артеріальна гіпотензія, пригнічення кровообігу, міоз, затуманення зору, нудота, блювання, ларингоспазм, бронхоконстрикція або пригнічення дихання. Якщо у постраждалого є один з цих протипоказів, слід використовувати кетамін
	Діазепам (в ін. країнах – валіум, апаурин, ассівал, реланіум, реліум, седуксен, сибазон)	Показання: (див. табл. 1)	Дозування: одна таблетка містить діазепаму 5 мг (0,005 г) – звичайна доза для дорослих на добу. Максимальна доза – до 30 мг на добу у кілька прийомів.	Протипоказання: (див. табл. 1).
Знеболювальний засіб	Парацетамол (ацетамінофен, тайленол, мобік)	Показання: поранений може вести бойові дії Для знеболення при легкому та помірному болю у постраждалого зі збереженою боєздатністю	Дозування та шлях введення (див. табл. 1)	Протипоказання та потенційні побічні ефекти (див. табл. 1)
Знеболювальний засіб	Мелоксикам (протизапальний засіб)	Показання (див. табл. 1)	Дозування та шлях введення (див. табл. 1)	Протипоказання та потенційні побічні ефекти (див. табл. 1)
Знеболювальний засіб	Налоксон	Покази: 1) передозування опіоїдів; 2) гіпотензія; 3) пригнічення/ порушення дихання; 4) сильні зміни психічного стану або втрата свідомості	Дозування: 0,4–2 мг (ІН, ВМ, ВВ або ВК) Повторюйте кожні 2–3 хвилини, доки симптоми не зникнуть, або введіть максимальну дозу 10 мг Шлях(и) введення: Налоксон доступний у формі для ІН, ВМ, ВВ або ВК введення. Початок / пік / тривалість дії: 1–2 хв / 5–15 хв / різна	Протипоказання: гіперчутливість Можливі побічні ефекти: 1) усунення знеболювального ефекту опіоїдів; 2) тремор; 3) гіпервентиляція; 4) сонливість; 5) пітливість; 6) підвищення АТ; 7) тахікардія; 8) нудота та блювання.

поганого освітлення є складним навіть із приладами нічного бачення; 4) збереження медресурсів для поранених, яким вони можуть ще знадобитися. Доцільно пам'ятати, що 800 мкг фентанілу забезпечує контроль болю, еквівалентний 10 мг морфіну.

Ондансетрон 4 мг ODT (таблетки, які розчиняються в ротовій порожнині або в/в чи в/м та в/к) вживаються кожні 8 годин при виникненні нудоти або блювоти. Також кожні 8 годин можна робити повторне введення ще 4 мг через 15 хвилин, якщо нудота і блювота зберігаються. Не варто вводити більше 8 мг в кожний восьмигодинний інтервал. Оральна форма ондансетрону не прийнятна альтернатива формі ODT. У 2014 році ондансетрон замінив прометазин, ставши протиблювотним засобом вибору для ТССС.

Мелоксикам при взаємодії з іншими ліками спричинює зниження ефекту інгібіторів ангіотензинперетворюючого ферменту (*скорочено* – АПФ) та діуретиків, а також підвищення концентрації літію та його токсичності. При одночасному прийомі з варфарином або аспірином мелоксикам спричинює збільшення ризику кровотечі в шлунково-кишковому тракті людини. Початок/пік/тривалість дії медзасобу: 30–60 хв / 5–6 год / 20–24 год. Особливості застосування ондансетрону в тактичних умовах наступні: 1) вплив на виконання військової місії мінімальний або відсутній; 2) препарат не варто давати пораненим службовим собакам [5].

При застосуванні декількох лікарських препаратів для знеболення не рекомендована поліпрагмазія⁸; не треба застосувати бензодіазепіни на додаток до опіоїдної анальгезії⁹.

Особливості застосування парацетамолу в тактичних умовах полягають в тому, що: 1) вплив лікарського засобу на виконання бойового завдання мінімальний або відсутній; 2) не варто давати медзасіб пораненим службовим собакам. Необхідно враховувати особливості *взаємодії парацетамолу з іншими ліками*, наприклад, холестирамін може зменшити всмоктування парацетамолу. Барбітурати, карбамазепін, фенітоїн, рифампін і надмірне вживання алкоголю можуть збільшити потенційну гепатотоксичність парацетамолу. Початок / пік / тривалість дії парацетамолу наступні: 20–45 хв / 1–2 год / 3–4 год.

Якщо для надання домедичної допомоги пораненому використовуються опіоїдні анальгетики, то має бути доступним **налоксон** (0,4 мг в/в, в/м або інтраназально). Налоксон доцільно титрувати до досягнення лікувального ефекту (усунення ознак і симптомів передозування наркотиків), але при цьому варто продовжувати контролювати біль у пораненого (дія налоксону може закінчитись раніше за дію опіатів).

Рятувальникам/медикам необхідно враховувати наслідки взаємодії налоксону з іншими ліками: 1) прийом медзасобу разом з кардіотоксичними препаратами може спричинити серйозні серцево-судинні ефекти; 2) в тактичних умовах, коли вводяться потерпілому опіоїдні анальгетики, доцільно мати біля себе налоксон, який слід вводити якнайшвидше (не відкладати для встановлення ВВ доступу, а використовувати препарати ІН або ВМ).

Побічними реакціями на застосування **діазепама** можуть бути наступні: 1) підвищена стомлюваність, сонливість, м'язова слабкість (після кількох днів прийому вони спонтанно

⁸ Під назвою *поліпрагмазія* (грец. *poly* – багато, *pragma* – предмет) або поліфармакотерапія передбачається одночасне використання декількох медичних препаратів (лікарських процедур) проти кількох видів захворювання. Часто бажання лікаря призначити хворому декілька видів препаратів пов'язане з ураженням декількох органів або їх систем. У 2017 році Всесвітня організація охорони здоров'я визначила поліпрагмазію як одночасне використання 4 або більше лікарських засобів (не стосується випадків тяжкого стану хворого, що знаходиться в реанімаційному відділенні).

⁹ *Анальгезія* (лат. *analgesia* – дослівно «без болю») – стан пригніченості больової чутливості людини в результаті впливу біологічно активних речовин на центральну нервову систему або її периферійні області; патологія, через яку блокується надходження до головного мозку сигналів від нервових закінчень, внаслідок чого повна спостерігається відсутність відчуття болю.

зникають або їх можна уникнути шляхом зниження дози препарату); 2) з боку нервової системи: порушення мовлення, головний біль, тремор, запаморочення, погіршення настрою, гнів; зі збільшенням терапевтичної дози препарату підвищується ризик виникнення амнезії; 3) аномальна поведінка; 4) психічні порушення: неспокій, збудження, дратівливість, агресивність, марення, ворожість, нічні кошмари, галюцинації, психози, зміна поведінки та ін. несприятливі поведінкові ефекти (у разі їх появи необхідно негайно припинити застосування препарату), сплутаність свідомості, емоційна бідність, зниження уваги, депресія; 5) травми, отруєння, процедурні ускладнення: підвищений ризик падінь і переломів; 6) з боку травного тракту: нудота, сухість у роті або гіперсаливація, запор та інші шлунково-кишкові розлади; 7) з боку органів зору: диплопія, нечіткість зору; 8) з боку серцево-судинної системи: артеріальна гіпотензія, недостатність кровообігу, серцева недостатність, включаючи зупинку серця; 9) з боку сечовидільної системи: нетримання або затримка сечі; 10) з боку шкіри: шкірні реакції; 11) з боку органів слуху: вертимо; 12) з боку дихальної системи: пригнічення дихання, включаючи дихальну недостатність; 13) з боку гепатобіліарної системи – рідко жовтяниця; 14) інші: біль у суглобах, зміна лібідо.

Висновки. Провівши аналіз чинного законодавства України та спеціальної медичної літератури з піднятої проблеми – застосування знеболювальних медзасобів в службово-бойових умовах – можемо зробити деякі узагальнення з предмету дослідження.

1. Тактична медицина характеризується специфічними відмінностями у порядку надання ДД потерпілим у порівнянні з екстреною медичною допомогою, яка надається потерпілим в мирних умовах.

2. Роль та обов'язки щодо надання ДД потерпілим притаманні широкому колу суб'єктів поліцейського/військового підрозділу, як-от: 1) всім військовослужбовцям/працівникам поліції; 2) визначним бійцям-рятувальникам та 3) бойовим медикам. Кожна із цих категорій має свої повноваження та можливості щодо застосування комплексу рятувальних дій на полі бою (під вогнем), в польових умовах (в укритті) чи на етапі евакуації поранених.

3. Порядок надання ДД в службово-бойових/бойових умовах передбачає такі змістовно структуровані та логічно послідовні фази, як: 1) допомога (догляд) під вогнем (СУФ); 2) тактична польова допомога (ТФС); 3) тактична евакуаційна допомога (ТАСЕВАС).

4. Невід'ємним компонентом рятувальних дій в польових умовах (в укритті, на етапі евакуації – *уточнено нами*) є вжиття медпрацівниками заходів для мінімізації болю – знеболення (першого із заходів при дотриманні алгоритму дій PAWS після усунення загрози для життя).

5. Розрізняють два основних підходи до знеболення під час надання ДД в польових/бойових умовах: 1) біль легкий або помірний; 2) біль помірний або сильний.

6. Стандартними методами введення знеболювальних препаратів в організм потерпілого є оральний, трансмукозний, інтраназальний, (ІН), внутрішньом'язовий (ВМ), внутрішньовенний (ВВ) та внутрішньокістковий (ВК). Кожен з цих методів має своє переваги і недоліки, котрі враховуються в конкретних умовах надання ДД пораненому.

7. Основними лікарськими препаратами, які застосовуються при слабкому та помірному болю, є фентанілу цитрат, діазепам (валіум), парацетамол, мелоксикам, ондансетрон (ОДТ), налоксон. Кожен з них має свій ефективний (найбільш дієвий) шлях введення в організм пораненого, дозування, показання та протипоказання, початок /пік /тривалість дії препарату. При застосуванні вищезазначених медзасобів потрібно враховувати обмеження щодо одночасного призначення знеболювальних лікарських препаратів разом з іншими. Деякі із лікарських препаратів дозволено вводити в/в (в/к) тільки бойовим медикам (наприклад, фентаніл, налоксон).

Подальшими напрямками наукових досліджень із піднятої нами проблеми щодо надання ДД пораненим в умовах бойових дій можуть бути: 1) особливості застосування антибіотиків при наявності відкритих ран при отриманні бійцем поранень під час ведення бойових дій; 2) порядок та сучасні засоби транспортування поранених у системі тактичної медицини; 3) основні алгоритми дій рятувальників при наданні ДД пораненим на різних її фазах; 4) способи забезпечення прохідності дихальних шляхів при наданні допомоги пораненим в умовах бойових дій; 5) види швів та порядок їх накладання при наданні ДД в умовах бойових дій та ін.

Визначені проблемні питання потребують подальшого наукового дослідження, будуть логічним продовженням розробки піднятих в цій статті аспектів тактичної медицини.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII (зі змінами станом на 31.03.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 22.07.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами станом на 29.09.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
3. Про екстрену медичну допомогу: Закон України від 5 липня 2012 року № 5081-VI (із змінами та доповненнями станом на 07.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17/page1#Text> (дата звернення: 22.07.2023).
4. Норми належності медичного забезпечення для підрозділів поліції особливого призначення, які беруть участь у боротьбі з тероризмом : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.05.2016 року № 396 (у редакції наказу Міністерства внутрішніх справ України від 18 червня 2018 року № 513). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0797-16#n4> (дата звернення: 22.07.2023).
5. Курс бойового медика /санітара ТССС СМС. Модуль 15. Знеболювальні препарати (аналгезія). URL: <https://tccc.org.ua/guide/module-15-pain-medication-analgesia-smc> (дата доступу: 14.07.2023).
6. Вайда Т.С. Тактична медицина як сучасний компонент навчальної дисципліни «Долікарська допомога» у системі професійної підготовки працівників Національної поліції України : Всеукраїнська науково-практична конференція : «Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016» (20 жовтня 2016 року, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», м. Маріуполь) : Зб. тез доповідей. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2016. С. 98–101.
7. Вайда Т.С., Кузнецов О.І. Деякі організаційні заходи щодо удосконалення вивчення тактичної медицини у ЗВО МВС України (на прикладі ОДУВС). *Сучасні стандарти підготовки з домедичної допомоги працівників правоохоронних органів, оперативно-рятувальних служб та військовослужбовців* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Одеса, 02 червня 2023 року). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 38–40.
8. Домедична допомога в умовах бойових дій: Методичний посібник / В. Д. Юрченко, В. О. Крилюк, А. А. Гудима та ін. Київ.: Середняк Т. К., 2014. 80 с.
9. Died of wounds on the battlefield: causation and implications for improving combat casualty care / В. J. Eastridge, M. Hardin, J. Cantrell [et al] // J. Trauma. 2011. Vol. 71 (1 Suppl.). P. 4–8.
10. Elster Eric A. Implications of Combat Casualty Care for Mass Casualty Events / Eric A. Elster, Frank K. Butler, Todd E. Rasmussen. JAMA. 2013. Vol. 310(5). P. 475–476.
11. The effects of QuikClot and Combat Gauze and movement of hemorrhage control in a porcine model / В. Gegel, J. Burgert, J. Gasko [et al.]. Mil. Med. 2012. Vol. 177. № 12. P. 1543–1547.

12. En-route care capability from point of injury mortality after severe wartime injury / J. Morrison, J. Oh, J. Dubose [et al.]. *Ann. Surg.* 2013. № 2. P. 330–334.
13. Вайда Т.С. Долікарська допомога: навчальний посібник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с.
14. Вайда Т.С. Пам'ятка працівникові Національної поліції з надання домедичної допомоги : практ. посіб. для курсантів, студентів, слухачів ЗВО МВС України та працівників підрозділів Національної поліції. Херсон: Олді-плюс, 2020. 56 с.
15. Вайда Т.С. Довідник поліцейського з домедичної допомоги : довідникове видання для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України. Херсон: Олді-плюс, 2019. 464 с.

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.02>

ПРАВОВА ДОКТРИНА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ ТА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Чукаєва Вероніка Олександрівна,
orcid.org/0000-0003-2523-0585

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держави
і права, конституційного права
та державного управління
(Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпро, Україна)

У дослідженні аналізується вплив правової доктрини України на формування національного законодавства та проведення конституційної реформи на сучасному етапі державотворення. Визначено поняття правової доктрини як політичної категорії. Політична доктрина може, оформляється в політико-правовий документ, який має нормативно-правові властивості, і на підставі цього може входити в структуру законодавства України. На відміну від інших нормативно-правових актів, вона не містить у собі заборон, зобов'язань, дозволів, а містить норми, що встановлюють завдання і напрями правового регулювання. Виходячи з їхнього змісту, надалі будується вся правотворча, законодавча та правозастосовна практика. Політично-правова доктрина України визначена у преамбулі Конституції і набула правовий характер. Це сприяло на формування нових правових стандартів у правовому статусі основних інституцій публічної влади в Україні, що вилилось у проведені масштабній конституційної реформи. Це породило ряд проблем з приводу ефективності організації роботи трьох гілок державної влади через наявність плутанини, суперечності, дублювання та безсистемності у нормативних актах. Особливо вона була невдала у системі судової гілки влади та державної інституції як «прокуратура».

Обґрунтовано, що на сучасному етапі коли відбувається уніфікація правових систем Євросоюзу та України спостерігається зростання впливу правової доктрини в континентальній правовій системі. Це зумовлено потребами реформування правової системи через необхідність пошуку нових підходів забезпечення стабільності розвитку суспільства та державності.

Виявлено, що публічна влада України на сучасному етапі переживає перехідний етап – від командно-адміністративних методів управління до демократичних. При цьому сам перехідний етап характеризується більше як наявністю анархо-конституційного режиму. Анархо-конституційний режим має ряд особливостей, основний з яких – наявність Конституції з демократичними стандартами розвитку суспільства, які діють частково, або зовсім є декларативними і не забезпечуються публічною владою. Зміст конституційно-правових норм не відповідають рівню розвитку суспільства, який знаходиться поки що в рамках перехідного етапу від радянського права до демократичного.

Ключові слова: правова доктрина, конституційна реформа, політична доктрина, правова система, анархо-конституційний режим, євроінтеграція, публічна влада, державна влада.

THE LEGAL DOCTRINE OF MODERN UKRAINE AND THE FORMATION OF THE PUBLIC AUTHORITY SYSTEM

Chukaeva Veronika Oleksandrivna,
orcid.org/0000-0003-2523-0585
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Theory of State and
Law, Constitutional Law
and Public Administration
(Oles Honchar Dnipro National
University, Dnipro, Ukraine)

In research influence of legal doctrine of Ukraine is analysed on forming of national legislation and realization of constitutional reform on the modern stage of creation of the state. The concept of legal doctrine is certain as a political category. A political doctrine can, is recorded in a political and legal document that is normatively-legal characteristics, and on the basis of it can be included in the structure of legislation of Ukraine. Unlike other normatively-legal acts, she does not contain prohibitions, obligations, permissions, and contains norms that set a task and directions of the legal adjusting. Coming from their maintenance, all legislative, legislative and carrying out practice is built in future. The Politically-legal doctrine of Ukraine is certain in the preamble of Constitution and purchased legal character. The Politically-legal doctrine of Ukraine is certain in the preamble of Constitution and purchased legal character. It promoted on forming of new legal standards in legal status of basic institutes of public power in Ukraine, that was outpoured in conducted to the scale constitutional reform. It generated the row of problems concerning efficiency of organization of work of three branches of state power through the presence of mess, contradiction, duplication and unsystematic in normative acts. Especially she was unsuccessful in the system of judicial branch of power and public organ as a «office» of public prosecutor.

Reasonably, that on the modern stage when an unitization of the legal systems of European Union and Ukraine is there is an increase of influence of legal doctrine in the continental legal system. It is predefined by the necessities of reformation of the legal system through the necessity of search of new approaches of providing of stability of development of society and state system.

It is educed that public power of Ukraine on the modern stage experiences the transitional stage – from the command-administrative methods of management to democratic. The transitional stage is characterized thus anymore as by the presence of the mode – constitutional anarchy. The mode of constitutional anarchy has a row of features, basic from that, – presence of Constitution with the democratic standards of development societies that operate partly, or quite are declarative and not provided by public power. Table of contents of constitutionally-legal norms does not answer the level of development of society, that is as yet within the framework of the transitional stage from a soviet right to democratic.

Key words: legal doctrine, constitutional reform, political doctrine, legal system, mode of constitutional anarchy, eurointegration, public power, state power.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в Україні відбувається глибока конституційна реформа, яка має основну конституційну політико-правову доктрину правової держави та доктрина поділу влади. Які зафіксовані в конституційних нормах-принципах ще з 1996 року, але, на жаль, у правовій реальності ці принципи не забезпечені

практично в реаліях правового регулювання, що зумовило необхідне завдання політичного істеблїшменту проведення нової, вже четвертої конституційної реформи – переходу до парламентсько-президентської республіки (вперше ця спроба була у 2004 р.). Стає нагальна проблема сформуванню нову систему публічної влади та ефективний механізм правового регулювання побудови демократії державного управління, зміцнення державного суверенітету та забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У цій ситуації, основним суб'єктом конституційно-правових відносин у системі публічної влади стає парламент, як єдиний законодавчий вищий орган центральної влади, який обирається народом. Для цього з 2014 р. розширено повноваження парламенту республіки у формуванні уряду, зростає відповідальність уряду перед ним. Це пояснюється намаганням посилення ролі та значення прав людини через їх захист народними депутатами парламенту України. Безумовно, це впливає на розбудову правової держави, формування досвіду суспільства в участі ухвалення управлінського рішення державної влади. Так само відбувається прагнення державної влади створити підвищення ролі партій парламентської більшості в організації діяльності уряду держави, який покликаний проводити політику партії, що перемогла.

При цьому данні зміни не встановили стабільності ефективності організації роботи основних інститутів публічної влади. На наш погляд, це обумовлено зміною правової доктрини формування правової системи України за європейськими стандартами, що стало причиною глобальної зміни конституційного законодавства, яке не завжди є систематизованим, узгодженим з нормами Конституції України і приводить до конфлікту функціонування трьох гілок влади.

Ефективна реалізація норм та принципів права – одна з важливих проблем, що стоїть сьогодні в умовах формування правової, соціальної, демократичної Української держави. Конституційна система органів реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина передбачена принципом поділу влад, що характеризує організацію і діяльність органів державної влади. Адже Конституція України (ст. 6) закріплює, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Законодавчий, виконавчі та судові органи здійснюють заходи з реалізації та захисту прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в межах і відповідно до повноважень, встановлених Конституцією, законами України та іншими нормативно-правовими актами. Важлива роль в процесі реалізації конституційних прав, свобод та обов'язків особи відведена судовим та правоохоронним органам нашої держави. Тому зараз на сучасному етапі відбувається процес конституційної реформи системи державної влади України, який на наш погляд, не завжди є вдалим і ефективним. Для визначення основних помилок проведення конституційної реформи необхідно проаналізувати новий зміст правової доктрини України та її вплив на формування національного законодавства держави та зміни системи публічної влади.

Стан наукової розробки проблеми. Питанням змісту, особливостям формування національної правової доктрини України були присвячені дослідження таких вчених, як І. Семеніхіна, С. Батуріна, О. Северінової, С. Головатого, О. Петришина, Ю. Шемшученка. Проблеми проведення конституційної реформи в рамках європейської інтеграції України досліджували Д. Ковриженко, О. Чебаненко, О. Ботанов, Ю. Гончарук. Водночас, ще остаточно не розроблено роль та вплив правової доктрини на формування національного законодавства у процесі проведення конституційної реформи в Україні в рамках державного вектору європейської інтеграції.

Метою статті є визначення змісту національної сучасної правової доктрини як джерела формування нового конституційного законодавства для реформування системи публічної влади України.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, коли розбудова українського права зумовлена новими цілями та завданнями в системі правового регулювання, коли є наявність, вже наявних вітчизняних правових традицій – стоїть проблема усвідомлення та визнання правових культур європейського права, що практично існують у розбудові державності. Якщо правова доктрина є джерелом права, то континентальна правова система отримала використання доктринального тлумачення законів. Головною ознакою доктринального тлумачення законів є не формальна обов'язковість, а переконання та висока кваліфікація осіб, які здійснюють тлумачення такого роду. Так, під час судового процесу, судді можуть звертатися до думки провідних учених-юристів. Це відбувається тоді, коли право перебуває в процесі реформування або в правовому регулюванні відсутні ті чи інші норми права, інститути, які необхідні для формування стабільності розвитку суспільства і держави.

На сучасному етапі коли відбувається уніфікація правових систем спостерігається зростання впливу правової доктрини в континентальній правовій системі. Це зумовлено потребами реформування правової системи та необхідністю пошуку нових підходів до трактування змісту як традиційних категорій права так і до нових явищ права в системі правового регулювання суспільних відносин.

Особливості розвитку суспільства засвідчує, що як раніше усталені постулати радянського періоду юридичної науки, так і теоретичні положення європейської та американської юриспруденції в умовах сучасної української правової реальності набувають нових рис. Вони не спрацьовують у механізмі правового регулювання і переходять з юридичних аксіом до розряду положень, що заслуговують на нове осмислення та теоретико-прикладне доведення.

На нашу думку, правова доктрина є елементом правової системи і джерелом права, хоча в сучасних дослідженнях дуже часто її розглядають як «вторинне» джерело, яке має величезний вплив на законодавця і правозастосовника. Проте «правова доктрина» має первинне і головне значення формування правової системи, визначає її перспективи та ефективність у забезпеченні правового регулювання суспільних відносин. Регулятивний потенціал доктрини в сучасній правовій системі України реалізується шляхом закріплення дефінітивних і норм-принципів у законодавстві, створення документів політико-правового характеру, офіційного тлумачення права. Можна стверджувати, що сучасна українська правова доктрина дуже тісно пов'язана з політичною доктриною. Це пояснюється тим, що органічно пов'язані між собою такі категорії як держава і право – не можуть існувати одна без одної. Тому цілком можна стверджувати, що існує така категорія як «політико-правова доктрина».

Політична доктрина в самостійному вигляді існувати не може, тому що без правового забезпечення вона залишається як можливою теорією розвитку суспільства. При цьому правова і політична доктрини все ж таки впливають на політичну і правову систему державного суспільства за наявності, якщо мають властивості доктрини. Політична доктрина може, оформляється в політико-правовий документ, який має нормативно-правові властивості, і на підставі цього може входити в структуру законодавства України. На відміну від інших нормативно-правових актів, вона не містить у собі заборон, зобов'язань, дозволів, а містить норми, що встановлюють завдання і напрями правового регулювання. Виходячи з їхнього змісту, надалі будується вся правотворча, законодавча та правозастосовна практика.

Таким чином, доктрина визначає стратегію законодавчого розвитку держави загалом так і окремих сфер правового регулювання. Однак у доктринах-документах знаходить своє відображення не вся правова доктрина держави, а лише її «політизована частина» – та, що визнана частиною вченими-правниками та політиками в системі державної влади.

Більш того у конституції визначені додаткові нові змістовні елементи доктрини розвитку державності, яка визначена у преамбулі реформованої конституції з 2014 р.: «підключись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України...» [1]. На основі цього були змінені правові статуси основних суб'єктів публічної влади. Так, наприклад, Президент України є вже не тільки за ст.102: «є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.», а також «Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору».

Також в рамках конституційної реформи – демократизації публічної влади за стандартами європейського права сформувалась ідея розширення правового статусу органів місцевого самоврядування. Це відбувається в рамках політико-правової доктрини – побудови правової держави та захисту прав людини. Сама конституційна реформа покликана вдосконалювати правову систему України в бік демократизації, що на практиці відобразилося насамперед на діяльності правоохоронних органів. Основною ідеєю конституційної реформи України стало забезпечення компромісу між різними суспільно-політичними силами, що дає стабільність розвитку суспільства на віддалену перспективу і є гарантом громадянського миру та національної злагоди. Утвердження політико-правової доктрини правової держави в рамках європейської інтеграції є необхідністю безумовного виконання конституційних обов'язків усіма державними органами, посадовими особами та громадянами України. Потрібно зазначити, що «доктрина» у значенні доктрина-документ є результатом спільної діяльності наукових і політичних діячів, а саме зміст доктрини той, що визнаний керівництвом держави, тобто політико-наукові розробки, виконані науковцями на замовлення політиків.

Доктрина як політико-правовий документ, безумовно, є складовою частиною законодавчої системи України, тому що вона визначає не лише засади державної політики, а й стратегію і тактику правового регулювання суспільних відносин. Це добре видно у змісті норм-принципів, норми-напрямку правового регулювання. При цьому правовий статус доктрини на сучасному етапі в Україні визначено саме у Конституції і не тільки [2]. Можна без сумнівів визначити, що доктрина бере участь у правотворчій практиці, де відправною точкою є взаємовідносини політики і права.

При визнанні державною владою сучасної моделі європейського суспільства – парламентаризм, поділ влади, визнання інститутів місцевого самоврядування, уряду, глави держави на сучасному етапі переживають кризу. Про це свідчить те, що перед державною владою стоїть першочергова потреба пошуку нових форм управління, які існують у рамках конституційної реформи. Створення нової ефективної системи управління необхідне як ніколи для створення стабільності розвитку суспільства і держави. Особливо ця проблема є в рамках реформування судової гілки влади.

Потрібно так само зазначити, що в працях філософів права можна знайти теорії про концептуальну владу – владу доктрини, як особливу форму влади. Це влада знання і компетентності [3]. Цю владу можна не помічати і не визнавати, що згодом, призводить до хибних уявлень, формуючи на практиці не ефективний механізм державного управління і правового регулювання суспільством, а політичний тендемп непрофесійних державних службовців, які просто є лояльними суб'єктами до сучасної політичної ситуації в державі. Покарання приходить все одно – у формі державної кризи та відсутності стабілізуючих елементів правового регулювання.

Немає сумніву і в тому, що доктрина впливає на громадську думку і тим самим є самостійним видом регулювання суспільних відносин.

Усе це доводить, що доктрина має первинний характер у правовій системі, при цьому самі політико-юридичні теорії стають доктринами лише за умови, як що вони є загально визнаними та мають практичний характер у правовому регулюванні суспільних відносин із позитивним результатом – забезпеченням стабільності розвитку держави та суспільства.

Так само, державно-правові передумови, а це – насамперед, конституційне закріплення прав і свобод людини, принципу поділу влади, рівності всіх громадян перед законом державною владою, які на сьогодні повністю не забезпечуються публічною владою. Для реалізації формування цих передумов у суспільстві, було зроблено спроби провести правову реформу (2004 р. – політична реформа, з 2014 р. – реформи з євроінтеграції та імплементація у європейське право) у державі, але «законодавча ейфорія» у парламенті породила плутанину, суперечність, дублювання та безсистемність у нормативних актах.

Більш того, процес в Україні ускладнений через неорганізовану структуру механізму держави, і через політичний стан у самому парламенті, де сам процес ухвалення законів найчастіше підміняється політичними баталіями між народними депутатами України ніж проведення законодавчого процесу [4].

Публічна влада України на сучасному етапі переживає перехідний етап – від командно-адміністративних методів управління до демократичних. При цьому сам перехідний етап характеризується більше як наявністю анархо-конституційного режиму. Основними ознаками якого є: 1) наявність Конституції, яка за змістом відповідає загальнодемократичним стандартам, але водночас соціально-економічні гарантії її забезпечення на практиці – відсутні або частково відсутні; 2) постійно відбувається внесення змін до Конституції, що ставить наявність перманентної конституційної реформи яка почалась з 2004 р. і це вносить дестабілізаційну ситуацію з приводу ефективності організації роботи публічної влади; 3) у системі державного управління є весь набір законодавчих, виконавчих, судових органів держави, але на практиці – механізм розподілу влади працює частково, тому що працює практична вертикаль президентської влади; 4) метод управління, як і раніше, притаманні риси ієрархічного управління та практично в системі державного управління панує бюрократична, президентська, політична, економічна еліта. До ознак анархо-конституційного режиму можна зазначити і такі, що є регулярні вибори, але вони не мають достатньо вирішального значення для зміни посадовців при владі на посадовців професійно-демократичного характеру, оскільки результати зумовлені політичною та ідеологічною ситуацією в державі. Само місцеве самоврядування перебуває під контролем органів виконавчої влади. Всі ці проблеми потрібно вирішувати, тому що основна сучасна доктрина реформування національного законодавства вимагає систему публічної влади негайної інтеграції у європейський стан права і становлення держави з наявністю дієвих принципів верховенства права та закону [5].

До 2014 року розвиток державності України відбувається в рамках відчуження влади від суспільства, що підтверджується черговою модернізацією «революції зверху». Суть, якої – боротьба за владу між старими групами правлячої еліти і новими, раніше периферійними та національними. Усе це відбувалось на тлі соціального розпаду та структурно-економічної кризи. Суспільство, як і раніше, залишається безгромадянським, багатопартійна система страждає на периферійність, демократичний плюралізм – на монополію однією соціальною групою – політичною групою посадових осіб центральних органів влади. За 2004–2014 рр. період розбудови державності жодному громадському руху не вдалося здійснити свій вплив на реальну політику і державну владу.

На сучасному етапі для розбудови реального державного суверенітету необхідне становлення діючої політичної системи з низу, а не зверху. Вона має розвиватись на базі створення солідарних, соціальних, національних, політичних, економічних інтересів верств і груп, які повинні сформовані в офіційній правовій доктрині держави [6]. Саме тоді створюватиметься основа громадянського суспільства, необхідного для побудови правової держави.

Для цього так само необхідна наявність єдиної державної влади, яка може створити єдину політику розвитку суспільства з принципово-важливих питань у сфері економіки, що є основною гарантією державного суверенітету. Єдність принципово-важливих цілей і спрямовану дію влади, державних інститутів не можна уявляти як абсолютну величину. Бо між державними інститутами влади завжди присутня суперечність у позначенні першої необхідності конституційних цілей, визначення способів і методів їхнього досягнення. Це завжди веде до внутрішнього протистояння між державними органами і посадовими особами. Це добре видно з того сформованого протистояння, яке присутнє між Президентом України і різними інституціями державної влади (наприклад: Президент – Кабінет Міністрів, Президент – Конституційний Суд). Це протистояння сприяє поглибленню та продовженню кризи державної влади і не дає стабільності практичної діяльності державного апарату державної влади та ефективності державної служби. При цьому всі інститути державної влади України усвідомлюють, що це необхідно для побудови правової держави та зміцнення суверенітету держави.

Демократія має політичний характер, оскільки виступає організуючим принципом і чинником діяльності різних політичних сил у боротьбі за володіння державною владою, за вплив на процес ухвалення державних рішень. На сьогодні в Україні відбувається конституційна реформа для відбудови практичних реалій демократичного суспільства. Це підтверджує той факт, що економічні передумови демократії, які виражаються в наявності економічної свободи особистості, у рівності всіх форм власності та в їхній однаковій охороні й захисті з боку держави, практично забезпечуються частково, а ідеологічні передумови характеризуються пануванням офіційно закріпленої доктрини, вигідної для владної еліти, та відсутністю плюралізму думок, обмеженням свободи засобів масової інформації, які повністю знаходяться під контролем держави [7].

Висновки. Таким чином, на основі аналізу чинного законодавства та практики його реалізації потрібна розробка нового змісту формування національного законодавства. Сама доктрина формує відповідну систему знань, ідей, теорій про право та правову систему загалом. Доктрина так само констатує рівень правового розвитку держави і при цьому впливає на всі ключові елементи правової системи суспільства. Тобто, доктрина з одного боку є основою правотворчості, а з іншого – аналізуючи правову дійсність, пропонує конкретні шляхи вирішення проблемних питань правового регулювання суспільних відносин.

Для забезпечення зміцнення та забезпечення державного суверенітету необхідно забезпечити стабільний економічний і політичний розвиток державності. Для цього необхідно провести конституційну реформу в рамках діючої політико-правової доктрини, яка відповідає рівню соціально-економічного, політичного, культурного розвитку суспільства. Сформувати дійову систему публічної влади для забезпечення реального виконання функцій держави. Тому що, злам системи державного управління в рамках нової доктрини «євроінтеграція, вступ до НАТО» визначив такі основні проблеми проведення конституційної реформи на сучасному етапі: розмежування політичної відповідальності між главою держави та урядом – конституційна

реформа не досягла; дуалізм виконавчої влади зберігся, причому – в досить незбалансованій формі; Основний Закон і нині зберігає за Президентом вагомий вплив на виконавчу вертикаль, зокрема – право призначати та звільняти з посад голів місцевих державних адміністрацій, функції керівництва у сферах зовнішньої політики, національної безпеки та оборони, право зупиняти дію актів уряду тощо.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>; Виборчий Кодекс України. Закон України від 19 грудня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Правова доктрина України : у 5 т. Х. : Право, 2013. Т. 1 . Загальнотеоретична та історична юриспруденція / За заг. ред. О. В. Петришина. 976 с.
4. Речицький В. Український конституційний процес 2014 р. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/ukrayinskyu-konstytutsiynuu-protses-u-2014-rotsi>
5. Клещенко Н.О. Роль правової доктрини на формування національного законодавства: реалії сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал.2022. № 6. С. 31–22. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/5.pdf
6. Полянський Є.Ю. Правова доктрина яка базисна концепція права: природа, структура, значення. *Наукові праці НУ ОЮА*. № 12. С. 297–313.
7. Семеніхін І. В. Правова доктрина: загальнотеоретичний аналіз; наук. ред. О. В. Петришин. Харків : Юрайт, 2012. 88 с.

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.03>

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кобко Роман Васильович,
orcid.org/0000-0002-2928-4735
кандидат економічних наук, доцент
кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та
фінансової безпеки факультету № 6
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

У статті проаналізовано норми чинного законодавства, яке регулює особливості здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Враховуючи те, що забезпечення належного правового регулювання у сфері здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану є основою формування національних оборонних інтересів, проведено дослідження особливостей ведення підприємницької діяльності за таких умов.

Встановлено, що підприємництво, як функція господарсько-політичного середовища, яка визначає його можливості, типи, мотивації, формує основні напрямки діяльності держави на певному історичному етапі свого розвитку, вона розкриває механізм підтримки суб'єктів здійснення підприємницької діяльності. Визначено, що взаємодія та співпраця Української держави та підприємців сприятиме, по-перше, стабільності й розвитку економіки країни; по-друге, підтримки економічного потенціалу держави у надскладних умовах воєнного стану.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах сьогодення з метою подолання негативних наслідків та явищ, під час здійснення підприємницької діяльності, суб'єкти господарювання повинні злагоджено та системно взаємодіяти між собою та з державою безпосередньо. Такий симбіоз в умовах війни сприяє швидкому вирішенні питань виробництва товарів, надання послуг, виконання робіт, на які є попит на ринку в умовах воєнного часу. Підтримано позицію щодо визнання об'єднання суб'єктів підприємницької діяльності в умовах воєнного стану за регіональною рисою – трендом.

Визначено, що ведення підприємницької діяльності під час воєнного стану є складним процесом, спрямованим на забезпечення робочих місць для населення, сплату податків до держави, що сприятиме допомозі армії та підтримці економіки в цілому.

Окрему увагу приділено питанню визначення особливостей реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців під час дії воєнного стану. Аргументовано позицію,

відповідно до якої з початком повномасштабного вторгнення у законодавстві було прийнято низку змін, що пов'язані з оподаткуванням та поданням звітності у період дії воєнного стану.

Ключові слова: підприємницька діяльність, підприємництво, суб'єкти господарювання, воєнний стан, господарсько-політичне середовище, державна реєстрація.

PECULIARITIES OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Kobko Roman Vasylyovych,
orcid.org/0000-0002-2928-4735
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor Department of Legal
Support of Entrepreneurship
Activity and Financial Security of Faculty
No. 6 (Kharkiv National University of
Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The article analyzes the norms of the current legislation, which regulates the peculiarities of entrepreneurial activity in the conditions of martial law. Taking into account the fact that the provision of proper legal regulation in the field of entrepreneurial activity under martial law is the basis for the formation of national defense interests, a study of the peculiarities of conducting entrepreneurial activity under such conditions was conducted.

It was established that entrepreneurship, as a function of the economic and political environment, which determines its possibilities, types, motivations, forms the main directions of the state's activity at a certain historical stage of its development, it reveals the mechanism of support for subjects of entrepreneurial activity. It was determined that the interaction and cooperation of the Ukrainian state and entrepreneurs will contribute, first, to the stability and development of the country's economy; secondly, support of the economic potential of the state in extremely difficult conditions of martial law.

Attention is focused on the fact that, in today's conditions, in order to overcome negative consequences and phenomena, during the implementation of entrepreneurial activities, business entities should coordinate and systematically interact with each other and with the state directly. Such a symbiosis in wartime conditions helps to quickly solve the issue of production of goods, provision of services, performance of works for which there is a demand on the market in wartime conditions. The position regarding the recognition of the association of business entities in the conditions of martial law according to the regional feature – trend is supported.

It was determined that conducting business during martial law is a complex process aimed at providing jobs for the population, paying taxes to the state, which will contribute to helping the army and supporting the economy as a whole.

Particular attention is paid to the issue of determining the specifics of registration of legal entities, individual entrepreneurs during martial law. The position is argued, according to which, with the beginning of the full-scale invasion, a number of changes in the legislation related to taxation and reporting during the period of martial law were adopted.

Key words: entrepreneurial activity, entrepreneurship, business entities, martial law, economic and political environment, state registration.

Постановка проблеми. Історія розвитку підприємницької діяльності розпочинається ще в епоху середньовіччя, коли купці, торговці, ремісники були

підприємцями-початківцями. Найвищою точкою у розвитку такого складного явища як підприємницька діяльність, підприємництво стала теорія австроамериканського економіста й соціолога Йозефа Шумпетера. Науковий доробок цього ученого та визначені ним концептуальні засади підприємництва ґрунтуються на трьох головних засадах: 1) функція підприємництва полягає головним чином у революціонізації та реформуванні виробництва шляхом використання різноманітних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків, реорганізації виробництва; 2) підприємництво є універсальною загальноекономічною функцією будь-якої економічної системи та поєднується з виконанням інших видів діяльності (управлінням, науковими розробками, маркетингом та ін.); 3) підприємництво є функцією господарсько-політичного середовища, яке визначає його можливості, типи, мотивації [1, с. 6]. Саме остання функція підприємництва визначає основні напрямки діяльності держави на певному історичному етапі свого розвитку, вона розкриває механізм та інструменти підтримки суб'єктів здійснення підприємницької діяльності.

Історично так склалося, що Українська держава протягом століть здобувала своє право на свободу, самовираження та незалежність. Цей шлях був кривавим. На жаль, реалії ХХІ сторіччя знов підтверджують чергову визвольну боротьбу українського народу за свої права, цінності, свободу проти російських окупантів. У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [2]. Починаючи від цього моменту, Українська держава змінила свій вектор – всі сфери життєдіяльності миттєво почала перелаштовувати на функціонування в умовах воєнного стану. Не виключенням стала і підприємницька діяльність.

Стан дослідження проблеми. Першочергово слід відзначити, що враховуючи те, що з подібними викликами сфера підприємництва стикається вперше в історії країни, відповідно дана проблематика не була предметом дослідження вітчизняних учених. Тільки протягом останнього року у сучасній науці економіки та права з'явилися дослідження українських науковців, які присвячені особливостям здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Окремі проблеми здійснення, захисту підприємницької діяльності в умовах воєнного стану розглядалися у наукових працях таких вітчизняних та закордонних учених, як А. Д. Глушко, Н. І. Верхоглядова, Ю. М. Павлюченко, Л. О. Панькова, Ю. О. Подолян та інших дослідників. Однак вивчення особливостей здійснення підприємницької діяльності та інструментів підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану на практиці залишається актуальним з огляду на невелику кількість досліджень, присвячених цій проблематиці. Це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних досліджень у зазначеному напрямку.

Мета і завдання дослідження. Метою даної наукової статті є аналіз і узагальнення норм чинного законодавства, яке регулює особливості здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження, слід відзначити, що підприємницька діяльність – це не будь-яка господарська діяльність, це особливий вид діяльності, і ця особливість характеризується такими відчутними ознаками. По-перше, це самостійна діяльність, діяльність «за свій рахунок», тобто основою підприємницької діяльності є власність підприємця. По-друге, це ініціативна, творча діяльність, а саме в основі здійснення підприємницької діяльності лежить власна

ініціатива, творчо-пошуковий, інноваційний підхід. По-третє, це систематична діяльність, яка має бути постійною, пов'язаною з відтворювальним процесом і обов'язково офіційно зареєстрованою. По-четверте, це діяльність, яка здійснюється на власний ризик, під власну економічну (майнову) відповідальність [3, с. 17]. Таким чином, підприємницька діяльність являє собою явище, яке характеризується: самостійністю, ініціативністю, систематичною діяльністю суб'єктів господарювання з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, яка здійснюється на власний ризик для одержання прибутку.

З цього приводу хочеться згадати тезу професора О. А. Пушкіна, який у своїх наукових працях зазначав, що «економіка – це базис розвитку будь-якої держави, а право – це її надбудова». Ця теза підтверджує те, що підприємницька діяльність є провідним сектором ринкової економіки, який забезпечує насиченість ринку товарами та послугами, сприяє здоровій конкуренції, створює суспільний клас підприємців, які є власниками.

Враховуючи те, що підприємницька діяльність є невід'ємною складовою будь-якої ринкової господарської системи у державі, без якої економіка не здатна існувати, можна зазначити, що особливо в умовах воєнного стану вагомим значення набуває співпраця та взаємна підтримка держави та суб'єктів господарювання. За цих обставин зазначена синергія (від грец. *συνεργία* – разом діючий) взаємодії та співпраці Української держави та підприємців сприятиме, по-перше, стабільності й розвитку економіки країни; по-друге, підтримки економічного потенціалу держави у надскладних умовах воєнного стану. Цей аргумент є беззаперечним, оскільки ведення підприємницької діяльності є запорукою того, що державний бюджет буде наповнюватися, а підприємці зберігатимуть свою платоспроможність. З цього приводу є слушною думка Н. І. Верхоглядової, яка зазначає, що розвиток економічних процесів в країні, яка знаходиться у стані війни залежить від стратегічного напрямку підтримки підприємницької діяльності, а питання безпеки бізнесу під час воєнного стану є актуальним, як ніколи, зважаючи на той факт, що правильне управління безпекою підприємницької діяльності беззаперечно створює основу для забезпечення відродження економіки країни в цілому [4, с. 2].

Після повномасштабного вторгнення держави-агресорки, на жаль, посилилися деякі з існуючих проблем для суб'єктів підприємницької діяльності, що є цілком закономірним явищем. До основних таких проблем можна віднести: порушення ланцюгів постачань, скорочення платоспроможності споживачів та попит на товари і послуги на внутрішньому ринку; необхідність у пошуку нових ділових партнерів та клієнтів, а також у дослідженні можливості зовнішніх ринків. Окремим болючим питанням залишається релокації юридичних осіб та фізичних осіб, які є суб'єктами здійснення підприємницької діяльності з тимчасово окупованих територій в інші регіони, адже в Україні від початку повномасштабного вторгнення російських загарбників станом на кінець вересня 2023 року за програмою релокації у більш безпечні регіони переїхали 840 підприємств.

З метою врегулювання законодавства відповідно до обставин, що склалися, Кабінет Міністрів, Верховна Рада та інші державні органи швидко відреагували на потреби суб'єктів підприємницької діяльності. Відповідно вже 18 березня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову № 314 «Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану» і оприлюднив її на Урядовому порталі. Так, згідно постанови, у період воєнного стану право на провадження господарської діяльності може набуватися суб'єктами господарювання на підставі безоплатного подання до органів ліцензування, дозвільних органів та суб'єктів

надання публічних (електронних публічних) послуг декларації про провадження господарської діяльності без отримання дозвільних документів (документів дозвільного характеру, ліцензій або інших результатів надання публічних послуг), крім видів господарської діяльності за переліком згідно з додатком 2 Постанови (перелік видів підприємницької діяльності достатньо великий, проте значна частина цих видів пов'язана із використанням радіоактивних речовин/відходів, спеціальним використанням лісових ресурсів, використанням та виготовленням зброї різних типів, небезпечними хімічними речовинами/вирощуванням окремих сортів рослин та будівництвом) [5].

Вітчизняні науковці пов'язують здійснення господарської діяльності із поняттям «особливого періоду». У відповідності до пункту 11 статті 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [6].

Виходячи із того, воєнний стан охоплюється особливим періодом, господарська діяльність в особливий період здійснюється відповідно до норм про спеціальний режим господарювання. Відповідно до ч. 1 ст. 417 Господарського кодексу України «...у період дії воєнного стану, введеного на території України або в окремих місцевостях, правовий режим підприємницької діяльності визначається на основі закону про оборону України, інших законодавчих актів щодо забезпечення обороноздатності держави та законодавства про режим воєнного стану, не охоплює в повній мірі регулювання підприємницької діяльності таких складових особливого періоду, як час мобілізації (крім цільової), воєнний час, частково у відбудовний період після закінчення воєнних дій» [7].

Так, на думку Л. О. Панькової, такий спеціальний режим господарювання характеризується наступними ознаками: 1) запроваджується для досягнення особливої мети – забезпечення захисту суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності України, утвердження і забезпечення прав і свобод людини; 2) здійснюється за умов дії особливого періоду – під час мобілізації (крім цільової), у період дії воєнного стану та/або воєнного часу, та частково у відбудовний період після закінчення воєнних дій; 3) здійснюється реалізація спеціальних норм права на відміну від загальних норм, оскільки дії загальних норм права, для досягнення мети введення особливого правового режиму недостатньо [8, с. 221]. Ми підтримуємо цю позицію і вважаємо, що в складних умовах воєнного стану здійснення підприємницької діяльності з метою подолання важких обставин та негативних явищ сьогодення підприємці повинні налагоджувати між собою співпрацю за підтримки держави. Ілюстрацією такої співпраці може бути об'єднання своїх зусиль між суб'єктами підприємницької діяльності шляхом укладання відповідних договорів, а також об'єднання у певні господарські структури, корпорації. Не можна не погодитися з думкою тих авторів, які вважають, що в умовах війни принцип консолідації у підприємницькій сфері та кооперації за регіональною, галузевою ознакою стають трендом та дозволяють швидко вирішувати питання виробництва товарів, актуальних на ринку в умовах воєнного часу [8, с. 222].

Певні труднощі виникли і у сфері державної реєстрації підприємницької діяльності. Відповідно до чинного законодавства державна реєстрація підприємницької діяльності в умовах військового стану регулюється Постановою Кабінету міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції,

в умовах воєнного стану» [9]. Так для включення до єдиного державного реєстру підприємств, організацій, установ (далі – ЄДРПОУ) суб'єкт підприємницької діяльності у 10-денний строк після його державної реєстрації (перереєстрації) або прийняття рішення (постанови, розпорядження, наказу) про створення, в тому числі філії, відділення, представництва тощо, подає до відповідного органу державної статистики заповнену облікову картку встановленого зразка, а також нормативні та установчі документи. У разі включення суб'єкта підприємницької діяльності до ЄДРПОУ йому встановлюється ідентифікаційний код і коди класифікаційних ознак. Ідентифікаційний код єдиний, для всього інформаційного простору України і зберігається за суб'єктом підприємницької діяльності протягом усього періоду його існування.

Щодо порядку надання необхідних документів, то заявник може надіслати документи посадовій особі в електронній формі: поштою чи за допомогою інших засобів зв'язку, з дотриманням вимог законодавства про електронні документи та документообіг [9]. Відповідно електронні копії документів у паперовій формі приймаються за умови підписання таких копій з використанням кваліфікованого електронного підпису заявника. Посадова особа проводить перевірку такого підпису через офіційний веб-сайт центрального засвідчувального органу та завантажує результати такої перевірки до реєстру, крім випадків відсутності доступу до зазначеного веб-сайту.

У контексті нашого дослідження слід відзначити механізм запобігання незаконним реєстраційним діям. Відповідно до зазначеного 12 травня 2022 року було прийнято Закон України № 2255-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству», який також додав нові положення у здійснення реєстраційних дій щодо фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб. Можна зауважити, що на теперішній час, відповідно до положень вищезазначеного нормативно-правового акту, особа без участі державного реєстратора, в автоматичному режимі з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг має змогу реєструватись підприємцем, змінювати відомості щодо фізичної особи-підприємця, реєструвати припинення підприємницької діяльності фізичною особою-підприємцем, крім державної реєстрації припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця у зв'язку з її смертю, оголошенням померлою або визнанням безвісно відсутньою, реєструвати створення юридичної особи на підставі модельного статуту, реєструвати зміни до відомостей про юридичну особу, що проводиться виключно на підставі відомостей, зазначених керівником юридичної особи у заяві, та не потребує рішення учасників юридичної особи, зокрема зміна місцезнаходження юридичної особи, видів діяльності, інформації для здійснення зв'язку з юридичною особою (окрім цього забороняється державна реєстрація зміни місцезнаходження юридичної особи, у результаті якої місцезнаходження належатиме до адміністративно-територіальної одиниці, що належить до територій, на яких ведуться активні бойові дії або тимчасово окупованих) [10].

Позитивним моментом також є те, що автоматизований сервіс також дозволяє реєструвати зміни до відомостей про юридичну особу, що потребує рішення учасників юридичної особи (крім рішень щодо розміру статутного (складеного) капіталу, розміру часток у статутному (складеному) капіталі, складу учасників чи керівника юридичної особи), за умови, що всі учасники юридичної особи прийняли рішення одностайно та підтвердили це своїми кваліфікованими електронними підписами, а також реєстрація рішення про припинення юридичної особи або про відміну рішення про припинення юридичної особи, прийнятого її учасниками або відповідним органом юридичної особи, знову ж таки за одностайної згоди всі учасників юридичної особи, підтвердженої кваліфікованими електронними підписами.

Після введення на всій території України правового режиму воєнного стану було обмежено функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, а питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції. Відповідно такий стан речей у бізнес середовищі в умовах воєнного стану було врегульованою Постановою Кабінету Міністрів України № 209 від 06.03.2022 року.

Так, цією постановою встановлено, що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань та їх припинення проводиться з певними особливостями: 1) Міністерством юстиції України звужено коло державних реєстраторів, якими в умовах воєнного стану проводиться державна реєстрація, в тому числі реєстрація припинення підприємницької діяльності та постійно оновлюється перелік державних реєстраторів, уповноважених приймати рішення та вносити дані до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань за заявами про припинення підприємницької діяльності отримані безпосередньо від заявників;

2) разом з тим, Міністерство юстиції України віднесло припинення діяльності фізичних осіб-підприємців до одного з найбільш невідкладних реєстраційних дій та дозволило проводити її в умовах воєнного часу, незважаючи на обмежене функціонування Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань [9].

Підпунктом 4 пункту 1 вказаної постанови державна реєстрація змін до відомостей про фізичних особу-підприємця на підставі поданих з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг заяв в електронній формі, за якими законом передбачено сплату адміністративного збору, проводиться державними реєстраторами невідкладно без справляння плати за проведення відповідної державної реєстрації у скорочені строки, а маршрутизація таких заяв здійснюється засобами Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та розподіляється між державними реєстраторами пропорційно кількості опрацьованих заяв за попередній робочий тиждень [9].

Отже, відповідно до вказаної постанови дуже позитивним моментом є те, що фізичні особи-підприємці, під час дії правового режиму воєнного стану, можуть подати заяву про припинення підприємницької діяльності як особисто (звернутись до державного реєстратора із паспортом, ідентифікаційним кодом та подати відповідну заяву за встановленою формою) або ж подати заяву в електронній формі через особистий кабінет підприємця на порталі «Дія», яка підлягає розгляду впродовж 24 годин з моменту її подання.

Декілька слів хочеться відзначити про те, що з початку війни Верховною Радою України було прийнято низку змін до Податкового кодексу України та до податкового законодавства у цілому, особливо щодо питань оподаткування фізичних осіб-підприємців, зокрема, система оподаткування фізичних осіб-підприємців, які належать до першої, другої та третьої груп оподаткування [11]. Зазначені дії зі сторони держави стали тим інструментом підтримки приватних підприємців в умовах воєнного стану, однак це питання потребує окремого більш детального дослідження. До вказаного бажано додати, що вказані дії держави, які були спрямовані на підтримку підприємців не є виключними, зокрема до них можна віднести: фінансові дотації, організаційно-економічні заходи підтримки та сприяння бізнесу тощо.

Висновки. Таким чином, на підставі викладеного, можна зробити висновок, що у складний час під час війни вирішальну роль у розвитку економіки Української

держави та її балансу відіграє взаємна підтримка суб'єктів підприємницької діяльності між собою та взаємовідносини з державою. Стосовно нормативно-правової бази, яка регулює відносини у сфері підприємництва, саме у період воєнного стану, постійно відбувається оптимізація та формування її до викликів війни, до тих умов, за яких підприємці можуть реалізувати свою діяльність та підтримувати економіку країни. Це має прояв у розробці та прийнятті державними органами відповідних вищезазначених нами законодавчих та підзаконних нормативних актів щодо, зокрема, фінансової підтримки суб'єктів господарювання, внесення змін до процедури державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, оподаткування господарників, організаційно-економічних заходів підтримки та сприяння бізнесу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Економіка та організація підприємницької діяльності: навч. посіб / За заг. ред. д.е.н. Н.В. Сментини. К: ФОП Гуляєва В.М, 2019. 320 с.
2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text> (дата звернення 17.10.2023).
3. Виноградська А.М. Основи підприємництва: навчальний посібник. друге видання, перероб. і допов. К.: Кондор, 2005. 544 с.
4. Верхоглядова Н.І. Особливості управління безпекою підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2022. № 39. С. 2-7.
5. Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
6. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 17.10.2023).
8. Панькова Л.О. Підприємницька діяльність в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. № 6. С. 220-223.
9. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2023).
10. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму протидії рейдерству: Закон України від 12 травня 2022 року № 2255-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2255-20#Text> (дата звернення: 18.10.2023).
11. Податковий кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 року № 3393-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 18.10.2023).

УДК 35.073.52

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.04>

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА МАЛОГО БІЗНЕСУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ЗА РАХУНОК ПОДАТКОВИХ ВАЖЕЛІВ

Лабунський Олександр Олександрович,
аспірант
(Донецький національний
університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна)

У статті висвітлено ключові аспекти державної підтримки малого бізнесу за рахунок податків в окремих країнах Європи. Доведено, що для європейської економіки характерним є наступне: а) введення презумптивних мір в прибутковому оподаткуванні; б) звільнення від ПДВ та запровадження пільгових/диференційованих ставок для окремих категорій суб'єктів господарювання (наприклад фермерських господарств); в) стимулювання інвестицій у капітальні активи за рахунок зменшення податкової бази; д) надання податкових канікул; є) податкове стимулювання здійснення витрат на науково-дослідні, екологічні та інші соціальні та економіко-пріоритетні сфери. Основну увагу приділено аналізу інструментів презумптивного оподаткування в Італії, Австрії, Німеччині та Польщі.

Уточнено, що податкові презумпції характеризуються наступним: а) запровадженням опосередкованих методів встановлення податкових зобов'язань; б) спрощенням процедур системи податкового обліку та в цілому порядку адміністрування податків; в) скороченням витрат на податкове адміністрування; г) визначенням підстав застосування в кожному конкретному випадку; д) зменшенням точності визначення податкових зобов'язань задля збільшення кількості податкових надходжень.

Розглянуто запроваджені в Італії, Австрії, Німеччині та Польщі умови та критерії малого бізнесу, дотримання яких надає право вибору спеціального податкового регулювання. Доведено, що основною умовою реалізації права на податкову підтримку від держави є річний обсяг отриманого доходу (в Італії залежно від виду діяльності: харчової промисловості – 35000 євро; міжнародної торгівлі – 20000 євро; торгівлі іноземними продуктами харчування – 30000 євро; будівництва та нерухомості – 15000 євро; ресторанного та готельного бізнесу – 40000; професійної діяльності – 15000 євро; в Австрії – 22000 євро; Великобританії – 15000 фунтів стерлінгів; Німеччині – 22000 євро; Польщі – 2 млн. євро).

Обґрунтовано, що основними перевагами оподаткування за правилами малого бізнесу є: а) звільнення осіб незалежно від виду економічної діяльності від сплати податку з продажу; б) надання права малим підприємствам використовувати низку податкових знижок (залежно від країни) з торгового податку; при роботизації діяльності; запуску нового продукту на товарний ринок тощо); г) спрощення податкового та бухгалтерського обліку (ведення простої бухгалтерії, що передбачає облік господарських операцій у складі доходів та видатків на підставі ведення касової книги); д) зменшення оподаткованого доходу на суму понесених витрат; є) стимулювання інноваційної та науково-дослідної діяльності за рахунок зменшення податкової ставки чи введення адресних податкових пільг.

Ключові слова: економіко-правовий підхід, сфера господарювання, інтелектуальна власність, суб'єкти інноваційної діяльності, товари і послуги, бюджет, фізичні особи – підприємці, самозайняті особи, податки, малий бізнес.

STATE SUPPORT OF SMALL BUSINESSES IN EUROPEAN COUNTRIES THROUGH TAX LEVERS

Labunskyi Oleksandr Oleksandrovich,
Postgraduate Student
(Vasyl Stus Donetsk National University,
Vinnytsia, Ukraine)

The article highlights the key aspects of the state support for small businesses through taxes in certain European countries. It was proved that the following are the key features of the European economy: a) the introduction of presumptive measures in income taxation; b) exemption from VAT and introduction of preferential/differentiated rates for certain categories of business entities (for example, farms); c) stimulation of investments in capital assets due to the reduction of the tax base; e) provision of the tax holidays; g) tax incentives for spending on research, environmental and other social and economic priority areas. The main attention was paid to the analysis of the instruments of presumptive taxation in Italy, Austria, Germany and Poland.

It was specified that tax presumptions are characterized by the following: a) introduction of indirect methods of establishing tax liabilities; b) simplifying the procedures of the tax accounting system and the general order of tax administration; c) reduction of tax administration costs; d) determination of grounds for application in each specific case; e) reducing the accuracy of determining tax liabilities in order to increase the amount of tax revenues.

The conditions and criteria of small business introduced in Italy, Austria, Germany and Poland, compliance with which gives the right to choose a special tax regulation, were considered. It was proved that the main condition for exercising the right to the tax support from the state is the annual amount of income received (in Italy, depending on the type of activity: food industry – 35,000 euros; international trade – 20,000 euros; trade in foreign food products – 30,000 euros; construction and real estate – 15,000 EUR; restaurant and hotel business – 40,000; professional activity – EUR 15,000; in Austria – EUR 22,000; Great Britain – £15,000; Germany – EUR 22,000; Poland – EUR 2 million).

It was clarified that the main advantages of the taxation according to the rules of small business are: a) exemption of persons regardless of the type of economic activity from paying sales tax; b) granting the right to small businesses to use a number of tax discounts (depending on the country) from the trade tax; during robotization of activities; launch of a new product on the commodity market, etc.); d) simplification of tax and accounting (maintenance of simple accounting, which involves accounting of business operations as part of income and expenses based on keeping a cash book); e) reduction of taxable income by the amount of incurred expenses; f) stimulation of innovative and scientific research activities by reducing the tax rate or introducing targeted tax benefits.

Key words: economic and legal approach, economic sphere, intellectual property, subjects of innovative activity, goods and services, budget, natural persons/entrepreneurs, self-employed persons, taxes, small business.

Постановка проблеми. Військова агресія РФ проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати, призвела до скорочення робочих місць і доходів, зменшення купівельної спроможності й обсягів накопичених активів. Тільки за 2022 рік національна економіка втратила 29,2% реального ВВП. Проте, не дивлячись на це держава змушена запроваджувати податкові інструменти, які направлені на вивід суб'єктів

господарювання з економічної ремісії, зокрема, в сфері малого бізнесу. Враховуючи євроінтеграційні процеси та поступову адаптацію українського законодавства до законодавства ЄС важливо досліджувати питання щодо вдосконалення оподаткування суб'єктів малого підприємництва з урахуванням зарубіжного досвіду, адаптованого до національної економіки та реалій в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних проблем оподаткування доходів суб'єктів малого підприємництва в зарубіжних країнах приділяли увагу в своїх роботах такі вчені, як: Л. П. Коваль, А. А. Левшук, М. В. Мірошніченко, Г. Т. Михальчинець [1–4].

Мета статті. Метою статті є аналіз стану правового регулювання оподаткування малого бізнесу в окремих країнах Європи (Італії, Австрії, Німеччині, Польщі) з метою їх узагальнення та вироблення пропозицій щодо можливості подальшого використання в Україні під час проведення податкової реформи.

Виклад основного матеріалу. З 1998 року в нашій країні запроваджено спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, що представляє собою спеціальний податковий режим для суб'єктів малого підприємництва та передбачає заміну низки податків і зборів єдиним податком, веденням спрощеного податкового обліку та звітності за умов відповідності суб'єкта господарювання певним кількісним та якісним критеріям. З моменту введення і до сьогодні ця система оподаткування залишається одним з дискусійних питань податкової реформи в Україні й однозначно потребує модернізації.

Для країн ЄС введення аналогічного податку не є характерним. Як-правило в європейській економіці державна підтримка малого бізнесу здійснюється в межах загальної системи оподаткування за рахунок комплексу заходів: а) введення презумптивних м'яких в прибутковому оподаткуванні; б) звільнення від ПДВ та запровадження пільгових/ диференційованих ставок для окремих категорій суб'єктів господарювання (наприклад фермерських господарств); в) стимулювання інвестицій у капітальні активи за рахунок зменшення податкової бази; д) надання податкових канікул; е) податкового стимулювання витрат на науково-дослідні, екологічні та інші соціальні та економіко-пріоритетні сфери [1, с. 402–403; 2, с. 151].

Презумптивне оподаткування у світовій податковій практиці не є новим явищем й практика його запровадження є характерною не тільки для країн Європи а й для США, адже, такі моделі оподаткування передбачають виокремлення податкової бази й застосування інших економічних показників при розрахунку податків [5]. М. В. Мірошніченко, досліджуючи правову природу податкових презумпцій, характеризує останні як системоутворюючі явища деяких податкових інститутів й наводить низку основних їх характеристик: а) запровадження опосередкованих методів встановлення податкових зобов'язань; б) спрощення процедур системи податкового обліку та в цілому порядку адміністрування податків; в) скорочення витрат на податкове адміністрування; г) визначення підстав застосування в кожному конкретному випадку окремо з урахуванням потреб податково-правового регулювання; д) зменшення точності визначення податкових зобов'язань задля збільшення кількості податкових надходжень [3, с. 190–191]. Цілком слушною є теза, що законодавець при такому підході, може звертатися як до реальних даних податкової, бухгалтерської документації, так і опосередкованих засобів визначення бази оподаткування, заснованих на певних припущеннях [3, с. 190]. Прикладом втілення подібної характеристики в українську податкову практику є запровадження єдиного податку та встановлення його ставок для кожної групи платника залежно від різних економічних показників (мінімальна заробітна плата, обсяг виручки та доходу, вид сільськогосподарських

земель та економічної діяльності (Розділ ПК України) [6]. Розглянемо більш детально інструменти презумптивного оподаткування, які введені для підтримки малого бізнесу в окремих країнах Європи.

В Італії, наприклад, презумптивний податок консолідує в себе прибутковий податок, регіональні та муніципальні додаткові збори з виробництва й розповсюджується виключно на фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому, основним критерієм переходу на сплату такого оподаткування є дотримання кількісного критерію економічної діяльності за податковий період, зокрема, для: харчової промисловості – 35000 євро; міжнародної торгівлі – 20000 євро; торгівлі іноземними продуктами харчування – 30000 євро; будівництва та нерухомості – 15000 євро; ресторанного та готельного бізнесу – 40000; професійної діяльності – 15000 [1, с. 404]. Податок до сплати розраховується за ставкою 15% від бази оподаткування.

В Австрії податкова підтримка малих підприємств виражається, перш за все, звільненням від обов'язку сплачувати податок з обороту (ПДВ) якщо річний оборот підприємства не перевищує 22 тис. євро. При цьому, допускається однократне перевищення зазначеної суми підприємством протягом п'яти послідовних років, але не більш як на 15%. Як форму державної підтримки слід розглядати й можливість запровадження індивідуального графіка сплати податків для підприємств, що потрапили у складну фінансову ситуацію (як правило, він розраховується на рік, виходячи із рентабельності) [1, с. 405].

Оподаткування доходів фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності підпадає під загальне регулювання Законом Австрії «Про прибутковий податок» (Einkommensteuergesetz) [6], що передбачає прогресивне оподаткування, при якому розмір ставки обумовлений виключно річним (за календарний рік) розміром доходу, а сам: а) до 11000 євро ставка податку становить – 0% (йдеться про так званий неоподатковуваний мінімум); б) від 11000-18000 євро – 25%; в) 18000 – 31000 євро – 35%; г) від 31000-60000 євро – 42%; д) від 60000 – 90000 євро – 48%; е) від 90000 – 1000000 євро – 50%; ж) більш ніж 1000000 – 55% [7]. Слід зауважити, що законодавством закріплено право на використання податкової знижки (оплата різних медичних послуг, догляду за дитиною тощо) незалежно від виду отриманого доходу, зокрема, підприємницького. Окрім цього австрійський уряд запровадив податкову пільгу у формі податкових відрахувань на понесені витрати (плата за навчання, за придбання спеціального одягу та літератури, мовні курси, вартість транспорту тощо) для дослідників (Zuzugsfreibetrag), які переїжджають до Австрії з метою стимулювання та розвитку відповідних науково-інноваційних сфер. Таке відрахування надається в розмірі 30% від отриманого доходу за календарний рік. При цьому, будь-яка фізична особа (самозайнята особа чи підприємець), яка підпадає під умови надання такої пільги має право на єдинократне відрахування в сумі 132 євро незалежно від того, чи були понесені їм такі витрати. Скористатися таким правом можна протягом п'яти років поспіль [8].

Таким чином, підприємці (в т.ч. самозайняті особи) з отриманого доходу в Австрії сплачують наступні податки: 1) прибутковий за прогресивною шкалою оподаткування; 2) податок на соціальне забезпечення, який консолідує низку обов'язкових платежів: а) пенсійне страхування (ставка для роботодавців складає – 12,55%, для найманого працівника – 10,25%); б) страхування від нещасних випадків (виключно для роботодавців – 1,30%); в) медичне страхування (для роботодавців – 3,78%, для найманого працівника – 3,87%); г) страхування від безробіття (єдина ставка для всіх категорій – 3%); 3) ПДВ при перевищенні річного обороту більш ніж 22000 євро [9].

Оподаткування малого бізнесу в Німеччині регулюється законом Umsatzsteuergesetz (далі – UStG) й містить низку особливостей (§ 19 UStG) [10]. Звернемо увагу на основні.

1. Право вибору порядку сплати податків належить безпосередньо підприємцю, який, саме при реєстрації відповідної організаційно-правової форми суб'єкта господарювання за умови відповідності критеріям малого бізнесу має обрати податкове регулювання. Проте, якщо особа відмовилася від оподаткування за правилами малого бізнесу, таке рішення вона може відізвати тільки через п'ять років (§ 19.1 UStG) [10]. Особи, які не бажають сплачувати податки, як малі підприємці, чи, які не відповідають критеріям малого бізнесу можуть протягом будь-якого податкового періоду перейти на стандартний порядок оподаткування, яке регулюється § 19.2 UStG.

2. Встановлення критеріїв малого бізнесу, дотримання яких надає право вибору спеціального податкового регулювання: а) річний оборот, який підлягає обкладанню ПДВ не перевищує 22000 євро (йдеться про валовий обсяг продажу товарів та надання послуг, включаючи ПДВ за попередній фінансовий рік); б) загальний оборот за фінансовий рік (календарний рік) не перевищує 50000 євро. При цьому, слід виходити з того, що така сума розраховується пропорційно періоду існування суб'єкта підприємництва. Тобто, наприклад, якщо особа відкриває свій бізнес у червні, то до закінчення розрахункового періоду (фінансового року) такому суб'єкту дозволений оборот складає не більш ніж 11000 євро. В іншому випадку така особа має перейти на стандартне оподаткування.

3. Основними перевагами оподаткування за правилами малого бізнесу є: а) звільнення суб'єктів малого бізнесу (KUR) незалежно від виду економічної діяльності від сплати податку з продажу (ПДВ) (Umsatzsteuer) (§ 19.1 UStG); б) звільнення самозайнятих осіб від сплати торгового податку; в) надання права малим підприємствам (GbR) використовувати податкову пільгу у формі податкової знижки (24500 євро) з торгового податку; г) запровадження обмеженої відповідальності для корпорацій (mbH, UG) зі статусом малого бізнесу; д) звільнення від подання попередньої податкової декларації з ПДВ та спрощення бухгалтерського обліку (ведення простої бухгалтерії, що передбачає облік господарських операцій у складі доходів та видатків на підставі ведення касової книги). Під доходами розуміються всі платежі, які отримані від клієнтів у формі доходів. Слід зауважити, що законодавством в даному випадку чітко розмежовані групи видатків, зокрема, амортизаційні (інвестиційні внески) та поточні (платежі постачальникам, контрагентам, фінансовим установам та податковим органам). Оподатковуваний прибуток розраховується за формулою: доходи за відрахуванням видатків та амортизаційних витрат.

4. До основних податків, які сплачують суб'єкти малого підприємництва відносяться наступні: а) прибутковий податок з фізичних осіб (від 14–45% із загальної суми отриманого доходу). Слід зауважити, що законодавством передбачено встановлення мінімального річного неоподаткованого доходу у розмірі – 9984 євро. При отриманні доходу до 54949 євро ставка складає 14%. При перевищенні зазначеної суми податкова ставка складає 45%; б) солідарний податок з фізичних осіб (5,5%); в) корпоративний податок для юридичних осіб (15% від загального прибутку); г) торговий податок (від 7%–15% залежно від виду торгової діяльності юридичної особи), який, зокрема, відноситься до місцевого податку та покликаний рефінансувати витрати місцевих громад, понесені у зв'язку з підтримкою та розвитком інфраструктури; д) податок з продажу (ПДВ) (19%) за виключенням осіб, які обрали оподаткування за правилами малого бізнесу без сплати ПДВ; е) податок на приріст капіталу (для юридичних осіб) – йдеться про оподаткування інвестиційного доходу у формі дивідендів (25%). При цьому, під оподаткування підпадає тільки 60% інвестиційного доходу. Слід зазначити, що в Німеччині встановлені й інші податки. Так, якщо фізична особа приналежна до релігійної громади, то з неї утримується церковний податок у розмірі 8% (Баварія, Баден-Вюртемберг) або 9% (на усіх інших територіях Німеччини) [11].

Певним чином відзначається й практика державної підтримки суб'єктів малого підприємництва у Польщі. Організаційно-правові засади підприємництва в Польщі визначено Законом від 6 березня 2018 р. «Про підприємницьку діяльність» [12]. Слід зазначити, що в економіці цієї держави домінують мікропідприємства, частка яких в структурі суб'єктів господарювання дорівнює близька 97% 9 (2,2 млн.), в той час, як частка малих компаній складає – 2, 2% (49,5 тис.), середніх – 0, 6% (14,4 тис.), великих лише – 0,2% (3,7 тис.) [13]. Кількісні критерії щодо наведеного поділу характеризуються наступними показниками: 1) для мікропідприємств – кількість найманих працівників становить не більш ніж 10 осіб й річний оборот коштів не більше 2 млн. євро; 2) для малих підприємств – кількість найманих працівників становить не більш ніж 50 осіб й річний оборот коштів не більше 10 млн. євро; 3) для середніх підприємств – кількість найманих працівників становить не більш ніж 250 осіб й річний оборот коштів не більше 43 млн. євро [14]. За поділом залежно від організаційно-правової форми власності саме на фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності приходить 87,1% від усіх суб'єктів, в той час як на юридичних – 12, 9% [13]. Якщо звернутися до практики їх розподілу за напрямками економічної діяльності, то слід відмітити, що найбільша їх кількість приходить на ринок послуг – 53,5%, в той час, як на торгівлю припадає – 21,5%, будівництво – 15,6%, промисловість – 9,4%.

Як і в більшості країн ЄС в Польщі достатній розвиток отримав такий напрямок підприємництва як самозайнятість. На сьогодні традиційним є розуміння останнього як самостійної, незалежної, професійної форми праці фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за власний рахунок. Одними із основних вимог є здійснення діяльності, що не пов'язана з сільськогосподарською та відсутність найманих працівників. За статистичними даними 9% працездатного населення держави складають саме самозайняті особи [13]. Слід зазначити, що відповідно до польського законодавства, одним із основних критеріїв визначення діяльності, як підприємницької є дохідність. Тобто, якщо фізична особа, здійснює діяльність доходи від якої не перевищує 75% мінімальної заробітної плати з розрахунку на місяць (мінімальна заробітна плата 3600 злотих, відповідно, 75% – 2700 злотих (близька 600 євро) така діяльність не вважається підприємницькою, й, відповідно, не виникає обов'язку з державної реєстрації (ст. 5 Закону «Про підприємницьку діяльність»). Слід позитивно оцінити такий підхід, адже, це дозволяє фізичним особам легально додатково здійснювати діяльність, що приносить дохід, й, в цілому призведе до економічного зростання в державі.

Фізичні особи – підприємці можуть сплачувати податки з отриманого доходу за наступними правилами: 1) обрати податок на доходи фізичних осіб на загальних принципах відповідно до прогресивної шкали оподаткування (за ставкою 12%, якщо сума доходу складає до 120 тис. злотих (27 тис. євро) чи 32% в разі перевищення). При цьому, сума неоподаткованого податком мінімуму доходів складає 30 тис. злотих (6792 євро); 2) знаходитись на сплаті прибуткового податку за єдиною ставкою 19%; 3) здійснювати одноразові виплати за зареєстрованим доходом (фіксований податок). Саме ця форма являє собою оподаткування мікробізнесу й обирається безпосередньо підприємцем за умови, що граничний розмір доходу становить не більше 9229400 злотих (2 млн. євро). Особливістю такої моделі оподаткування є встановлення різних ставок податку залежно від виду діяльності. Фактично, найнижчі податки сплачують ті суб'єкти, що здійснюють саме виробництво та торгівлю (3%), в той час, як підприємці, що надають послуги сплачують до бюджету від 12% до 20% свого доходу. Наприклад, для медсестер, акушерів, лікарей приватної практики, зубних техніків, перекладачів, вчителів-репетиторів, перукарів ставка становить – 20% від отриманого доходу; для суб'єктів що надають послуги в сфері паркування, готельного бізнесу, програмного забезпечення, фото та

відео зйомок, туризму, продажу автотранспортних засобів (запчастин до них) – 17% від отриманого доходу; при отриманні доходу від оренди/суборенди на суму, що перевищує 100 тис. злотих (23 тис. євро) на рік ставка податку складає – 12,5%; для ПТ – від 12% до 15%; при продажі деяких майнових і немайнових прав або їх частин – 8,5%; при наданні будівельних робіт, вантажних перевезень понад 2 тон – 3%; від продажу вироблених непромисловим способом товарів рослинного або тваринного походження, сировина для яких була вирощена цим же підприємцем – 2% [15].

Позитивними вадами такої форми державної підтримки є наступні: а) зниження для таких платників внесків на медичне страхування до 4,2% (за загальною системою 9%); б) право вибору сплати податку по закінченню календарного (податкового року) чи за рахунок авансових внесків (щоквартально); в) спрощене ведення податкового обліку (на підставі Податкової книги доходів і видатків (бухгалтерської книги); г) зменшення оподатковуваного доходу на суму понесених витрат; д) запровадження додаткових податкових пільг, як то: встановлення податкових знижок в розмірі податкової ставки для інноваційної діяльності; відрахування із отриманого доходу витрат в зв'язку із запуском дослідного виробництва та виводом продукції на товарний ринок (не більше 30% суми витрат); встановлення 50% знижки на суму податку в зв'язку із роботизацією діяльності [16].

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду державної підтримки малого бізнесу свідчить виключно про позитивні ефекти його розвитку, до яких можна віднести наступні: а) є економіко-правовим механізмом детінізації; б) виступає поштовхом до розвитку підприємницько-творчого потенціалу фізичних осіб (йдеться про самозайнятих осіб); в) створює додаткові робочі місця; г) розширює конкуренцію на ринку праці, що, відповідно, підвищує загальний рівень умов та якості праці; д) призводить до розвитку конкурентного середовища в цілому. Введений в державах Європи механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва характеризується як презумптивний. І в даному випадку йдеться про те, що запроваджена законодавцем модель його застосування визначається в кожному випадку окремо, й залежить, перш за все, від мети податково-правового регулювання, чи то підтримка на державному рівні певних категорій суб'єктів підприємництва, чи стимулювання розвитку окремих сфер економічної діяльності.

Обраний Україною європейський шлях вимагає у процесі післявоєнного реформування податкової системи орієнтуватися саме на сталий досвід країн ЄС. Представляється, що для податкової практики в межах державної підтримки малого підприємництва України, доцільним є, по-перше, введення економічно-обґрунтованих показників малого бізнесу (обсягу доходу та кількості найманих працівників); скасування обмежень за видами діяльності; запровадження стимулювання наукових досліджень та інновацій, де ключовим питанням має стати збільшення видатків на науково-дослідну діяльність, що в цілому, призведе до притоку інвестицій й збільшення кількості робочих місць.

Список використаних джерел:

1. Коваль Л. П. Використання зарубіжного досвіду оподаткування в системі фінансової підтримки розвитку малого бізнесу. *Гроші, фінанси і кредит*. 2017. № 19. С. 402–405. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/79.pdf>
2. Левшук А. А. Удосконалення оподаткування малого бізнесу в системі засобів детінізації економіки: дис.... канд. економіч. наук: спеціальність: 08.00.08 /Університет державної фіскальної служби України, 2020. 268 с. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/shared-with-me>

3. Мірошниченко М. В. Презумптивне оподаткування: тенденції та перспективи розвитку. *Митна справа*. 2015. № 2. С. 188-193. URL: [http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ms_2015_2\(2.2\)_33](http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ms_2015_2(2.2)_33)
4. Михальчинець Г. Т. Оподаткування малого бізнесу як напрям розвитку підприємництва в Україні. *Молодий вчений*. 2014. № 11. С. 79-83. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1557/1/Оподаткування%20малого%20бізнесу%20як%20напряму%20розвитку%20підприємництва%20в%20Україні%2C%2011%2C2014.pdf>
5. Ahmad, Ehtisham and Stern, Nicholas (1991). *The theory and practice of tax reform in developing countries*. Cambridge University Press, Cambridge, UK. URL: <https://www.cambridge.org>
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
7. Einkommensteuergesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/estg/>
8. Income tax in Austria for foreigners. URL: <https://www.academics.com/guide/income-tax-austria>
9. Business Location Austria Tax Aspect. P. 1-23. URL: https://www.advantageaustria.org/ua/zentral/business-guide/investieren-in-oesterreich/standort-oesterreich/steuern/ABA_Deloitte_Tax_Aspects_Austria_2018_EN.pdf
10. Umsatzsteuergesetz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/ustg_1980/
11. Kleinunternehmerregelung 2023: Wichtige Infos für Kleinunternehmer. URL: <https://www.fuer-gruender.de/wissen/unternehmen-fuehren/buchhaltung/kleinunternehmerregelung/waehlen-widerrufen/>
12. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r Prawo przedsiębiorców. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20180000646>
13. Raport o stanie sektora malych I srednich przedsiebiorstw w Polsce 2022. URL: https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/Raport-o-stanie-sektora-maych-i-rednich-przedsibiorstw_13_10_2022.pdf P.13
14. Zmiany w prawie przedsiębiorców. URL: <https://kadry.infor.pl/firmy/5773096,zmiany-w-prawie-przedsiębiorców-od-1-lipca-2023.html>
15. Opodatkowanie przedsiębiorców. URL: <https://powroty.gov.pl/opodatkowanie-przedsiębiorców-5300>
16. Korzystne zmiany dla przedsiębiorców – Niskie podatki. URL: <https://www.podatki.gov.pl/niskiepodatki/przedsiębiorca-niskie-podatki/korzystne-zmiany-dla-przedsiębiorców-niskie-podatki/>

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.05>

ТРАНСФЕР ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ЗАСІБ ДО КОМЕРЦІАЛІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Маковій Віктор Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін (Одеський державний
університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Кузніченко Сергій Олександрович,

провідний науковий співробітник
доктор юридичних наук, професор
(Науково-дослідний інститут
правового забезпечення інноваційного
розвитку Національної академії
правових наук України,
м. Харків, Україна)

Метою даної статті є визначення природи трансферу технологій як засобу до комерціалізації інтелектуальної власності з урахуванням його видової класифікації, суб'єктного складу, правового режиму в межах національного та міжнародного правового поля, а також сфери його застосування.

Встановлено, що трансфер технологій поряд із категоріями інновації та комерціалізації інтелектуальної власності являють собою інструменти комплексної природи, що відображають як економічну, так і юридичну сутність.

Встановлено, що трансфер технологій опосередковується через такі риси як: 1) процес передачі технології; 2) опосередковується дво- або багатостороннім договором цивільно-правової природи у певному різноманітті з огляду на зміст принципу свободи договору, визначеному у цивільному законодавстві та опосередкованому відповідною судовою практикою; 3) учасниками наведених взаємин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; 4) має наслідком виникнення, зміну або припинення майнових прав та обов'язків стосовно предмету договору; 5) предметом договору виступають технології та їх складові. У дослідженнях трансфер технологій сприймається як процес або юридичний документ (договір), що опосередковує такий процес.

Зроблено висновок, що оскільки комерціалізація інтелектуальної власності сприймається як процес використання інтелектуальної власності з метою отримання певної майнової вигоди, то комерційний трансфер технологій у повній мірі може виступати засобом до її реалізації. Пропонується поширити трансфер технологій на всі види об'єктів інтелектуальної власності з огляду на характерні риси такого явища.

Звернена увага на перспективність імплементації правових конструкцій міжнародного законодавства в частині забезпечення трансферу технологій, що опосередковується правовою охороною права інтелектуальної власності.

Запропоновано розширити коло осіб, учасників відносин з трансферу технологій, а також доповнити форми передачі технологій поряд з договором також і ліцензією. Поширено сферу застосування трансферу технологій на додаткові види об'єктів права

інтелектуальної власності. За наслідками висловленого запропоновані зміни до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Ключові слова: трансфер технологій, інновації, комерціалізація, інтелектуальна власність, результати творчої, інтелектуальної діяльності.

TECHNOLOGY TRANSFER AS A MEANS OF COMMERCIALIZING INTELLECTUAL PROPERTY

Makovii Viktor Petrovych,

Candidate of legal Sciences,

Associate Professor,

Head of the Department of Civil
and Legal Disciplines

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Kuznichenko Serhii Oleksandrovych,

Doctor of Legal Sciences, Professor,

Leading Researcher

(Scientific Research Institute

Legal Support of Innovative

of the Development of the NAPRN
of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

The purpose of this article is to determine the nature of technology transfer as a means of commercializing intellectual property, taking into account its species classification, subject composition, legal regime within the national and international legal field, as well as its scope of application.

It has been established that technology transfer, along with the categories of innovation and commercialization of intellectual property, are tools of a complex nature, reflecting both economic and legal essence.

It has been established that technology transfer is mediated through such features as: 1) technology transfer process; 2) is mediated by a bilateral or multilateral contract of a civil law nature in a certain variety, taking into account the content of the principle of freedom of contract, defined in civil legislation and mediated by relevant judicial practice; 3) participants of the above relationships can be both physical and legal entities; 4) results in the emergence, change or termination of property rights and obligations in relation to the subject of the contract; 5) technologies and their components are the subject of the contract. In research, technology transfer is perceived as a process or a legal document (a contract) that mediates such a process.

It was concluded that since the commercialization of intellectual property is perceived as the process of using intellectual property with the aim of obtaining a certain property benefit, the commercial transfer of technologies can fully act as a means for its implementation. It is proposed to extend technology transfer to all types of intellectual property objects in view of the characteristic features of this phenomenon.

Attention is drawn to the perspective of the implementation of legal constructions of international legislation in terms of ensuring the transfer of technologies, which is mediated by the legal protection of intellectual property rights.

It is proposed to expand the range of persons participating in technology transfer relations, as well as to supplement the forms of technology transfer along with the contract

and the license. The scope of application of technology transfer to additional types of objects of intellectual property law has been expanded. As a result of what has been said, proposed amendments to the Law of Ukraine "On State Regulation of Activities in the Field of Technology Transfer".

Key words: technology transfer, innovation, commercialization, intellectual property, results of creative, intellectual activity.

Постановка проблеми та її актуальність. З моменту набрання чинності Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» отримало повноцінне нормативне регулювання поняття трансферу технологій та низки суміжних категорій. В умовах глобалізації та інтеграції всіх суспільних процесів питання розповсюдження науково-технічних знань, у тому числі результатів інтелектуальної, творчої діяльності, та інших суміжних об'єктів, які можуть бути охарактеризованими як технології, займає одне з провідних місць у соціально-економічному житті будь-якої країни. Вочевидь, теж саме має місце й в Україні, що створює передумови до формування відповідного нормативного підґрунтя наведеного процесу.

Разом з тим, трансфер технологій, як динамічний процес, забезпечує переміщення результатів інтелектуальної, творчої діяльності, що одночасно задовольняє приватний інтерес творця чи іншої уповноваженої особи стосовно подібних об'єктів та публічний інтерес суспільства у отриманні доступу до нього. При цьому, приватний інтерес суб'єкта права інтелектуальної власності полягає у прагненні суспільного визнання результату його інтелектуальної, творчої діяльності, а також отримання певної майнової вигоди від цього, а публічний – у отриманні доступу суспільства та отримання певного економічного зиску від перебування такого об'єкта у цивільному, господарському обороті, зокрема через справляння обов'язкових податків та зборів. Тобто, фактично має місце опосередковане поширення об'єктів права інтелектуальної власності з метою отримання певної комерційної вигоди, що сприймається у науковій спільноті як комерціалізація інтелектуальної власності.

Наведене актуалізує пізнання природи трансферу технологій саме як засобу до комерціалізації інтелектуальної власності з урахуванням її видової класифікації, суб'єктного складу, правового режиму в межах національного та міжнародного правового поля, а також сфери застосування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Трансфер технологій та комерціалізація інтелектуальної власності зазнали різнопланових досліджень у сфері економіки та права, що безпосередньо пояснюється природою наведених категорій та сферою їх застосування. Серед дослідників економічної теорії, які досліджували наведені питання, необхідно відзначити праці: Л. Г. Олейнікової (з'ясовано природу результатів інтелектуальної, творчої діяльності як різновиду товару в сучасних умовах) [1], І. В. Шуби (охарактеризовано капіталізацію та розпорядження як форми комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності) [2], Н. О. Крикун (розкрито механізм використання комерціалізації інтелектуальної власності у виробництві на певному підприємстві) [3], К. В. Ковтуненко та Л. П. Шацкової (охарактеризовано місце об'єктів інтелектуальної власності у змісті процесу комерціалізації результатів інноваційної діяльності) [4], А. О. Касич та В. А. Бурківської (розкрито природу трансферу технологій у механізмі інноваційного розвитку підприємства) [5], І. Е. Новікової (обґрунтовано передумови активізації технологічного трансферу в рамках управління діяльністю дослідницькими університетами) [6].

У правовій площині дане питання теж зазнало відповідного осмислення, про що свідчать роботи наступних вчених-юристів: А. В. Омельченко (щодо загальних засад

правового регулювання діяльності у сфері трансферу технологій в Україні) [7], М. Лазаренко (з приводу визначення проблем та їх розв'язання у розрізі процесів інтернаціоналізації, що виникають у зв'язку з реалізацією змісту договору про трансфер технологій) [8], Б. М. Падучак (в частині змісту цивільно-правового регулювання відносин у сфері трансферу технологій) [9], Л. Майданик (щодо поняття та механізму комерціалізації інтелектуальної власності) [10], Л. Я. Турчин (стосовно вкладу до статутного капіталу господарських товариств майнових прав інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг як форми комерціалізації інтелектуальної власності) [11], І. Е. Okonkwo (про місце інноваційних творів на прикладі NFT-об'єктів у механізмі комерціалізації інтелектуальної власності) [12].

Наявність значного числа досліджень свідчать про актуальність пізнання сутності трансферу технологій як засобу до комерціалізації інтелектуальної власності у правовій площині з огляду на євроінтеграційні перетворення вітчизняного законодавства, на що буде звернена увага у цьому дослідженні.

Метою даної статті є визначення природи трансферу технологій як засобу до комерціалізації інтелектуальної власності з урахуванням його видової класифікації, суб'єктного складу, правового режиму в межах національного та міжнародного правового поля, а також сфери його застосування.

Виклад основного матеріалу. Трансфер як поняття сприймається у лінгвістиці в якості передачі певних цінностей або інших майнових чи немайнових благ, а також прав щодо них від одного суб'єкта до іншого. Разом з тим, технологією є сукупність знань, відомостей певних виробничих операцій в межах відповідного виробництва або ж сукупність способів обробки чи переробки матеріалів, інформації тощо [13, с. 1448, 1469].

У літературі сформувався комплексний підхід до визначення трансферу технологій, який надає можливість вирізнити такі його складові як: процесний, товарний, функціональний, галузевий, правовий, конкурентний, модернізаційний, трансформаційний, комунікаційний, партнерський [6, с. 26].

З урахуванням предмету даного дослідження на додаткову увагу заслуговує саме міжгалузевий та правовий підхід у визначенні природи трансферу технологій, де перший опосередковує зв'язок низки галузей суспільного буття, передусім економіки та права через опосередкований нормативним матеріалом перехід цінностей немайнової та матеріальної природи від одних до інших суб'єктів з отриманням вигоди, що має відповідний матеріальний зиск або буде його мати зі спливом певного часу. На підтвердження сформульованого умовиводу можна навести статистичні дані, які окреслені у кількісно-якісному показнику, що представляє собою індекс European Innovation Scoreboard (Європейський інноваційний індекс) у його складових, які фактично оцінюють ресурси наукової та інноваційної діяльності і відображають результативність наукових та науково-технічних робіт й інноваційної діяльності. Так, цей показник для України у 2018 році в 5 разів нижчий від місця Швеції, яка займає першу шаблінку у такому рейтингу, й у 4 рази менший Естонії, що завершує першу двадцятку з наведеного списку [14]. Дослідження наведеного джерела надає можливість градувати зазначений індекс у індикаторах, що відображають: 1) стан та структуру інноваційного потенціалу (поповнення числа докторів наук у відповідній сфері шляхом створення умов для здобуття наукового ступеню власними громадянами, а також залучення іноземних, активізація розробок та науково-дослідної діяльності зазначених осіб за посередництва різних форм та засобів); 2) рівні фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (впровадження венчурного капіталу); 3) рівні інноваційної активності в установах, підприємствах, організаціях (інвестиції фірм, створення сприятливого інноваційного середовища в рамках діяльності

відповідних фірм); 4) зайнятість та комерційну діяльність в інноваційних секторах (зайнятість на підприємствах, що швидко розвиваються, експорт середньо- та високо-технологічної продукції, експорт науковосемких послуг); 5) індикатори, що відображають патентну активність, тобто створення нових результатів інтелектуальної, творчої діяльності у сфері патентного права (заявки на патент та на торговельні марки, дизайнерські заявки).

Правовий підхід до розуміння сутності трансферу технологій виходить з нормативного закріплення даного поняття. Так, згідно Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» поняття трансферу технологій вбирає в себе такі характерні риси: 1) процес передачі технології; 2) опосередковується дво- або багатостороннім договором цивільно-правової природи у певному різноманітті з огляду на зміст принципу свободи договору, визначеному у цивільному законодавстві та опосередкованому відповідною судовою практикою; 3) учасниками наведених взаємин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; 4) має наслідком виникнення, зміну або припинення майнових прав та обов'язків стосовно предмету договору; 5) предметом договору виступають технології та їх складові.

У літературі правовий підхід до сутності трансферу технологій зводиться до сприйняття цієї категорії в якості насамперед юридичного документу, що опосередковує оформлення передачі об'єктів права інтелектуальної власності на інновації (набір способів та методів, які суб'єкт такої діяльності використовує для проектування свого розвитку, певні наукові знання прикладного характеру, результати науково-технічної діяльності та права щодо них, професійний досвід інноваційного характеру тощо) на комерційній або некомерційній основі від однієї особи до іншої. Зазначений юридичний документ забезпечує виникнення або припинення кола майнових прав та обов'язків в учасників наведених відносин стосовно цих об'єктів [15].

Викладене потребує роз'яснення та деталізації з урахуванням юридичного визначення поняття інновації, яке унормовано у Законі України «Про інноваційну діяльність». У відповідності до ст. 1 цього нормативно-правового акта інноваціями є коло об'єктів суспільних відносин, які характеризуються такими ознаками: 1) це безпосередньо технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного комерційного або іншого характеру; 2) технології, продукція або послуги мають бути новоствореними і (або) вдосконаленими, а також конкурентоздатними; 3) істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. При цьому в межах цього ж нормативного матеріалу визначено інноваційну діяльність як різновид діяльності, спрямованої на комерціалізацію результатів наукових досліджень, та інноваційний продукт як результат науково-дослідної і (або) дослідно-конструкторської розробки, узгодженої з вимогами чинного законодавства.

Окрім того, взаємозв'язок між категоріями трансферу технологій, інноваціями та комерціалізацією інтелектуальної власності відображено у змісті інституціонального документу, який покликаний забезпечити докорінне реформування даної сфери суспільних взаємин з метою забезпечення динамічного розвитку та успіху держави України, її конкурентоспроможності у сучасному світі – Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р. Саме цей документ покликаний забезпечити унаслідування стратегічного розвитку національних економічних систем зазначених вище держав-лідерів у сфері досліджень і розробок, впровадження нових знань, розвитку високотехнологічного виробництва і створення масових інноваційних продуктів, як наслідок максимального скорочення ганебного відставання

нашої країни у цьому плані за складовими показниками індексу European Innovation Scoreboard. У даному документі явища, що є предметом цього дослідження, відображені у наступних аспектах.

По-перше, Міністерство освіти і науки України визначено як орган, що формує та реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності й трансферу технологій, у той час як Міністерство економічного розвитку України – у сфері інтелектуальної власності.

По-друге, серед проблем функціонування національної інноваційної екосистеми виокремлено поміж інших: 1) на етапі трансферу технологій: розбіжності щодо врегулювання відносин у сфері інтелектуальної власності між цивільним законодавством і спеціальним законодавством, що регулює зазначену сферу відносин; складність проведення оцінки вартості об'єктів права інтелектуальної власності поряд з нестачею фахівців для її здійснення; нестача фахівців у сфері менеджменту інноваційної діяльності, управління інтелектуальною власністю, а також експертів з трансферу технологій; недостатня обізнаність науковців і працівників підрозділів, які відповідають за комерціалізацію у закладах вищої освіти та наукових установах, у тому числі щодо розроблення сценаріїв трансферу технологій, що перебувають на різних стадіях готовності; 2) на етапі впровадження новацій на вже існуючому підприємстві, виходу на серійне виробництво – низький рівень обізнаності суб'єктів інноваційної діяльності у сфері правової охорони та захисту інтелектуальної власності.

По-третє, серед прогнозованих результатів реалізації Стратегії проектується: 1) збільшення кількісних та якісних показників, що характеризують загалом винахідництво, прикладні дослідження та науково-технічні розробки, перш за все поза межами державного сектору; 2) відповідне покращення показників комерціалізації технологічних рішень, у тому числі й щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності; 3) збільшення майнових вигод від використання об'єктів інтелектуальної власності; 4) зростання інвестицій у нематеріальні активи, у тому числі у сфері інтелектуальної власності; 5) збільшення питомої ваги фінансування закладів вищої освіти та установ за рахунок використання створених в межах їх діяльності об'єктів інтелектуальної власності; 6) зростання кількості підприємств, які займаються інноваціями в якості основної сфери власної господарської діяльності.

По-четверте, проаналізований документ закладає підвалини до уніфікації національного законодавства з міжнародним в частині забезпечення процесу трансферу технологій, зокрема й через правову охорону результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Викладені міркування цілком поєднують категорії трансфер технологій, інновації та комерціалізацію інтелектуальної власності як взаємопов'язані, і в певній мірі, однорідні поняття. З урахуванням диференціації трансферу технологій за характером суб'єктно-об'єктних взаємин у цивільному обороті на комерційний та некомерційний, де перший супроводжується виплатою винагороди за передані технології, а другий спрямований на формування позитивного іміджу творця або право володільця без такої, необхідно висловити такі міркування [6, с. 30].

Комерціалізація інтелектуальної власності у наявних наукових напрацюваннях сприймається як процес використання інтелектуальної власності з метою отримання певної майнової вигоди [3], основний елемент інноваційної економіки та комплексне явище, що опосередковує сприйняття прав щодо об'єктів інтелектуальної власності в якості товару [16, с. 128], систему правовідносин, в межах яких права щодо об'єктів права інтелектуальної власності виступають в якості товару і опосередковують отримання прибутку їх право володільцями [10, с. 39–40].

Аналізуючи чинне законодавство, яке регламентує використання, перш за все, майнових прав стосовно результатів інтелектуальної, творчої діяльності на прикладі як положень ст.ст. 424, 427 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України), так і спеціального законодавства (ст. 28 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі») можна прийти до висновку щодо повноцінного використання правових конструкцій реалізації змісту майнових прав щодо об'єкта інтелектуальної власності задля комерціалізації інтелектуальної власності. Причому різноманіття таких способів є невичерпним з огляду на природу однієї з головних засад цивільного права – свободи договору.

Наявна точка зору, за якою до об'єктів комерціалізації інтелектуальної власності відносять майнові права на такі види об'єктів права інтелектуальної власності як: 1) авторське право і суміжні права; 2) право промислової власності; 3) право інтелектуальної власності щодо засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту [10, с. 41–42]. Тобто пропонуються всі групи об'єктів права інтелектуальної власності, окрім нетрадиційних результатів інтелектуальної, творчої діяльності, серед яких у тому числі наукові відкриття, комерційна таємниця, селекційні досягнення тощо. Вочевидь, такий підхід є некоректним, оскільки залишає осторонь комерціалізацію майнових прав щодо результатів інтелектуальної, творчої діяльності, економічна складова від використання їх в якості товару у цивільному обороті має досить вагоме значення. За наведених обставин більш коректнішим має бути підхід, за яким можуть комерціалізуватися майнові права щодо всіх результатів інтелектуальної, творчої діяльності, оскільки вони можуть виступати в якості товару, у тому числі й у випадку приналежності до четвертої групи об'єктів права інтелектуальної власності – нетрадиційних результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

У відповідності до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» технологія, як об'єкт трансферу, може бути представлена і результатом науково-технічної діяльності, сукупністю систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень. Безумовно, у випадку наявності у змісті таких технологій ознак об'єкта права інтелектуальної власності виникає питання у легітимації процедури його використання на платних чи безоплатних засадах. Тоді, з урахуванням висловленого вище, можна говорити про комерціалізацію інтелектуальної власності за допомогою трансферу технології за умов платного використання наведених результатів інтелектуальної, творчої діяльності, тобто комерційного трансферу.

У цьому ж законі наявні поняття об'єкта технології та технології, що видається дещо суперечливим, оскільки фактично вони є тотожними, оскільки це в обох випадках результати певної інтелектуальної, творчої діяльності та похідні від них об'єкти.

Згідно зазначеного закону, який є визначальним у сфері трансферу технологій, та з урахуванням проаналізованих думок вчених трансфер технології опосередковується укладенням двостороннього або багатостороннього договору, що створює відповідні правові наслідки для правового режиму наведених об'єктів. Разом з тим, аналіз чинного законодавства, на прикладі ст. 426 ЦК України та спеціального законодавства, і думок вчених-юристів надає можливість дійти висновку щодо розширення засобів, що забезпечують реалізацію трансферу технологій, поряд з договором також і ліцензією як одностороннім правочином, що представляє собою дозвіл праволодильця (ліцензіара) на використання об'єкта права інтелектуальної власності іншій особі (ліцензіату).

Викладений у до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» підхід, який у літературі розтлумачений як множинність на

боці кожної із сторін договору, що є формою трансферу технології, а також представлення такої сторони виключно фізичною чи юридичною особою децю звужує коло учасників таких відносин й має бути трансформованим у відповідності до ст. 2 ЦК України, яка прирівнює усіх суб'єктів, як приватного так і публічного права.

Враховуючи висловлені у даному дослідженні міркування, вочевидь доцільними будуть такі пропозиції стосовно внесення змін до ст. 1 «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», де п. 6) виключити, а п. 11) і п. 13) подати у наступному вигляді:

11) технологія – результат науково-технічної та іншої інтелектуальної, творчої діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок та послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг;

13) трансфер технології – передача технології, що оформляється шляхом укладення двостороннього або багатостороннього договору або ж видачею ліцензії, що установлює, змінює або припиняє майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових».

Висновки. Отже, в межах даного дослідження вдалося встановити природу трансферу технологій поряд із категоріями інновації та комерціалізації інтелектуальної власності як інструментів комплексної природи, що відображають як економічну, так і юридичну сутність.

Дослідження поняття та складників індексу European Innovation Scoreboard, що являє собою рейтинг оцінювання ресурсів наукової та інноваційної діяльності певної країни і відображає результативність наукових та науково-технічних робіт й інноваційної діяльності, надало можливість пов'язати наведені явища й виокремити характерні риси кожного. Зокрема, трансфер технологій опосередковується через такі риси як: 1) процес передачі технології; 2) опосередковується дво- або багатостороннім договором цивільно-правової природи у певному різноманітті з огляду на зміст принципу свободи договору, визначеному у цивільному законодавстві та опосередкованому відповідною судовою практикою; 3) учасниками наведених взаємин можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; 4) має наслідком виникнення, зміну або припинення майнових прав та обов'язків стосовно предмету договору; 5) предметом договору виступають технології та їх складові. У дослідженнях трансфер технологій сприймається як процес або юридичний документ (договір), що опосередковує такий процес.

Досліджено динаміку державного управління у сфері трансферу технологій, інновацій та комерціалізації інтелектуальної власності через відповідну діяльність Міністерства освіти і науки України та Міністерства економічного розвитку. Зроблено висновок про взаємопов'язаність та однорідність категорій трансферу технологій, інновацій та комерціалізації інтелектуальної власності.

Оскільки комерціалізація інтелектуальної власності сприймається як процес використання інтелектуальної власності з метою отримання певної майнової вигоди, то комерційний трансфер технологій у повній мірі може виступати засобом до її реалізації. Пропонується поширити трансфер технологій на всі види об'єктів інтелектуальної власності з огляду на характерні риси такого явища.

Звернена увага на перспективність імплементації правових конструкцій міжнародного законодавства в частині забезпечення трансферу технологій, що опосередковується правовою охороною права інтелектуальної власності.

Зроблено висновок щодо потреби розширення кола осіб, учасників відносин з трансферу технологій, а також доповнення форм передачі технологій поряд з договором також і ліцензією. Поширено сферу застосування трансферу технологій на додаткові

види об'єктів права інтелектуальної власності. За наслідками висловленого запропоновані зміни до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Список використаних джерел:

1. Олейнікова Л.Г. Особливості інтелектуальної власності як товару в сучасних умовах розвитку економіки України. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. С. 187–204.
2. Шуба І.В. Аналіз форм комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2014. № 23 (1066). С. 150–156.
3. Крикун Н.О. Теоретичні аспекти використання комерціалізації інтелектуальної власності. URL: http://www.rusnauka.com/27_NNM_2009/Economics/52998.doc.htm (дата звернення 25.08.2023).
4. Ковтуненко К.В., Шацкова Л.П. Економічне оцінювання інноваційної діяльності промислового підприємства: своєчасність процесу та достовірність результату: монографія. Одеса: Бондаренко М.О., 2015. 254 с.
5. Касич А.О., Бурківська В.А. Трансфер технологій як механізм інноваційного розвитку підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 6 (11). С. 188–194.
6. Новікова І.Е. Активізація технологічного трансферу у дослідницьких університетах: теорія та практика: монографія. Кам'янець-Подільський: Зловейко Д.Г., 2019. 512 с.
7. Омельченко А.В. Правове регулювання діяльності у сфері трансферу технологій в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 3, Ч. 1. С. 82–86.
8. Лазаренко М. Договір про трансфер технології: проблеми та шляхи їхнього розв'язання у контексті інтернаціоналізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2021. № 1 (53), С. 57–60.
9. Падучак Б.М. Цивільно-правове регулювання відносин у сфері трансферу технологій: дис. канд. юр. наук : 12.00.03. К., 2011. 240 с.
10. Майданик Л. Поняття та механізм комерціалізації інтелектуальної власності в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 7. С. 39–45.
11. Турчин Л.Я. Майнові права інтелектуальної власності на засоби індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг як вклад до статутного капіталу господарських товариств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (2). С. 40–43.
12. Okonkwo, I. E. (2022). NFT, copyright and intellectual property commercialization. *International Journal of Law and Information Technology*. 29(4), 296–304.
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
14. European Innovation Scoreboard 2018. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2019-europeanssemester-etuc-priorities-annual-growth_en.pdf (дата звернення 25.08.2023).
15. Колодійчук А.В. Теоретичні аспекти дослідження трансферу інновацій. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 297–299.
16. Фоміна Є.В. Комерціалізація наукових розробок як основний елемент інноваційної економіки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2017. Вип. 6. С. 124–128.

УДК 346

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.06>

ДОТРИМАННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У КОНЦЕСІЯХ

Студенець Ірина Сергіївна,
аспірантка кафедри економічного
права та економічного судочинства
(Навчально-науковий інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна)

Статтю присвячено дослідженню правового регулювання прав працівників у концесії, яка може стати ефективним механізмом післявоєнного відновлення України. Наведено високорівневий огляд законодавства та актуального стану функціонування концесій в Україні. Зазначається, що реалізація концесійних проектів може стати позитивною новацією для економічного стану України та науки в цілому, оскільки історично концесії в поствоєнних конфліктах не були поширеним способом відновлення економіки та інвестицій.

Висвітлено концепцію дотримання прав людини у концесії. Проаналізовано правове регулювання щодо дотримання прав працівників у концесіях, враховуючи попереднє та чинне законодавство, законодавчі ініціативи, а також практику укладення концесійних договорів і досвід інших країн. Виокремлено юридичні недоліки, що перешкоджають ефективному дотриманню прав працівників у концесіях, а саме відсутність детального правового регулювання щодо працевлаштування у концесіях та оцінку доцільності проекту концесіонером без врахування антропоцентричного підходу.

Окрема увага приділена судовому захисту прав працівників у концесіях. Запропоновано в подальших дослідженнях розглянути дотримання прав людини в різних групах зацікавлених сторін та в різних моделях ДПП з позиції антропоцентризму.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, публічно-приватне партнерство, захист прав та інтересів, ефективний судовий захист, способи захисту прав, способи судового захисту, післявоєнне відновлення, господарсько-правова відповідальність, господарське право, господарська діяльність.

COMPLIANCE WITH AND PROTECTION OF THE EMPLOYEES' RIGHTS IN CONCESSIONS

Studenets Iryna Serhiivna,
PhD Student at the Department
of Economic Law
(Educational and Scientific Institute
of Law of Taras Shevchenko National
University of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to the study of the legal regulation of the employees' rights in the concession, which may become an effective mechanism for the post-war recovery of Ukraine. The author gives a high-level overview of the legislation and the practical status of concessions in Ukraine. It is noted that the implementation of concession projects

might be a positive innovation for the Ukrainian economic system and science as a whole, considering historically concessions in post-war conflicts were not a common way to restore the economy and investments.

The concept of observing human rights in the concession is highlighted. The article describes the legal framework on compliance with and protection of the employees' rights in concessions, considering previous and current legislation, legal initiatives, as well as the practice of concluding concession agreements and the experience of other countries. Legal shortcomings that prevent the effective observance of the rights of employees in concessions are highlighted, namely the lack of detailed legal regulation regarding employment in concessions and the assessment of the feasibility of the project by the concessionaire without the anthropocentric approach.

Special attention is given to the judicial protection of the rights of employees into concessions. It is suggested that further studies consider the compliance with human rights for different stakeholders and in different PPP models from the perspective of anthropocentrism.

Key words: public-private partnership, protection of rights and interests, effective judicial protection, methods of protecting rights, methods of judicial protection, post-war recovery, economic and legal responsibility, economic law, business activity.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення в Україну продовжує характеризуватись критично високим рівнем руйнувань. Згідно з останніми даними, станом на вересень 2023 року документально підтверджена сума збитків, завдана інфраструктурі України, складає більше \$150 мільярдів [1]. Під час післявоєнної відбудови необхідні значні інвестиції та досвід їх впровадження, тож співпраця із приватним сектором навіть не доцільна – а життєво необхідна. Проект Плану відновлення України передбачає удосконалення законодавчого забезпечення щодо реалізації проектів державно-приватного партнерства (далі – «ДПП») на регіональному і місцевому рівнях [2, ст. 55].

Концесія як модель ДПП є не лише потужним інструментом для залучення інвестицій та досвіду приватного сектора, але і підставою для потенційних змін у статусі працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовим питанням концесій в Україні присвячено ряд наукових доробків (в тому числі у складі праць, що стосуються ДПП). В якості прикладів актуальних дисертаційних досліджень можна навести роботи Л. М. Гончарука (виконано комплексний аналіз договору концесії, зокрема сторін та історичного розвитку) та О. І. Вікарчук (досліджено особливості концесії як засобу залучення довгострокових інвестицій) [3]. До нещодавніх досліджень відносяться напрацювання І. П. Лопушинського, В. М. Ємельянова (розглянуто концесійну модель в портовій галузі України), С. Б. Єгоричевої, М. І. Лахижи (висвітлено передумови становлення та сучасний стан ДПП, в тому числі концесій, у посткомуністичних країнах, узагальнено перепони та позитивний досвід) [4] та інші. Тема концесій під час війни подекуди піднімається юристами-практиками або під час політичних дискусій, проте не висвітлює особливостей концесії у пост-конфліктному середовищі. Такі праці можна знайти в іноземних дослідників, проте в більш широкому полі – ДПП: Дж. Делмон (розглянуто особливості ДПП в пост-воєнних країнах, в тому числі потенційно «вигідні» сфери ДПП), Г. Арая, Дж. Шварц (досліджено статистичні дані ДПП в пост-конфліктних країнах) [5] та інших.

Однак, в публічному доступі не зустрічаються публікації українських чи закордонних вчених та/або практикуючих експертів щодо дотримання прав людини

(в тому числі, працівників) в концесіях загалом та під час війни і у післявоєнний період зокрема.

Мета статті. Завданням є дослідження правового регулювання дотримання прав працівників у концесії через призму людиноцентричного підходу. До цілей віднесено наступні: стислий огляд правового регулювання концесій та стану функціонування концесійних проектів в Україні загалом та під час війни; узагальнення стратегічного бачення розвитку концесій в Україні; огляд концепції дотримання прав людини у концесії; аналіз правового регулювання та практики дотримання прав працівників у концесіях (враховуючи чинне законодавство, законодавчі ініціативи, судову практику та міжнародний досвід); рекомендації для розвитку концесійної моделі з антропоцентричним фокусом під час війни та після перемоги України. Об'єктом дослідження є комплекс суспільних відносин, що виникають під час концесійної діяльності, а предметом – дотримання прав працівників у концесії під час війни та у післявоєнному середовищі. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, зокрема діалектичний, порівняльно-правовий та системно-структурний.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Огляд правового регулювання та стану реалізації концесій в Україні.* Не можна стверджувати, що концесія є успішним механізмом ДПП в Україні: згідно з останніми даними, на умовах ДПП укладено 193 договори, з яких реалізується 18 договорів і лише 9 з них – концесійні [6]. Врахуємо, що статистика була досить «песимістичною» ще до повномасштабного вторгнення росії і, враховуючи війну, погіршилася – наприклад, «призупинилися» пілотні проекти в морському порту «Ольвія» та Херсонському морському порту.

Заплановано реалізацію проектів ДПП за напрямками: охорони здоров'я; у сфері поводження з твердими побутовими відходами; у сфері освіти, культури та спорту [2, ст. 60]. Триває робота над підготовкою концесійних проектів в Одеському та Ізмаїльському морських портах [7], щодо будівництва підземного паркінгу у Львові (виконуватиме функцію захисної споруди цивільного захисту) [8], аеропортів, доріг тощо. Пропонується застосовувати концесію як для відбудови найбільших аеропортів, які отримали значні пошкодження («Донецьк», «Луганськ», «Дніпро»), так і регіональних аеропортів, менш розвинених та менш пошкоджених (аеропорти Вінниці та Кривого Рогу) [9, ст. 257] та щодо об'єктів культурної спадщини [10, ст. 28].

Звертаємо увагу, що реалізація стратегічно запланованих концесійних проектів може стати якісно новим виміром для економіки та науки України та інших країн – оскільки історично концесії в поствоєнних конфліктах не були поширеним способом відновлення економіки та інвестицій. Одним із основних винятків у Європі були програми будівництва платних автострад, наприклад, у Німеччині [11, ст. 84]. Для України вже розробляються механізми підтримки існуючих та нових концесійних проектів – для підтримки фінансової безпеки для інвесторів запропоновано надавати грантову підтримку протягом етапу будівництва (співфінансування); плату за експлуатаційну готовність з фонду ЄС або трастових фондів інших країн; страхування політичних ризиків [12, ст. 16].

Концесійна модель ДПП найбільш законодавчо врегульована, що є перевагою для цього спеціального режиму господарювання і механізму реалізації інфраструктурних проектів на засадах «безбар'єрності», підзвітності та добросовісності. Можна стверджувати, що реформування концесійного законодавства є систематичним: 1) попередня реформа почалася у 2017 році та сприяла гармонізації із Директивами ЄС та законодавством про ДПП; 2) наразі на друге читання готується законопроект, що має спростити процедуру підготовки та реалізації проектів ДПП для відбудови об'єктів

інфраструктури [13]; окремо готується законопроект про концесії у сфері охорони здоров'я.

Дотримання прав людини у концесії. Як вже зазначалося, дана тема не висвітлюється в дослідженнях. Якщо брати ширше – ДПП в міжнародному досвіді розглядається як механізм, що сприяє дотриманню прав людини (наприклад, щодо доступу до чистої води в Філіппінах [14, ст. 3]) або як те, що призводить до порушень прав людини («...безрозсудне скорочення витрат і отримання прибутків за рахунок прав людини», «в країнах Латинської Америки, Африки та Східної Азії» [15, с. 3]) Огляд ДПП з позиції антропоцентризму надзвичайно важливий (адже, по суті, суспільно найважливіші права та обов'язки держави переходять до приватного гравця). Це становить значний ризик (до прикладу, для персональних даних, дотримання екологічних норм тощо) і потребує системного підходу (тобто, структурування широкого кола учасників ДПП, в тому числі працівників, споживачів послуг та інвесторів). В даній роботі розглядаються права працівників як з боку концесіонера, так і концесіодавця, оскільки вважаємо дану категорію гарантованою та уразливою в концесії, а саму концесію – найзатребуванішою моделлю ДПП в Україні.

Права працівників у концесіях з позиції концесійного законодавства. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини надають чіткий мандат державам і компаніям посилити заходи щодо поваги, захисту та виконання прав людини та основних свобод. Відповідно, основоположним є обов'язок бізнесу поважати права людини, що включає в себе також необхідність проявляти належну обачність щодо можливого негативного впливу бізнес-діяльності на права людини (в тому числі працівників). Чим тіснішим є зв'язок бізнесу та держави, тим більш вагомою стає підстава для проведення державою політики щодо забезпечення дотримання прав людини таким бізнесом [16, с. 13]. Згідно з Конвенцією Міжнародної організації праці про примусову чи обов'язкову працю № 29 «ніяка концесія... не повинна вести до запровадження будь-якої форми примусової чи обов'язкової праці».

На рівні національних стратегій одним із напрямів у сфері прав людини є забезпечення права на працю та соціальний захист, результати якого передбачають: 1) ефективну реалізацію права працівників на безпечні та здорові умови праці та 2) гарантії на справедливу оплату праці. Показниками досягнення результатів є кількість звернень до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо порушення права на працю та щодо дискримінації у сфері праці; динаміка заборгованості із виплати заробітної плати та соціальних виплат; частка осіб з інвалідністю, що працевлаштовані центрами зайнятості тощо. В економічній площині передбачено вдосконалення концесії (наприклад, гарантії для інвесторів) – але про працівників не йдеться (хоча і передбачені умови запровадження нової концепції оплати праці, зміна підходів до навчання працівників у різних сферах).

Нижче наведено аналіз норм щодо працевлаштування працівників у концесіях (враховуючи ретроспективний аспект та законодавчі ініціативи).

Як вбачаємо з доступних у публічному доступі концесійних договорів, зазвичай умови щодо працівників достатньо деталізовані (наприклад, укладення трудових договорів; збереження існуючих робочих місць протягом 2-х років; недопущення утворення заборгованості по заробітній платі) [17].

Для порівняння, законодавство країн ЄС більш комплексно та детально (через відсилання до колективних договорів) регулює права працівників у концесії. Наприклад, в Кодексі щодо публічних контрактів Італії йдеться про поширення положення трудового та соціального права, а також колективних угод; обов'язок виплат суб'єктам соціального забезпечення та страхування (стаття 30), включення спеціальних положень,

спрямованих на сприяння професійній стабільності найманого персоналу у концесіях з високою інтенсивністю праці; умови визначення вартості робіт (стаття 50) [18].

Судова практика. Справи, які стосуються захисту прав та інтересів працівників у концесіях, не є численними. Проаналізована судова практика дозволяє стверджувати, що поширеним та ефективним способом судового захисту є зміна та припинення господарських правовідносин, а саме розірвання концесійного договору через порушення істотних умов договору, в тому числі щодо дотримання прав працівників у концесії. До прикладу, у рішенні суду 2023 року йдеться про договір концесії цілісного майнового комплексу Державного підприємства «Теплоелектроцентрально-2» «Есхар», яке провадить діяльність із виробництва, транспортування, передачі, розподілу та постачання електричної енергії, пари та гарячої води, укладеного між Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та Товариством з обмеженою відповідальністю «ДВ Нафтогазовидобувна компанія». Концесійним договором визначено, що концесіонер зобов'язаний укладати відповідно до законодавства трудові договори (контракти) з працівниками громадянами України; забезпечити соціально правові гарантії працівників, передбачені чинним законодавством, галузевою угодою, колективним договором; забезпечувати щомісячну виплату заробітної плати працівникам у порядку, на умовах і у терміни, передбачені чинним законодавством України і колективним договором. У справі йдеться про заборгованість з виплати заробітної плати перед працівниками підприємства та відсутність достатньої кількості кваліфікованого ресурсу робочої сили через тривалий простій та невиконання сторонами своїх зобов'язань та з інших підстав, передбачених законами України. У наведеній справі рішенням суду концесійний договір розірвано, враховуючи порушення істотних умов договору та завдання шкоди інтересам держави [19].

Висновки і пропозиції. Законодавство у сфері концесій надає загальне регулювання прав працівників у концесіях. До основних чинників, що можуть зумовити недотримання прав працівників у концесіях, відносимо: 1) відсутність детального правового регулювання: законодавство не містить орієнтовних рамок щодо кількості працівників-громадян України; відсутні положення щодо гендерної рівності; відсутність процесу врегулювання ситуацій за умови бажання та/або необхідності залучити команду працівників концесіонера (наприклад, якщо концесія у сфері охорони здоров'я вимагає конкретних спеціалістів) та 2) здійснення оцінки доцільності проекту концесіонером без врахування антропоцентричного підходу.

Таблиця

Попереднє законодавство	Чинний закон про концесію	Законопроект № 7508
<ul style="list-style-type: none"> - Істотні умови: умови найму, використання праці працівників – громадян України. - Укладення трудових договорів. - Гарантії у разі припинення концесієдавця (як для змін в організації виробництва і праці). - Максимальне працевлаштування громадян України. 	<ul style="list-style-type: none"> - Можуть включати умови найму та працевлаштування громадян України (певної кількості працівників або інші соціальні зобов'язання, що покладаються на концесіонера). - Гарантії у разі припинення концесієдавця (для комунальних підприємств у сферах централізованого тепло-, водопостачання і водовідведення). - Максимальне працевлаштування громадян України. 	<ul style="list-style-type: none"> - Можуть включати: умови найму та працевлаштування громадян України (щодо рівня заробітної плати та соціального забезпечення найманих працівників тощо); врахування прав та інтересів соціально вразливих груп населення, дотримання принципів гендерної рівності, недискримінації протягом всього життєвого циклу проекту).

Розроблено автором.

Пропонується в концесійні угоди включати положення щодо строку, на який обмежуються звільнення працівників (з винятками); відсоткової величини працівників – громадян України; допустимі зміни в штатному розписі; умови щодо застосування однакових чи кращих умов, порівняно з тими, які застосовувались до концесії тощо. Такі положення можуть містити орієнтовні виміри, але мати рамкову структуру щодо регулювання прав працівників для конкретного концесійного проекту.

Пропонується в подальших дослідженнях розглянути дотримання прав людини в різних групах зацікавлених сторін та в різних моделях ДПП з позиції антропоцентризму, надати рекомендації щодо необхідних змін до законодавства та щодо практики укладання договорів ДПП, в тому числі концесійних договорів.

Список використаних джерел:

1. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. Дата оновлення: 3.10.2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-standom-na-1-veresnya-2023-roku/>.
2. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розбудова інфраструктури». 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/restorationand-development-of-infrastructure.pdf>.
3. Гончарук Л.М. Договір концесії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 21 с. URL: <https://mydisser.com/en/catalog/view/6/44/9286.html>. Вікарчук О.І. Концесія у трансформаційній економіці : дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ, 2006. 194 с.
4. Лопушинський І.П., Ємельянов В.М. Концесія в портовій галузі України як форма державно-приватного партнерства. Public Administration and Regional Development. 2021. № 11. С. 232–250. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/download/241/200>. Єгоричева С. Б., Лахижа М. І. Публічно-приватне партнерство в посткомуністичних країнах : монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 304 с.
5. Delmon J. Making public-private partnerships work for post-conflict countries. URL: <https://blogs.worldbank.org/ppps/post-conflict-PPP>. PPP Transaction AS (CASPP). Handshake: IFC's quarterly journal on public-private partnerships. International Finance Corporation. World Bank Group. 2013. URL: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Handshake_Issue9_WEB.pdf.
6. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство економіки України. Дата оновлення: 26.01.2023. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true>
7. Уряд ухвалив рішення, яке підвищить привабливість державно-приватного партнерства для інвесторів. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukhvalyv-rishennia-iake-pidvyshchyt-pryvablyvist-derzhavno-pryvatnoho-partnerstvadiia-investoriv>.
8. Завершується підготовка пілотного проекту концесії з будівництва підземного паркінгу на пл. Є.Петрушевича. Львівська міська рада. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/city/transport/294313-zavershuietsia-pidhotovka-pilotnoho-proiektu-kontsesii-z-budivnytstva-pidzemnoho-parkinhu-na-pl-yepetrushevycha-video>.
9. Відбудова України: Принципи та політика / за ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. Ведер ді Мауро. Париж : Centre Economic Policy Research, 2022. 508 с. URL: https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf.
10. Підтримка бізнесу в умовах війни: практичні рекомендації для громад. Львів: Клуб Ділових Людей Україна. 2023. 37 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1225/1_business-support.pdf.

11. Юрченко А.С. Економічне обґрунтування концесій у дорожньому будівництві : дис. ... д-ра філософії: 051. Київ, 2021. 205 с. URL: http://diser.ntu.edu.ua/Dis_Yurchenko.pdf.

12. WAPPP and InfraPPP. 2023. Quarterly PPP deal update report Q4. URL: <https://pppagency.me.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/q-ppp-deal-update-2q-2022.pdf>.

13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму ДПП для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України: Проект Закону від 1 липня 2022 р. (реєстр. № 7508).

14. PPP Framework and Human Rights: Multi-sectoral Analysis of the Joint Venture Model under PPP to Enhance Domestic Private Sector Participation in Solving the Water and Sanitation Crisis in Metro Manila, Philippines. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Water/11.pdf>.

15. The Truth About Public-Private Partnerships. Corporate Accountability. URL: <https://corporateaccountability.org/wp-content/uploads/2016/01/TruthaboutPPPsFINAL.pdf>.

16. Керівні принципи щодо бізнесу і прав людини: Реалізація Рамкової програми Організації Об'єднаних Націй «Захист, повага і засоби захисту» / За заг. ред. Олени Уварової. Харків: Право, 2018. 80 с.

17. Концесійний договір № 2 на об'єкт комунальної власності територіальної громади м. Северодонецька Луганської області, цілісний майновий комплекс – КП «Северодонецьктеплокомуненерго». URL: <https://eimg.pravda.com/files/1/f/1f1c9ee-----pdf>.

18. Italian Public Contract Code (Legislative Decree 50/2016, as modified by legislative decreen. 57/2017). ANAC. URL: [https://www.anticorruzione.it/portal/rest/jcr/repository/collaboration/Digital%20Assets/anacdocs/MenuServizio/English%20section/ITALIAN_PUBLIC_CONTRACT_CODE%2015%20giugno%202018_sito%20\(2\).pdf](https://www.anticorruzione.it/portal/rest/jcr/repository/collaboration/Digital%20Assets/anacdocs/MenuServizio/English%20section/ITALIAN_PUBLIC_CONTRACT_CODE%2015%20giugno%202018_sito%20(2).pdf).

19. Рішення Господарського суду Харківської області від 14 червня 2023 року у справі № 922/639/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111769759>.

УДК 349.3:(616.98:578.828ВІЛ)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.07>

ПІДСТАВА ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ, ЯКІ ЖИВУТЬ З ВІЛ

Тодоріка Костянтин Володимирович,
аспірант кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
(Національний університет
«Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена дослідженню теоретичних проблем визначення підстави здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ. Доведено, що підставою здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, є встановлення їм відповідного статусу.

Встановлено, що визначаючи поняття «людина, яка живе з ВІЛ», законодавець скористався бланкетною конструкцією норми права, яка не дає вичерпного визначення статусу, а передбачає необхідність ознайомлення з іншими нормами, розміщеними в інших нормативно-правових актах, у яких закріплено додаткові характеристики категорії «людина, яка живе з ВІЛ», зокрема маркери ВІЛ. Такий підхід лише ускладнює розуміння змісту відповідного статусу та реалізацію особами, в організмі яких виявлено ВІЛ, гарантованих законодавством прав, у т.ч. й права на соціальний захист.

При цьому доведено, що визначення поняття «людина, яка живе з ВІЛ» через встановлення в її організмі маркерів ВІЛ є більш застосовним у сфері медицини та жодним чином не сприяє визначеності статусу людей, які живуть з ВІЛ, у сфері соціального захисту, трудових відносин, забезпечення права на конфіденційність статусу і т.д., ускладнює розуміння самою такою особою моменту набуття нею відповідного статусу.

Суперечливою видається також прив'язка моменту набуття людиною статусу такої, яка живе з ВІЛ, до проведення лабораторних досліджень на предмет встановлення ВІЛ-статусу особи. Доведено, що з огляду на законодавче унормування порядку проведення самотестування з метою виявлення ВІЛ та можливість за допомогою цього методу встановити ВІЛ-позитивний статус особи, який вже сам по собі забезпечує можливість отримати деякі види соціальних послуг, визнавати людину такою, яка живе з ВІЛ, доцільно з моменту отримання позитивного результату тесту.

Запропоновано внести зміни до пункту сьомого частини першої ст. 1 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» з метою забезпечення передбачуваності застосування положень названого закону як критерію його якості.

Ключові слова: соціальний захист, соціальний ризик, ВІЛ, підстава здійснення соціального захисту, людина, яка живе з ВІЛ, правова визначеність, якість закону.

BASIS FOR REALIZATION OF SOCIAL PROTECTION OF PEOPLE, LIVING WITH HIV

Todorika Kostyanta Volodymyrovych,
Postgraduate Student at the Department
of Labor Law and Social Security Law
(Odesa Law Academy National
University, Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of theoretical problems of determining the basis for the implementation of social protection of people living with HIV. It has been proven that the basis for implementing social protection for people living with HIV is to establish their appropriate status.

It was established that when defining the concept of "a person living with HIV", the legislator used a blanket construction of the legal norm, which does not provide an exhaustive definition of the status, but requires familiarization with other norms placed in other regulatory legal acts, which fix additional characteristics of the category "a person living with HIV", including HIV markers. Such an approach only complicates the understanding of the content of the relevant status and the realization of the rights guaranteed by the legislation by persons with HIV in their bodies, including and rights to social protection.

At the same time, it has been proven that the definition of the concept of "a person living with HIV" due to the establishment of HIV markers in his body is more applicable in the field of medicine and in no way contributes to the certainty of the status of people living with HIV in the field of social protection, labor relations, ensuring the right to confidentiality of the status, etc., makes it difficult for such a person to understand the moment of acquiring the corresponding status.

Linking the moment a person acquires the status of living with HIV to conducting laboratory tests to determine a person's HIV status also seems controversial. It has been proven that, in view of the legislative regulation of the procedure for conducting self-testing for the purpose of HIV detection and the possibility of using this method to establish the HIV-positive status of a person, which in itself provides the opportunity to receive some types of social services, it is advisable to recognize a person as living with HIV from the moment of receiving a positive test result.

It is proposed to make changes to the seventh part of the first article. 1 of the Law of Ukraine "On combating the spread of diseases caused by the human immunodeficiency virus (HIV) and legal and social protection of people living with HIV" in order to ensure the predictability of the application of the provisions of the said law as a criterion of its quality.

Key words: social protection, social risk, HIV, basis for implementation of social protection, person living with HIV, legal certainty, quality of the law.

Постановка проблеми. У сучасних умовах населення України щодня потерпає від низки соціальних ризиків, пов'язаних з військовою агресією російської федерації проти нашої держави, що зумовлює збільшення змісту та обсягу її соціальних зобов'язань, що полягають у забезпеченні поранених військовослужбовців та мирного населення медичною допомогою, людей, чиє житло зруйноване, – придатними та призначеними для проживання приміщеннями, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій, – реабілітаційними послугами тощо. Проте не втрачають актуальності й інші соціальні зобов'язання держави взяті нею на себе зокрема й на виконання міжнародних договорів, серед яких ті, що пов'язані з забезпеченням ефективного соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ.

За даними Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, «станом на 1 липня 2023 року у закладах охорони здоров'я під медичним наглядом перебувало 158 308 людей, які живуть з ВІЛ. Найвищий рівень поширеності ВІЛ зареєстрований в Одеській, Дніпропетровській, Миколаївській, Київській, Чернігівській, Херсонській областях та у м. Київ» [1]. У вересні 2023 року в Україні «офіційно зареєстровано 1 002 нові випадки ВІЛ-інфекції, у 287 пацієнтів діагностовано СНІД, а 111 людей померли від СНІДу» [2], що є свідченням лише загострення проблем соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, у своїх наукових пошуках так чи інакше зверталися такі науковці, як: Н. Б. Болотіна, К. В. Бориченко, А. О. Гудзь, В. Л. Костюк, С. М. Прилипка, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, М. М. Шумило, А. М. Юшко та ін. Проте у вітчизняній науці права соціального забезпечення до цього часу не було проведено жодного дослідження, присвяченого теоретичним та практичним проблемам здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, як не було й жодних публікацій, присвячених визначенню підстави здійснення відповідних заходів щодо них.

Постановка завдання. Метою цієї статті є формулювання підстави здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, як юридичного факту, необхідного для виникнення правовідносин щодо надання компетентними суб'єктами комплексу заходів із метою ефективної протидії поширенню хвороби та забезпечення людям, які живуть з ВІЛ, гідних умов життя.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правовим актом, який «визначає порядок правового регулювання діяльності у сфері профілактики, лікування, догляду і підтримки, необхідних для забезпечення ефективної протидії поширенню хвороби, зумовленої вірусом імунодефіциту людини, та відповідні заходи щодо правового і соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ», є Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 12 грудня 1991 року № 1972-ХІІ, який не дивлячись на визнану у світі епідемію ВІЛ (СНІДу) є далеким від ідеалу з точки зору його відповідності вимогам принципу правової визначеності, які, зокрема, стосуються критеріїв «якості закону», сформульованих у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), Конституційного Суду України, Верховного Суду.

Критеріями, які застосовуються для оцінки правових норм на предмет якості, на переконання А. Бойка, є: «доступність норми права, що визначається можливістю фізичних та юридичних осіб, до яких вона звернена, ознайомитися із змістом норми права; передбачуваність її застосування, яка має місце, якщо її формулювання є досить чіткими з урахуванням специфіки відповідних суспільних відносин, зокрема статусів їхніх учасників, щоб дозволити учасникам суспільних відносин передбачити в розумних межах у світлі особливостей конкретних обставин наслідки, що може потягти за собою те чи інше їх діяння; наявність гарантій проти її свавільного застосування, тобто національне законодавство повинно давати приватним особам належне уявлення про обставини та умови, за яких представники влади мають повноваження вдаватися до заходів, які зачіпають права приватних осіб» [3, с. 9].

Оцінюючи приписи Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» на предмет якості, варто зазначити, що вони не відповідають, у першу чергу, як видається, основному критерію – передбачуваності застосування.

Так, відповідно до ст. 1 названого Закону, людиною, яка живе з ВІЛ, є «особа, в організмі якої підтверджено наявність маркерів ВІЛ з використанням лабораторних

методів». З цього приводу варто зазначити, що за своєю конструкцією цитована норма є бланкетною, тобто такою, яка не дає вичерпного визначення поняття, а передбачає необхідність ознайомлення з іншими нормами, розміщеними в інших нормативно-правових актах, у яких закріплено додаткові характеристики категорії «людина, яка живе з ВІЛ». Мова йде про «маркери ВІЛ».

Визначення «маркерів ВІЛ» надано у пункті третьому розділу I «Загальні положення» Порядку проведення тестування на ВІЛ-інфекцію та забезпечення якості досліджень, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення системи управління якістю лабораторних досліджень у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу» від 5 квітня 2019 року № 794, відповідно до якого це «антитіла до ВІЛ 1/2 або антиген р24 ВІЛ-1. Виявлення серологічних маркерів ВІЛ є ознакою наявності ВІЛ в організмі людини» [4].

Тобто формулюючи проміжкові висновки цієї статті, можна зауважити, що людиною, яка живе з ВІЛ, є особа, в організмі якої підтверджено наявність антитіл до ВІЛ 1/2 або антиген р24 ВІЛ-1 з використанням лабораторних методів. І в цілому таке визначення поняття «людина, яка живе з ВІЛ», має право на існування, оскільки відображає ознаки таких людей, які серед іншого є об'єктом соціального захисту. Проте, як видається, легальна дефініція «людей, які живуть з ВІЛ» є більш застосовною у сфері медицини та жодним чином не сприяє визначеності статусу людей, які живуть з ВІЛ, у сфері соціального захисту, трудових відносин, забезпечення права на конфіденційність статусу і т.д.

Оскільки виявлення маркерів ВІЛ є ознакою наявності вірусу в організмі людини, що, у свою чергу, є ознакою й ВІЛ-позитивного статусу особи то видається більш змістовно визначати поняття «людина, яка живе з ВІЛ» як особу зі встановленим ВІЛ-позитивним статусом.

Аналогічний підхід застосований і в термінологічних рекомендаціях ЮНЕЙДС, відповідно до яких людиною, яка живе з ВІЛ, варто визначати особу з відомим чи обнародованим серологічним статусом [5].

У цьому сенсі варто зауважити про метод встановлення ВІЛ-позитивного статусу особи.

Так, Порядком проведення тестування на ВІЛ-інфекцію та забезпечення якості досліджень передбачено, що «обстеження на ВІЛ-інфекцію передбачає проведення лабораторних досліджень у декілька етапів – скринінговий етап (виявлення серологічних маркерів ВІЛ), верифікаційний етап для підтвердження наявності серологічних маркерів ВІЛ (підтверджувальний етап), ідентифікаційний етап (обстеження під час взяття під медичний нагляд або перед призначенням АРТ особі з позитивним ВІЛ-статусом)» [4].

Тобто на рівні підзаконного нормативно-правового акту передбачено, що встановити наявності маркерів ВІЛ, які свідчать про ВІЛ-позитивний статус особи, можна лише лабораторно. Аналогічну вказівку містив й Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ».

Водночас, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» щодо застосування сучасних підходів до профілактики, тестування і лікування ВІЛ-інфекції відповідно до керівних документів Всесвітньої організації охорони здоров'я» від 12 січня 2023 року № 2869-IX, статтю 6 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»

викладено у новій редакції та визначено порядок проведення самотестування особи (у т.ч. з супроводом) на предмет наявності маркерів ВІЛ. Так, за змістом названої статті «самотестування здійснюється особою особисто, з застосуванням тест-системи, відповідно до інструкції та його результати дозволяють встановити наявність / відсутність маркерів ВІЛ», а отже й ВІЛ-статус людини.

Проте виходячи з положень профільного законодавства встановлення ВІЛ-позитивного статусу особи за результатами самотестування не є підставою для надання людині статусу такої, що живе з ВІЛ. Відповідний висновок зумовлений тим, що статус людини, яка живе з ВІЛ, може бути набутий лише за наслідками проведення лабораторного дослідження.

Такий підхід законодавця є дещо суперечливим. Так, з одного боку, відповідно до ст. 12 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» обов'язками щодо «вжиття заходів для запобігання поширенню ВІЛ-інфекції; повідомлення осіб, які були їхніми партнерами до виявлення факту інфікування, про можливість їх інфікування ВІЛ; відмови від донорства крові, її компонентів, інших біологічних рідин, клітин, органів і тканин для їх використання у медичній практиці» наділені виключно люди, які живуть з ВІЛ. У той же час, особа, яка знала про те, що вона є носієм вірусу імунодефіциту людини, і заразила іншу особу несе кримінальну відповідальність відповідно до ст. 130 Кримінального кодексу України. Тобто вже з моменту отримання позитивного результату тесту на ВІЛ, проведеного особисто (з супроводом), особа зобов'язана утриматися від діянь, які можуть призвести до поширення ВІЛ, та вживати заходів для профілактики передачі ВІЛ від матері до дитини. Така особа набуває й інших зобов'язань, пов'язаних з її ВІЛ-позитивним статусом, зокрема, зобов'язана звернутися до закладу охорони здоров'я для проведення лабораторного тестування на ВІЛ (абз. 2 ч. 7 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»), яке може проводитися безкоштовно за програмою медичних гарантій.

З урахуванням вищевикладеного невикористаною видається позиція законодавця щодо набуття людиною статусу такої, що живе з ВІЛ, виключно після лабораторно проведених досліджень.

Так, на переконання Ю.С. Шемшученко, «правовий статус – це встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків» [6, с. 626]. О.Ф. Скакун доводить, що під правовим статусом варто розуміти «систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків і відповідальності відповідно до яких індивід як суб'єкт права, який має правосуб'єктність, координує свою поведінку у суспільстві» [7, с. 377].

Не дивлячись на різноманіття точок зору щодо розуміння поняття «правового статусу» до його структури зазвичай включаються: 1) правосуб'єктність; 2) статутні права й обов'язки; 3) юридичні гарантії цих прав і обов'язків; 4) відповідальність за порушення обов'язків.

Так, суб'єктивним правом є «надана й охоронювана державою міра можливої (дозволеної) поведінки особи із задоволення її законних інтересів, передбачених об'єктивним правом» [8, с. 435]. Своєю чергою, юридичний обов'язок визначається як «міра належної (необхідної) поведінки, що визначена юридичними нормами для задоволення інтересів правоможної особи і забезпечена державою» [7, с. 391].

При цьому, як вірно наголошує С.М. Синчук, «часто для задоволення свого інтересу суб'єкт реалізує не одне і не лише суб'єктивне право, а комплекс взаємопов'язаних та

взаємозумовлених суб'єктивних прав і обов'язків. При цьому часто виконання певних обов'язків є необхідною умовою можливості реалізації наданих суб'єктивних прав» [9, с. 162–167].

Таким чином з огляду на виникнення обов'язків у особи, яка дізналась про свій ВІЛ-позитивний статус за результатами самотестування, та неможливість реалізації нею окремих прав без виконання цих обов'язків видається, що й статус людини, яка живе з ВІЛ, набувається нею одночасно зі встановленням наявності маркерів ВІЛ. Так, обов'язки людини, яка живе з ВІЛ, які є структурним елементом її правового статусу, не можуть виникати раніше появи самого цього статусу. А тому цілком логічним є висновок про те, що з моменту встановлення маркерів ВІЛ (ВІЛ-позитивного статусу) незалежно від того яким методом це відбулося (лабораторно чи за результатами самотестування) людина, набуває статусу такої, яка живе з ВІЛ.

Підтвердженням цього переконання є гарантування особі, яка проходить самотестування на ВІЛ з супроводом, конфіденційності, у тому числі щодо факту звернення з метою проведення самотестування та отриманих результатів (ст. 6 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ»).

Крім того, варто зауважити, що особа з ВІЛ-позитивним статусом, виявленим за результатами самотестування, все ж таки за бажанням може скористатися й соціальним захистом. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 року № 2671-VIII чинниками, які можуть зумовлювати складні життєві обставини, що в свою чергу є підставою надання соціальних послуг, є невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування. Видається, що навіть непідтверджений лабораторно ВІЛ-позитивний статус людини може стати потрясінням для неї, у зв'язку з чим остання буде потребувати як мінімум психологічної допомоги, надання якої цілком може бути забезпечене системою соціального захисту. Крім того, ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» передбачена можливість надання комплексних соціальних послуг саме ВІЛ-інфікованим особам, а не людям, які живуть з ВІЛ, що ще раз підтверджує передчасність відмермінування законодавцем моменту набуття людиною статусу такої, яка живе з ВІЛ, до отримання результату лабораторного дослідження серологічного матеріалу на предмет наявності маркерів ВІЛ, з огляду на унормування процедури проведення самотестування, яка цілком однозначно забезпечує формування переконання особи у потребі соціального захисту.

Висновки. Виходячи з положень Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» підставою для здійснення соціального захисту людей, які живуть з ВІЛ, є набуття ними відповідного статусу.

При цьому видається невиправданим підхід законодавця щодо застосування у легальному визначенні поняття «людина, яка живе з ВІЛ» бланкетної (відсильної) норми, що лише ускладнює розуміння змісту відповідного статусу та реалізацію особами, в організмі яких виявлено ВІЛ, гарантованих законодавством прав, у т.ч. й права на соціальний захист.

Суперечливою видається також прив'язка моменту набуття людиною статусу такої, яка живе з ВІЛ, до проведення лабораторних досліджень на предмет встановлення ВІЛ-статусу особи. Видається, що з огляду на законодавче унормування порядку проведення самотестування з метою виявлення ВІЛ та можливість за допомогою цього методу встановити ВІЛ-позитивний статус особи, який вже сам по собі забезпечує можливість отримати деякі види соціальних послуг, визнавати людину такою, яка живе з ВІЛ, варто з моменту отримання позитивного результату тесту.

З урахуванням вищевикладеного, варто внести зміни до пункту сьомого частини першої ст. 1 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ», виклавши його у такій редакції «людина, яка живе з ВІЛ, – особа, в організмі якої підтверджена наявність ВІЛ».

Список використаних джерел:

1. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.07.2023. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu>
2. Статистика ВІЛ і ТБ в Україні: вересень 2023 року. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://phc.org.ua/news/statistika-vil-i-tb-v-ukraini-veresen-2023-roku>
3. Бойко А.В. Якість правового регулювання відповідно до правових позицій Європейського Суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Том 30 (69) № 3. С. 7–12.
4. Про удосконалення системи управління якістю лабораторних досліджень у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 5 квітня 2019 року № 794. *Офіційний вісник України*. 2019. № 65. Ст. 2246.
5. Термінологічні рекомендації ЮНЕЙДС (2015). URL: https://www.iasociety.org/Web/WebContent/File/un aids_terminology_guide_en.pdf
6. *Юридична енциклопедія: в 6 томах / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П-С, 2002. 736 с.*
7. Скасун О.Ф. *Теорія держави і права: підручник*. Харків: КОНСУМ, 2001. 520 с.
8. *Теорія держави і права: академічний курс: підручник / [О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін.]; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.*
9. Синчук С.М. *Правовідносини соціального забезпечення: суб'єкти, зміст, об'єкти: монографія*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 422 с.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.08>

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН КОРИСТУВАННЯ ПРИРОДНИМИ ОБ'ЄКТАМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАРОДУ УКРАЇНИ

Брановицький Віктор Володимирович,
orcid.org/0000-0002-4339-2214

кандидат економічних наук, докторант
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна),
адвокат, старший партнер
(АО «КБ Партнерс», м. Київ, Україна)

Статтю присвячено визначенню ролі юридичних осіб публічного права в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України. Для її досягнення у статті розкрито розмаїття юридичних осіб публічного права, що функціонують у галузі природокористування. Серед їх різновидів виокремлено природні заповідники і парки, науково-дослідні установи та вищі навчальні заклади, інші державні підприємства, установи.

Проведено аналіз правових засад їх діяльності на прикладі Положення про Національний природний парк «Гомільшанські ліси». Встановлено належні природним заповідникам і паркам компетенцію, зокрема в частині охорони територій та природних ресурсів, науково-дослідної роботи, освітньо-виховної і рекреаційної діяльності. Названо основні доступні їм для реалізації покладених на них повноважень інструменти діяльності публічної адміністрації, до яких віднесено адміністративні акти у формі дій та реальні дії.

Окреслено головне призначення діяльності цих суб'єктів, яке полягає у тому, що природні парки і заповідники виконують важливі публічну функції і завдання, необхідні для забезпечення шанобливого ставлення з боку природокористувачів до оточуючого людину навколишнього середовища, безпечного і раціонального використання природних ресурсів у процесі реалізації громадянами права користування природними об'єктами права власності народу України, відтворення й охорони природних ресурсів, науково-обґрунтованої діяльності суб'єктів публічної адміністрації з питань публічного адміністрування галузі природокористування тощо.

З'ясовано, що їх діяльність і мета заснування безпосереднім чином пов'язані із реалізацією правомочностей громадян, пов'язаних із природокористуванням, створенням

для цього необхідних умов (наприклад, для організованого відпочинку, екскурсій, інших видів природокористування у рекреаційних цілях) і забезпеченням їх здійснення раціональним і безпечним (насамперед для довкілля) шляхом з тим, щоб вона не виснажувала природні ресурси, не призводила до зникнення рідкісних та таких, що перебувають під цією загрозою, природних ресурсів тощо.

Підкреслено, що юридичні особи публічного права, зокрема природні парки і заповідники, виконують важливу, невід'ємну і самостійну роль в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України на локальному рівні, безпосередньо пов'язаному із поведженням людини з природою, на що вказують, щонайменше, покладені на них функції і завдання, надані їм повноваження і компетенція із використання інструментів діяльності публічної адміністрації тощо.

Ключові слова: природокористування, право користування природними об'єктами права власності народу України, юридичні особи публічного права, природні заповідники і парки, публічна адміністрація, адміністративно-правове забезпечення.

THE ROLE OF PUBLIC LAW ENTITIES IN ADMINISTRATIVE AND JURISDICTIONAL SUPPORT OF THE REALISATION OF CITIZENS' RIGHT TO USE NATURAL OBJECTS OF PROPERTY RIGHTS OF THE PEOPLE OF UKRAINE

Branovytskyi Viktor Volodymyrovych,
orcid.org/0000-0002-4339-2214
PhD in Economics, Doctoral Student
(Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv, Ukraine),
Attorney at Law, Senior partner
(Law Firm "KB Partners", Kyiv, Ukraine)

The article discusses the definition of the function of public law institutions in providing administrative and judicial support for the realisation of citizens' rights to use natural objects that are part of Ukrainians' property rights. To achieve it, the article reveals the variety of legal entities of public law operating in the field of nature management. Natural parks and reserves, higher education and research organisations, as well as other government enterprises and institutions, are some of their many kinds.

An analysis of the legal basis of their activities on the example of the Regulation on the HOMILSHANSK FORESTS National Natural Park was carried out. It has been established that nature reserves and parks are particularly qualified to conserve areas and natural resources, conduct research, and conduct educational and recreational activities. The main instruments of public administration activity available to them for the implementation of the powers assigned to them are named, which include administrative acts in the form of actions and real actions.

The primary goal of these subjects' activities is described and it is to ensure that natural parks and reserves perform important public functions and tasks necessary to ensure a respectful attitude on the part of nature users to the human environment, safe and rational use of natural resources in the process of citizens' exercise of the right to use natural objects of property rights of the people of Ukraine, reproduction and protection of natural resources, scientifically grounded activities of public administration entities on public administration of the field of nature management, etc.

It is discovered that their activities and the reason for their establishment are directly related to the implementation of citizens' rights related to nature management, creating

the necessary conditions for this (for example, for organized recreation, excursions, and other types of nature management for recreational purposes) and ensuring their implementation in a rational and safe (primarily for the environment) way so that it does not deplete natural resources, does not lead to the disappearance of rare and endangered natural resources, etc.

It is emphasized that legal entities of public law, in particular natural parks and reserves, play a significant, inalienable and independent role in the administrative and legal support of the realization of the right of citizens to use natural objects of property rights of the people of Ukraine at the local level, directly related to the treatment of a man with nature, as indicated, at least, by the functions and tasks assigned to them, the powers and competence granted to them to use the tools of public administration, etc.

Key words: nature management, the right to use natural objects of property rights of the people of Ukraine, legal entities of public law, nature reserves and parks, public administration, administrative and legal support.

Постановка проблеми. Набуття Україною статусу кандидата у члени ЄС обумовлює спрямованість її подальшого активного розвитку насамперед за напрямком модернізації та оптимізації публічного адміністрування з питань забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян, що становлять собою основне підґрунтя функціонування будь-якої сучасної європейської держави та життєдіяльності суспільства. Тому одним із нагальних питань, поставлених перед вченими-правознавцями, є підготовка наукових обґрунтувань шляхів удосконалення інституційних і правових засад створення ефективних умов для реалізації належних громадянам правових можливостей.

У зв'язку з цим важливо підкреслити, що сьогодні для нашої держави все ще властива ситуація, за якої значна кількість конституційних прав і свобод громадян не мають під собою належного адміністративно-правового підґрунтя у вигляді розроблених на нормативному рівні і впроваджених у практику механізмів їх реалізації й забезпечення з боку суб'єктів публічної адміністрації, а також достатніх наукових у цій сфері. Одним з таких прав є належне громадянам право користування природними об'єктами права власності народу України.

Крім того, доречно також зауважити, що тематика публічного адміністрування галузі природокористування загалом також все ще не повністю охоплена сучасними науковцями. Зокрема, правовий статус, роль і значення, особливості функціонування окремих суб'єктів публічної адміністрації не знайшли свого відображення на сторінках наукової літератури у необхідному обсязі. Як наслідок, певні суб'єкти все ще не визнаються окремими вченими як такі, що здійснюють власний, вагомий внесок в адміністративно-правове забезпечення реалізації прав і свобод громадян. Насамперед маємо на увазі суб'єктів публічної адміністрації, які не належать до органів публічної влади, серед яких вважаємо за доцільне згадати юридичні особи публічного права. Викладене зумовлено тим, що вони виконують різносторонню і багатофункціональну діяльність, яка має самостійне значення для забезпечення реалізації прав і свобод громадян на практиці. Однак у законодавстві, яке встановлює правові засади адміністративно-правових відносин користування природними об'єктами, що належать народу України на праві власності, майже відсутні правові норми з питань діяльності зазначених суб'єктів і їх компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У загальних рисах певні питання належності юридичних осіб публічного права до суб'єктів публічного адміністрування та їх діяльності загалом і зокрема у галузі природокористування були розглянуті у наукових працях і навчальних матеріалах, авторами яких є В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник,

Ю. О. Легеза та інші вчені. Однак, по-перше, як були вище вказано, адміністративно-правові дослідження за цією тематикою все ще не набули комплексного і цілісного характеру і чимало питань все ще потребують ґрунтовних наукових розробок. По-друге, сьогодні відсутні наукові напрацювання, пов'язані із визначенням засад, сутності та особливостей здійснення адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України та ролі юридичних осіб публічного права у ньому.

Цілі статті. У зв'язку з цим, метою нашої статті є визначення ролі юридичних осіб публічного права в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України. Її досягнення дозволить наголосити на значенні юридичних осіб публічного права у виконанні даного публічного завдання, поставленого перед суб'єктами публічної адміністрації, та сформулювати повноцінну уяву про їх розмаїття, компетенцію та важливість врахування при нормативному закріпленні механізму публічного адміністрування в окресленій сфері. Це, зі свого боку, дасть змогу сформулювати сучасний, відповідний правовим реаліям та європейським цінностям і стандартам, належний інституційний та нормативно-правовий базис для реалізації вказаного конституційного права громадян. Враховуючи викладене, сформульована мета дослідження потребує виконання наступних завдань: ознайомитись із розмаїттям юридичних осіб публічного права, що функціонують у галузі природокористування, здійснити аналіз правових засад їх діяльності на прикладі окремого з них, встановити належні їм компетенцію та доступні їм для реалізації покладених на них повноважень інструменти діяльності публічної адміністрації, окреслити головне призначення діяльності цих суб'єктів і з'ясувати, який вони здійснюють внесок в адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на користування природними об'єктами права власності народу України.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи виконання перерахованих завдань, коротко нагадаємо, що юридичні особи публічного права (установи, заклади, державні підприємства, організації тощо), які не мають статусу органу публічної влади, створюються рішеннями останніх і належні до об'єктів публічної власності [1, с. 162–163], що також визначається рішеннями органів публічної влади. Їх належність до суб'єктів публічної адміністрації набуває все більшого визнання [1, с. 162–164; 2, с. 11], зокрема, в силу того, що воно виконують окремі публічні (невладні) функції соціального, суспільно-державного значення [1, с. 163] та перебувають у сфері управління органів публічної влади.

Серед таких суб'єктів у сфері природокористування можна назвати, по-перше, **різноманітні природні заповідники і парки**, зокрема, але не виключно, визначені у Переліку цілісних майнових комплексів державних установ та організацій, що передаються до сфери управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів [3]. Наприклад, до них належать: Поліський природний заповідник [4], Рівненський природний заповідник [5; 6], Національний природний парк «Гомільшанські ліси» [7; 8] та інші, а також, не визначені цим Переліком, наприклад, природний заповідник «Древлянський» [9; 10], Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник [11; 12] та багато інших. Рішення про їх створення та Положення про них затверджуються нормативно-правовими актами Президента України [5; 7; 9; 11] та центрального органу виконавчої влади, який формує та реалізує публічну політику у сфері охорони довкілля та природокористування [4; 6; 8; 10; 12], відповідно (з напрямками їх діяльності ми ознайомимось нижче під час вивчення конкретного прикладу функціонування цієї категорії суб'єктів публічної адміністрації);

По-друге, **науково-дослідні установи** (тобто діяльність яких зосереджена саме на науково-дослідній діяльності, ми їх виносимо окремо, оскільки заповідники й парки виконують також ряд інших функцій), вищі навчальні заклади (ми їх відносимо до цієї групи, оскільки зазвичай обидві групи суб'єктів в межах даного пункту виконують функції як із проведення науково-дослідної діяльності, так і з надання освітніх послуг, щонайменше з питань підготовки аспірантів і докторантів, однак з точки зору адміністративно-правового забезпечення реалізації досліджуваного нами права громадян їх науково-дослідна діяльність, на нашу думку, є основною). Наприклад, такими є:

1) державна установу «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», яка створена постановою Президії НАН України № 309 від 03.11.2010 р., підпорядкована Національній академії наук України і входить до складу Відділення економіки НАН України. Вона діє з метою проведення наукових досліджень, спрямованих на отримання та використання нових знань у галузі економіки природокористування та сталого розвитку, доведення наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання, забезпечення економічного обґрунтування формування і реалізації державної політики у сфері використання та охорони природних ресурсів і сталого розвитку України, провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти та підготовки висококваліфікованих наукових кадрів, задоволення соціальних, економічних і культурних потреб та інноваційного розвитку держави [13];

2) Український науково-дослідний інститут екологічних проблем, створений ще у радянські часи та підпорядкований наразі Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів України, основними напрямками діяльності якого є розроблення правових, нормативних, економічних та організаційних основ управління природоохоронною діяльністю; розвиток наукових основ екологічного моніторингу та управління екологічним станом вод річкових басейнів; вирішення наукових проблем екологічної експертизи та екологічного аудиту; розроблення комплексних природо- та водоохоронних заходів на регіональному, галузевому рівнях, а також на рівні окремих підприємств і об'єктів господарювання; розроблення заходів з ліквідації наслідків надзвичайних екологічних ситуацій природного та антропогенного походження; розроблення систем та методів управління промисловими відходами; аналіз стану повітряного басейну та розроблення заходів щодо його охорони; наукове забезпечення розвитку мереж природних територій, що підлягають особливій охороні тощо [14];

3) інші науково-дослідні установи, зокрема визначені у «Переліку державних підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міндовкілля та суб'єктів господарювання, повноваження з управління корпоративними правами держави щодо яких здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України» [15];

4) низка вищих навчальних закладів, які повністю або окремі підрозділи яких (інститути, факультети, кафедри) спеціалізуються на юриспруденції (насамперед мова йде про конституційне, адміністративне, екологічне, земельне галузі права), економіці природокористування, державному управлінні та інших сферах життєдіяльності суспільства та функціонування держави, які стосуються природокористування, охорони довкілля та їх адміністративно-правового забезпечення (наводити їх приклади не станемо, оскільки їх функціонує велика кількість і більшість із них є загальновідомими).

По-третє, **інші державні підприємства, установи** тощо. До цієї категорії юридичних осіб публічного права належить, наприклад, державне підприємство «Адміністрація

морських портів», яке, зокрема, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 670 взаємодіє з Державною екологічною інспекцією з метою забезпечення дотримання законодавства про охорону навколишнього природного середовища у разі виявлення випадків скидання суднами (плавзасобами) забруднюючих речовин у межах акваторії морського порту [16]. Крім того, окремі з суб'єктів, віднесених до цієї групи, включені до Переліків цілісних майнових комплексів державних підприємств, установ та організацій, що: передаються до сфери управління Державного агентства меліорації та рибного господарства [17]; передаються до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України [18]; належать до сфери управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України та суб'єктів господарювання, повноваження з управління корпоративними правами держави щодо яких здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України [15] тощо.

Окреслене, дає змогу сформулювати загальну уяву про те, що юридичні особи публічного права налічують собою значну кількість суб'єктів, яких можна класифікувати за основним призначенням, напрямками діяльності, правовим статусом тощо. Їх широке розмаїття зумовлено різностороннім характером їх діяльності, поверхневий аналіз якої вже дозволяє стверджувати, що функціонування даної категорії суб'єктів публічної адміністрації дозволяє охопити у контексті публічного адміністрування широкий спектр, умовно кажучи, вузьких питань природокористування, які не належать до юрисдикції органів публічної влади, але формують собою основи їх діяльності (наприклад, з точки зору діяльності науково-дослідних установ) та/або сприяють виконанню певних публічних функцій, та/чи мають самостійне значення, безпосереднім чином пов'язане з реалізацією прав громадян на користування природними об'єктами права власності народу України.

Підтвердження та наочну демонстрацію вказаного пропонуємо здійснити за допомогою аналізу правових засад діяльності окреслених суб'єктів на конкретному прикладі, для чого ми обрали для вивчення Положення про один із перерахованих природних заповідників і парків. Даний вибір обґрунтовано тим, що на дану категорію юридичних осіб публічного права, які функціонують у галузі природокористування, на нашу думку, покладено найбільш широкий перелік функцій і завдань порівняно з іншими, названими вище, різновидами даних суб'єктів публічної адміністрації.

У ракурсі вказаного, уточнімо, що вивчення низки положень про заповідники й парки вважаємо зайвим, оскільки по суті вони усі здійснюють однотипну діяльність, за виключенням окремих особливостей (до такого висновку ми дійшли завдяки ознайомленню із вказаними положеннями [4; 6; 8; 10; 12] під час здійснення підготовчих дій до дослідження (збору, попереднього вивчення, систематизації інформації), його проведення та викладу його основних матеріалів у межах нашої статті).

Отже, опираючись на вказане та рухаючись далі, за напрямком виконання цілей статті, зазначимо, що аналіз Положення про Національний природний парк «Гомільшанські ліси» [8] (далі – Парк) (обраний для прикладу, що було аргументовано вище) дав змогу визначити низку особливостей, властивих даній категорії юридичних осіб публічного права, які дозволяють чітко окреслити специфіку їх правового статусу і компетенції, встановити зв'язок їх діяльності із забезпеченням реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України, визначити їх призначення і роль у ньому.

Маємо на увазі, що ці суб'єкти створюються насамперед з метою збереження, відтворення та раціонального використання природних об'єктів, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне та оздоровче значення

[8]. З огляду на це, їх діяльність і мета заснування безпосереднім чином пов'язані із реалізацією правомочностей громадян, пов'язаних із природокористуванням, створенням для цього необхідних умов (наприклад, для організованого відпочинку, екскурсій, інших видів природокористування у рекреаційних цілях) і забезпеченням їх здійснення раціональним і безпечним (насамперед для довкілля) шляхом з тим, щоб вона не виснажувала природні ресурси, не призводила до зникнення рідкісних та таких, що перебувають під цією загрозою, природних ресурсів тощо [4; 6; 8; 10; 12].

Викладене підтверджується закріпленими у Положенні про Парк публічними завданнями, покладеними на нього: збереження ландшафтної та біотичної різноманітності; науково-обґрунтоване ведення господарської діяльності та рекреаційного використання території; проведення науково-дослідних робіт, розробка наукових рекомендацій з питань охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів; створення умов для різних видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням встановленого режиму охорони його природних комплексів та об'єктів; проведення екологічної освітньо-виховної роботи тощо [8]. Для їх реалізації на посадових осіб цих суб'єктів покладаються зокрема такі повноваження:

1) в частині охорони територій та природних ресурсів у їх межах, здійснюваній службою охорони Парку, яка входить до складу служби державної охорони природно-заповідного фонду України,: вимагати від громадян і службових осіб припинення протиправних діянь, пояснень стосовно скоєних правопорушень; перевіряти у них посвідчення на право перебування, використання природних ресурсів і здійснення іншої діяльності; складати протоколи про порушення вимог законодавства, надсилати їх відповідних органам для притягнення винних осіб до відповідальності та ін. [8];

2) в частині науково-дослідної роботи, здійснюваної науковим відділом Парку,: проводити інвентаризацію природних об'єктів, наукові дослідження і спостереження за станом і змінами природних комплексів та ведення Літопису природи; приймати участі у екологічних, регіональних, галузевих, державних і міжнародних програмах; розробляти заходи і рекомендації щодо відновлення та підтримання стабільності природних екосистем; надавати дозволи стороннім науковим організаціям і дослідникам на проведення наукових досліджень на підставі виданих органами публічної влади дозволів; вести первинний облік кадастрових відомостей на території Парку [8];

3) в частині освітньо-виховної діяльності, які здійснюються підрозділом з екологічної освіти,: прогнозувати віддалені наслідки втручання людини у природу; впроваджувати нові форми і методи екологічної освіти і виховання; організовувати діяльність музеїв, еколого-освітніх центрів, бібліотек, виставок тощо; співпрацювати з громадськими, державними та міжнародними еколого-освітніми організаціями та ін. [8];

4) в частині рекреаційної діяльності: створювати умови для організованого та ефективного туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності з додержанням режиму охорони природних комплексів і об'єктів зокрема шляхом організації та облаштування туристичних та екскурсійних маршрутів, еколого-освітніх стежок, координації діяльності суб'єктів рекреаційної діяльності, створення і ведення інформаційного банку даних щодо рекреаційних заходів тощо; обґрунтовувати і встановлювати допустимий рівень антропогенного навантаження на території, природні комплекси і об'єкти Парку; організовувати інформування відпочиваючих, туристів зокрема стосовно екологічної культури, бережливого та гуманного ставлення до природи тощо; розробляти рекомендації щодо організації надання платних рекреаційних послуг відповідно до законодавства та ін. [8].

З викладеного бачимо, що природні парки і заповідники виконують важливі публічну функції і завдання, необхідні для забезпечення шанобливого ставлення з боку

природокористувачів до оточуючого людину навколишнього середовища, безпечного і раціонального використання природних ресурсів у процесі реалізації громадянами права користування природними об'єктами права власності народу України, відтворення й охорони природних ресурсів, науково-обґрунтованої діяльності суб'єктів публічної адміністрації з питань публічного адміністрування галузі природокористування тощо. Для їх виконання, як випливає з наведених вище даних, вони уповноважені переважно на використання таких інструментів, як адміністративні акти у формі дій та реальні дії. Наприклад, мова йде про необхідні дії, вчинювані під час інформування природокористувачів, облаштування маршрутів і стежок, прогнозування, ведення первинного обліку, отримання пояснень, складання протоколів, комунікації з органами публічної влади тощо. Застосування саме названих інструментів під час такої діяльності є загальною практикою, тому, на нашу думку, у межах даної статті зазначене не потребує додаткового аналізу і підтвердження, що однак може й має становити собою окремий предмет дослідження у контексті ґрунтового наукового пізнання інструментів і механізмів публічного адміністрування у вказаній сфері.

Окреслене свідчить, що юридичні особи публічного права, зокрема природні парки і заповідники, виконують важливу, невід'ємну і самостійну роль в адміністративно-правовому забезпеченні реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України на локальному рівні, безпосередньо пов'язаному із поведінням людини з природою, на що вказують, щонайменше, покладені на них функції і завдання, надані їм повноваження і компетенція із використання інструментів діяльності публічної адміністрації тощо.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене у статті, наголосимо на тому, що діяльність природних заповідників і парків, розглянута на прикладі Парку, має велике значення для реалізації права громадян на користування природними об'єктами права власності народу України, його забезпечення шляхом створення необхідних для цього умов та охорони навколишнього природного-середовища на рівні окремих регіонів і територій. І не дивлячись на те, що вони особисто не уповноважені на прийняття рішень у формі нормативно-правових та адміністративних актів, тим не менш, з аналізу Положення про зазначений Парк випливає, вони уповноважені на вчинення адміністративних актів у формі дій та здійснення реальних дій як інструментів діяльності публічної адміністрації, необхідних для виконання низки покладених на них публічних функцій і завдань. Вказане підтверджує належність цієї категорії суб'єктів до складу публічної адміністрації в Україні. Крім того, підкреслимо, що як випливає з аналізу їх положень, окрім виконання повноважень, які мають самостійне значення для адміністративно-правового забезпечення реалізації названого права громадян, вони відіграють сприяючу, допоміжну у роботі органів публічної влади (насамперед класичних суб'єктів адміністративно-правового забезпечення) роль.

У зв'язку з цим, наголосимо на тому, що необхідним і доцільним є здійснення подальших комплексних досліджень за напрямком адміністративно-правових засад і механізмів функціонування юридичних осіб публічного права, як, власне, й решти суб'єктів публічної адміністрації, у галузі природокористування. Їх результати дадуть змогу на лише розвинути й підняти на новий рівень науку адміністративного права (зокрема в частині концепції публічної адміністрації та системи її суб'єктів, з питань публічного адміністрування галузі природокористування та адміністративно-правового забезпечення реалізації прав і свобод громадян), а й становитимуть собою засади для наукового обґрунтування шляхів ефективної оптимізації інституційного забезпечення та напрямків удосконалення нормативно-правового базису реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України.

Список використаних джерел:

1. Мельник Р. С., Бевзенко В. М. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / за заг. ред. Р. С. Мельника. Київ: Ваіте, 2014. 376 с.
2. Лєгєза Ю. О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Спец. 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 30 с.
3. Про передачу цілісних майнових комплексів державних установ та організацій до сфери управління Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1628-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1628-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
4. Про внесення змін до Положення про Поліський природний заповідник : Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 10 березня 2009 р. № 117. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/nakazy/2019/nakaz_556.pdf (дата звернення: 15.05.2023)
5. Про створення Рівненського природного заповідника : Указ Президента України від 3 квітня 1999 р. № 356/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356/99#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
6. Про затвердження Положення про Рівненський природний заповідник у новій редакції : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 14 серпня 2014 р. № 264. URL: https://mepr.gov.ua/files/uploads/nakaz_264_14.pdf (дата звернення: 15.05.2023)
7. Про створення національного природного парку «Гомільшанські ліси» : Указ Президента України від 6 вересня 2004 р. № 1047/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1047/2004#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
8. Про затвердження Положення про національний природний парк «Гомільшанські ліси» у новій редакції : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 30 вересня 2011 р. № 367. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0367737-11#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
9. Про створення природного заповідника «Древлянський» : Указ Президента України від 11 грудня 2009 р. № 1038/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038/2009#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
10. Про затвердження Положення про природний заповідник «Древлянський» : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 20 грудня 2011 р. № 550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0550737-11#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
11. Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника : Указ Президента України від 26 квітня 2016 р. № 174/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text> (дата звернення: 15.05.2023)
12. Про затвердження Положення про Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник : Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 3 лютого 2017 р. № 43. URL: https://mepr.gov.ua/files/uploads/nakaz_43_03022017.pdf (дата звернення: 15.05.2023)
13. Про інститут / Офіційний сайт державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». URL: <http://ecos.kiev.ua/about/> (дата звернення: 15.05.2023)
14. Український науково-дослідний інститут екологічних проблем (УКРН-ДІЕП) / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів; Науково-дослідна установа «Український науково-дослідний інститут екологічних проблем» (УКРНДІЕП). URL: <http://www.niiep.kharkov.ua/laskavo-prosimo-na-sayt-ndu-ukrndiep.html-0> (дата звернення: 15.05.2023)

15. Перелік державних підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міндовкілля та суб'єктів господарювання, повноваження з управління корпоративними правами держави щодо яких здійснює Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. 2021 / Офіційний сайт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/37133.html> (дата звернення: 15.05.2023)

16. Про затвердження Порядку взаємодії державного підприємства «Адміністрація морських портів України» та Державної екологічної інспекції із забезпечення дотримання законодавства про охорону навколишнього природного середовища у разі виявлення випадків скидання суднами (плавзасобами) забруднюючих речовин у межах акваторії морського порту : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 670. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/670-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.05.2023)

17. Про передачу цілісних майнових комплексів державних підприємств, установ та організацій до сфери управління Державного агентства меліорації та рибного господарства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 714-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/714-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2023)

18. Про передачу цілісних майнових комплексів державних підприємств до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 вересня 2013 р. № 773-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/773-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.05.2023)

УДК 343.341:323.28(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.09>

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Горб Володимир Вікторович,
полковник, співробітник
(Служба безпеки України,
м. Київ, Україна)

Досліджено проблемні питання цифрової трансформації Служби безпеки України та напрямі впровадження сучасних інформаційних систем в оперативно-службову діяльність. Здійснений огляд Стратегії воєнної безпеки України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони, Національної програми інформатизації, концепцій інформатизації Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ, Державної судової адміністрації України. Встановлені причини і умови формування концептуального бачення процесів інформатизації, наведено окремі позитивні приклади реалізації IT-проектів в силових відомствах, органах правосуддя. Зроблено висновок про дисгармонію ходу інформатизації в СБУ з сучасною тенденцією e-Government в нашій державі, відсутність в спецслужбі концептуального бачення напрямів, шляхів і термінів інформатизації. На підставі законодавчо визначених завдань і повноважень співробітників вітчизняної спецслужби, що провадять контррозвідувальну діяльність проведено загальну класифікацію інформаційних систем в СБУ відповідно до призначення та масштабів, розкрито їх сутність на прикладах існуючих та перспективних позавідомчих, внутрішньовідомчих, міжвідомчих та інтернаціональних інформаційних систем. Розглянуто Шенгенську інформаційну систему SIS та акцентовано увагу на її затребуваності для потреб контррозвідувального пошуку, контррозвідувального режиму СБУ. Резюмовано нагальну необхідність динамічного розвитку сфери інформатизації в інтересах задоволення інформаційних потреб співробітників СБУ. Запропоновано шляхи подолання існуючих деструктивних факторів за рахунок створення нового, спеціалізованого підрозділу – Департаменту інформатизації СБУ, концептуального осмислення існуючого стану прав і проблем, визначення пріоритетності та напрямів інформатизації, консолідації наявних і потенційних можливостей.

Ключові слова: Служба безпеки України, цифрова трансформація, інформатизація, цифровізація, концепція інформатизації, контррозвідувальний пошук.

PROBLEMS OF DIGITAL TRANSFORMATION SECURITY SERVICES OF UKRAINE

Horb Volodymyr Viktorovych,
Colonel, an employee
(Security Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine)

The problematic issues of the digital transformation of the Security Service of Ukraine in the direction of the implementation of modern information systems in operational and service activities have been studied. A review of the Military Security Strategy of Ukraine, the Concept of Security and Defense Sector Development, the National Informatization Program, the informatization concepts of the Ministry of Defense,

the Ministry of Internal Affairs, and the State Judicial Administration of Ukraine was carried out. The reasons and conditions for the formation of a conceptual vision of informatization processes are established, some positive examples of the implementation of IT projects in law enforcement agencies and justice bodies are given. A conclusion was made about the disharmony of the informatization process in the SSU with the modern trend of e-Government in our country, the lack of a conceptual vision of the directions, ways and terms of informatization in the special service. On the basis of the legally defined tasks and powers of employees of the domestic special service conducting counterintelligence activities, a general classification of information systems in the Security Service of Ukraine was carried out in accordance with their purpose and scope, and their essence was revealed using examples of existing and promising extra-departmental, intra-departmental, inter-departmental and international information systems. The Schengen information system SIS is considered and attention is focused on its demand for the needs of counterintelligence search, counterintelligence regime SSU. The urgent need for dynamic development of the field of informatization in the interests of meeting the informational needs of SSU employees is summarized. Ways to overcome the existing destructive factors through the creation of a new, specialized unit – the Department of Informatization of the Security Service of Ukraine, conceptual understanding of the existing state of rights and problems, determination of priorities and directions of informatization, consolidation of existing and potential opportunities are proposed.

Key words: Security Service of Ukraine, digital transformation, informatization, digitalization, concept of informatization, counterintelligence search.

Постановка проблеми. Визначені Стратегією воєнної безпеки України від 23 березня 2023 року пріоритети намічені до реалізації шляхом упровадження сучасних інформаційних та космічних технологій, автоматизації управлінських процесів і цифровізації діяльності в силах оборони України з відповідним рівнем захищеності інформації, що обробляється [1]. Розгортання захищеної мережі обміну інформацією між органами управління сил оборони, впровадження автоматизованих систем управління військами і зброєю, сучасних технологій зв'язку, телекомунікацій, захисту інформації, розвідки та логістики, цифрова трансформація діяльності – задекларовані цілі реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва у середньостроковій перспективі.

У 2016 році в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [2] був сформований фундаментальний курс реформування Служби безпеки України на засадах оновлення доктринальних і концептуальних підходів до організації її діяльності, функціональної оптимізації її організаційної структури та вдосконалення матеріально-технічного забезпечення. Досягнення очікуваного результату передбачалось шляхом кардинального оновлення змісту й організації інформаційно-аналітичної роботи у діяльності СБУ, упровадження цифрових технологій у процес оброблення здобутої інформації, розширення та набуття необхідних оперативних-технічних можливостей органами і підрозділами з отримання оперативної інформації, поглиблення взаємодії вітчизняної спецслужби з іншими складовими сектору безпеки і оборони, органами державної влади, установами та організаціями на нових засадах.

До завдань Національної програми інформатизації на 2022–2024 роки [3] у сфері інформатизації стратегічних напрямів розвитку державності, безпеки та оборони віднесено:

– створення та забезпечення розвитку систем інформаційно-аналітичної підтримки виконання завдань розвитку державності, безпеки та оборони;

- модернізація загальнодержавної автоматизованої системи централізованого оповіщення та територіальних систем централізованого оповіщення;
- впровадження, модернізація, розвиток та забезпечення функціонування системи електронного документообігу;
- розроблення програмно-технічного комплексу з функціями криптографічного захисту інформації для надання послуг мобільного захищеного доступу до державних інформаційних ресурсів та послуг захищеного мобільного зв'язку;
- забезпечення кіберзахисту критичної інформаційної інфраструктури.

Орієнтовними державними замовниками вказаних вище завдань визначені Апарат Верховної Ради України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Міністерство внутрішніх справ, Мінветеранів, Міністерство оборони, Мінцифри, Агентство з розшуку та менеджменту активів, Державне бюро розслідувань, Державна міграційна служба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національне антикорупційне бюро, Національне агентство України з питань державної служби, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національна служба здоров'я України, Управління державної охорони України, Український інститут національної пам'яті, Центральна виборча комісія.

Чи то в силу історично закоренілої надмірної секретності і неpubлічності, або не відомих широкому загалу інших причин, участь СБУ в Національній програмі інформатизації прописана лише у завданні з реалізації проектів міжнародної технічної допомоги у секторах електронного урядування, розвитку адміністративних послуг, цифровізації. І то з допискою – «за згодою».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова привабливість теми побудови цифрової держави та впровадження електронного урядування в усі сфери суспільного життя обумовлює наповнення нашого лексикону новою термінологією, яка часто запозичується з інших мов або формується на основі технічних термінів. Тому поняття інформатизації, цифровізації, діджиталізації, діджитизації стали трендовими і переконливо характеризують сьогоденний розвиток нового типу інформаційного суспільства.

Науковому осмисленню теоретичних аспектів організаційно-правової природи процесів інформатизації та цифровізації у різних сферах діяльності державних органів присвячені праці Кужді Т. І., Куприни К. А., Клименка І. В., Матвійчука Р. М., Кандзюби С. П. Серед представників іноземної наукової спільноти такі питання досліджувались С. Брененом (США), Жиль Де Клерком (Бельгія) та іншими.

Правоохоронна діяльність і правосуддя, контррозвідка і боротьба тероризмом, як складові національної безпеки нині також піддаються трансформаційному впливу тенденцій e-Government. Незважаючи на наявність яскравих прикладів реалізації IT-проектів у секторі безпеки і оборони, питання реального стану та формування концептуальних засад розвитку інформаційних систем в Службі безпеки України досліджені недостатньо.

Мета статті. Провести огляд загальнодержавних і відомчих концепцій інформатизації, встановити закономірності впровадження інформаційних систем та притаманні проблеми. На підставі класифікації інформаційних систем згідно з їх призначенням і масштабом розкрити їх сутність, акцентувати увагу на недоліках і перевагах. Сформулювати пропозиції щодо подолання кризових явищ на шляху цифрової трансформації СБУ.

Виклад основного матеріалу. Формування у 2014 році концептуального бачення на систему поглядів з інформатизації в Міністерстві оборони України, її мету, принципи, завдання та шляхи розвитку ознаменовано затвердженням Концепції інформатизації

Міністерства оборони України [4]. Саме визнання причин і умов незадовільного стану справ у сфері інформатизації МО та ЗС України сприяло виокремленню комплексу проблем, що підлягають розв'язанню. В оборонному відомстві констатовано, що внаслідок неналежного теоретичного опрацювання процесів інформатизації в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, недостатнього рівня розуміння сутності інформатизації на усіх рівнях системи військового управління, її ролі і місця як складової формування інформаційного середовища в сфері оборони та держави загалом, станом на 2014 рік у військовому відомстві спостерігались такі проблеми, як:

- відсутність на всіх рівнях управління єдиних методологічних, технічних та організаційних принципів і підходів до створення інформаційних систем, впровадження інформаційних технологій;
- організаційна розпорошеність та функціональна роз'єднаність існуючих інформаційних систем, їх не забезпеченість адміністративним і науковим супроводженням;
- неузгодженість і недостатньо організована діяльність щодо формування базових елементів інформатизації (електронних бібліотек, архівів, фондів суб'єктів інформатизації), а також відповідних реєстрів цих електронних інформаційних ресурсів;
- відсутність організаційних і технічних умов для запровадження реєстру електронних інформаційних ресурсів як основи функціонування сегменту е-урядування у сфері оборони;
- недосконалість системи електронного документообігу та відсутність процедури електронного цифрового підпису;
- недостатня зосередженість зусиль щодо розвитку сфери захисту інформації (інформаційних ресурсів) на об'єктах інформаційної діяльності.
- обмеженість фінансування на придбання комп'ютерного обладнання та ліцензійного програмного забезпечення для об'єктів інформаційної діяльності суб'єктів інформатизації, а також на побудову необхідних інформаційно-телекомунікаційних мереж;
- невідповідність рівня матеріально-технічної бази інформаційної інфраструктури потребі реалізації е-урядування на сучасному рівні.

Проводжуючи державну політику з питань оборони і військового будівництва в сталих умовах притаманних гальмівних факторів – недофінансування, кадрової і технологічної кризи, а з початку 2022 року повномасштабної війни, чималий відсоток заявлених проблем продовжує зберігати свою актуальність і сьогодні. Однак в протиположності до цього, в сфері оборони досягнуто і значущі показники прогресивного шляху цифровізації у вигляді постановки на озброєння системи ситуаційної обізнаності «Дельта», автоматизованої системи внесення, обробки та передачі інформації з використанням штучного інтелекту «Griselda» та низки автоматизованих систем управління військами – «Кропива», «Броня», «ГісАрта», тощо. Віднедавна в Міноборони створено Центр інновацій та оборонних технологій, залучено до співпраці широке коло ІТ-фахівців різних спеціалізацій.

Починаючи з 2018 року подібний шлях розвитку інформаційної сфери проходить Міністерство внутрішніх справ України. В межах Концепцій галузевої програми інформатизації на 2018–2020, 2021–2023 роки здійснюється поступальний рух із запровадження нової моделі єдиного інтегрованого інформаційного середовища, побудованого за принципом інтегрованості електронних інформаційних ресурсів; реалізації загальнодержавного сервісу електронної ідентифікації особи на базі єдиного «наскрізного» ідентифікатора, з одночасним комплексним захистом інформації та дотриманням технологічної незалежності; використання єдиних інтерфейсів та протоколів взаємодії та обміну інформацією у режимі реального часу [5].

Згадані галузеві програми інформатизації розроблено Департаментом інформатизації МВС у співпраці з Державним агентством з питань електронного урядування України, вони узгоджуються з планом реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні. В процесі еволюції інформаційних систем МВС передбачена їх інтеграція до національної системи електронної взаємодії державних інформаційних ресурсів та інтегрованої системи електронної ідентифікації. Для досягнення поставлених цілей в МВС створено Науково-технічну раду, до роботи в якій було залучено фахівців-провідних науковців, представників ІТ-сфери Національної поліції, Держприкордонслужби, Державної міграційної служби, Державної служби з надзвичайних ситуацій та спеціалістів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Результатом цілеспрямованої і взаємоузгодженої колективної роботи є запуск інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України», модернізація інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України (ІПС «АРМОР») як складових підсистем Єдиної інформаційної системи МВС, а також низки інших проєктів цифрової трансформації.

17 серпня 2021 року затверджено Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) [6]. Створення ЄСІТС анонсовано Державною судовою адміністрацією України наприкінці 2018 року, для організації взаємодії органів системи правосуддя щодо розробки та запровадження ЄСІТС було утворено Постійну комісію Вищої ради правосуддя з питань Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Перспективний склад підсистем і модулів ЄСІТС, які впроваджуються поетапно (станом на 5 жовтня 2021 року офіційно працювало 3) включає офіційний веб-портал «Судова влада України», Єдиний державний реєстр судових рішень, Електронний кабінет, Єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами, Єдиний контакт-центр судової влади України, модуль «Автоматизований розподіл», підсистема «Електронний суд», модуль «Судова статистика», підсистема відеоконференцзв'язку, технічного захисту інформації та інші.

Так само як і в Міноборони, аналіз стану та основних проблем інформатизації в судах України був проведений Державною судовою адміністрацією України і висвітлений у Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи і конкретизований у відповідних завданнях і проєкті інформатизації на 2013-2015 роки. Створення ЄСІТС проходило відповідно до наказів ДСА від 07.11.2019 № 1096 «Про забезпечення створення і функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», від 18.09.2020 № 418 «Про затвердження плану заходів із забезпечення створення та функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». Наразі розбудова сфери цифровізації судів в нашій державі відбувається в межах «Концепції Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проєкту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на 2022-2024 роки» та завдань до неї [7].

Незважаючи на широкий фронт нормативно-правової бази в Україні, зорієнтованість влади, бізнесу і суспільства на реалізацію проєкту «Цифрова держава», достатній перелік ІТ-компаній державного і приватного сектору, переконані, що нині процеси цифрової трансформації в СБУ розрізнені, не об'єднані єдиним задумом. Очікуваний результат впровадження сучасних та перспективних технологій у діяльність вітчизняної спецслужби в такому випадку являється в значній мірі не визначеним і недетермінованим. На наш погляд головними причинами такого стану справ є відсутність концептуального бачення моделі побудови СБУ і, як наслідок, шляхів її інформатизації відповідно до майбутньої структури і завдань.

В той же час, навіть в умовах такої невизначеності загальні закономірності функціонування СБУ і притаманні інформаційні потреби контррозвідального пошуку, режиму, перевірки і розробки дають змогу сформуванню найбільш затребуваних напрямків впровадження інформаційних систем в інтересах оперативно-службової діяльності на напрямі пошукової роботи. Зокрема, виконання визначених завдань щодо добування, аналітичної обробки та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України наряду з пов'язаною з цим необхідністю: виявляти, фіксувати і документувати гласно і негласно розвідувальні, терористичні та інші посягання на державну безпеку України, вести їх оперативний облік; витребувати, збирати і вивчати, за наявності визначених законом підстав, документи та відомості, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, джерела і розміри їх доходів; здійснювати ідентифікацію осіб з використанням геномної інформації людини, зокрема, здійснювати відбір, зберігання біологічного матеріалу та обробку геномної інформації людини, а також проводити або ініціювати проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження), створювати, вести та адмініструвати базу даних геномної інформації людини [8] дозволяють виокремити чотири основні напрями інформатизації оперативно-службової діяльності. Це побудова нових або підключення до вже існуючих, модернізація чи використання інформаційних систем за такою класифікацією:

1. Позавідомчі.
2. Внутрішньовідомчі.
3. Міжвідомчі.
4. Інтернаціональні.

До першого типу інформаційних систем відносяться державні інформаційні ресурси, в т.ч. системи сектору безпеки і оборони, міністерств і відомств, державних органів, а також компаній з логістики, експрес-доставки, оператори зв'язку і Інтернету, банки, нотаріуси, тощо. На даний момент позавідомчі інформаційні системи являються одним з домінуючих прошарків засобів контррозвідального пошуку, перевірки і розробки.

Перелік внутрішньовідомчих інформаційних систем нашої спецслужби обмежений. Основним розпорядником інформаційних систем в СБУ є Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення (ДІАЗ) та регіональні інформаційні (інформаційно-аналітичні, інформаційно-технологічні, організаційно-аналітичні) структурні підрозділи. Тривалий час функціонує Єдина система інформаційного забезпечення оперативно-розшукової, контррозвідувальної, аналітичної, управлінської та іншої діяльності СБУ «Синтез» (ЄСІЗ «Синтез») у складі центрального, регіональних і спеціалізованих банків даних, в яких накопичено масштабний обсяг інформації про осіб-об'єктів оперативної зацікавленості СБУ. Будучи внутрішньовідомчою закритою системою ЄСІЗ «Синтез» регламентована загальнообов'язковою для використання оперативним співробітниками наряду з оперативними обліками і картотеками Головного інформаційно-комп'ютерного центру ДІАЗ. Нажаль, широко застосовувана до початку війни практика штучного підтримання статистичних показників оперативно-службової діяльності має наслідком включення до інформаційного фонду ЄСІЗ «Синтез» великої кількості відомостей, які не відповідають критеріям достовірності, відносності і повноти інформації.

У рамках міжнародних угод користувачами інформації ЄСІЗ «Синтез» також можуть бути правоохоронні та розвідувальні органи іноземних держав, а в регламентованих

встановленим порядком межах державні органи України. Тобто первинна ідея побудови ЄСІЗ «Синтез» була більш амбіційною ніж її утилітарна реалізація, оскільки не виключала збільшення «Синтезу» до обсягів міжвідомчої та інтернаціональної інформаційної системи.

Побудова системи електронного документообігу дозволяє ефективніше використовувати такі банки даних ДІАЗ як «Страбіс-СБ» (відомості про фізичних та юридичних осіб) і «Лабіринт» (інформаційно-пошукова система підприємств і організацій). Веб-орієнтовані системи електронних довідників хмарних сервісів «Піраміда» та «Реєстр осіб, які підозрюються в причетності до терористичної діяльності, незаконних збройних формувань, сепаратизму та колабораціонізму» є новими витками у розвитку ДІАЗ, оскільки забезпечують можливість оперативного і дистанційного доступу до таких ресурсів.

В інтересах накопичення, систематизації в видачі інформації про абонентів телефонних номерів в СБУ працює автоматизована система обробки даних «Імпульс» (розпорядник – Департамент контррозвідки). Для підвищення ефективності роботи на напрямі охорони державної таємниці впроваджена інформаційно-телекомунікаційна система «Цербер» (розпорядник – Департамент охорони державної таємниці і ліцензування).

Прикладом міжвідомчої інформаційної системи є інтегрована міжвідомча автоматизована система обміну інформацією з питань контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон «Аркан», розпорядником якої являється Адміністрація Державної прикордонної служби України, а користувачами СБУ, Служба зовнішньої розвідки України, МВС України, Державна фіскальна служба, Міністерство закордонних справ України, Міністерство праці та соціальної політики України.

Об'єднана автоматизована інформаційна система у сфері боротьби з тероризмом (ОАІС СБТ) існування якої регламентовано Положенням про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах СБУ, Концепцією боротьби з тероризмом в Україні за задумом також мала б стати міжвідомчою інформаційною системою для координації та підвищення ефективності взаємодії визначеного законодавцем кола суб'єктів боротьби з тероризмом. Однак фактично як організаційно-правові, так і будівельно-технічні заходи з побудови ОАІС СБТ перебувають в стадії зародження.

Прийняття у листопаді 2021 року Закону України «Про критичну інфраструктуру» [9] зобов'язує уповноважений орган у сфері захисту критичної інфраструктури України (наразі – Держспецзв'язку) до забезпечення функціонування системи обміну інформацією між суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури, а також створення бази даних щодо загроз і вразливостей критичній інфраструктурі. Тож, обмін інформацією між суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури, відповідно до визначеного Законом Регламенту [10], передбачає використання спеціальної інформаційної системи (СІС), яка по своїй суті стане міжвідомчою.

На наш погляд, визначені суб'єкти національної системи захисту критичної інфраструктури (усього 17) перекликаються з суб'єктами боротьби з тероризмом (10 основних та 17 додаткових), що актуалізує питання про доцільність спільної розробки окремих модулів ОАІС СБТ і СІС в межах реалізації проєкту міжвідомчої інформаційної системи.

Інформаційні системи Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол), Європейського поліцейського офісу (Європол) типові різновиди інтернаціональних інформаційних систем.

Однак окремої уваги в даному контексті заслуговує Шенгенська інформаційна система (Schengen Information System, SIS) – один з найважливіших інструментів забезпечення національної безпеки країн Шенгенської угоди, призначений для компенсації відсутності прикордонного контролю. Загальний опис системи SIS викладений у статті 92 Шенгенської конвенції (The Schengen acquis) [11], вона впроваджена 26 березня 1995 р. з моменту набуття чинності Шенгенської угоди. Розташування системи SIS знаходиться в м. Страсбург, Франція в той час як резервне копіювання проводиться в м. Зальцбург, Австрія. На сьогоднішній день системою SIS користуються такі країни: Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Естонія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія, Швейцарія та Швеція. Слід зауважити, що серед цих країн Ісландія, Норвегія та Швейцарія не є членами Європейського Союзу. Ірландія і Великобританія не підписали Шенгенську угоду і приймають участь тільки у співпраці в рамках Шенгенської угоди на підставі Амстердамського договору. Ці країни використовують систему SIS для забезпечення національної безпеки та систематизації інформації, щодо в'їзду-виїзду та перебування на території цих країн іноземних громадян та осіб без громадянства. SIS містить відомості про осіб, що перебувають у розшуку, оголошених «персонами нон грата», зниклих без вісти, або осіб, за якими ведеться приховане спостереження, а також про вкрадені або будь-яким іншим чином незаконно привласнені автомобілі та інші предмети і об'єкти. На сьогодні це найбільша інформаційна система в світі, що забезпечує інформаційний зв'язок між країнами Європейського союзу, а також доступ до інформації SIS органам поліції, митним органам, консульським представництвам та іншим службам забезпечення правопорядку галузі візового контролю, органам реєстрації автомобільного транспорту [12].

У 2013 році було випущено друге покоління SIS (SIS II) з додатковими функціями, такими як можливість додавання відбитків пальців і фотографій до сповіщень. У 2022 році з новим оновленням SIS II розширений каталог біометричних даних (відбитки долонь, записи ДНК). В найближчому майбутньому SIS II буде посилена технологію розпізнавання фотографій, розширення функціоналу на напрямі боротьби з тероризмом, завдяки чому SIS II зможе надавати Європолу більше «збігів», пов'язаних із терористичними злочинами.

Питання затребуваності SIS II для потреб контррозвідки, боротьби з тероризмом і організованою злочинністю, забезпечення громадського порядку в Україні риторичне. Нажаль сьогодні нагальні потреби підтримання контррозвідувального режиму і проведення контррозвідувального пошуку не мають технічної можливості отримувати інформацію про транзитні в'їзди-виїзди з та до України через території третіх країн, пред'явлені документи, що свідчать про існування подвійного громадянства чи їх фіктивність.

На даний час питаннями інформатизації в СБУ в межах окресленої компетенції опікуються Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення, Управління спеціального зв'язку, Центр технічного захисту інформації СБУ Головного управління внутрішньої безпеки, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки та судових експертиз. Відповідно до проявлених ініціатив впровадження інформаційних систем, зазвичай позавідомчих і міжвідомчих, здійснюється в регіональних органах, підрозділах військової контррозвідки, підрозділах Центрального управління СБУ.

В той же час інформаційні потреби співробітників СБУ, обумовлені сучасною динамікою оперативної обстановки, темпами оперативно-службової діяльності істотно перевищують можливості по їх задоволенню. Головним чином це є наслідком

недостатньої кількості новітніх інформаційних систем, застарілістю давно впроваджених, неможливістю оперативного доступу до запитуємої інформації.

Таким чином, зазначене свідчить про необхідність динамічного розвитку сфери інформатизації в СБУ для задоволення на достатньому рівні інформаційних потреб контррозвідувальної пошукової, аналітичної діяльності через забезпечення їх доступу до відомчих, позавідомчих, міжвідомчих і інтернаціональних інформаційних систем в інтересах забезпечення державної безпеки, а також інтеграції принципів e-Government в діяльність нашої спецслужби.

Для подолання існуючої кризи варто розпочати планомірну, узгоджену і інтенсивну роботу. Наріжними каменями на цьому шляху вважаємо:

1. Створення окремого підрозділу в СБУ, що забезпечуватиме визначення та реалізацію пріоритетних напрямів інформатизації СБУ, формування інформаційних ресурсів, організацію та забезпечення експлуатації, розвитку, координації та функціонування інформаційних систем. Як варіант – Департамент інформатизації СБУ.

2. Концептуальне осмислення існуючого стану прав і проблем, їх проголошення. Визначення пріоритетності та напрямів інформатизації. Розробка Концепції інформатизації СБУ, яка гармонізуватиме з розвитком електронного урядування в Україні.

3. Консолідація можливостей. Залучення внутрішніх матеріально-технічних і кадрових ресурсів, а також створення привабливих умов до співпраці з ІТ-компаніями, використання грантових програм.

Відповіді на ключові питання хто, яким чином і в які строки стане початковою точкою вектору СБУ у високотехнологічні технології майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року "Про Стратегію воєнної безпеки України», редакція від 25.03.2021, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення 14.10.2023).

2. Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України», втратив чинність від 27.03.2021, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (дата звернення 14.10.2023).

3. Постанова Верховної Ради України від 8 липня 2022 року № 2360-IX «Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2022-2024 роки», редакція від 08.07.2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2360-20#Text>. (дата звернення 14.10.2023).

4. Наказ Міністерства оборони України від 17.09.2014 № 650 «Про затвердження Концепції інформатизації Міністерства оборони України», редакція від 17.09.2014, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0650322-14#Text>. (дата звернення 14.10.2023).

5. Міністерство цифрової трансформації України на Facebook, URL: <https://m.facebook.com/mintsyfra/photos/a.740436362676302/1995694273817165/?type=3>. (дата звернення 14.10.2023).

6. Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/1845_17.08.2021.pdf. (дата звернення 14.10.2023).

7. Наказ Державної судової адміністрації України від 14.06.2022 № 178 «Про затвердження галузевої Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів і проекту побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи на

2022-2024 роки», редакція від 14.06.2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0178750-22#Text>. (дата звернення 14.10.2023).

8. Закон України від 26 грудня 2002 року № 374-IV «Про контррозвідальну діяльність», редакція від 31.03.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text>. (дата звернення 14.10.2023).

9. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX «Про критичну інфраструктуру», редакція від 05.12.2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>. (дата звернення 14.10.2023).

10. Постанова Верховної Ради України від 14 жовтня 2022 р. № 1174 «Про затвердження Регламенту обміну інформацією між суб'єктами національної системи захисту критичної інфраструктури», редакція від 14.10.2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2022-%D0%BF#n8>. (дата звернення 14.10.2023).

11. Конвенція про виконання Шенгенської угоди від 14 червня 1985 року між Урядами держав Економічного Союзу Бенілюкс, Федеративної Республіки Німеччини та Французької Республіки про поступове скасування перевірок на їхніх спільних кордонах, URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A42000A0922%2802%29>. (дата звернення 14.10.2023).

12. Веб-сайт юридичної компанії «Центр Санрайз». Загальна інформація про SIS. URL: <http://uk.deportation.com.ua/zagalna-informaciya-pro-sis>. <http://uk.deportation.com.ua/zagalna-informaciya-pro-sis> (дата звернення 14.10.2023).

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.10>

ПІДРОЗДІЛИ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Капуляк Віталій Петрович,
викладач кафедри
адміністративної діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Метою статті є встановити роль та місце підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. Автор деталізував напрямки діяльності ювенальної превенції для вирішення стратегічних завдань з урахуванням актуальних факторів впливу під час воєнного стану.

Встановлено, що підрозділи ювенальної превенції є суб'єктом публічного адміністрування оскільки їх діяльність спрямована на виконання законів та інших підзаконних нормативно-правових актів шляхом прийняття рішень та надання в межах компетенції послуг.

Зроблені висновки та надані пропозиції щодо удосконалення поліцейської діяльності підрозділів ювенальної превенції в напрямку захисту прав та свобод дітей в умовах воєнного стану, як прояв механізму захисту публічного адміністрування. Серед останніх запропоновано зобов'язати працівників ювенальної превенції проходити курси щодо надання першої психологічної допомоги та у подальшому надавати психологічну підтримку; для вирішення глобальної проблеми пов'язаної з залученням дітей у збройні конфлікти міжнародній спільноті необхідно застосовувати ще більш суворі санкції до країни агресора, що у подальшому зможе знизити участь дітей у збройних конфліктах; забезпечення безпеки під час освітнього процесу; професійно вдосконалювати знання шляхом систематичних занять на курсах підвищення кваліфікації поліцейських; приймати участь у тренінгових заняттях, що дасть змогу практично відтворити теоретичні знання з захисту прав людини підрозділами ювенальної превенції Національної поліції України в умовах воєнного стану.

Ключові слова: ювенальна превенція, публічне адміністрування, діти, права, воєнний стан.

JUVENILE PREVENTION UNITS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION BODIES UNDER MARTIAL LAW

Kapulyak Vitaliy Petrovych,
Teacher of the Department of Police
Administrative Activities
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The purpose of the article is to establish the role and place of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine in the system of public administration bodies under martial

law. The author detailed the directions of juvenile prevention activities for solving strategic tasks, taking into account the actual factors of influence during martial law.

It has been established that the units of juvenile prevention are subjects of public administration because their activities are aimed at the implementation of laws and other subordinate legal acts by making decisions and providing services within their competence.

Conclusions were made and suggestions were made regarding the improvement of the police activity of juvenile prevention units in the direction of protecting the rights and freedoms of children under martial law, as a manifestation of the public administration protection mechanism. Among the latter, it is proposed to oblige juvenile prevention workers to take courses on providing psychological first aid and to provide psychological support in the future; in order to solve the global problem related to the involvement of children in armed conflicts, the international community needs to apply even stricter sanctions to the aggressor country, which in the future will be able to reduce the participation of children in armed conflicts; ensuring safety during the educational process; to professionally improve knowledge through systematic classes at training courses for police officers; to take part in training classes, which will make it possible to practically reproduce theoretical knowledge on the protection of human rights by the juvenile prevention units of the National Police of Ukraine under martial law.

Key words: juvenile prevention, public administration, children, rights, martial law.

Постановка проблеми та її актуальність. Одним з пріоритетних напрямків діяльності органів державної влади є забезпечення та захист прав дітей. Це пов'язано з тим, що діти є найбільш уразливою категорією населення, тому механізм захисту прав дітей розроблений з урахуванням міжнародних та національних стандартів, наслідком якого є впровадження на державному рівні ефективної системи захисту останніх. Провідну роль у цьому процесі займає Національна поліція України, яка спільно з органами державної влади повинна приділяти значну увагу щодо створення безпекового середовища для дітей, а саме: захист їх прав та свобод, зниження рівня випадків дитячої бездоглядності та дитячої безпритульності, профілактика правопорушень, учинених дітьми, попередження випадків жорстокого поводження з дітьми. В структурі Національної поліції України саме підрозділи ювенальної превенції відіграють провідну роль у забезпеченні прав та свобод дітей. Таким чином, взаємодія підрозділів ювенальної превенції з іншими державними органами та установами є запорука мінімізації протиправних дій щодо дітей та вчинення правопорушень безпосередньо ними.

На сьогоднішній день, залишається актуальним питання щодо напрямків діяльності підрозділів ювенальної превенції в системі органів публічного адміністрування задля забезпечення прав та свобод дитини в Україні під час правового режиму воєнного стану, адже діти – найбільш незахищена категорія людей, вони залежать від рішень дорослих, непоодинокі випадки, коли вони не можуть самотійно звернутися по допомогу внаслідок порушення їх прав, оскільки не мають навичок та розуміння щодо захисту своїх інтересів, найчастіше діти самотійно переживають душевні та фізичні страждання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет даного дослідження частково висвітлено у працях українських правознавців. Так, І.В. Іщенко деталізувала систему суб'єктів ювенальної превенції в Україні, під кутом зору адміністративно-правового аспекту, дійшовши висновку, що суб'єктом ювенальної превенції варто визначити орган державної влади, орган місцевого самоврядування, інші фізичні чи юридичні особи, які здійснюють соціальні, психологічні, виховні засоби впливу на суспільство, особу, родину із метою усунення факторів, що детермінують девіантну поведінку

дітей [1, с. 234]. С. Ніколайчук визначила теоретико-правові спеціально-правові дослідження проблеми захисту прав дитини в умовах воєнного стану [2, с. 96]. А. І. Берендєєва акцентувала важливість взаємодії ювенальної превенції Національної поліції України та соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей [3, с. 149]. О. М. Дручек досліджувала роль та місце ювенальної превенції в системі Національної поліції України враховуючи проблеми реформування, а також деталізувала основні завдання Управління ювенальної превенції та його підрозділів згідно діючого законодавства [4, с. 64]. Я.В. Костенко визначив особливості форм та методів діяльності підрозділів поліції, що стоять на захисті прав та свобод дитини, дослідив шляхи подолання проблем у сфері правового супроводження діяльності ювенальної превенції та пріоритетні напрямку вдосконалення вищезазначених підрозділів [5, с. 78].

Однак, наведені дослідження або частково розкривають особливості підрозділів ювенальної превенції в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану, або не враховують положення оновленого актуального законодавства у цій сфері. На сьогоднішній день існує потреба в дослідженні та деталізації механізмів захисту прав дитини з боку працівників ювенальної превенції Національної поліції України саме в умовах воєнного стану задля ефективного захисту прав та інтересів дітей.

Метою цієї статті є встановити роль та місце підрозділів ювенальної превенції в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. Деталізація напрямків діяльності ювенальної превенції для вирішення стратегічних завдань з урахуванням актуальних факторів впливу під час воєнного стану. Зробити висновки та надати пропозиції щодо удосконалення поліцейської діяльності підрозділів ювенальної превенції в напрямку захисту прав та свобод дітей.

Виклад основного матеріалу. Підрозділи ювенальної превенції є суб'єктом публічного адміністрування оскільки їх діяльність спрямована на виконання законів та інших підзаконних нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання в межах компетенції послуг. Вищезазначені підрозділи здійснюють організаційно-розпорядчу діяльність, яка в більшій мірі спрямована на надання послуг населенню та впровадження державних рішень.

Підтримуємо точку зору Л. М. Радченко, що виділяє наступні принципи публічного адміністрування, серед яких: пріоритет державної політики, верховенство права, об'єктивність, пропорційність, не зловживання владою, ефективність, субсидіарність [6]. З урахуванням того, що підрозділи ювенальної превенції є представниками держави, їх діяльність повинна ґрунтуватись відповідно до законів та принципів публічного адміністрування, де механізми здійснення процесу публічного адміністрування є чітко вибудована послідовність дій, впровадження яких забезпечує здійснення публічного адміністрування представниками підрозділів ювенальної превенції.

Ювенальна поліція є ключовим суб'єктом превентивної діяльності у сфері захисту прав дітей, що володіє спеціальними повноваженнями відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» [7]. Нормативно-правове забезпечення діяльності поліцейських під час роботи з дітьми складається із міжнародних стандартів та національних нормативно-правових актів.

В умовах воєнного стану роль підрозділів ювенальної превенції набуває ще більшої актуальності та значимості. Це пов'язано з тим, що під час війни порушуються усі права дитини. Нині у співробітників служби ювенальної превенції – надважка місія: повернути викрадене дитинство маленьких українців, допомогти їм звикнути до нового життя та зробити усе можливе, аби цей світ був безпечним для них. Співробітники служби щодня вивчають нові практики захисту неповнолітніх. Категорія дітей з ким працюють ЮП досить різні: діти з інституційних закладів зі школи інтернат,

спеціалізованих будинків для дитини, діти які переїжджають разом з рідними або іншими особами, які супроводжують її до більш безпечних міст.

На нашу думку, плідна взаємодія підрозділів ювенальної превенції з іншими підрозділами поліції та з іншими органами та установами під час забезпечення та захисту прав дітей є проявом реалізації ефективного механізму адміністрування. Такими суб'єктами виступають соціальні служби, служби у справах дітей, практикуючі психологи, різного роду міжнародні, громадські та волонтерські організації, органи місцевого самоврядування. Для забезпечення такої взаємодії потрібна ціла низка механізмів, що повинна забезпечити ефективну співпрацю. Для того щоб дитина почувалася в безпеці ця співпраця повинна бути в комплексі та на засадах партнерства.

Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» від 19 грудня 2017 року № 1044 [8] регламентує основні завдання і повноваження підрозділів ювенальної превенції. Під час правового режиму воєнного стану підрозділи ювенальної превенції здійснюють наступні завдання:

- здійснення профілактичної діяльності, яка спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення. В умовах воєнного стану, ювенальні інспектори продовжують працювати з дітьми-правопорушниками, певними категоріями, які перебувають на обліку, з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах. З дітьми-переселенцями проводять профілактичні заходи щодо демонстрації роботи поліції та недопущення правопорушень, роз'яснюють правила поведінки під час комендантської години та наслідки порушення цих правил, а також ведуть роз'яснювальні бесіди, щодо алгоритму дій дитини, у випадку коли вона сама стає жертвою правопорушення;

- ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень та проведення із ними заходів індивідуальної профілактики. Проблемою ведення профілактичного обліку дітей в умовах воєнного стану полягає у тому, що діти які перебували на профілактичному обліку за вчинення правопорушення (дитина-кривдник, дитина-правопорушник) до початку війни після початку бойових дій на території де вони проживали, покинули місце свого постійного проживання (обліку). За місцем нового мешкання такі діти на облік не стають, в більшості випадків, інформацію щодо себе інспекторам ювенальної превенції не надають;

- участь у встановленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення. Порядок визначення зниклих безвісти дітей та алгоритм розшуку не змінився – інформація, що надходить на лінію «102», передається до підрозділів територіальних управлінь поліції. Участь у встановленні місцезнаходження дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення, є одним з основних завдань підрозділів ювенальної превенції під час воєнного стану;

- надання практичної психологічної допомоги дітям, які отримали психологічну травму. Із початком агресії російської федерації проти України можемо зазначити, що надходить багато звернень щодо психологічної підтримки дітей в умовах війни, надання психологічної допомоги, зокрема екстреної, подолання стресу, переживання втрати, горя, печалі та страждання, психотерапевтичної роботи з дітьми, які втратили батьків, домівку, здоров'я й зазнали ушкоджень, пережили бомбардування, стали біженцями, внутрішньо переміщених осіб;

- вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності. Під час війни ця проблема залишається актуальною, оскільки є випадки коли дитина, батьки якої загинули

в наслідок бойових дій, самостійно прибувала на більш безпечні території (інколи в інші області чи навіть країни) без супроводу дорослих або коли знайомі чи родичі такої дитини здійснили її евакуацію. Непоодинокі випадки коли дитина залишилась сама на окупованій території та була вилучена у батьків військовими країни агресора, подальша доля такої дитини не відома, оскільки у майбутньому вона може бути депортована на територію рф;

– працівників ювенальної превенції залучають до участі у здійсненні евакуації сімей з дітьми та дітей, які опинились в складних життєвих обставинах, позбавлених батьківського піклування, дитячих будинків сімейного типу, вихованців шкіл-інтернатів та санаторних закладів, в яких діти перебувають цілодобово, а також щоб зменшити загрозу життю і здоров'ю дітей, які перебувають в окупації або на території активних бойових дій.

Окрім вищезазначених завдань, підрозділи Національної поліції в цілому та підрозділи ювенальної превенції зокрема реалізують актуальні напрямки діяльності під час правового режиму воєнного стану, серед них: документування військових злочинів щодо порушення прав дітей, захист прав дітей закордоном чиї права були порушені, здійснення захисту прав дітей в районі ведення бойових дій, здійснення гуманітарної місії, розроблення актів щодо захисту прав дітей враховуючи умови сьогодення, провадження діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини на здобуття загальної середньої освіти.

Реалізуючи свої повноваження в умовах війни перед працівниками ювенальної превенції можуть виникати певні складнощі у забезпеченні повного та всебічного дотримання прав дітей. Це пов'язано з браком навичок та досвіду здійснення захисту прав дітей саме в умовах воєнного стану. Особливу допомогу та координацію заходів з захисту прав дітей можуть надавати міжнародні організації, оскільки мають досвід поводження у ситуаціях пов'язаних з військовими умовами. Серед таких міжнародних гуманітарних організацій є такі, як UNICEF, Save the Children, Ukraine Medical Relief Fund, Червоний Хрест.

Вони надають допомогу у формуванні та підтримці систем захисту дітей, сприяють тренінгам та навчанню органів поліції з питань дотримання прав дітей, а також сприяють встановленню механізмів моніторингу та звітності щодо ситуації з правами дітей під час війни [3, с. 27].

З урахуванням вище зазначеного можемо деталізувати та визначити наступні актуальні проблеми які стоять перед підрозділами ювенальної превенції в умовах військової агресії та узагальнити **ВИСНОВКИ**:

– з метою забезпечення психологічної підтримки дітей/їх законних представників зобов'язати працівників ювенальної превенції проходити курси щодо надання першої психологічної допомоги та у подальшому надавати психологічну підтримку, оскільки військова агресія може залишити глибокі емоційні та психологічні травми, а у працівників ювенальної превенції відсутні навички та відповідні знання з цього кола питань;

– з'ясувати чіткий алгоритм дій під час надання юридичної допомоги задля відшкодування завданої моральної та матеріальної шкоди дітям війни. Дуже часто працівники ювенальної превенції є першими до кого звертаються з роз'ясненням відповідної ситуації;

– в умовах воєнного стану, підрозділи ювенальної превенції, окрім загальних завдань здійснюють спеціальні покладені на них повноваження, серед яких евакуація населення, співпраця з волонтерськими організаціями та супроводження під час надання гуманітарної допомоги, перевірка облаштування навчальних кабінетів та

місць для укриття, надання практичної психологічної допомоги як дітям, так і особам що їх супроводжують, вжиття заходів, щодо повернення викрадених дітей та незаконно депортованих на територію країни агресора, виявлення завербованих дітей які беруть участь у збройних конфліктах, не лише як жертви, а як правопорушники;

– для вирішення глобальної проблеми пов'язаної з залученням дітей у збройні конфлікти міжнародній спільноті необхідно застосовувати ще більш суворі санкції до країни агресора, що у подальшому зможе знизити участь дітей у збройних конфліктах;

– доповнити наказ МОН № 1646 «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти», 2019 р. положенням, щодо профілактики булінгу серед підлітків у випадку коли дитина-переселенець зазнає булінгу за кордоном (прописати алгоритм дій);

– забезпечення безпеки під час освітнього процесу, заборонити розташування гуманітарних організацій на території навчальних закладів. Навчальні заклади мають бути розташовані в безпечних місцях, а працівники освіти мають бути надійно захищені.

Список використаних джерел:

1. Іщенко І.В. Система суб'єктів ювенальної превенції в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017 р. № 3.

2. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 94–105.

3. Берендєєва А.І., Крецу Д.С. Взаємодія ювенальної превенції Національної поліції України та соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. Захист прав дитини в умовах військової агресії : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23 червня 2022 р.). Одеса :Видавництво «Юридика», 2023. 316 с.

4. Дручек О. М. Ювенальна превенція в системі національної поліції України: проблеми реформування. *Правове забезпечення адміністративної реформи*. 2017. № 2. С. 64.

5. Костенко Я.В. Ювенальна превенція як форма діяльності органів поліції в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2018. № 31. С. 77–79.

6. Радченко Л.М. Публічне адміністрування: сутність, принципи і механізми. URL: <https://enquir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36061/Radchenko%20L.pdf?sequence=1>

7. Про національну поліцію України: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 1 серпня 2023 року).

8. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: (дата звернення: 1 серпня 2023 року).

УДК 341.23:342.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.11>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Книшов Вадим Петрович,
аспірант
(Одеський державний
університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

В статті здійснено дослідження щодо імплементації міжнародних стандартів адміністративного права в законодавство України, що є ключовим завданням для підвищення якості та ефективності діяльності публічної адміністрації, а також забезпечення дотримання прав людини. Так, Українська держава на шляху євроінтеграції, здійснює заходи щодо покращення адміністративної системи, нагальної потреби у реформі публічного адміністрування запровадила курс на адміністративну реформу. Основними аспектами адміністративної реформи в Україні є у першу чергу, це децентралізація та реформа місцевого самоврядування: Україна здійснила широкомасштабну реформу місцевого самоврядування, передаючи більше повноважень та фінансових ресурсів до місцевих органів. Ця реформа сприяє покращенню надання послуг на місцях та зближенню влади до громадян.

Визначено, про необхідність створення єдиного процедурного акту для публічної служби: Україні потрібен один комплексний нормативний акт, який регулюватиме всі аспекти публічної служби, від прийому на службу до звільнення. Такий акт допоможе уніфікувати процедури та стандарти у сфері публічної служби, що сприятиме підвищенню її якості та надійності.

Встановлення єдиних стандартів діяльності публічної адміністрації: Україна повинна активно впроваджувати європейські стандарти та норми діяльності публічної адміністрації. Це включає в себе вимоги до прозорості, відкритості, підзвітності та компетентності публічних органів. Створення єдиних стандартів допоможе підняти рівень відповідальності публічних службовців і забезпечити ефективну роботу державних установ.

Дотримання прав людини: Імплементація міжнародних стандартів також вимагає від України забезпечення дотримання прав людини в усіх сферах діяльності публічної адміністрації. Це включає в себе право на доступ до інформації, захист від корупції, справедливий судовий процес та інші права, які повинні бути забезпечені державою.

Загалом, імплементація міжнародних стандартів адміністративного права є необхідним кроком для покращення адміністративної системи України та забезпечення дотримання прав і інтересів громадян. Створення єдиного процедурного акту для публічної служби та встановлення єдиних стандартів діяльності публічної адміністрації є кроками у напрямку модернізації та підвищення ефективності адміністративного законодавства України.

Ключові слова: імплементації міжнародних стандартів, адміністративне право, забезпечення прав та свобод громадян, надання адміністративних послуг.

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS OF ADMINISTRATIVE LEGISLATION IN THE LEGISLATION OF UKRAINE

Knyshev Vadim Petrovych,
Graduate student
(Odesa State University
University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article researches the implementation of international standards of administrative law in the legislation of Ukraine, which is a key task for improving the quality and efficiency of public administration, as well as ensuring compliance with human rights. Thus, the Ukrainian state is on the way to European integration, takes measures to improve the administrative system, the urgent need for reform of public administration has introduced a course of administrative reform: Ukraine has implemented a large-scale reform of local self-government, transferring more powers and financial resources to local authorities. This reform helps to improve the provision of services on the ground and bring the authorities closer to citizens.

It was determined that there is a need to create a single procedural act for public service: Ukraine needs one comprehensive normative act that will regulate all aspects of public service, from recruitment to dismissal. Such an act will help unify procedures and standards in the field of public service, which will contribute to increasing its quality and reliability.

Establishment of uniform standards of public administration activity: Ukraine should actively implement European standards and norms of public administration activity. This includes requirements for transparency, openness, accountability and competence of public bodies. The creation of uniform standards will help raise the level of responsibility of public officials and ensure the efficient operation of public institutions.

Respect for human rights: Implementation of international standards also requires Ukraine to ensure respect for human rights in all areas of public administration. This includes the right to access information, protection from corruption, fair trial and other rights that must be guaranteed by the state.

In general, the implementation of international standards of administrative law is a necessary step for improving the administrative system of Ukraine and ensuring compliance with the rights and interests of citizens. The creation of a single procedural act for public service and the establishment of single standards of public administration activities are steps in the direction of modernization and improvement of the efficiency of the administrative legislation of Ukraine.

Key words: implementation of international standards, administrative law, ensuring the rights and freedoms of citizens, provision of administrative services.

Актуальність теми. Українська держава на шляху євроінтеграції, покращення адміністративної системи, нагальної потреби у реформі публічного адміністрування запровадила курс на адміністративну реформу. Основними аспектами адміністративної реформи в Україні є:

Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: Україна здійснила широкомасштабну реформу місцевого самоврядування, передаючи більше повноважень та фінансових ресурсів до місцевих органів. Ця реформа сприяє покращенню надання послуг на місцях та зближенню влади до громадян.

Оптимізація адміністративної структури: Реформа передбачає оптимізацію структури владних органів з метою зменшення бюрократії та підвищення ефективності державного управління.

Електронне урядування та цифрова трансформація: У відповідь на вимоги сучасного суспільства, Україна розвиває систему електронного урядування та впроваджує цифрові технології для полегшення взаємодії між громадянами та державними органами.

Прозорість та акаунтабельність: Реформа спрямована на забезпечення відкритості діяльності державних органів та доступу до інформації про їх рішення та дії. Це включає в себе публічні обговорення рішень, публікацію даних у відкритому форматі тощо.

Розвиток громадянського суспільства та участь громадян: Реформа стимулює участь громадян у процесах прийняття рішень, зокрема через громадські ради та консультації.

Боротьба з корупцією: Один із головних аспектів адміністративної реформи – це створення механізмів для запобігання корупції в державних органах, включаючи високі стандарти етики та інші антикорупційні заходи.

Адміністративна реформа в Україні є складним та багатогранним процесом, спрямованим на покращення управлінських практик та забезпечення справедливості та прозорості у державному управлінні. Вона покликана підвищити якість послуг, які надаються громадянам та бізнесу, та зробити державний апарат більш відкритим та відповідальним перед суспільством. Реформа є одним із чинників імплементації міжнародних стандартів адміністративного законодавства в законодавство України, як і підписання відповідних міжнародно-правових угод. Імплементація міжнародних стандартів адміністративного законодавства у законодавство України є актуальною темою у сучасному контексті. Це пов'язано з кількома ключовими аспектами:

Євроінтеграція України: Україна прагне наблизитися до стандартів та практик Європейського Союзу. Це вимагає гармонізації свого адміністративного законодавства з правилами ЄС, що включають міжнародні стандарти.

Покращення управління та прозорості: Міжнародні стандарти адміністративного права сприяють вдосконаленню управлінських практик, забезпечують права громадян та забезпечують прозорість та відкритість діяльності владних органів.

Залучення інвестицій: Гармонізація законодавства з міжнародними стандартами може сприяти привертанню іноземних інвестицій, оскільки це створює сприятливий правовий середовище.

Міжнародна співпраця: Україна співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями, і гармонізація свого законодавства з міжнародними стандартами сприяє цій співпраці.

Підвищення якості управління: Міжнародні стандарти адміністративного права сприяють впровадженню сучасних управлінських практик. Це може покращити якість державних послуг, забезпечити більшу відповідальність органів влади, та сприяти розвитку правової держави.

Виклад основного матеріалу. Актуальність імплементації та адаптації міжнародного права і права Європейського Союзу в національне законодавство стає предметом зацікавлення багатьох українських вчених у галузі адміністративного права, державного управління та міжнародного права: Гавердовський А. С., Грищак С. В., Грищук С. В., Забігайло В. К., Іванов В. М., Коломоєць Т. О., Мюллерсон Р. А., Плавич В. П., Рудий К. М., Смолярова М. Л., Філатов В. В., Яковюк І. В., Яценко К. В. Вони досліджують це питання та розглядають різні аспекти цієї процедури.

Важливо відзначити, що існує різноманітність поглядів серед вчених на те, які терміни відповідають процесам імплементації та адаптації інтернаціонального права в національне законодавство. Ця розбіжність думок зумовлена багатьма факторами, включаючи нечіткість в законодавстві та нормативних актах України. Н. Р. Малишева вважає, що розбіжності в розумінні термінів пов'язані з тим, що дослідження

гармонізації законодавства не було належною увагою в міжнародно-правовій теорії і сучасній правотворчій практиці до нещодавнього часу. Базові поняття та підходи не були належно розкриті, хоча питання гармонізації законодавства є однією з найбільш актуальних та широко вивчених тем у правовій теорії, особливо в контексті сучасного права Європейського Союзу [6, с. 88].

Згідно з Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватися (принцип «*Pacta sunt servanda*,» ст. 26) [3]. Для виконання умов договору держава повинна внести його норми в національне законодавство, тобто провести процес імплементації. Це означає, що міжнародні норми, які містяться в договорі, повинні бути відображені во внутрішньому правовому порядку країни через ухвалення відповідних національних законів або інших нормативних актів. Цей процес імплементації допомагає забезпечити відповідність міжнародних зобов'язань країни її внутрішньому законодавству і забезпечити їх дійсне виконання.

Так, дослідивши законодавство України в цій сфері констатуємо, що законодавець використовує поняття “адаптація законодавства” [1].

Адаптація законодавства за Законом України “Про Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” розуміється як процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire* [1, Розділ 2]. *Acquis communautaire* – це правова система Європейського Союзу, яка включає в себе акти законодавства, прийняті в рамках трьох основних стовпів ЄС, але не обмежується лише ними. В даному випадку законодавство України вимагає приведення відповідності до рівня законодавства ЄС. За Н. М. Пархоменко адаптація, в контексті міжнародного права, може бути визначена як процес пристосування національного законодавства до вимог і стандартів міжнародного права. Це включає в себе внесення змін і покращень до національного законодавства, прийняття нових нормативно-правових актів, а також може передбачати укладання або приєднання до міжнародних договорів. Усі ці дії спрямовані на те, щоб забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним нормам і зобов'язанням. Адаптація є способом привести внутрішню правову систему країни у відповідність до міжнародних стандартів та забезпечити їх виконання [4, с. 338].

Імплементація має інше значення. За словами Н. М. Пархоменко, імплементація (англ. *implementation* – «здійснення», «виконання») охоплює процес транспонування актів законодавства, включаючи створення порядку та процедур для їх впровадження (імплементація в узькому розумінні). Крім того, цей процес включає в себе тлумачення, практику застосування, забезпечення дотримання та виконання норм права органами державної влади (імплементація в широкому сенсі) [4, с. 339].

Відомий англійський філософ права і представник правового позитивізму Герберт Харт (H.L.A. Hart) визначає поняття «імплементація» (англ. *implementation* – «здійснення», «виконання») як фактичне втілення міжнародних зобов'язань на національному рівні, а також конкретний спосіб включення міжнародно-правових норм у національну правову систему. Головною вимогою для імплементації є точне дотримання цілей і змісту міжнародного припису. За переконаннями автора, існують різні методи імплементації, такі як інкорпорація, трансформація, загальне, приватне або конкретне відсилання [2, с. 111].

Згідно з В. В. Філатовим, імплементація – це складний процес, який має як міжнародний, так і внутрішньодержавний характер і спрямований на поліпшення законодавства через виконання міжнародних зобов'язань країни [5, с. 7]. Цей процес включає

в себе методи правотворчості, планування, координації та контролю з метою наближення національного законодавства до міжнародного [5, с. 11].

Серед основних методів перенесення норм міжнародного права в національне законодавство виділяють трансформацію/інкорпорацію, відсилку та рецепцію [7, с. 132].

Перший із наведених вище способів імплементації норм міжнародного права передбачає включення посилянь (які можуть бути загального, окремого або конкретного характеру) до відповідних міжнародних правових джерел у внутрішнє законодавство. В такому випадку застосування національної правової норми відбувається шляхом безпосереднього звернення до тексту відповідного міжнародного договору.

Рецепція або адаптація означає внесення норм міжнародного права без зміни їх змісту у внутрішнє право. Тобто це перенесення міжнародних норм без внесення змін до тексту цих норм.

Трансформація міжнародного права передбачає видання національних актів після приєднання держави до міжнародного договору. Ці національні акти вносять зміни у внутрішнє законодавство країни з метою відповідності міжнародним зобов'язанням та регулюванню питань, пов'язаних із договором [7, с. 132].

Імплементація міжнародних стандартів адміністративного законодавства у законодавство України може мати різні прояви.

Наприклад, розглядаючи принципи публічного адміністрування та устрою державної служби ЄС, вчені дійшли наступних висновків.

Наша держава стикнулася з європеїзацією законодавства, зокрема, адміністративного. Це викликано тим, що Україна обрала курс на євроінтеграцію. «М'яка» європеїзація права передбачає, що процес адаптації до європейських стандартів та цінностей відбувається через методи, які сприяють трансферу стилю поведінки, розділенню правових цінностей, довірі та співпраці з європейськими партнерами, а також самоадаптації до викликів глобалізаційного світу. Ця модель європеїзації часто використовується в міжнародних відносинах, які стосуються як держав-членів Європейського Союзу, так і третіх країн. Вона базується на методах відкритої координації, порівняння та запозичення успішних європейських практик.

Україні, зокрема, може бути корисно використовувати механізми «м'якої» європеїзації в контексті її взаємодії з Європейським Союзом. Наразі Україна має Угоду про асоціацію з ЄС, і ці механізми можуть сприяти більш глибокій інтеграції з європейськими стандартами та цінностями. У відміну від інших європейських організацій, Україна взаємодіє з ЄС на основі добровільних механізмів, інколи відомих як «м'яка» європеїзація, оскільки вони не вимагають строгого дотримання, але стимулюють впровадження європейських норм та стандартів в національне законодавство [8, с. 151].

Один із прикладів «жорсткої» європеїзації для України полягає у виконанні положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка була прийнята 4 листопада 1950 року. Також до цієї категорії входять виконання рішень європейських судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини.

Це означає, що Україна зобов'язана не лише прийняти ці положення у своєму національному законодавстві, але й дотримуватися їх у практиці та виконувати рішення, які можуть бути прийняті в рамках цієї Конвенції та рішень судових органів. Таким чином, ця «жорстка» європеїзація передбачає обов'язкове дотримання стандартів та рішень, що впливають із міжнародних договорів і судових органів, як частина національного законодавства.

У відносинах між «правом ЄС – правом держав-членів ЄС – правом третіх країн» існують різні форми європеїзації адміністративного права, які підтримуються більшістю представників європейської науки адміністративного права:

Вертикальна європеїзація адміністративного права («top-down»): Цей підхід передбачає прямий вплив норм європейського адміністративного права на адміністративне право держав-членів ЄС. Право ЄС, оскільки воно конституціоналізоване, визначає основні напрями розвитку національного адміністративного права держав-членів ЄС.

Вертикальна європеїзація адміністративного права («bottoms-up»): Цей підхід передбачає прямий вплив адміністративного права держав-членів ЄС на європейське адміністративне право. Він характеризується відсутністю формалізованих процедур і інститутів, які б контролювали цей процес, і часто застосовується в сферах, де діють правила мішаної або виключної компетенції ЄС.

Горизонтальна європеїзація адміністративного права: Ця форма європеїзації відбувається між правовими системами європейських держав і включає укладення багатосторонніх міжнародних угод, запозичення зарубіжної судової практики та методів тлумачення права з іноземних судових органів, проведення спільних наукових досліджень тощо.

Європеїзація адміністративного права (ad extra): Ця форма передбачає вплив міжнародного, глобального та європейського права на адміністративне право європейських країн та право європейських міжнародних організацій у адміністративно-правовій сфері.

Дані форми європеїзації впливають на розвиток адміністративного права в Європі і сприяють вирівнюванню та гармонізації норм і стандартів [8, с. 152].

Необхідністю для нашої держави є унормування діяльності публічної адміністрації, встановлення єдиних стандартів її діяльності.

Для досягнення цієї мети ми вважаємо за необхідне прийняти загальний нормативний акт, що регулюватиме сферу публічної адміністрації в Україні. Це дозволить узагальнити основні правові положення та встановити загальні принципи, які визначатимуть сутність та засади правового статусу публічної адміністрації, систему суб'єктів цієї адміністрації, а також загальні вимоги до інструментів їхньої діяльності.

Ми вважаємо, що цей крок сприятиме наближенню системи публічної адміністрації України до стандартів, які встановлені в розвинутих європейських державах. Він базується на кращій європейській практиці та відповідає європейському законодавству.

Ми підтримуємо думку В. Б. Авер'янова та А. А. Пухтецької щодо необхідності перегляду відносин між органами публічної адміністрації та громадянами в контексті європейської інтеграції. Адміністративні процедури можуть забезпечити послідовність та ефективність здійснення громадянами своїх прав та законних інтересів, а також запобігти свавіллю та суб'єктивному ставленню публічних службовців органів виконавчої влади [9, с. 112].

В багатьох європейських країнах існують відповідні закони, що детально регулюють такі процедури. Вони визначають рівень демократичності та відкритості діяльності публічної адміністрації та є важливою гарантією дотримання правомірних вимог та інтересів громадян. У нашій країні важливо враховувати цей досвід та впроваджувати відповідні норми, які забезпечать неупереджене та відповідальне ставлення публічних службовців до прав громадян [10, с. 37].

Європейські принципи адміністративного права можна розділити на кілька груп, кожна з яких включає конкретні принципи, спрямовані на різні аспекти функціонування адміністративної системи:

Достовірність і передбачуваність (правова визначеність): Ця група принципів включає в себе такі концепції, як принцип верховенства закону, адміністрування через закон, правової компетенції, співмірності. Вони спрямовані на забезпечення достовірності та передбачуваності дій адміністрації, а також на визначення її компетенції та обмежень.

Відкритість і прозорість: Ці принципи передбачають доступність адміністрації для зовнішньої перевірки та нагляду. Вони дозволяють будь-якій особі, яка підпадає під вплив адміністрації, знати підстави такої дії та спрощують проведення зовнішньої перевірки адміністративного впливу.

Підзвітність: Цей принцип передбачає, що адміністрація повинна бути підзвітною перед громадянами та вищими наглядовими органами. Він спрямований на забезпечення верховенства закону, рівності перед законом та відповідальності адміністрації за свої дії.

Результативність та ефективність: Ці принципи орієнтовані на досягнення конкретних результатів та досягнення цілей в діяльності адміністрації. Вони підкреслюють важливість ефективного та результативного виконання завдань та функцій адміністративної системи.

Ці принципи не лише забезпечують функціонування адміністративної системи на високому рівні, але й сприяють захисту інтересів як держави, так і громадян. Вони гарантують правомірність дій адміністрації та можливість громадян захищати свої права у разі порушення [11, с. 7].

В. К. Колпаков розглядає європейські принципи адміністративного права як складові загального поняття, поділені на дві основні групи:

Європейські принципи адміністративного права щодо організації публічної адміністрації: Ця група принципів стосується організаційної структури та функціонування публічної адміністрації. Сюди можна віднести такі принципи, як прозорість, відкритість, публічна обліковість, компетентність, незалежність судових органів і т. д.

Європейські принципи адміністративного права щодо діяльності публічної адміністрації: Ця група принципів визначає принципи та стандарти, за якими публічна адміністрація повинна здійснювати свою діяльність. Сюди можна включити принципи правової визначеності, рівності перед законом, підзвітності, ефективності і т. д.

Ці принципи є важливими для забезпечення справедливого та ефективного функціонування адміністративних систем у країнах-членах Європейського Союзу та інших європейських країнах. Вони спрямовані на створення єдиного європейського адміністративного простору і забезпечення вищого рівня захисту прав громадян та інтересів держави [11, с. 8].

Висновки. Імплементация міжнародних стандартів адміністративного права в законодавство України є ключовим завданням для підвищення якості та ефективності діяльності публічної адміністрації, а також забезпечення дотримання прав людини. З цієї проблеми випливає кілька важливих висновків:

Необхідність створення єдиного процедурного акту для публічної служби: Україні потрібен один комплексний нормативний акт, який регулюватиме всі аспекти публічної служби, від прийому на службу до звільнення. Такий акт допоможе уніфікувати процедури та стандарти у сфері публічної служби, що сприятиме підвищенню її якості та надійності.

Встановлення єдиних стандартів діяльності публічної адміністрації: Україна повинна активно впроваджувати європейські стандарти та норми діяльності публічної адміністрації. Це включає в себе вимоги до прозорості, відкритості, підзвітності та компетентності публічних органів. Створення єдиних стандартів допоможе підняти рівень відповідальності публічних службовців і забезпечити ефективну роботу державних установ.

Дотримання прав людини: Імплементация міжнародних стандартів також вимагає від України забезпечення дотримання прав людини в усіх сферах діяльності публічної адміністрації. Це включає в себе право на доступ до інформації, захист від корупції, справедливий судовий процес та інші права, які повинні бути забезпечені державою.

Загалом, імплементація міжнародних стандартів адміністративного права є необхідним кроком для покращення адміністративної системи України та забезпечення дотримання прав і інтересів громадян. Створення єдиного процедурного акту для публічної служби та встановлення єдиних стандартів діяльності публічної адміністрації є кроками у напрямку модернізації та підвищення ефективності адміністративного законодавства України.

Список використаних джерел:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (Дата звернення: 18.09.2023)
2. Харт Г. Поняття права / Г. Харт. Оксфорд; Великобританія : Видавництво Оксфордського університету, 1994. 315 с.
3. Про право міжнародних договорів: Віденська конвенція від 23.05.1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (Дата звернення: 18.09.2023)
4. Пархоменко Н. М. Гармонізація законодавства України з європейським та міжнародним правом: методи, етапи, види. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 338–342.
5. Філатов В.В. Імплементація міжнародних норм до митного законодавства України : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2012. 16 с.
6. Малишева Н.Р. Теоретичні аспекти гармонізації національного законодавства з міжнародним правом. Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: Матеріали науково-практичної конференції (жовтень 1998 р.). Київ. Ін-т законодавства Верховної Ради України / голова редкол. В. Ф. Опришко, 1998. С. 87–92.
7. Медведєв Ю.Л. Імплементація норм міжнародного права у право України: зміст і способи реалізації. *Публічне право*. 2014, № 1 (13), С. 129–135.
8. Радишевська О.Д. Європеїзація адміністративного права України: особливості сучасної тектоніки механізмів впливу. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 150–154.
9. Авер'янов В. Б., Пухтецька П. А. Удосконалення організації та діяльності системи органів виконавчої влади з урахуванням європейських принципів і стандартів. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 110–117.
10. Мороз В.М., Висоцький В.М. Деякі питання вдосконалення адміністративного законодавства України. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 4 (10). С. 35–42.
11. Колпаков В.А. Європейські стандарти адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3(9). С. 5–18.

УДК 343.352

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.12>

АНТИКОРУПЦІЙНЕ ПОСТСЛУЖБОВЕ ОБМЕЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИЦТВА: СУТНІСТЬ, ДИЛЕМИ ТРАКТУВАННЯ, ПРИКЛАДНІ МЕЖІ

Процюк Едуард Олександрович,
аспірант кафедри адміністративної
діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У національному законодавстві закріплена група постслужбових антикорупційних обмежень щодо функціонерів публічного сектору, серед яких – заборона протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах, в яких іншою стороною є інституція – місце колишньої праці. Не дивлячись на детальне нормативне окреслення параметрів цієї заборони, при більш близькому аналізі виникає ряд дилем стосовно її належного розуміння і застосування.

Дослідження суб'єктів, на яких поширюються постслужбові антикорупційні обмеження (в т.ч. і заборона представництва), дозволило авторові виявити: 1) неповноту закріпленого у ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» кола суб'єктів регулятивного впливу (адже там не зазначають колишні функціонери публічного сектору); 2) порушення логіки покладання антикорупційних обтяжень (чим більше влади, тим більше способів впливу), коли заборони стосуються всієї групи колишніх функціонерів публічного сектору та лише одного підвиду колишніх квазіфункціонерів публічного сектору; 3) техніко-юридичні недоліки Закону України «Про запобігання корупції» (коли він посилається на «членів Ради Національного банку України», хоча конкретна норма стосується осіб, що вже залишили відповідні посади).

Відлік річного терміну заборони представництва починається з моменту припинення публічно значимої діяльності як цілісного (хоч і поліструктурного) виду соціальної активності загалом, а не окремої його складової/сегменту. Автор висуває та обстоює наступні тези щодо змістовних меж досліджуваного обмеження: його переважну непоширюваність на інститут законного представника; ймовірність виступання в якості “іншої сторони” утворень зі статусами органу, підприємства, установи, організації; недопустимість маніпулятивного підбору агенції, в якій особа працювала “на момент припинення” служби, шляхом короткострокового переведення до іншого органу з подальшим звільненням; необґрунтованість здійснюваного Національним агентством з питань запобігання корупції розширення сфери застосування антикорупційної заборони представництва від органу (де проходив службу колишній функціонер) до всієї відомчої вертикалі чи відповідної системи органів.

Ключові слова: законний представник, запобігання корупції, орган, постслужбові заборони, представництво, функціонер публічного сектору.

**ANTI-CORRUPTION POST-GOVERNMENT REPRESENTATION RESTRICTION:
ESSENCE, DILEMMAS OF INTERPRETATION, APPLIED LIMITS**

Protsiuk Eduard Oleksandrovich,
Postgraduate Student Department
of Administrative Activities of the Police
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The national legislation enshrines a group of post-government anti-corruption restrictions on public sector functionaries, including a ban on representing the interests of any person in cases in which the other party is an institution – a place of former work – within a year from the date of termination of the relevant activity. Despite the detailed normative delineation of the parameters of this prohibition, a closer analysis raises several dilemmas regarding its proper understanding and application.

The study of the subjects subject to post-government anti-corruption restrictions (including the prohibition of representation) allowed the author to identify: 1) the incompleteness of the enshrined in Art. 3 of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" the range of subjects of regulatory influence of this act of the highest legal force (after all, former functionaries of the public sector are not indicated there); 2) violation of the logic of imposing anti-corruption burdens (the more power, the more ways of influence), when the bans apply to the entire group of former public sector functionaries and only one subspecies of former public sector quasi-functionaries; 3) technical and legal shortcomings of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" (when it refers to "members of the Council of the National Bank of Ukraine", although the specific provision applies to persons who have already left the relevant positions).

The article notes that the countdown of the one-year period of prohibition of representation begins from the moment of termination of publicly significant activity as an integral (even if it is structurally diverse) type of social activity in general, and not its separate component/segment. The author puts forward and defends the following theses regarding the substantive boundaries of the studied restriction: its predominant non-extension to the institution of a legal representative; the likelihood of acting as the "other party" of entities with the status of a body, enterprise, institution, organization; inadmissibility of manipulative selection of the agency in which a person worked "at the time of termination" of service, through a short-term transfer to another body with subsequent dismissal; the expansion of the scope of application of the anti-corruption ban on representation from the body (where the former functionary served) to the entire departmental vertical or the relevant system of bodies carried out by the National Agency on Corruption Prevention is unreasonable.

Key words: legal representative, corruption prevention, state body, post-government prohibitions, representation, public sector functionary.

Постановка проблеми. Відповідно до п. «е» ч. 2 ст. 12 Конвенції ООН проти корупції, для запобігання корупції у приватному секторі держави-учасниці, серед іншого, можуть вживати заходів спрямованих на запобігання виникненню конфлікту інтересів шляхом установлення обмежень, у належних випадках й на обґрунтований строк, стосовно професійної діяльності колишніх державних посадових осіб у приватному секторі після їхнього виходу на пенсію, якщо така діяльність або робота безпосередньо пов'язана з функціями, що такі державні посадовці виконували в період їхнього перебування на посаді або за виконанням яких вони здійснювали нагляд [1]. Зазначений міжнародний припис став підґрунтям виникнення у національному законодавстві

групи постслужбових антикорупційних обмежень щодо публічних службовців, серед яких і передбачена пунктом 3 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) заборона: «протягом року з дня припинення відповідної діяльності представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності» [2].

Цитована норма видається сформованою доволі чітко та містить детальні параметри її практичного застосування: темпоральна складова, предметно-ситуативна сфера, суб'єктні межі. Водночас, при більш близькому праксеологічному пізнанні цієї заборони виникає ряд питань/дилем стосовно належного розуміння і застосування постслужбового антикорупційного обмеження представництва, зокрема, щодо моменту «припинення» службової діяльності та вірного визначення інституції, з якою це припинення пов'язане. Окремі аспекти тлумачення антикорупційної заборони представництва отримали вже принципово різне трактування у наукових працях та роз'ясненнях Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – НАЗК). Вирішення ж розходжень має базуватись на розумінні мети постслужбової заборони представництва та більш універсальних доктринальних постулатах, співставленні очікуваного/бажаного антикорупційного ефекту із адекватністю конкретних рішень, обсягів обумовлених ними втручань до правового статусу колишніх функціонерів публічного сектору.

Система антикорупційних обмежень досліджувалась у працях багатьох представників публічно-правової науки, серед яких: В.В. Галуцько, В.М. Довжанин, М.В. Романов, М.І. Хавронюк, О.П. Хамходера та ін. Визнаючи наявність ґрунтовних доктринальних здобутків загально-інституційного характеру, змушені констатувати, що тематичне питання постслужбових обмежень і, тим більше, постслужбової заборони представництва залишається практично не вивченим.

Мета статті полягає у дослідженні змістовних і суб'єктних меж, інтерпретаційних та прикладних дилем постслужбової антикорупційної заборони представництва, пошуку перспектив її позитивно-правового забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Суб'єкти, на яких поширюється дія антикорупційного Закону, закріплені у ст. 3 та умовно поділяються науковцями [3, с. 83] на наступні групи: а) функціонери публічного сектору – охоплює всіх публічних службовців від Президента України через державних і муніципальних службовців до членів Наглядової ради Пенсійного фонду України – п. 1 ч. 1 ст. 3; б) квазіфункціонери публічного сектору – особи, які не є публічними службовцями, але прирівнюються до них для цілей антикорупційного регулювання, оскільки виконують відповідні публічні функції або володіють відповідним впливом: посадові особи юридичних осіб публічного права, надавачі публічних послуг, представники громадськості/навчальних закладів/експертного середовища як члени конкурсних і дисциплінарних комісії, олігархи – п. 2 ч. 1 ст. 3; в) функціонери приватного сектору – особи, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції у юридичних особах приватного права – п. 3 ч. 1 ст. 3); г) кандидати на вищі виборні посади (Президента України або народних депутатів – п. 4 ч. 1 ст. 3).

Очевидно, що названі групи осіб різною мірою мають відношення до реалізації публічно-владних функцій, різним є деструктивний вплив їх порушень на досягнення загального блага, тому і обсяг антикорупційних заходів/обмежень до них застосовується не однаковий – така (цілком раціональна, як на нас) логіка Закону та застосованого у ньому розподілу тематичного навантаження, що виражається у покладенні на функціонерів публічного сектору найбільшого обсягу антикорупційних зобов'язань/

заборон, на квазіфункціонерів – відносно меншого обсягу (зокрема, на них не поширюється обмеження щодо сумісництва та суміщення), на функціонерів приватного сектору – ще меншого (зокрема, на них не поширюються обмеження щодо сумісництва та суміщення, обмеження щодо отримання подарунків).

Суб'єкти, на яких поширюються постслужбові антикорупційні обмеження (в т.ч. і заборона представництва), передбачені у ч. 1 і ч. 3 ст. 26 Закону: «Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у п. 1 [функціонери публічного сектору; тут і далі всі уточнення зроблені автором – Е.П.] ч. 1 ст. 3 Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється ...» (ч. 1); «Обмеження, встановлені цією статтею, поширюються на членів Ради Національного банку України» (ч. 3). Відмітимо очевидну ознаку – суб'єктами антикорупційної заборони представництва є колишні функціонери публічного сектору (які вже «припинили діяльність, пов'язану із виконання функцій держави і місцевого самоврядування»). Водночас, на основі зазначеного можемо виокремити три недоліки закріплення кола осіб, до яких застосовуються вимоги Закону:

1) Коло суб'єктів регулятивного впливу антикорупційного Закону, що зазначене у ст. 3 цього акту вищої юридичної сили, є неповним. Адже у ст. 3 немає згадки про колишніх функціонерів публічного сектору. Тобто маємо ситуацію, коли у загальних положеннях закону закріплено суб'єктні рамки поширення всіх його вимог (ст. 3), але окрема норма (ст. 26) вводить додаткових суб'єктів. Подібна неузгодженість: а) не є винятковою, поодинокую (оскільки вченими констатувались і інші аспекти неповноти ст. 3; наприклад, відсутність у ній майбутніх публічних службовців [більшості] і майбутніх посадових осіб юридичних осіб публічного права, котрі згідно із ч. 3 ст. 45 Закону повинні подавати декларацію ще будучи претендентами на посаду); б) є, на перший погляд, суто техніко-юридичною проблемою; в) є одним із чергових свідчень суб'єктної безсистемності антикорупційного закону [4, с. 406]; часта мінливість законотворчих «рішень» стосовно помічників суддів і наявність мертвих суб'єктно-ключових норм [5] тощо). Таким чином, виявлена відсутність кореляції між ст. 3 і ст. 26 Закону хоча і видається малосуттєвою, вона значно ускладнює розуміння нормативних текстів, а отже і їх застосування.

2) Порушує згадану вище загальну логіку покладання передбачених Законом обмежень (чим більше влади, тим більше способів впливу), адже антикорупційні постслужбові обмеження (в т.ч. заборона представництва) стосуються всієї групи колишніх функціонерів публічного сектору (п. 1 ч. 1 ст. 3 і ч. 1 ст. 26) та чомусь лише одного виду колишніх квазіфункціонерів публічного сектору – членів Ради Національного банку України (пп. “а” п. 2 ч. 1 ст. 3 і ч. 3 ст. 26). Бачимо черговий прояв асистемності нормативного врегулювання. Додаткове поширення постслужбових заборон на членів Ради НБУ відбулось змінами від 19.10.2021, що носили контекстно-інструментальний характер, упускаючи внутрішню логіку антикорупційного законодавства. У цьому контексті виникають наступні мислинневі альтернативи про належне (в якості ймовірних векторів врегулювання): а) або антикорупційні постслужбові обмеження мають поширюватися на всіх квазіфункціонерів публічного сектору (а не лише членів Ради НБУ); б) або відповідні обмеження не мають поширюватися на жодних квазіфункціонерів публічного сектору (в т.ч. членів Ради НБУ); в) або відповідні обмеження мають поширюватися на членів Ради НБУ в іншому статусі (як на функціонерів, а не квазіфункціонерів, публічного сектору). Враховуючи, що вирішення окресленої дилеми потребує врахування якісних ознак усіх постслужбових антикорупційних обмежень, а не лише заборони представництва та звернення до правової

природи посад керівного колегіального органу НБУ – залишимо це для окремого дослідження, поки задовольнившись лише констатацію виявленої неузгодженості.

3) Відповідно до ч. 3 ст. 26 Закону: «Обмеження, встановлені цією статтею, поширюються на членів Ради Національного банку України». Враховуючи зміст відповідної статті та її назву («Обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування»), у ч. 3 мали б зазначатись не «члени Ради Національного банку України», а особи що вже залишили відповідні посади.

Зроблений аналіз суб'єктів антикорупційної заборони представництва має як контекстну, так і загальногалузеву чи інституційну значимість. Розкриті дилеми ілюструють нагальність гармонізації суб'єктної сторони антикорупційного закону, зокрема корелювання змісту ст.ст. 3 і 26.

Розглянемо детальніше сутність постслужбового обмеження представництва: забороняється протягом року з дня припинення службової діяльності [темпоральний параметр] представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах) [предметний параметр], в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) вони працювали на момент припинення зазначеної діяльності [параметр контрсуб'єкта].

Заборона діє протягом року, що доволі лояльно по відношенню до колишніх функціонерів публічного сектору України; наприклад, у США така заборона діє постійно/завжди (якщо державний службовець, перебуваючи на службі, «особисто й істотно» брав участь як посадова особа у вирішенні конкретних проблем – у контексті представництва для вирішення цих самих проблем) або строком на 2 роки (якщо колишній державний службовець «особисто й істотно» не виконував певне коло обов'язків, проте такі обов'язки фактично належали до його компетенції в останній рік проходження служби) [6, с. 104]. Відлік одного року починається «з дня припинення відповідної діяльності»; під останньою законотворець розуміє згадану на початку ч. 1 ст. 26 Закону «діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування». Важливо констатувати, що відлік починається саме з моменту припинення такої «діяльності» як цілісного (хоч і поліструктурного) виду соціальної активності загалом, а не окремої його складової/сегменту. Тобто, якщо функціонер публічного сектору змінив свою поліцейську службу на прокурорську, то припинення виконання «функцій держави або місцевого самоврядування» не відбулось; мав місце внутрішньосистемний перехід між видами однієї соціальної активності, а тому відлік річного терміну не починається. Побідна позиція (хоча й у контексті іншого антикорупційного інституту) простежується у роз'ясненнях НАЗК: «Звільнення особи за переведенням або у разі, якщо особа стала переможцем конкурсу та через це звільнилася з посади в одному органі (закладі, установі, організації) й упродовж 30 календарних днів прийнята на посаду, яка також зумовлює здійснення діяльності, яка передбачає обов'язок подання декларації, в іншому органі (закладі, установі, організації), не вважається припиненням діяльності, оскільки у такому випадку відбувається лише зміна посади або інших істотних умов праці. У таких ситуаціях обов'язку подати декларацію при звільненні не виникає» [7, с. 26].

Забороняється представляти інтереси будь-якої особи у справах (у тому числі в тих, що розглядаються в судах). Як бачимо, антикорупційне постслужбове обмеження представництва: а) поширюється не лише на судові, а й на інші, наприклад адміністративно-процедурні, провадження (службові розслідування, фінансові перевірки тощо); б) стосується саме «справ», а не «спорів» (оскільки не всі справи містять у собі правовий спір), тобто діє і стосовно безконфліктних юридичних ситуацій (наприклад, сервісних процедур з надання адміністративних послуг); в) поширюється на

представництво (усіх видів) будь-яких осіб. У зрізі останнього М. І. Хавронюк зазначає: «заборона представляти інтереси особи у справах, що розглядаються в судах, в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) особа працювала на момент припинення зазначеної діяльності, поширюється і на випадки, коли особа є законним представником у кримінальному процесі чи у справах про адміністративні правопорушення» [3, с. 224]. Цитоване судження вченого виходить із буквального розуміння ст. 26 Закону (яка дійсно поширює заборону на всі види/прояви представництва) та віддає перевагу антикорупційному обмеженню перед правами законного представника. Ми ж пропонуємо вивести проблему на більш загальний рівень і переглянути питання про належне вирішення «конкуренції» пост-службової заборони представництва та інституту законного представника. Первинне абстрактно-світоглядне припущення – пріоритет останнього. Воно виникло швидше на основні суб'єктивного співставлення юридичних цінностей, значимості приватних і публічних інтересів (без достатнього мотивувального підґрунтя). Водночас, визнаючи придатність неklasичної (неокласичної) та постнеklasичної методології юриспруденції [8; 9; 10], вважаємо необхідним віддати перевагу ірраціонально обраній позиції (примат права на законне представництво). Маючи на меті обґрунтувати її справедливість у межах окремої публікації, відзначимо лише що для цього існує цілком вагоме юридичне підґрунтя: зміст ч. 1 ст. 9 Конвенції про права дитини [11]; принцип забезпечення найкращих інтересів дитини (що є основним у будь-яких відносинах за участю дітей [12, с. 72]); результати застосування до цієї ситуації тесту на пропорційність [13] тощо.

Заборона діє якщо іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому (яких) колишній службовець працював на момент припинення публічно значущої діяльності:

1) Іншою стороною є «орган, підприємство, установа, організація». Ідейне сприйняття місць колишньої служби суб'єктів антикорупційної заборони представництва породжує сумнів щодо доречності подібного формулювання; адже які, наприклад, «підприємства» є організаційною формою працевлаштування функціонерів публічної сфери? Виглядає як абсурд і недоречне згадування такого утворення в контексті пост-службового обмеження представництва, про що критично відмічалось дослідниками цієї тематики [14, с. 243]. Проте, детальний аналіз п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону дозволяє дійти наступного висновку: щодо ймовірності вираження статусу такої «іншої сторони» в категоріях і «орган» (наприклад, парламент чи Пенсійний фонд України), і «установа» (наприклад, кримінально-виконавча установа), і «організація» (наприклад, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття чи Фонд соціального страхування України¹), і навіть «підприємство» (наприклад, підприємства державної лісової охорони, які входять до структури відповідної «служби» [15, п. 1] і також є місцем праці галузевих функціонерів публічного сектору – пп. «е» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону).

2) Іншою стороною є інституція, в якій суб'єкт працював «на момент припинення» (діяльності з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування). Тобто формально-юридично для застосування розглядуваного пост-службового антикорупційного обмеження враховується лише останній орган/підприємство/установа/організація, з якої особа так би мовити перейшла у цивільну сферу. Якщо продовжити

¹ Принагідно відмітимо, що Фонд соціального страхування України, згідно п. 2 Прикінцевих та перехідних положень оновленої редакції Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», припинив своє існування з 01.01.2023, проте досі згадується у пп. «и» п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону № 1700 – черговий прояв несистемності підходу до розбудови/оновлення антикорупційного акту вищої юридичної сили (і черговий «мертвий» нормативний текст).

аналіз модельованого вище випадку, коли функціонер публічного сектору змінив свою поліцейську службу на прокурорську і звільнився з останньої, то забороненим буде представництво інтересів будь-якої особи у справах, де іншою стороною виступатиме саме орган прокуратури. Орган поліції стає прийнятним контрагентом для реалізації повноважень представника, навіть якщо його залишення відбулося менше одного року тому; адже «момент припинення» публічно-функціонерської активності пов'язаний лише із органом прокуратури. Втім, відчувається надмірний позитивізм у подібному трактуванні нормативного припису, відступ від духу закону. Його ідея полягає у недопущенні протягом одного року представництва інтересів третіх осіб у справах «проти» агенції, де проходив службу функціонер. Це покликано протидіяти спотворенню публічних процесів через особисті відносини із нещодавніми співслужбовцями: впливу товариських (чи нетовариських) відносин на нові справи; застосування шантажу через знання внутрішніх процесів/порушень/прорахунків опонента; легкість налагодження позаправової взаємодії та встановлення злочинної «співпраці» тощо. Подібна мета нівелюватиметься, якщо законодавство дозволить обходження антикорупційної заборони представництва шляхом свідомого переведення із «інституції 1» до «інституції 2» задля залишення останньої через тиждень і спокійної участі у процесах, де іншою стороною є «інституція 1» (посилаючись на те, що вона не була місце, де особа працювала «на момент припинення» публічно-функціонерської активності). Тому, переконані, висвітлений аспект п. 3 ч. 1 ст. 26 Закону підлягає розширювальному трактуванню, а річний термін дії заборони слід рахувати/дотримуватися від кожного органу/підприємства/установи/організації, в яких суб'єкт працював «до припинення». Для цього бачення, можливо, існує і певна граматично-текстова основа: іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в «якому (яких)» колишній службовець працював на момент припинення. Множина застосованого займенника свідчить або про декілька публічних інституцій, на службі яких одночасно перебувала особа на момент «припинення» (що цілком можливо [7, с. 26 і 35]), і/або про відлік часового критерію застосування антикорупційного обмеження представництва від декількох останніх послідовно змінених інституцій (якщо залишення кожної з них відбулось менше року тому). Визнаємо прийнятність обох альтернатив.

3) Іншою стороною є не відомча вертикаль, владна мережа чи система агенцій, а саме «орган, підприємство, установа, організація». Спрощено (та у зрізі публічного права) нагадаємо сутність подібних утворень: орган – це відносно відокремлений елемент владного апарату (один службовець чи група службовців), що реалізує публічні функції і наділений відповідною компетенцією; підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, що створений для систематичного зайняття виробничою, науково-дослідною, торговельною чи іншою господарською діяльністю і реалізації таким чином економічної функції влади; установа – це відносно відокремлений елемент публічного механізму, який покликаний задовольняти нематеріальні (культурні, медичні, освітні тощо) потреби населення; організація – це цільове об'єднання людей і ресурсів для досягнення певної (спільної для засновників і учасників) цілі, що юридично оформлене і структурно відокремлене. У більшості випадків охарактеризовані утворення маю статус юридичної особи. Саме така (одна і відокремлена) особа має розглядатись у якості «іншої сторони» справи під час визначення сфери дії постслужбової заборони представництва.

Проте, профільний центральний орган виконавчої влади дотримується іншої позиції. Так, у Методичних рекомендаціях НАЗК «Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання

конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції» від 19.10.2022 зазначається дві тези відносно антикорупційного обмеження представництва: під поняттям «орган, у якому працювала особа» слід розуміти державний орган як суб'єкт владних повноважень; якщо особа працювала в територіальному органі Міністерства юстиції України або Національної поліції України, вказана заборона поширюється на представлення інтересів осіб у справах, у яких іншою стороною є Міністерство юстиції України та Національна поліція України як центральні органи виконавчої влади або будь-який територіальний орган Міністерства юстиції України та Національної поліції України [16, с. 77]). Дослідниками вже відмічалось (у контексті попередньої редакції методичних рекомендацій), що подібне бачення/роз'яснення не відповідає граматично-правовому змісту п. 3 ч. 1 ст. 26 Закону, доктринальному розумінню категорії «орган» та сутності постслужбової заборони представництва (її превентивній меті) [14, с. 244–245]).

Чи має значення для застосування антикорупційної заборони представництва посада, яку займав колишній функціонер у органі, підприємстві, установі, організації, обсяг повноважень, якими він володів? Із формулювань п. 3 ч. 1 ст. 26 Закону цього прямо не витікає. Водночас, в Єдиному державному реєстрі судових рішень виявляємо рішення Київського окружного адміністративного суду від 16.09.2022 по справі № 320/1304/22, яким вирішено наступну фабулу: а) колишній функціонер звернувся до НАЗК і повідомив, що він проходив службу на посаді начальника Ставищенського РТЦК та СП Київської області, у зв'язку з чим просив роз'яснити чи будуть стосуватись його обмеження, визначені п. 3 ч. 1 ст. 26 Закону у випадку представлення ним інтересів будь-якої особи у справах (у тому числі тих, що розглядаються в судах), в яких іншою стороною є військова частина, у якій він не проходив військову службу; б) Листом НАЗК від 08.12.2021 № 30-24/87221-21 повідомило, що зазначеної у зверненні інформації недостатньо для надання роз'яснення. Для надання відповідного висновку необхідно проаналізувати документи, які визначають діяльність Ставищенського РТЦК та СП Київської області, документи якими визначались повноваження заявника під час перебування на посаді начальника, а також необхідна інформація до якого військового формування належить військова частина; в) не погоджуючись із такою відповіддю суб'єкта владних повноважень, заявник звернувся до суду з вимогою визнати протиправною бездіяльність НАЗК щодо ненадання роз'яснень; г) суд підтримав позицію НАЗК на відмовив у задоволенні позову [17]. Тобто, у описаній ситуації для надання відповіді про поширення/непоширення постслужбової заборони представництва агентство мало необхідність у вивченні повноважень колишнього функціонера та аналізу їх на предмет породження ситуативних корупційних ризиків, чим ніби визнало посадову неабсолютність обмеження, потребу його правозастосовно-прикладної локалізації. Така модель пізнання подібна до правил встановлення наявності/відсутності конфлікту інтересів у конкретній управлінській обстановці. Взагалі, зв'язок досліджуваної заборони представництва із інститутом конфлікту інтересів простежується у ряді моментів: а) роз'яснення щодо порядку застосування постслужбових антикорупційних заборон викладені НАЗК у одних методичних рекомендаціях разом із роз'ясненнями щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів [16]; б) науковці стверджують, що відповідні обмеження мають на меті мінімізувати ризики виникнення конфлікту інтересів при переході службовця на іншу, не пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, роботу [18, с. 85–86]; в) п. «е» ч. 2 ст. 12 Конвенції ООН проти корупції допускає встановлення постслужбових антикорупційних обмежень саме як один із шляхів «запобігання виникненню конфлікту інтересів» [1]. Зазначене дозволяє

пропонувати використання методу модельованого (ретроспективно-перспективного) конфлікту інтересів у якості інструменту прикладного обмеження нормативної універсальності антикорупційної постслужбової заборони представництва, визначення належних/раціональних меж її прикладного застосування.

Висновки. Є чимало контроверсій у інтерпретації та застосуванні антикорупційної заборони представництва. Проаналізувавши їх, вважаємо за можливе висунути низку заключень: 1) Закон України «Про запобігання корупції» є не гармонізованим у частині закріплення суб'єктної сфери його поширення загалом (ст. 3) та кола осіб, до яких застосовуються постслужбові обмеження (ст. 26); 2) суб'єктні межі постслужбових обмежень порушують загальну логіку покладання антикорупційних обтяжень, охоплюючи всю групу колишніх функціонерів публічного сектору та лише одну із підгруп колишніх квазіфункціонерів; 3) відлік річного терміну заборони представництва починається саме з моменту припинення функціонерської (в одній частині – квазіфункціонерської) діяльності як цілісного (хоч і поліструктурного) виду соціальної активності, тобто – з моменту припинення службових повноважень; 4) антикорупційне постслужбове обмеження представництва стосується саме «справ», а не «спорів», тобто діє стосовно конфліктних (в т.ч. судових) і безконфліктних юридичних ситуацій; 5) ідейно-регулятивна конкуренція дослідженої постслужбової заборони та інституту законного представника має вирішуватися на користь останнього; 6) здійснюване НАЗК розширення контрсуб'єктного параметру заборони представництва від окремого органу (підприємства, установи, організації) до відповідної системи галузевих агенції спотворює сутність і мету цієї заборони, нехтує доктринальними постулатами; 7) ретроспективно-перспективне моделювання конфлікту інтересів може виступати інструментом прикладної інтерпретації постслужбової заборони представництва, праксеологічно конкретизуючи її.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o113 (дата звернення: 13.09.2023).
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 13.09.2023).
3. Науково-практичний коментар до Закону України “Про запобігання корупції” / Наук. ред. Хавронюк М.І. Київ: Ваіте, 2018. 472 с.
4. Адміністративне право України: Повний курс: підручник / В. Галуцько, П. Діхтєвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС. 2020. 584 с.
5. Хамходера О.П. Безсистемність антикорупційної суб'єктності патронатних службовців: «громадські засади» та інші квазіновації. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. Вип. 77. С. 152–162.
6. Довжанин В.М. Правове регулювання запобігання та протидії корупції за законодавством США. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 13. Т. 1. С. 102–106.
7. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни в майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку): Роз'яснення НАЗК від 01.12.2022. 176 с. URL: https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/01/Rozyasnennya_-2022.pdf (дата звернення: 15.08.2023).
8. Рабінович П.М. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства: деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11–21.
9. Оборотов Ю.М. *Філософія права і методологія юриспруденції. Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 41–43.

10. Серебро М.В. Постнекласичні тенденції в методології юриспруденції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 55. Т. 1. С. 54–58.
11. Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 23.08.2023).
12. Томляк Т.С. Генезис принципу забезпечення найкращих інтересів дитини в міжнародному праві. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. Вип. 36. С. 72–80.
13. Погребняк С.П. Тест на пропорційність. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 5–10.
14. Хамходера О.П. Щодо змісту антикорупційної постслужбової заборони на представництво інтересів (спірність позиції НАЗК). *Актуальні проблеми правової науки: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу, м. Запоріжжя, 1–2 жовтня 2021 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ. 2021. С. 243–246.*
15. Про затвердження Положення про державну лісову охорону, лісову охорону інших лісокористувачів та власників лісів: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-%D0%BF#top> (дата звернення: 01.09.2023).
16. Щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, дотримання обмежень щодо запобігання корупції: Методичні рекомендації НАЗК від 21.10.2022. 153 с. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/10/Methodichni-rekomendatsiyi-vid-21.10.2022-13.pdf> (дата звернення: 08.09.2023).
17. Рішення Київського окружного адміністративного суду від 16.09.2022 по справі № 320/1304/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106290730> (дата звернення: 18.08.2023).
18. Романов М.В. Основні засади запобігання корупції / ГО “Харківська правозахисна група”. Харків: Права людини. 2017. 176 с.

УДК 34.342.92

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.13>

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ДОГОВОРІВ В УКРАЇНІ

Шерстюк Ганна Миколаївна,
orcid.org/0000-0001-9562-3531
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Під час зміни формату взаємовідносин між публічною владою та приватними особами постає питання щодо необхідності удосконалення правового регулювання адміністративних відносин, враховуючи при цьому запити та потреби громадян. Отже, потребує перегляду і сфера публічного управління й адміністрування, оскільки в ній поширюються правові засоби й форми регулювання, які не характерні відповідному виду відносин. Крім того, це дотично з договірним регулюванням відносин публічного спрямування та встановленням інституту адміністративного договору.

Кодексом адміністративного судочинства України на законодавчому рівні у 2005 році було запроваджено нове поняття «адміністративний договір». Зазначений інститут адміністративного права є актуальним у межах реформування всієї галузі адміністративного права, переорієнтування управлінської функції держави з управління-команди на управління-взаємодію та розвитку адміністративної юстиції, мета якої полягає в захисті прав, свобод та охоронюваних законом інтересів будь-якої особи, яка вступає в публічно правові відносини. Нагальною залишається потреба дослідження правової природи адміністративного договору, а також його ознак.

Класифікація та особливості застосування адміністративних договорів, а також дослідження такого правового феномену висвітлені в наукових працях Д. М. Бахраха, Г. В. Бублика, А.С. Васильєва, В.К. Колпакова, Ю. В. Мельника, О. І. Остапенка, А. А. Савостіна, В. І. Новосолова, В.А. Юсупова, К. К. Афанасьєва, О. А. Беяневича, Ж. В. Завальної, М. І. Смоковича, В. С. Стефанюка тощо. Наукові дослідження вказаних науковців становлять теоретичне підґрунтя для визначення ролі та місця адміністративних договорів у системі адміністративно-правового регулювання, критеріїв їх класифікації, а також порядку укладення й використання під час практичної діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Метою цього наукового дослідження є визначення особливостей регулювання та використання адміністративного договору як інструменту діяльності суб'єктів публічної адміністрації в Україні.

Ключові слова: адміністративний договір, диспозитивний характер норм, паритетність відносин, здійснення публічних повноважень.

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF ADMINISTRATIVE CONTRACTS IN UKRAINE

Sherstyuk Anna Mykolaivna,
orcid.org/0000-0001-9562-3531
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor of the Department
of Administrative Law
and Administrative Process
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Changes in the format of relations between public authorities and private individuals raise the question of the need to improve the legal regulation of administrative relations, taking into account the needs and demands of citizens. Thus, the sphere of public management and administration also needs to be revised, since it uses legal means and forms of regulation that are not typical for the relevant type of relations. In addition, this is related to the contractual regulation of public relations and the establishment of the institution of administrative contract.

In 2005, the Code of Administrative Procedure of Ukraine introduced a new concept of "administrative contract" at the legislative level. This institute of administrative law is relevant within the framework of reforming the entire branch of administrative law, reorientation of the State's administrative function from command and control to interaction and development of administrative justice, the purpose of which is to protect the rights, freedoms and legally protected interests of any person entering into public legal relations. The need to study the legal nature of an administrative contract, as well as its features, remains urgent.

The classification and peculiarities of application of administrative contracts, as well as the study of this legal phenomenon are covered in the scientific works of D. M. Bakhrakh, G. V. Bublyk, A. S. Vasyliiev, V. Kolpakov, Y. V. Melnyk, O. I. Ostapenko, A. A. Savostin, V. I. Novoselov, V. A. Yusupov, K. K. Afanasiev, and O. A. Belyanevych, Zh. V. Zavalna, M. I. Smokovych, V. S. Stefaniuk, etc. The scientific research of these scholars provides the theoretical basis for determining the role and place of administrative contracts in the system of administrative and legal regulation, the criteria for their classification, and the procedure for their conclusion and use in the practical activities of executive authorities and local self-government bodies.

The purpose of this research is to determine the peculiarities of regulation and use of administrative contracts as an instrument of activity of public administration entities in Ukraine.

Key words: administrative agreement, dispositive nature of norms, parity of relations, exercise of public powers.

Важливу роль у системі адміністративно-правових засобів реалізації владних повноважень відіграє адміністративний договір, але саме визначення у новітньому адміністративному праві перебуває у певній правовій невизначеності. Через те, що адміністративні договори все-таки впливають із цивільних та господарських договорів, вони охоплюються загальними положеннями про договір як інститут зобов'язального права та регулюють перш за все договірні відносини у сфері публічно-правового регулювання.

На законодавчому рівні в п. 16 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України закріплено визначення адміністративного договору, тобто законодавець визнав існування наведеного виду договору в публічному праві і на цьому нормативно-правова регламентація відповідного інституту вичерпалася. Залишається безліч неврегульованих питань стосовно адміністративного договору, а саме: не закріплений перелік типів (або видів) адміністративного договору, процедура, умови, форма укладання; випадки визнання недійсності адміністративного договору; умови розірвання; правові наслідки порушення умов договору тощо.

Також потрібно констатувати, що навіть закріплене визначення має багато недоліків, оскільки повністю не відображає сутності, природи адміністративного договору, а наявних ознак недостатньо для відмежування зазначеного виду від приватноправових договорів; існують суперечності й проблеми стосовно визначення адміністративного договору в судовій практиці.

Суди під час прийняття рішень не мають певного законодавчого «фундаменту» стосовно адміністративного договору. Наприклад, коли Верховний Суд однакові або подібні за змістом вимоги зараховував до різних видів судової юрисдикції. Тобто, практика судів навіть найвищої інстанції щодо інтерпретації поняття адміністративного договору є неоднозначною та потребує допомоги науковців [5, с. 156].

Регламентація правового регулювання договірних адміністративних відносин в Україні є досить недовершеним. Так як саме поняття «адміністративний договір» в чинному законодавстві на пряму визначається лише двічі, а саме:

- п. 16 ст. 4 «Визначення термінів» КАС України дає дефініцію адміністративного договору;

- п. 4 ч. 1 ст. 19 «Справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів» КАС України відносить до компетенції адміністративних судів спори, що впливають із адміністративних угод.

У випадку становлення інституту адміністративного договору та його використання в управлінській діяльності суб'єктами владних повноважень такі рамки регламентації правового регулювання договірних адміністративних відносин в Україні є замалим. Отже, можна стверджувати про наявність великої кількості проблем реалізації адміністративного договору в Україні, які виникають через пасивність законодавчої гілки влади.

Проблемами, які викликані відсутністю нормативно-правового закріплення положень, є:

- «умови допустимості застосування у практиці органів публічного управління й адміністрування адміністративних договорів – законодавець повинен дати дефініцію адміністративного договору та передбачити умови його укладання в кодифікованому акті, який містить норми матеріального, а не процесуального права або у окремому галузевому законі;

- співвідношення адміністративних договорів з іншими формами провадження управлінських дій, зокрема з правовим актом управління – в законодавстві України важливо закріпити необхідність дотримання матеріальних ознак адміністративних договорів;

- проблема адміністративно-правового режиму дотримання законності укладання й дії адміністративних договорів – законодавець має закріпити на нормативному рівні положення, що стосуються: форми укладання адміністративних договорів; необхідності отримання згоди третіх осіб чи інших органів управління щодо укладення адміністративних договорів, якщо їх зміст здійснює прямий вплив на статус цих суб'єктів; процедури отримання вищевказаної згоди;

- умов недійсності адміністративних договорів – для прикладу: виявлення протиправності адміністративного акту, що має тотожний адміністративному договору зміст; виявлення помилок у процедурі укладання адміністративного договору; відсутність необхідних правомочностей у представника сторони, яка є учасником адміністративного договору тощо;
- підстав закінчення дії адміністративних договорів – для прикладу, виконання договірних зобов'язань;
- меж можливого використання норм приватного договірного права у процесі укладання, змін та припинення адміністративних договорів;
- видової диференціації адміністративних договорів в Україні» [1, с. 247].

Для того, щоб адміністративний договір і надалі існував та розвивався як інститут адміністративного він має бути врегульований на законодавчому рівні. Вважаємо, що одним із основних варіантів вирішення вищезазначених питань є прийняття спеціального галузевого Закону України «Про адміністративні договори», .

Проаналізувавши судову практику (шляхом вивчення змісту рішень національних судів, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень України), можна дійти висновку про те, що суди, при вирішенні спорів, можуть прямо не визнавати деякі договори адміністративним. Маленька кількість рішень судів вищих інстанцій дала змогу дійти однозначного висновку про те, які ж саме категорії договорів вважаються адміністративними [5, с. 30].

Є також випадки, коли суди визначають той чи інший договір адміністративним і на цій підставі відносять розгляд спору щодо укладання, виконання, зміни, припинення та визнання нечинним даного договору до компетенції адміністративних судів. Можливі також протилежні ситуації – де договір не визнають адміністративним, закриваючи провадження у справі. Для забезпечення належного виконання договірних зобов'язань в адміністративному договорі доцільно передбачати можливість його одностороннього розірвання чи зміни його умов у відповідь на ті чи інші порушення договору з боку контрагента. Право одностороннього розірвання договору може передбачатися також у випадку суттєвої зміни умов діяльності учасників договору. Як свідчить практика, контрагенти більш охоче погоджуються на включення в договори таких умов на паритетній основі або під час встановлення судового порядку зміни або розірвання договору.

Позивачі оскаржують до адміністративного суду одностороннє розірвання адміністративного договору, обґрунтовуючи свої вимоги, як правило, саме відсутністю підстав для розірвання угоди, визначених у тексті адміністративного договору чи у відповідному нормативно-правовому акті. Таким чином, практика адміністративних судів з розгляду спорів, що виникають з приводу укладання, виконання, припинення, скасування чи визнання нечинними адміністративних договорів, є неоднозначною, що пов'язано з різними підходами до тлумачення поняття адміністративного договору, зазначеного в п. 16 ч. 1 ст. 4 КАС України.

Базовим положенням, яке б розмежовувало адміністративний договір, спір щодо якого підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, від інших договорів (господарського, цивільного, трудового) є, по-перше, мета – безпосереднє задоволення суспільних (публічних) потреб; по-друге, суб'єкт – одним із сторін договору обов'язково повинен бути суб'єкт владних повноважень, який шляхом укладення договору реалізує власну компетенцію; по-третє, зміст договору мають складати такі права і обов'язки сторін, з реалізацією яких виникнуть публічні, або адміністративно-правові відносини; по-четверте, існування такого договору впливає із публічно-правових норм (Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», Бюджетного

кодексу України, Законів України «Про державний матеріальний резерв», «Про соціальні послуги», «Про угоди про розподіл продукції», «Про військовий обов'язок і військову службу» тощо).

Отже, навіть з огляду на широке використання адміністративних договорів, у законодавстві України на сьогоднішній день чітко не врегульовано питання їх укладання, виконання, зміни та припинення. Навіть науковці не мають чітких орієнтирів щодо визначення цих категорій. Тому така стан законодавчої бази приносить і надалі буде приносити суперечності у застосуванні адміністративних форм реалізації владних повноважень.

Враховуючи недостатнє визначення поняття адміністративного договору в Україні, різну судову практику щодо тлумачення цієї категорії, актуальним постає питання вибору національної моделі адміністративного договору та підготовки змін до матеріального права шляхом доповнення спеціальних законів положеннями про те, що передбачається адміністративними договорами або прийняття окремого закону про адміністративні договори, який визначав би сферу їх дії, види, загальний порядок їх укладення, наслідки невиконання, правила про недійсність тощо.

Чітке окреслення поняття адміністративного договору та питань його використання, розширення сфери його використання в публічному праві має змінити уявлення про адміністративне право як таке, що регулює лише відносини влади та підпорядкування та має суто імперативний характер і зробить відносини з державним управлінням більш гнучкими із широким застосуванням вони диспозитивного методу і тим самим підвищувати ефективність публічної адміністрації.

Список використаних джерел:

1. Гуд А. М. Адміністративний договір як форма договірної регулювання адміністративно-правових відносин: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2019. 195 с.
2. Люшик О. М. Класифікація адміністративних договорів, що використовуються у діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*, 2014. Вип. 2. С. 99–109.
3. Люшик О. М. Одностороннє розірвання адміністративного договору як засіб забезпечення його належного виконання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2014. № 4. С. 137–145.
4. Кодекс адміністративного судочинства України № 2747-IV від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 11.09.2023)
5. Константи́й О.В. До проблеми визначення поняття адміністративного договору в законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2019. № 2. С. 133–137. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/37.pdf (дата звернення: 11.09.2023).
6. Левчишина О. Л. Адміністративний договір в Україні: поняття, ознаки, зарубіжний досвід і пропозиції щодо вдосконалення. *Право і суспільство*, 2015. № 5.2(2). С. 117–121.
7. Поліщук Н.Р. Правове регулювання адміністративних договорів у сфері публічних відносин : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 208 с.
8. Скворцов С.С. Місце і функції адміністративного договору як засобу управлінської діяльності в державному управлінні. *Правова держава ОДУ ім. І. І. Мечникова*. Одеса: Астропринт, 2015. № 8. С. 69–73.
9. Чабан В. П. Адміністративний нормативно-правовий акт і адміністративний договір: юридична характеристика. *Юрид. вісн. Повітр. і косм. право: Наук. пр. Нац. авіац. ун-ту*, 2015. № 2. С. 63–67.
10. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>. Дата звернення 11.09.2023 р.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.6:341(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.14>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КАТУВАННЯ ЛЮДИНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Алексєнко Анна Олександрівна,
orcid.org/0000-0001-6401-6990
викладач кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

В даній науковій статті було проведено порівняльний аналіз відповідальності за катування в Україні та інших країнах Світу. Першочерговими діями проведеного аналізу стало визначення самого поняття «катування», «нелюдського поводження», «такого, що принижує гідність, поводження чи покарання». Розкрито дані поняття на основі справ Європейського суду з прав людини. Наступними діями було проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти у сфері захисту прав людини від вчинення над нею катування, нелюдського поводження, такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. В основу даного аналізу було взято Європейську конвенцію з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права людини, Загальну декларацію прав людини, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Відмічено про сучасні конституційні норми протидії катуванню в українському нормативно-правовому колі. Проаналізована відповідальність за кримінальним законодавством України за вчинення катування та наведена сучасна статистична інформація її вчинення на території України. Були виділені окремі судові справи стосовно притягнення до відповідальності за вчинення катування по відношенню до інших осіб. Проаналізовано засади відповідальності в різних країнах Світу, таких як Болгарія, Молдова, Польща, Німеччина, Італія, Велика Британія, США тощо. Вказано про вікові рамки, за якими настає відповідальність за вчинення катування в різних країнах Світу. Зазначено, що завдяки діяльності міжнародних організацій, таких як Європейський Союз і ООН, фундаментальні права людини в європейському просторі не тільки зазнали значного розвитку, але й гарантовані та захищені на високому рівні. Окремо приділено увагу сучасним подіям вчинення катувань на період з початку анексії Криму, незаконного вторгнення на Донецьку й Луганську області та збройної агресії Російської Федерації з 24 лютого 2022 року і по сьогоднішній день.

Запропоновано вдосконалення статті 127 Кримінального кодексу України в частині встановлення відповідальності за катування шляхом бездіяльності та мовчазної згоди, а також в частині врахування обтяжуючої обставини, як спричинення при катуванні тяжких тілесних ушкоджень, або смерті людини.

Ключові слова: катування, нелюдське поводження, відповідальність за кримінальне правопорушення, приниження гідності, тортури.

RESPONSIBILITY FOR TORTURE OF A PERSON: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND FOREIGN COUNTRIES

Aleksieienko Anna Oleksandrivna,
orcid.org/0000-0001-6401-6990
Teacher of the Department of General
Law and Social and Humanitarian
Disciplines (Kherson Faculty of Odessa
State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

In this scientific article, a comparative analysis of responsibility for torture in Ukraine and other countries of the world was carried out. The primary actions of the conducted analysis became the definition of the concept of "torture", "inhuman treatment", "behavior or punishment that degrades human dignity". These concepts are revealed based on the cases of the European Court of Human Rights. The following actions analyzed the international normative legal acts in the field of protection of human rights against torture, inhuman treatment, such as degrades dignity, treatment or punishment. This analysis was based on the European Convention on Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Universal Declaration of Human Rights, the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment and Punishment. It is noted about the modern constitutional norms of combating torture in the Ukrainian regulatory and legal framework. The responsibility under the criminal legislation of Ukraine for the commission of torture is analyzed and modern statistical information on its commission on the territory of Ukraine is provided. The principles of responsibility in different countries of the world, such as Bulgaria, Moldova, Poland, Germany, Italy, Great Britain, the USA, etc., have been analyzed. The age limits for committing torture in different countries of the world are specified. It is noted that thanks to the activities of international organizations, such as the European Union and the UN, fundamental human rights in the European space have not only undergone significant development, but are also guaranteed and protected at a high level. It is proposed to improve Article 127 of the Criminal Code of Ukraine in terms of establishing liability for torture through inaction and tacit consent, as well as in terms of taking into account an aggravating circumstance, such as causing severe bodily harm or death during torture.

Key words: torture, inhuman treatment, protection of human rights, European system of human rights protection, responsibility for a criminal offense, humiliation, torture.

Актуальність. Демократичність будь-якої державі вимірюється рівнем захисту прав і основоположних свобод людини. Не є винятком і нормативно-правова сфера. В цьому плані, держава має враховувати всі положення міжнародного законодавства стосовно захисту прав і основоположних свобод людини, змінювати національне законодавство позбуваючись при цьому явно недемократичних норм, створювати якісні та сприятливі умови життєдіяльності людини й її захисту від правопорушень,

як з боку інших людей так і з боку державних, правоохоронних органів, військових структур.

Особливо важливого значення в сфері гуманності й демократичності держави набуває питання захисту людини від катування. Саме заборона катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність людини діяння є однією з основних гарантій безпеки людини й дотримання її прав. Важливо також пам'ятати, що заборона катування може бути закріплена законодавством, однак на практиці не всі країни притягують до відповідальності таких правопорушників, що й свідчить про рівень демократичності даних держав і їхній рівень тоталітаризму.

Мета цієї роботи полягає у порівнянні відповідальності за катування людини в Україні та інших країнах світу.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого дослідження слід надати тлумачення поняттю «катування», «нелюдського поводження», «такого, що принижує гідність, поводження чи покарання».

Так, щодо поняття «катування» то перші спроби були зроблені ще в 1967–1969 роках в Рішенні Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) «Грецька справа» та було розширено вже 1978 року у рішенні ЄСПЛ по справі «Ірландія проти Сполученого Королівства». У цих справах, під катуванням розуміли навмисне нелюдське поводження, що призводить до серйозних і тяжких страждань. Поняття «нелюдське поводження» розглядалося як діяння, через яке людині спричинено сильних фізичних чи розумових страждань, а поводження чи покарання, що принижує гідність, трактувалося як знущання, яке має викликати в жертви почуття страху, страждання і власної неповноцінності, а також принизити її гідність, зламати її фізичний і моральний опір [1; 2].

Саме заборона катування закріплена в наступних міжнародних нормативно-правових актах, як: Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ); Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – Пакт); Загальна декларація прав людини; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання тощо.

Так, катування закріплене в ст. 3 ЄКПЛ, ст. 7 Пакту, ст. 5 Загальної декларації прав людини, в цих актах вказано, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [3–5].

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання надає своє визначення терміну «катування», під ним слід розуміти «будь яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особи чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково» [6].

На нашу думку, вищезазначене розтлумачення терміну «катування» є найбільш вдалим, оскільки воно роз'яснює сам термін катування, умови його застосування, охоплює осіб, які можуть його вчинити та їхні мотиви й те, що особа відчуває під час вчинення проти неї катування.

Перейдемо до аналізу нормативної бази протидії катуванням в Україні. Відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не

може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню [7].

Основні засади протидії катуванню в українському законодавстві закріплені в положеннях Кримінального кодексу України (далі – КК України). Саме за цими положеннями встановлена відповідальність за катування по відношенню до людини в Україні.

Катуванням, відповідно до ст. 127 КК України визнається будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб [8].

Дане діяння карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років, а при наявності обтяжуючих обставин, у вигляді повторності, попередньої змови групою осіб, дискримінації, вчинення представником іншої держави може становити у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Проте, за кримінальним законодавством, а саме відповідно до ч. 5 ст. 49, ч. 6 ст. 80 КК України за вчинення та засудження за катування, передбаченого ч. 3 ст. 127 КК України давність не застосовується. Також за вчинення катування може бути призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, або взагалі звільнено від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 69 та ч. 1 ст. 75 КК України) [8].

Як приклад можемо навести Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 16.06.2021 р. у справі № 707/2082/17 де за вчинення катування за ч. 2 ст. 127 КК України та за діяння ч. 2 ст. 146 КК України (незаконне позбавлення волі та викрадення людини, вчинене групою осіб) суд засудив правопорушників та звільнив їх від відбування покарання встановивши іспитовий строк на 2 роки на підставі статей 75, 76 КК України [9].

Цікавим також є приклад вчинення катування правоохоронними органами України. Таким є Рішення по справі ЄСПЛ «Бекетов проти України» від 19.02.2019 р., в якому заявник скаржився на жорстоке поводження з боку працівників правоохоронних органів, яке було вчинене у вигляді катування під час перебування ним під їхнім контролем у відділі поліції. Як висновок ЄСПЛ постановив, що було порушено ст. 3 та ст. 13 ЄКПЛ та зобов'язав Україну виплатити заявнику 11700 євро [10].

Слід також навести статистичну інформацію вчинення катування на території України в різні роки. За офіційною інформацією з вебсайту Генеральної прокуратури України можемо навести наступні цифри: 2017 рік – 82 правопорушення, серед них жодного судового вироку; 2018 рік – 163 правопорушення, 2 судових рішення; 2019 рік – 96 правопорушень, 4 судових рішення; 2020 рік – 80 правопорушень; 2021 рік – 38 правопорушень. Але, якщо брати й інші статті КК України, які підлягають під міжнародне визначення катувань (зловживання владою, перевищення влади та службового становища, примушення давати свідчення) то таких правопорушень в Україні реєструється по декілька тисяч, як приклад у 2017 році – 9847 правопорушень, 2018 – 8642 правопорушення, 2019 – 2413 правопорушень [11].

Відносно новою є норма, яка була прийнята нашою країною у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. Цією нормою є ст. 43-1 КК України, за якою не визнається кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту та спрямоване на відсіч та стримування збройної агресії російської федерації або агресії іншої країни, якщо це заподіяло шкоду життю або здоров'ю особи, яка здійснює таку агресію, або заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам. Однак дане діяння не визнається

кримінальним правопорушенням за умови відсутності ознак катування, що заборонено міжнародним правом [9].

Натомість, велика кількість інформаційних джерел про статистичні дані вчинення катувань на період з початку анексії Криму, незаконного вторгнення на Донецьку й Луганську області та збройної агресії російської федерації з 24 лютого 2022 року і по сьогоднішній свідчать про вчинення декількох тисяч катувань російськими військовими по відношенню до наших громадян, що безумовно є актом звірства та невиконання міжнародних правових норм захисту прав людини і її основоположних свобод та принципів ведення війни з боку ворожої держави.

Перейдемо до дослідження відповідальності за катування людини в інших країнах світу.

Почнемо з наших найближчих сусідів. Так, наприклад в Конституції Республіки Молдови вказано, що держава гарантує кожній людині право на життя і на фізичну і психічну недоторканність; ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність покаранню або ставленню. Щодо відповідальності то відповідно до ст. 166-1 КК Республіки Молдови катування карається позбавленням волі на строк від двох до шести років, а при наявності найсуворіших обтяжуючих обставин можуть каратися у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років із позбавленням права займати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років [12; 13].

За ст. 40 Конституції Республіки Польщі ніхто не може бути підданий катуванню або жорстокому, нелюдському чи принизливому поводженню і покаранню. Забороняється застосування тілесних покарань. За КК Республіки Польщі катування посягає одночасно на мир, людство та військові відносини, свободу, правосуддя, за нього передбачена окрема відповідальність за катування військовослужбовців чи військовополонених [14, с. 23; 15, с. 68–69].

В Республіці Болгарія катування одночасно посягає як на особу (її здоров'я чи права та свободи) та правосуддя, так і на мир, безпеку людства, військові відносини, міжнародний правопорядок. За КК Республіки Болгарія катування визнається як тілесне ушкодження та за нього передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а максимальний термін від п'яти до п'ятнадцяти років [16].

Стаття 2 Конституції Німеччини свідчить, що кожен має право на розвиток своєї особистості, якщо воно не порушує прав інших і не зазіхає на конституційний лад або моральний закон. Кожен має право на життя і на особисту недоторканність. За кримінальним уложенням ФРН відповідальність за катування настає тільки за мордування осіб, що перебувають під опікою. Відповідальність за дане діяння закріплено п. 225 уложення, за нього передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк не менше ніж один рік [17; 18].

У Конституції Італії (стаття 13) закріплена непорушність свободи особистості. Будь-який фізичний і моральний примус щодо осіб, які зазнали тим чи іншим обмеженням волі, підлягає покаранню. В КК Італії катування відноситься до умовно репрезентованих певних діянь, що посягають на систему правосуддя, а також на особу, однак прямо до катування такі діяння не відносяться. За них передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі [19; 20].

Нормами про заборону катувань англо-саксонських держав, такі як Велика Британія, США та Австралія, також передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі.

Так, за пунктом 113-С федерального КК США передбачено покарання у вигляді штрафу, або позбавлення волі на строк не більше ніж двадцять років, або обидва покарання, а якщо у зв'язку з катуванням настане смерть іншої особи то до правопорушника

буде застосовано покарання у вигляді смертної кари, або довічного позбавлення волі, або позбавлення волі на будь-який строк років визначений судом [21].

В ст. 134 Закону Великої Британії про кримінальну юстицію розташовані норми відповідальності за катування. За кримінальним законодавством Великої Британії катування посягає на сферу службової діяльності, так само, як і на особу, її життя та здоров'я, честь, гідність тощо. Також, будь-які прояви дискримінації, включаючи расову й статеву є обтяжуючою обставиною катування [22].

За дослідженнями А. В. Савченка «у державах мусульманської правової сім'ї кримінальна відповідальність за правопорушення заснована на нормах шаріату, одним з головних завдань якого є охорона особи від злочинних посягань з мето забезпечення стабільності та безпеки суспільства. При цьому мусульманське кримінальне право засноване передусім на різниці між твердо встановленими (худу) та дискреційними (тазір) покараннями» [23, с. 81–82].

Дуже цікавим є також вік за який настає відповідальність за вчинення катування в різних країнах світу. Як стверджує Я. І. Гилянський кримінальна відповідальність може наставати з: 10 років (кримінальне законодавство Великої Британії та США, КК Австралії, КК Швейцарії); 12 років (КК Голландії); 13 років (КК Франції); 14 років (КК Албанії, КК ФРН, КК Японії); 16 років (КК РФ, КК РБ); 17 років (КК Польщі). У більшості держав ЄС вік кримінальної відповідальності становить від 13 до 18 років, тоді як в Індії, Ірландії та Сінгапурі – з 7 років [24, с. 121].

Висновки. Отже, за вчинення катування по відношенню до людини в багатьох країнах світу передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на різні строки, в деяких країнах також за дані діяння, якщо вони спричинили тяжкі обставини, або смерть людини може каратися й смертною карою. Деякі країни, в основному з тоталітарним режимом фактично та юридично закріплюють відповідальність за катування в своїх нормативних актах, однак вони зберігаються лише «на бумазі», насамперед ж в таких державах панує негласне схвалення таких дій з боку держави через правоохоронні органи з метою тиску на підозрюваних.

Захист прав людини є одним із першочергових завдань не лише національних держав, а й міжнародних інституцій. Завдяки діяльності міжнародних організацій, таких як Європейський Союз і ООН, фундаментальні права людини в європейському просторі не тільки зазнали значного розвитку, але й гарантовані та захищені на високому рівні.

Проаналізовані нормативні-акти свідчать про необхідність вдосконалення ст. 127 КК України, а саме в межі встановлення відповідальності за катування шляхом бездіяльності та мовчазної згоди, як про це вказано в Конвенції проти катувань та інших жорстоких нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання. Також, в ст. 127 КК України відсутні обтяжуючі обставини, які б закріплювали найсуворішу санкцію за катування, якщо б вона спричинили тяжкі тілесні ушкодження, або смерть людини.

Список використаних джерел:

1. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Грецька справа». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-167795%22%5D%7D> (дата звернення: 09.03.2023 р.).
2. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18.01.1978 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22docname%22:%5B%22ireland%20v.%20united%20kingdom%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57-506%22%5D%7D> (дата звернення: 09.03.2023 р.).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 14.03.2023 р.).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19731019#Text (дата звернення: 09.03.2023 р.).
5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 14.03.2023 р.).
6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984 р. Ратифікована Указом Президії ВР № 3484-XI від 26.01.1987 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085/ed19981113#Text (дата звернення: 09.03.2023 р.).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80> (дата звернення: 10.03.2023 р.).
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 27.01.2023 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.03.2023 р.).
9. Вирок Черкаського районного суду Черкаської області від 16.06.2021 р. у справі № 707/2082/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98214994> (дата звернення: 11.03.2023 р.).
10. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Бекетов проти України» від 19.02.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d19#Text (дата звернення: 11.03.2023 р.).
11. Офіційний вебсайт Генеральної прокуратури України. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://old.gr.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 11.03.2023 р.).
12. Конституція Республіки Молдова від 29.07.1994 р. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2> (дата звернення: 12.03.2023 р.).
13. Кримінальний кодекс Республіки Молдова від 18.04.2002 р. Дата оновлення: 02.02.2023 р. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30394923&show_di=1 (дата звернення: 12.03.2023 р.).
14. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В.М. Шаповал. Київ: Москаленко О.М., 2018. 82 с.
15. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. Київ: ОВК, 2016. 138 с.
16. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія від 01.05.1968 р. Станом на 05.07.2017 р. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/445836> (дата звернення: 12.03.2023 р.).
17. Конституція Федеративної Республіки Німеччина від 23.05.1949 р. URL: https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation (дата звернення: 12.03.2023 р.).
18. Кримінальне уложення Федеративної Республіки Німеччина від 13.11.1998 р. URL: http://rawunsch.de/images/Ugolovnyiyi_Kodeks.pdf (дата звернення: 12.03.2023 р.).
19. Конституція Італійської Республіки від 1947 р. URL: <https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-122256638> (дата звернення: 14.03.2023 р.).
20. Кримінальний кодекс Італійської Республіки від 19.10.1930 р. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/479247> (дата звернення: 14.03.2023 р.).
21. Федеральний Кримінальний кодекс США від 25.06.1948 р. URL: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?jsessionid=33B1BE8BC7C72680CB9C8C8781B8AC99?req=granul>

eid%3AUSC-prelim-title18&saved=%7CZ3JhbnVsZWlkOIVTQy1wcmVsaW0tdGl0bGUxOC1zZWN0aW9uMjA3MQ%3D%3D%7C%7C%7C0%7Cfalse%7Cprelim&edition=prelim (дата звернення: 14.03.2023 р.).

22. Закон Великобританії про кримінальну юстицію. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/33/so> (дата звернення: 14.03.2023 р.).

23. Кримінальна відповідальність за катування в Україні та зарубіжних країнах: навч. посіб. / за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Савченка. Київ.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 240 с.

24. Гілінський Я. І., Мілюков С. Ф. З якого віку можна притягати до кримінальної відповідальності. 2012. С. 121-125.

УДК 343.988:355.271

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.15>

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ЖЕРТВ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ВІКТИМНОСТІ

Богатирьов Іван Григорович,

orcid.org/0000-0003-4001-7256

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки

України, професор кафедри права

та правоохоронної діяльності

(Державний університет

«Житомирська політехніка»,

м. Житомир, Україна)

Пузирьов Михайло Сергійович,

orcid.org/0000-0002-7814-9476

доктор юридичних наук,

старший дослідник,

професор кафедри правових

дисциплін гуманітарного факультету

(Національна академія

Національної гвардії України,

м. Харків, Україна)

У статті через призму віктимності розглядається проблема потерпілих від злочинів, вчинених військовослужбовцями Російської Федерації в умовах російсько-української війни.

Зазначається, що в умовах широкомасштабної війни, розпочатої Російською Федерацією 24 лютого 2022 року, трансформації чинного законодавства та впровадження змін до Закону України «Про кримінальну відповідальність» відбулися зміни у правовому полі, щодо застосування до військовослужбовців Російської Федерації та громадян України відповідальності, які свідомо перейшли на бік ворога (колаборантів), відповідного покарання.

Зроблено висновок, що зазначені особи підпадають під сферу внутрішнього та міжнародного судочинства, де кожному з них має бути надана правова оцінка вчиненим військовим злочинам проти цивільного населення та військовослужбовців Збройних Сил України. Водночас під час розслідування військових злочинів, вчинених в умовах російсько-української війни, слід визнавати й жертви таких злочинів.

Тому сьогодні цілком логічно для вітчизняних науковців кримінально-правового блоку поставити на порядок денний питання дослідження жертв злочинів, вчинених військовослужбовцями Російської Федерації в окупованих містах і селах України.

Проаналізовано визначення поняття віктимності, що надано вітчизняними та зарубіжними кримінологами. Доведено, що віктимізація особи в умовах російсько-української війни є особливим явищем, яке потребує окремого кримінологічного дослідження, оскільки має вивчатися на різних рівнях, але найбільш популярними є заходи, що застосовуються на індивідуальному рівні, і загального рівнів (економічний, організаційний, правовий, освітній, медичний та ін.).

Стверджується, що російсько-українська війна є певним негативним зовнішнім фактором у формуванні віктимного потенціалу людини, яка проживає в умовах

окупації. Крім того, будь-які конфлікти, кризи та психотравмуючі ситуації (а їх в умовах окупації чимало) можуть стати негативними факторами, які матимуть дезадаптивну дію, а в подальшому сприятимуть вчиненню аутоагресивних дій.

Пропонується розглядати кримінологічну віктимологію в умовах російсько-української війни як галузь кримінологічних знань про жертву злочину, вчиненого ворогом на нашій території, та систему заходів держави і суспільства з метою формувати в кожної людини навичків та вмінь самостійно запобігати злочинам.

Сформульовано заходи віктимологічної профілактики злочинів в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: війна, воєнний злочин, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, особа злочинця, жертва злочину, сексуальне насильство, віктимність, детермінанти, вимушена міграція, військовослужбовці, заходи запобігання, віктимологічна профілактика.

THE PROBLEM OF RESEARCHING VICTIMS OF CRIMES IN THE CONDITIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR THROUGH THE PRISM OF VICTIMHOOD

Bogatyrev Ivan Grigoryovych,

orcid.org/0000-0003-4001-7256

Doctor of Law, Professor,

Honored Worker

of Science and Technology of Ukraine,

Professor of the Department of Law

and Law Enforcement of the State

(University "Zhytomyr Polytechnic",

Zhytomyr, Ukraine)

Puzyryov Mykhailo Serhiyov,

orcid.org/0000-0002-7814-9476

Doctor of legal Sciences, Senior

Researcher,

Professor of the Department

of Legal Disciplines

of the Humanitarian Faculty

(National Academy of the National Guard of Ukraine)

The article examines the problem of victims of crimes committed by military men of the russian federation in the conditions of the russian-Ukrainian war through the prism of victimhood.

It is noted that in the conditions of the large-scale war started by the russian federation on February 24, 2022, the transformation of the current legislation and the implementation of the amendments to the Law of Ukraine on Criminal Responsibility, the legal field has undergone an evolution of the requirements for the application to military men of the russian federation and citizens of Ukraine who deliberately switched sides enemy (collaborators), appropriate punishment.

It is concluded that the above-mentioned persons fall under the scope of domestic and international judicial proceedings, where a legal assessment of the war crimes committed against the civilian population and military men of the Armed Forces of Ukraine should be provided for each of them. At the same time, during the investigation of war crimes

committed in the conditions of the russian-Ukrainian war, the victims of such crimes should also be recognized.

Therefore, today it is quite logical for domestic scientists of the criminal law block to put on the agenda the question of researching the victims of crimes committed by military men of the russian federation in the occupied cities and villages of Ukraine.

The definitions of the concept of victimhood provided by domestic and foreign criminologists have been analyzed. It has been proven that the victimization of a person in the conditions of the russian-Ukrainian war is a special phenomenon that requires a separate criminological study, since it should be studied at different levels, but the most popular are the measures applied at the individual and general levels (economic, organizational, legal, educational, medical, etc.).

It is argued that the russian-Ukrainian war is a certain negative external factor in the formation of victim potential in a person living in the conditions of occupation. In addition, any conflicts, crises and traumatic situations (and there are many of them in the conditions of occupation) can become negative factors that will have a maladaptive effect, and in the future will contribute to the commission of auto-aggressive actions.

It is proposed to consider criminological victimology in the conditions of the russian-Ukrainian war as a field of criminological knowledge about the victim of a crime committed by the enemy on our territory, and a system of measures taken by the state and society in order to develop in each person the skills and ability to prevent crimes independently.

The measures of victimological prevention of crimes in the conditions of the russian-Ukrainian war are formulated.

Key words: war, war crime, criminal offense, criminal proceedings, person of a criminal, victim of crime, sexual violence, victimhood, determinants, civilian population, military men, prevention measures, victimological prevention.

Постановка проблеми. В умовах широкомасштабної війни, розпочатої російською федерацією 24 лютого 2022 р., трансформації чинного законодавства та реалізації новел закону України про кримінальну відповідальність, у правовому полі відбулася еволюція вимог щодо застосування до військовослужбовців російської федерації та громадян України, які свідомо перейшли на бік ворога (колаборантів), відповідного покарання.

Отже, вищенаведені особи підпадають під сферу дії вітчизняного і міжнародного судочинства, де відносно кожного має бути надана правова оцінка вчинених воєнних злочинів проти цивільного населення та військовослужбовців Збройних Сил України. Водночас, під час розслідування воєнних злочинів, вчинених в умовах російсько-української війни, мають бути визнані і жертви таких злочинів.

Тому сьогодні є цілком логічним вітчизняним ученим наук кримінально-правового блоку поставити на порядок денний питання щодо дослідження жертв злочинів, вчинених військовослужбовцями російської федерації в окупованих містах і селах України та жертв масової міграції від наслідків російської агресії проти України.

За даними дослідження школи «Інтелект» втрати населення, які постраждали від воєнних дій, стануть відчутними, навіть через 25 років після завершення війни. У зв'язку з цим, особливо актуальними та практично затребуваними є наукові праці, присвячені дослідженню віктимологічної профілактики.

Джерельна база написання статті. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що вказана проблематика частково розглядається у працях таких науковців, як: А. Богатирьова, В. Василевича, Б. Головкина, О. Гуміна, О. Джужі, Р. Магаррі, Є. Назимка, Д. Тичини, Т. Тіточки, В. Тулякова, С. Уокліт, Дж. Шелі та ін.

Метою статті є дослідження жертв злочинів, вчинених військовослужбовцями російської федерації в окупованих містах і селах України, з позиції кримінологічної науки.

Для досягнення зазначеної мети у межах статті буде: 1) розглянуто природу віктимності у працях вітчизняних учених та її значення в умовах російсько-української війни; 2) сформульовано поняття жертви злочину в умовах російсько-української війни; 3) зроблено наголос на знання про жертв злочинів в умовах російсько-української війни, які стануть у нагоді під час кримінальних проваджень, пов'язаних із досудовим розслідуванням і судовим розглядом відповідних справ.

Виклад основного матеріалу. Англійські дослідники Р. Магаррі та С. Уокліт у всевітньо відомій книзі «Кримінологія війни» показали роль кримінології у вивченні війни та збройних конфліктів. Визначальна роль цієї соціально-правової науки у визначеній сфері зводиться до таких компонентів: 1) вивчення криміногенних наслідків війни як для цивільного населення, так і для військовослужбовців; 2) кримінологічний аналіз воєнних злочинів; 3) кримінологічне обґрунтування покарання воєнних злочинців; 4) кримінологічне обґрунтування криміналізації воєнних злочинів, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; 5) кримінологічний аналіз як законних державних збройних сил, так і різних комбінацій організованих злочинних груп, терористів та найманців, чий незаконні методи ведення війни можуть включати масові напади на цивільне населення, у тому числі етнічні чистки, геноцид, тероризм; 6) дослідження тероризму та розроблення ефективних стратегій припинення тероризму державами, у тому числі шляхом злиття військових та поліцейських методів; 7) вивчення «поствоєнного синдрому» ветеранів війни як криміногенного фактору [1].

Щодо предмета нашого наукового пошуку зазначимо, що виходячи із визначальної ролі соціального в поведінці особи, кримінологічна теорія не заперечує того, що вчинки людини залежать також і від природної індивідуальності. Однак, у минулому при дослідженні структури особи допускався часом спрощений підхід. Він полягав у формуванні поняття «особи» лише як сукупності суспільних відносин і виключав її біологічно обумовлену підструктуру. Це призводило до негативної соціалізації особи, яка так само хибна, як і її біологізація [2].

Оскільки кримінологічна наука напрацювала достатньо знання про особу злочинця та її поведінку, вітчизняні кримінологи мають доповнити ці знання особою, яка вчиняє злочини в умовах російсько-української війни. Водночас, кримінологічний інструментарій дослідження злочинності в умовах російсько-української війни має показати її віктимологічну сторону, оскільки про жертву злочину саме в цих умовах пишуть і говорять дуже мало, більше про злочинців, військовополонених, колаборантів.

А саме по вині військовослужбовців російської федерації ставали жертвами ні в чому не винні люди, їх вбивали, катували, гвалтували, доводили до суїциду. Тому, для розширення знання про жертву злочину в умовах російсько-української війни, про її поведінку в окупованих ворогом містах або селах варто проводити окремі дослідження, не замовчувати відомі факти під час круглих столів, конференцій, оскільки це дозволить підняти на новий рівень віктимологічну науку про жертву злочину, в тому числі і в умовах російсько-української війни.

Більше того, знання про жертв злочинів в умовах російсько-української війни стануть у нагоді під час кримінальних проваджень, пов'язаних із досудовим розслідуванням і судовим розглядом справ про вчинення військовослужбовцями збройних сил російської федерації або колаборантами – громадянами України злочинів проти мирного населення в період окупації.

У цій публікації йдеться насамперед про віктимність як підвищену здатність особи в умовах російсько-української війни за певних обставин, кримінальних ситуацій

стати жертвою злочину, вчиненого військовослужбовцями збройних сил російської федерації в окупованих містах і селах України.

Віктимність, за визначенням вітчизняного кримінолога О. М. Джужі, – це сукупність властивостей особистості та соціального статусу потерпілого [3, с. 210]. Проте таке визначення віктимності видається нам занадто звуженим і таким, що не розкриває всієї її сутності в контексті нашого дослідження.

Дещо відмінну позицію щодо віктимності займає інший вітчизняний кримінолог Б. М. Головкін, на думку якого саме психологічні й біологічні якості, що виявляються в особистісному компоненті індивідуальної віктимності, є головними причинами віктимності [4, с. 93].

Отже, виходить, що саме російсько-українська війна є певним негативним зовнішнім фактором формування у людини, яка перебуває в умовах окупації, віктимного потенціалу. Окрім того, будь-які конфлікти, кризи й травмуючі ситуації (а їх в умовах окупації безліч) можуть ставати негативними факторами, що матимуть дезадаптуючий вплив, а в подальшому сприятимуть вчиненню аутоагресивних дій.

Варто також знати, що під час зіткнення окупантів держави-агресора з населенням, яке виявляє спротив, у перших з'являється бажання якнайшвидше його погасити. Тому ворог використовує не тільки силу, а і зброю, застосовує варварські методи до своєї жертви, насильство, катування, знущання та приниження, викрадення. Тоді жертва змушена мігрувати в більш безпечне місце.

Як може мама не отримати психологічну травму, якщо окупант на її очах гвалтує її дитину, або як може пам'ять дитини стерти вбивство батьків у власному помешканні. Отож, така жертва – це елемент віктимізації, оскільки, якби ворог не прийшов на нашу землю і не було російсько-української війни, то не було б і злочину, не було б і жертви.

На жаль, багато осіб стали жертвами російсько-української війни внаслідок своєї поведінки. Зокрема, ігноруючи заборону перебувати у визначених місцях після звільнення Збройними Силами України окупованих територій, людина іде в ліс збирати гриби або виїжджає на узбіччя, які можуть бути заміновані. Як результат – смерть, каліцтво, інвалідність [5, с. 139–140].

Відтак, дослідження вчинення ворогом злочинів в умовах російсько-української війни не може бути без віктимологічного аналізу, оскільки саме такий аналіз повно і точно розкриває дану злочинність.

Численні дослідження свідчать про значну роль жертви в генезі злочину, вплив на злочинний результат її особистісних якостей, специфіку відносин із винним. Саме тому стає очевидною необхідність проведення в умовах російсько-української війни дослідження не лише тих, хто вчиняє злочини на нашій території, а й потенційних жертв.

Російсько-українська війна призвела до появи в Україні нових видів злочинності; переважна їх кількість пов'язана з наданням допомоги ворогу під час окупації. Мабуть, жоден кримінолог не міг прогнозувати, що в умовах російсько-української війни такі види злочинів, як державна зрада, колабораційна діяльність та інші будуть мати такий високий коефіцієнт вчинення.

Це переконливо свідчить про те, що суспільство і держава наразі не змогли за 30 років своєї незалежності сформувати в українців любов до Батьківщини, рідної землі, створити потужні позитивні кількісні та якісні зміни в добробуті людей.

Як зазначає вітчизняний кримінолог О. М. Гумін, віктимність особи (жертви) можна визначити як соціально набуту сукупність біофізичних, психологічних, соціальних рис особистості, які під час взаємодії із зовнішніми умовами підвищують імовірність стати жертвою злочину [6, с. 98].

Отже, віктимність особи в умовах російсько-української війни – це особливий феномен, який потребує окремого кримінологічного дослідження, оскільки його варто вивчати на різних рівнях, проте найбільш затребуваними є заходи, що застосовуються на індивідуальному та загальному рівнях (економічному, організаційному, правовому, виховному, медичному та ін.).

Наразі доцільно зосередити свою увагу на жертві злочинної діяльності саме військовослужбовців збройних сил російської федерації, які своїми протиправними діями втягнули у віктимологічні обставини населення України, особливо тих, хто потрапив під окупацію ворога.

Насамперед із метою усунення віктимності в умовах російсько-української війни варто звернути увагу на детермінанти, через які особа стає потенційною жертвою. Це означає, що держава має провести всі необхідні заходи щодо евакуації населення із зони воєнних дій. В іншому випадку, людина має усвідомлювати, що, залишаючись в окупованому ворогом місті або селі, вона може стати потенційною жертвою ворога.

Із цією метою їй варто обмежити зустрічі з ворогом, не провокувати його на вчинення злочину, здійснити спробу сховатися у більш безпечне місце. Зрозуміло, що той, хто залишився з певних причин на окупованій території, зазвичай не може передбачити жодні дії ворога щодо нього безпосередньо, окрім колаборанта. Той знає, що йому робити, тому ми не розглядаємо злочинця як жертву.

Ведучи мову про жертву злочину в умовах російсько-української війни, слід зазначити, що основну увагу необхідно зосереджувати на правильному та повноцінному інформуванні населення про можливості окупанта під час захоплення нашої території щодо вчинення насильницьких та корисливих злочинів. Додатково надавати повну інформацію населенню, як діяти в тій чи іншій ситуації, щоб знизити можливість збільшення потенційної кількості жертв, які можуть постраждати від ворога в умовах російсько-української війни.

Отже, кримінологічну віктимологію в умовах російсько-української війни ми пропонуємо розглядати як галузь кримінологічних знань про жертву злочину, вчиненого ворогом на нашій території, та систему заходів, які вживаються державою та суспільством для того, щоб виробити в кожній людині вміння та змогу самостійного запобігання злочинам.

Такі заходи зазвичай не спрямовані лише на запобігання тому, як не стати жертвою в умовах російсько-української війни, вони насамперед направлені на запобігання і протидію вчиненню військовослужбовцями збройних сил російської федерації насильницьких і корисливих злочинів шляхом їх затримання і притягнення до кримінальної відповідальності.

Роль цих заходів передусім попереджувальна, адже найчастіше люди в умовах російсько-української війни стають жертвами злочину тому, що не були готові, як їм діяти, коли ворог зайде у їхню домівку, перехопить на вулиці або у приміщенні. І ще важливе значення має державне віктимологічне виховання населення країни.

До речі, про це держава заговорила саме тоді, коли ворог почав скидати бомби, запускати ракети на мирне населення України. А сховатися було нікуди: ні бомбосховищ, не підвалів, які були б захистом для людей; на жаль, вони з'явилися тоді, коли ворог відступив від певних наших територій.

Отже, такі заходи запобігання мають набувати загальносоціального характеру, зважаючи на обстановку, що склалася в суспільстві і державі. Успіх реалізації віктимологічних заходів залежить безпосередньо від того, наскільки вони технічно, матеріально й організаційно підготовлені. На думку вчених, віктимологічне виховання населення обов'язково має включати заходи політичного, соціально-правового, економічного та організаційно-управлінського характеру.

У рамках проведеного нами дослідження актуальними визнано такі заходи віктимологічного запобігання:

- забезпечення та підтримання належного рівня безпеки у державі, створення обстановки захищеності всього населення, підтримка охорони прав та інтересів громадян;
- проведення дієвої соціальної та фінансової, освітньої та економічної політики в державі, надання населенню можливостей і свободи в реалізації своїх основних починань;
- розроблення та ухвалення нормативно-правових актів, що дадуть змогу зміцнити правове становище осіб, які постраждали від злочинів держави-агресора;
- розроблення та реалізація державних програм, спрямованих на захист інтересів і відновлення порушених прав осіб, які постраждали від злочинної діяльності військовослужбовців збройних сил російської федерації;
- надання допомоги і державної соціальної підтримки громадянам, постраждалим від російсько-української війни;
- впровадження потужних реабілітаційних програм для жертв злочинів, вчинених ворогом на окупованих територіях.

Віктимологічні заходи мають обов'язково підкріплюватися правовими нормами, що стимулюють діяльність органів влади та правоохоронних органів. Правова система їх регулювання допоможе практично забезпечити безперервність і високий рівень взаємодії держави із суспільством у сфері запобігання та протидії злочинності в умовах російсько-української війни.

На часі прийняття Закону України «Про правовий статус жертв, які постраждали внаслідок російсько-української війни». Розроблення та прийняття такого закону дасть змогу сформуванню цілісної й комплексної системи заходів, завдяки яким віктимність наших громадян суттєво зменшиться.

Отже, щоб не стати жертвою злочину в умовах російсько-української війни, необхідно знати всі її соціальні наслідки, серед яких важливе місце посідають узагальнені характеристики потерпілих і заподіяної їм шкоди.

Що ми маємо робити в умовах російсько-української війни?

Сьогодні в Інтернеті можна знайти багато порад, як вирішити ту або іншу проблему в умовах воєнного стану. Найголовніше і найкраще, що можна зробити – це постійна комунікація із друзями, рідними, знайомими, сусідами, з колегами по роботі.

У жодному разі не зациклюйтесь у собі, оскільки дані контакти дозволяють психологічно переживати будь-яку проблему набагато легше. Моральна підтримка – це як ліки, від неї завжди стає спокійніше і легше. Якщо є можливість, варто зайти в пункти незламності, які працюють цілодобово. Чай і їжа завжди обігріють Вас. Зарядять новими емоціями.

До речі, сучасна статистика та судова практика свідчать про те, що в умовах російсько-української війни з'явилося стрімке зростання кількості випадків вчинення сексуального насильства військовослужбовцями російської федерації щодо дітей, неповнолітніх та жінок.

На думку вітчизняних учених Є. С. Назимка та Т. І. Тіточки, коли мова йде про кримінальні правопорушення, які вчиняються військовослужбовцями країни-агресора, необхідно враховувати те, що першочерговий їх мотив – шовінізм, який є каркасом геноциду. Не є виключенням і сексуальне насильство, що вчиняється відносно неповнолітніх осіб [7, с. 93].

Отже, віктимологічне розуміння особи жертви сексуального насильства в умовах російсько-української війни має передбачати сукупність суб'єктивних та об'єктивних

факторів, які сприяють розвитку віктимної поведінки у процесі спілкування зі злочинцем. Вчиняючи сексуальне насильство в умовах російсько-української війни, військовослужбовець російської федерації показує високий рівень цинізму, оскільки його жертви є фізично не готовими чинити спротив.

Найгірше, це коли ворог вчиняє сексуальне насильство на очах батьків відносно дитини і навпаки – на очах дитини відносно матері або батька. Для багатьох мешканців України російсько-українська війна – це незламність духу перед ворогом у тяжкі години лихоліття.

Історія 16-річної дівчини, яка під час окупації ворога пережила разом із братом і бабусею не тільки жахіття війни, а і щоденне сексуальне насильство з боку окупантів. Наскільки треба бути нелюдами, щоб при бабусі гвалтувати дитину. Як можна бити її автоматом, стріляти у стелю, залякувати бабусю і брата?

Що поганого зробила росіянам ця дівчина? Нічого. А окупант, який вчиняв злочин, зламав їй долю і майбутнє. Вона буде довго пам'ятати його обличчя, голос, обіцянку знову повернутися після війни і забрати з собою. Спроби бабусі захистити онуку від насильства нічого не дали. Ворог наставляв ножа до горла і виганяв її з хати. Спроба брата захистити сестру могла закінчитись для нього трагічно.

Ця історія непоодинокa на Чернігівщині. Багато постраждалих не поспішають розповідати про сексуальне насильство, яке вчиняв ворог на окупованих територіях, ці люди потребують передусім психологічної допомоги, вони хочуть забути те, що відбулося з ними [8, с. 135].

От чому кримінологи так наполегливо рекомендують у школах і закладах вищої освіти проводити віктимологічні заходи. Завдяки таким заходам неповнолітня особа зможе уникнути сексуального насильства та збігу несприятливих життєвих обставин, які призвели до такого насильства.

На жаль, в умовах російсько-української війни є випадки, коли діти страждають через нехтування їхніми батьками закликами державної влади до обов'язкової евакуації із зон активних бойових дій, тимчасово окупованих територій тощо. Саме тому, коли ми говоримо про особу жертви взагалі і сексуального насильства зокрема, необхідно завжди враховувати об'єктивні (зовнішні) умови, в яких було вчинено кримінальне правопорушення.

Висновки. Отже, результати проведеного нами дослідження жертв злочинів в умовах російсько-української війни дозволяють зробити узагальнення і висновок про те, що віктимологічне запобігання слід розглядати як фактор зменшення кількості жертв злочинів не тільки під час російсько-української війни, а і в мирний час, що дозволить забезпечити людей від злочинів та уникати небезпек (або мінімізувати наражання на них).

Відповідно у вітчизняній кримінологічній науці та соціальній практиці постала необхідність досліджувати нові криміногенні фактори, які склалися в умовах російсько-української війни і, як наслідок, з'явилися умови для криміналізації нових суспільно небезпечних діянь та їх диференціація щодо застосування кримінальної відповідальності за наявні посягання на державний устрій країни, її мирне населення тощо.

Водночас зазначаємо, що ця публікація лише торкається важливих проблем жертв злочинів в умовах російсько-української війни і є додатковим аргументом проведення дослідження на тему «Злочинність в Україні в умовах воєнного стану: кримінологічний аналіз та запобігання». Насправді питань виникає набагато більше, а тому обмін думками вітчизняними вченими висуне багато цікавих ідей і напрацювань у різних галузях права з приводу жертви злочину в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. McGarry R., Walklate S. *A Criminology of war?* Bristol: Bristol univ. press, 2019. 176 p.
2. Джужа О. М., Тичина Д. М. Чи існує генетична схильність особи до вчинення кримінального правопорушення? *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 1. С. 135–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prppd_2020_1_18.
3. Джужа О. М. Поняття жертви кримінального правопорушення та її роль у механізмі протиправної поведінки засуджених в установах виконання покарань. *Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посіб. / за ред. О. М. Джужі*. Київ: НАВС, 2013. С. 207–215.
4. Головкін Б. М. Кримінологічне поняття віктимізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 2. С. 93–96.
5. Богатирьов І. Г. Російсько-українська війна: погляд кримінолога. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АДЕФ-УКРАЇНА», 2023. 244 с.
6. Гумін О. М. Віктимологічна профілактика насильницької поведінки як самостійний напрям індивідуального запобігання. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 4. С. 97–107.
7. Назимко Є. С., Тіточка Т. І. Особа неповнолітньої жертви сексуального насильства, що вчиняється військовослужбовцями. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 92–95.
8. Богатирьов І. Г. Війна на Чернігівщині. Нариси реальних подій. Київ: ВД «Дакор», 2022. 160 с.

УДК 343.46

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.16>

НЕЗАКОННЕ ВИГОТОВЛЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ, ЗБУТ АБО ТРАНСПОРТУВАННЯ З МЕТОЮ ЗБУТУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ (СТ. 204 КК УКРАЇНИ): АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ПРОПОЗИЦІЙ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Гритенко Оксана Анатоліївна,
orcid.org/0000-0003-1376-6956
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Барабаш Гліб Вікторович,
orcid.org/0000-0002-1820-017X
викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ,
м. Дніпро, Україна)

Статтю присвячено розгляду окремих законодавчих пропозицій щодо удосконалення відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів, передбаченого ст. 204 Кримінального кодексу України. Визначено, що з прийняттям КК України 2001 року системоутворюючою у кримінально-правовому механізмі протидії незаконному обігу підакцизних товарів в Україні виступає ст. 204 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів. Встановлено, що ефективність застосування відповідної норми у різні періоди часу була нестабільною та залежала від поточного нормативного регулювання ринку у сфері виробництва та реалізації товарів, і навіть стану самого кримінального законодавства. Проаналізований проект Закону про внесення змін до КК України щодо удосконалення відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів. Доведено, що представлені пропозиції є недосконалими та потребують доопрацювання. Запропоновано авторське бачення удосконалення положень ст. 204 КК України на підставі аналізу вивченого законопроекту. Дані пропозиції стосуються ч.ч. 3,4 ст. 204 КК України, а саме: положень, що надали б можливість регулювати питання щодо спеціального звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 204 КК України; чіткого встановлення предметів відповідного складу кримінального правопорушення, за допомогою Примітки до ст. 204 КК України, а також викладу санкцій статті 204 КК України, які б відповідали положенням ст. 12 КК України та принципу диференціації кримінальної відповідальності. Зокрема у ч. 2 статті 204 КК України максимальний розмір штрафу не повинен перевищувати двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, відповідно доцільними є встановлення меж штрафу в такому розмірі: «караються штрафом від десяти тисяч до двадцяти

п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією та знищенням фальсифікованих чи незаконно виготовлених товарів».

Ключові слова: акцизний податок, виготовлення, господарська діяльність, зберігання, збут, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, оподаткування, підакцизні товари, транспортування.

**ILLEGAL PRODUCTION, STORAGE, SALE OR TRANSPORTATION
FOR THE PURPOSE OF SALES OF EXCISABLE GOODS
(ARTICLE 204 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE):
CERTAIN LEGISLATIVE IMPROVEMENTS**

Hrytenko Oksana Anatoliivna,
orcid.org/0000-0003-1376-6956
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department
of Criminal Law Disciplines
(Dnipropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

Barabash Glib Victorovich,
orcid.org/0000-0002-1820-017X
Teacher of the Department
of Criminal Law Disciplines
(Dnepropetrovsk State University
of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine)

The article is devoted to the consideration of individual legislative proposals to improve the illegal production, storage, sale or transportation for the purpose of selling excisable goods, provided for in Art. 204 of the Criminal Code of Ukraine. It has been established that with the adoption of the Criminal Code, Art. 204 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for liability for the illegal production, storage, sale or transportation for the purpose of selling excisable goods. It was established that the effectiveness of the implementation of the relevant norm at different periods of time was unstable and depended on the current regulatory regulation of the market in the field of production and sale of products, as well as the state of the criminal legislation itself. The draft Law on amendments to the Criminal Code of Ukraine to improve liability for the illegal circulation of excisable goods is analyzed. It has been proven that the proposals presented are imperfect and require improvement. The author's vision of improving the provisions of Art. 204 of the Criminal Code of Ukraine from the analysis of the studied bill. These proposals relate to Part 3 of Art. 204 Criminal Code, Part 4, Art. 204 of the Criminal Code of Ukraine; provisions that would provide the opportunity to regulate the issue of exemption from criminal liability on the basis of Art. 204 of the Criminal Code of Ukraine; clearly establishing the subjects of the relevant criminal offense using the Note to Art. 204 of the Criminal Code of Ukraine, as well as a statement of sanctions in Article 204 of the Criminal Code of Ukraine, corresponding to the provisions of Art. 12 of the Criminal Code of Ukraine and the principle of differentiation of criminal liability. In particular in Part 2 of Article 204 of the Criminal Code of Ukraine, the maximum fine should not exceed twenty-five thousand tax-free minimum incomes of citizens; accordingly, it is advisable to set the limits of the fine in the following amount: "punishable by a fine of ten thousand to twenty-five thousand tax-free minimum incomes of citizens with the confiscation and destruction of counterfeit or illegally manufactured goods."

Key words: excise tax, manufacturing, economic activity, storage, sales, criminal liability, criminal offense, taxation, excisable goods, transportation.

Актуальність дослідження. Незаконний обіг підакцизних товарів завдає суттєвої економічної шкоди державі, становить загрозу економічній безпеці. Крім того, правопорушення у сфері обігу підакцизних товарів стосуються інтересів громадян, оскільки шкідливі наслідки злочинної діяльності торкаються кожної конкретної людини.

Відповідно до ст. 9 Податкового кодексу України до загальнодержавних податків та зборів, зокрема відноситься акцизний податок (акцизний збір) [15]. Акцизним збором визнається непрямий податок на окремі товари, визначені законом як підакцизні, який включається до ціни цих товарів. Акциз є одним із стабільних і суттєвих джерел поповнення бюджету держави, встановлюється, як правило, на високоліквідну, високорентабельну чи монопольну продукцію, виконує не лише фіскальну, а й регулюючу, а інколи і природоохоронну функцію. Переліки підакцизних товарів затверджуються і періодично переглядаються Верховною Радою України. До підакцизних товарів згідно ст. 215. Податкового кодексу України належать: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну; тютюнова сировина, тютюнові відходи; рідини, що використовуються в електронних сигаретах; пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом та коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 цієї статті (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД); автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія [15].

Звертаючись до аналізу кримінально-правової охорони відповідних предметів, слід зазначити, що з 2001 року системоутворюючою у кримінально-правовому механізмі протидії незаконному обігу підакцизних товарів в Україні виступає ст. 204 Кримінального кодексу України (далі – КК України), яка передбачає відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів [9]. Згідно з науково-практичним коментарем до КК України, безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є запроваджений з метою захисту системи оподаткування, порядок виробництва та обігу підакцизних товарів. Додатковим об'єктом виступають засади добросовісної конкуренції, а кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 204, належить до двооб'єктних, оскільки посягає не лише на встановлений порядок акцизного оподаткування, а й на життя і здоров'я людей як споживачів недоброякісної підакцизної продукції. Предметом вказаної кримінально-правової норми виступають 1) алкогольні напої; 2) тютюнові вироби; 3) інші підакцизні товари. Для застосування ч. 1 ст. 204 КК України, необхідно встановити, що підакцизні товари як предмет передбаченого цією нормою кримінального правопорушення були виготовлені незаконно [13, с. 398]. Отже, відповідна стаття закріплює кримінальну відповідальність в випадку посягання на систему оподаткування, порядок виробництва та обігу підакцизних товарів. Однак, ефективність застосування відповідної норми у різні періоди часу була нестабільною та залежала від поточного нормативного регулювання ринку у сфері виробництва та реалізації товарів, і навіть стану самого кримінального законодавства. Аналіз відповідних ознак

ст. 204 КК України показує, що ефективність застосовуваних заходів державного регулювання в сукупності із забезпеченням контролю за їх дотриманням та застосуванням жорстких санкцій за порушення законодавства виражена у значному зниженні тіншового обігу підакцизної продукції в Україні, що вимагає подальшого вдосконалення у частині їх точного та неухильного застосування на практиці. У зв'язку з цим представляється необхідним посилення заходів державної відповідальності, зокрема кримінальної відповідальності. Крім того, слід враховувати й те, що на жаль не втрачають актуальності питання протидії незаконній торгівлі підакцизними товарами (алкогольні напої, тютюнові вироби, рідини, що використовуються в електронних сигаретах, пальне, спирт етиловий, спиртові дистиляти тощо), ліквідації сталих схем нелегального виробництва та збуту підакцизних товарів, боротьби з функціонуванням каналів попадання продукції на нелегальний ринок, що вимагає від законотворця певних реакцій та пропозицій щодо удосконалення ст. 204 КК України. Отже, можна зазначити, що застосування ст. 204 КК України супроводжується рядом проблем, як в теоретичному так і в практичному напрямі. Ці проблеми обумовлені різними причинами, серед яких неоднозначне розуміння сутності кримінальної відповідальності як засобу кримінально-правового регулювання, що направлене на удосконалення цього кримінального правопорушення, зокрема відсутність чіткого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів (крім їх виготовлення) залежно від кількості такої продукції; приведення конструкцій диспозицій норм, в тому числі використання термінології, у відповідність до діючих норм профільного законодавства у сфері обігу підакцизних товарів.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання кримінальної відповідальності за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів розглядалися вітчизняними вченими в основному у контексті досліджень присвяченим загалом кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності. Зокрема, це праці таких вчених як: Андрушко П. [1], Берзін П. [2], Волинець Р. [3], Н. Гуторова [4], Дудоров О. [5], Кісілюк Е. [7], Навроцький В. [12], Павлик Л. [14], Процюк О. [7] та інших.

В кримінологічному аспекті проблематика ст. 204 КК України висвітлена у роботах: Кириченко І. [6], Костенка В. [8], Шейка К. [18]. Безпосередньо кримінально-правові дослідження за цією тематикою в Україні проводили Куц В., Мамотенко О. [10] та Мінаєв М. [11].

А отже весь комплекс питань, які пов'язані із безпосереднім аналізом кримінально-правового регулювання незаконного обігу підакцизних товарів залишається актуальним.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є вироблення пропозицій щодо вдосконалення законопроекту направлено на зміну ст. 204 КК України.

Виклад основних положень. Як вже було зазначено вище, застосування ст. 204 КК України протягом усього її існування у кримінальному законодавстві України й до сьогодні можна вважати недосконалим, зокрема з причин неоднозначного розуміння сутності кримінальної відповідальності як засобу кримінально-правового регулювання, відсутності чіткого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів (крім їх виготовлення) залежно від кількості такої продукції; необхідності у приведенні конструкцій диспозицій норм, в тому числі її термінології, у відповідність до діючого законодавства у цій сфері. Намаганням виправити усі вищезазначені прогалини у ст. 204 КК України, можна назвати, зокрема проект Закону про внесення змін до КК України щодо удосконалення відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів [17]. Метою законопроекту

автори визначають удосконалення зокрема кримінальної відповідальності у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, вироблення сталих та єдиних категорій побудови конструкцій норм КК України. Серед головних завдань поставленої мети автори законопроекту зазначають, зокрема чітке розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів (крім їх виготовлення) залежно від кількості такої продукції; приведення конструкцій диспозицій норм, в тому числі використання термінології, у відповідність до діючих норм профільного законодавства у сфері обігу підакцизних товарів.

Аналізуючи зазначений законопроект та не виключаючи його загальної мети, хотілось би визначити ті положення, які є спірними та потребують доопрацювання [16].

По-перше, щодо ч. 3 ст. 204 КК України у проекті закону визначено: «Незаконне виготовлення спирту етилового, спиртових дистилятів, алкогольних напоїв, пива, тютюнових виробів, тютюну, промислових замінників тютюну, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального або інших підакцизних товарів або вчинене особою, яка раніше була засуджена за цією статтею». Ми пропонуємо включити сюди також виробництво таких підакцизних товарів. Враховуючи, що виробництво і виготовлення у сукупності передбачають діяльність, пов'язану з випуском продукції, яка включає всі стадії технологічного процесу, а також реалізацію продукції власного виробництва, такий виклад буде в більш повному об'ємі визначити об'єктивну сторону даного кримінального правопорушення.

По-друге, запропонована диспозиція у ч. 4 ст. 204 КК України проекту закону передбачає незаконне виготовлення товарів, зазначених у частинах першій – третій цієї статті, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, а так само збут таких товарів, що призвело до отруєння чи спричинило смерть особи. Ми ж пропонуємо частково змінити види шкоди, яка заподіюється цим кримінальним правопорушенням шляхом заміни отруєння чи смерті особи на наслідки, які спричинили тяжку шкоду здоров'ю або смерть особи. Такий виклад зазначених ознак є більш логічним та правильним, крім того, по суті щодо визначення об'єктивної сторони та суспільної небезпеки, вони залишається незмінними. Адже в попередньому випадку, по-перше, об'єктивна сторона (виготовлення та збут товарів) мають не обґрунтоване віддалення у тексті законопроекту; по-друге посилення на те, що відповідні дії мають становити загрозу для життя та здоров'я, із конкретизацією такого наслідку як отруєння унеможливує усі інші наслідки завдання шкоди відповідними предметами кримінального правопорушення. Тому більш вдалим буде визначення у диспозиції наслідку у виді спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, яка, зокрема має наслідком отруєння та інші наслідки, визначені у ст. 121 КК України.

По-третє, поряд із зазначеними положеннями у проекті закону можливо було закріпити ті, що пов'язані із можливістю звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення цього кримінального правопорушення в межах Особливої частини КК України.

По-четверте, проблему з'ясування предмету кримінального правопорушення, який визначений у назві ст. 204 КК України (підакцизний товар) вважаємо також можливо було вирішити за допомогою певної примітки до цієї статті. При цьому можливо було визначити, які саме підакцизні товари входять у предмет даного кримінального правопорушення. Звісно з огляду на зміст диспозицій даної статті, маємо більш чітке уявлення, які саме предмети входять до відповідного кримінального правопорушення, однак увесь перелік підакцизних товарів, якщо звертатися до ст. 215.1. Податкового кодексу України визначає такі як: спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); тютюнові вироби,

тютюну та промислові замітники тютюну; пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом та коди яких згідно з УКТ ЗЕД не зазначені у підпункті 215.3.4 пункту 215.3 цієї статті (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД); автомобілі легкові, кузови до них, причепа та напівпричепа, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія), що породжує певні питання, які пов'язані із узгодженістю зазначених предметів у назві статті із тими предметами, які визначенні безпосередньо у диспозиціях [15]. Крім того, у ч. 2 та ч. 3 ст. 204 КК України визначено «...або інших підакцизних товарів...» такий виклад, породжує ще більше питань, стосовно тих, які саме? Отже, чітке визначення у примітці тих підакцизних товарів які є предметом кримінального правопорушення усуне будь-які додаткові тлумачення.

І на останнє, окремої уваги заслуговує невідповідність у проекті пропонованої санкції статті: Так, згідно ст. 12 КК України усі кримінальні правопорушення поділяються на кримінальний проступок та злочин. Частина перша та друга ст. 204 КК України мають таку кваліфікуючу ознаку як «вчинення кримінального правопорушення у великих розмірах», яка свідчить про те, що за відповідними частинами ці кримінальні правопорушення є тяжкими злочинами, а отже, звернення до ст. 12 КК України надає підстав визначити що межі штрафу повинні бути в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Тому, у ч. 2 статті 204 КК України максимальний розмір штрафу не повинен перевищувати двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. За змістом законопроекту санкція ч. 2 ст. 204 КК України визначена: «караються штрафом від десяти тисяч до тридцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією та знищенням фальсифікованих чи незаконно виготовлених товарів» [9]. Тому, враховуючи зазначене, вважаємо доцільним визначити межі штрафу меншими.

Висновки. Отже, аналіз вказаного вище законопроекту щодо удосконалення кримінальної відповідальності у сфері незаконного обігу підакцизних товарів надає підстав визначити наступне:

1. Запропоновані змінами до ч. 3 ст. 204 КК України законопроекту положення, на наш погляд, потребують розширення у частині об'єктивної сторони кримінального правопорушення таким чином: «Незаконне виробництво та виготовлення спирту етилового, спиртових дистилатів, алкогольних напоїв, пива, тютюнових виробів, тютюну, промислових замінників тютюну, рідин, що використовуються в електронних сигаретах, пального або інших підакцизних товарів або вчинене особою, яка раніше була засуджена за цією статтею»;

2. У ч. 4 ст. 204 КК України вважаємо доцільним виклад положень представити у такому вигляді: «Незаконне виготовлення та збут товарів, зазначених у частинах першій – третій цієї статті, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей та спричинили тяжку шкоду здоров'ю або смерть особи»;

3. Доцільно передбачити можливість звільнення від кримінальної відповідальності у новій ч. 5 ст. 204 КК України в такому вигляді: «Особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності відшкодувала завдану шкоду»;

4. Для конкретизації предмету кримінального правопорушення, який визначений у назві ст. 204 КК України (підакцизний товар) доповнити примітку до зазначену у законопроекті наступним положенням: «Під підакцизними товарами у цій статті слід розуміти фальсифіковані чи незаконно виготовлені алкогольні напої, тютюнові вироби чи рідина, що використовуються в електронних сигаретах, спирт етиловий, коньячний та плодовий, спиртові дистилляти, тютюн, промислові замітники тютюну, пальне);

5. У проектній ч. 2 ст. 204 КК України передбачити максимальний розмір штрафу не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Список використаних джерел:

1. Андрушко П. П. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення господарської діяльності. К.: Юрінком Інтер, 2007. 288 с.
2. Берзін П. С. Наслідки у складах злочинів у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: КНТ, 2007. 392 с.
3. Волинець Р. Система злочинів у сфері господарської діяльності з урахуванням останніх змін кримінального законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 184–189.
4. Гуророва Н. О. Пеналізація злочинів у сфері господарської та службової діяльності: пошук оптимальної моделі. *Міжнародний журнал "Право і суспільство" International Journal Law & Society*. 2016. № 4. С. 45–51.
5. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика: монографія. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.
6. Кириченко І. В. Запобігання злочинам у сфері обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2009. 20 с.
7. Кісілюк Е. М., Процюк О. В. Загальні засади кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 168–174.
8. Костенко В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання органами внутрішніх справ злочинам, пов'язаним з незаконним обігом підакцизних товарів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 190 с.
9. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 15.06.2023).
10. Куц В. М., Мамотенко О. П. Незаконне поводження з аналогами підакцизних товарів (кримінально-правові аспекти): монографія. Київ: Норма права, 2020. 199 с.
11. Мінаєв М. М. Кримінальна відповідальність за незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2005. 232 с.
12. Навроцький В. О. Господарські злочини: лекції. Львів: Юрид. фак-т Львівського державного ун-ту ім. Івана Франка, 1997. 60 с.
13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. Копотуна І. М. Київ: «К Н Т», 2023. 932 с.
14. Павлик Л. В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2013. 18 с.
15. Податковий кодекс України: Закон України № № 2755-VI від 2 грудня 2010 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 30.09.2023).
16. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів: проект Закону України за № 9364 від 08.06.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42042> (дата звернення: 11.06.2023 р.).

17. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за незаконний обіг підакцизних товарів: проект Закону України за № 9364 від 08.06.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42042> (дата звернення: 11.06.2023 р).

18. Шейко К. В. Запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виробництва і обігу алкогольних напоїв: монографія / [наук. ред. Б.М. Головкін]. Харків. Юрайт, 2021. 212 с.

УДК 343.364.1

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.17>

ОЦІНЮВАЧ МАЙНА ЯК СУБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО Ч. 1 СТ. 384 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Карпова Наталія Юріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
(ЗВО «Міжнародний
науково-технічний університет
ім. академіка Юрія Бугая»,
м. Київ, Україна)

Жук Аліна Вікторівна,
доцент кафедри права
(ЗВО «Міжнародний
науково-технічний університет
ім. академіка Юрія Бугая»,
м. Київ, Україна)

Опублікована стаття призначена для дослідження такого питання, як характеристика оцінювача майна як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 384 Кримінального Кодексу України. В статті наводяться такі поняття як оцінювач майна, оцінка майна, завідомо неправдиве показання, судовий експерт, національні стандарти оцінки майна. Дана стаття містить аналіз подібності та відмінностей професійного та процесуального статусу оцінювачів майна та експертів. Надана стаття включає розгляд такого питання, як роль оцінювача майна та місце процедури оцінки майна в досудовому розслідуванні та судовому розгляді в кримінальному провадженні, в цивільному провадженні, господарському провадженні, адміністративному провадженні. Автори дійшли до висновку, що суд та органи досудового розслідування надають перевагу послугам судових експертів при необхідності надання висновку з питань щодо майна, що є або буде предметом судового розгляду. Автори оцінили роль оцінювача майна та місце процедури оцінки майна у виконавчому провадженні, роботі тимчасової слідчої чи спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, роботі Вищої Ради Правосуддя. Автори вважають, що оцінка майна найчастіше виконується оцінювачами майна в виконавчому провадженні. Автори проаналізували законодавчі вимоги до проведення оцінювачами майна оцінки майна та змісту звіту про оцінку майна. Головна увага приділяється порушенням оцінювачів майна національних стандартів оцінки майна при складенні завідомо неправдивих звітів про оцінку майна. Автори зробили висновок що завідомо неправдивий звіт про оцінку майна містить у собі умисно створену оцінювачем майна недостовірну чи необ'єктивну оцінку майна. Основна ідея даної статті стосується таких питань, як перешкоджання правосуддю у вигляді надання завідомо неправдивих показань, статусу звіту про оцінку майна як письмової форми показання, критеріям неправдивості звіту про оцінку майна, кримінальної відповідальності оцінювача майна за завідомо неправдивий звіт про оцінку майна.

Ключові слова: оцінювач майна, оцінка майна, завідомо неправдиве показання, національні стандарти оцінки майна, виконавче провадження, завідомо неправдивий звіт про оцінку майна.

**PROPERTY APPRAISER AS SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSE PROVIDED
BY PART 1 OF ART. 384 OF CRIMINAL CODE OF UKRAINE**

Karpova Nataliia Yuriivna,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor
at the Department of Law
(Higher Educational Institution
“Academician Yuriy Bugay
International and Scientific Technical
University”, Kyiv, Ukraine)

Zhuk Alina Viktorivna,
Associate Professor
at the Department of Law
(Higher Educational Institution
“Academician Yuriy Bugay
International and Scientific Technical
University”, Kyiv, Ukraine)

The published article is determined for studying such a question as characterization of the property appraiser as a special subject of the criminal offense provided for in Part 1 of Article 384 of the Criminal Code of Ukraine. The article produces such notions as property appraiser, extent, knowingly false testimony, forensic expert, national extent standards. This article contains an analysis of similarities and differences in the professional and procedural status of the property appraisers and the experts. The suggested article includes observing such a question as the role of the property appraiser and the place of the property appraisal procedure in pre-trial investigation and trial in the criminal proceedings, in the civil proceedings, the commercial proceedings, the administrative proceedings. The authors came to the conclusion that the court and pre-trial investigation bodies prefer the services of forensic experts when it is necessary to provide an opinion on issues related to property that are or will be the subject of the legal proceedings. The authors assessed the role of the property appraiser and the place of the property appraisal procedure in the executive proceedings, the work of the temporary investigative or special temporary investigative commission of the Verkhovna Rada of Ukraine, and the work of the Supreme Council of Justice. The authors consider that extent is most often performed by property appraisers in the executive proceedings. The authors analyzed the legal requirements for extent by property appraisers and the content of the extent report. The main attention is given to property appraisers' violations of national extent standards when preparing knowingly false extent reports. The authors concluded that a knowingly false extent report contains an unreliable or biased extent intentionally created by the property appraiser. The key note concerns such issues as obstruction of justice in the form of knowingly false testimony, the status of an extent report as a written testimony, the criteria for falsity of an extent report, the property appraiser's criminal liability for a knowingly false extent report.

Key words: property appraiser, extent, knowingly false testimony, national extent standards, the executive proceedings, knowingly false extent reports.

Побудова правової держави ґрунтується на забезпеченні належної поваги до закону, законних прав людини та громадянина. Однією з гарантій забезпечення правосуддя є встановлення кримінальної відповідальності за злочини, що перешкоджають

встановленню істини по кримінальному провадженню, до яких відносяться завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК України). Безпосередньою підставою кримінально-правової відповідальності за діяння, передбачені ст. 384 КК України (далі ККУ) є їх суспільна небезпека [1, с. 116]. Вказані злочини проти правосуддя суттєво ускладнюють розслідування кримінальних правопорушень, що безумовно впливає на строки їх розслідування, перешкоджають забезпеченню швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень.

Необхідно зазначити, що термін «завідомо неправдиве показання» охоплює дуже широке коло діянь, що визнається як в самої диспозиції ст. 384 ККУ [2], так і науковцями. Така точка зору повністю співпадає з описом «завідомо неправдивого показання» в самій диспозиції ст. 384 ККУ [2], що однак, не робить даний термін більш визначеним та зрозумілим. Зазначимо, що «завідомо неправдиве показання» охоплює таке діяння, як подання оцінювачем завідомо неправдивого звіту про оцінку майна. Дане діяння було криміналізовано в 2017 р., пізніше усіх віднесених до «завідомо неправдивого показання» діянь. Важливість інституту оцінки майна для переходу українського судочинства до європейських стандартів обумовлює актуальність аналізу захисту правосуддя від завідомо неправдивих показань з боку оцінювачів, які вони відповідно до своєї спеціальності надають у звіті про оцінку майна.

Дослідженню проблеми кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання присвячували свої роботи Ю. В. Александров, А. В. Галахова, М. І. Бансанов, А. М. Бойко, Д. І. Крупко, В. О. Навроцький, А. В. Наумов, В. Я. Тацій, В. С. Фельдблюм, Є. В. Фесенко та ін. Утім, більшість наукових праць з аналізованої тематики ґрунтуються на застарілій нормативній базі та не приділяють уваги аналізу завідомо неправдивого звіту оцінювача та самого оцінювача як суб'єкта, який створює завідомо неправдивий звіт.

Метою статті є створення характеристики оцінювача майна як суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 384 ККУ [2], на підставі дослідження сучасного статусу оцінювача та нормативно-правових засад складення ним звіту про оцінку майна.

Відповідно до диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 384 ККУ [2], оцінювач може бути одним із його суб'єктів. Усі суб'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 384 ККУ [2], є спеціальними суб'єктами, які відрізняються своїм процесуальним або професійним статусом. Професійний статус оцінювача визначено в ст. ст. 6, 17 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р., відповідно до якої оцінювачами можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які склали кваліфікаційний іспит, одержали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача відповідно до вимог цього Закону, занесені в Державний реєстр оцінювачів та не мають не погашену або не зняту судимість за вчинення кримінального правопорушення або накладення адміністративного стягнення за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією на протязі останнього року [3]. Професійна діяльність оцінювача полягає в професійній оціночній діяльності, проведенні оцінці майна та/або майнових прав.

Професійна оціночна діяльність має декілька форм, з яких нас цікавить практична діяльність з оцінки майна, яка полягає у практичному виконанні оцінки майна та всіх процедур, пов'язаних з нею, відповідно до вимог, встановлених нормативно-правовими актами з оцінки майна [3]. У науковій і навчальній літературі оцінка визначається як «методично обґрунтована думка експерта про вартість об'єкта (нерухомості) і процес її визначення (розрахунку)» [4, с. 96], «процес установлення обґрунтованого

грошового еквівалента вартості об'єкта (нерухомості)» [5, с. 9]. Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р. право на проведення професійної оціночної діяльності мають оцінювачі та суб'єкти оціночної діяльності [3]. Відповідно до ч. 4 ст. 4 вищезгаданого Закону практична діяльність з оцінки майна може здійснюватися виключно суб'єктами оціночної діяльності, визнаними такими відповідно до статті 5 цього Закону [3], а ч. 5 ст. 4 вищезгаданого Закону виокремлює пов'язану з оцінкою майна діяльність судових експертів від діяльності оцінювачів [3]. Діяльність судових експертів регулюється вищезгаданим законом лише у частині методик оцінки майна, в інших аспектах вона регулюється Законом України «Про судову експертизу» № 4038-XII від 25.02.1994 р. [6], з чого випливає, що оцінювачі та експерти є різними суб'єктами в контексті процесуальних проваджень.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про судову експертизу» № 4038-XII від 25.02.1994 р. судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань [6]. До судових експертів державних спеціалізованих установ вимоги вище: ними можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [6]. Надалі ч. 3 ст. 10 вищезгаданого закону уточнює, що до проведення судових експертиз допускаються лише особи, які пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [6]. З аналізу децю суперечливих норм вищезгаданого закону можна зробити висновок, що експертом в процесуальному провадженні вважається особа, яка проводить судову експертизу відповідно до рішення суду чи органу досудового розслідування про проведення експертизи, або до договору з експертом чи експертною установою про проведення експертизи.

Слід зазначити, що встановлені законодавством порядки процесуальних проваджень різних галузей права передбачають проведення експертизи на підставі ст. ст. 242, 243, 244, 245 КПК України [7] в кримінальному провадженні, ст. ст. 102–115 ЦПК України [8] в цивільному провадженні, ст. ст. 98–109 ГПК України [9] в господарському провадженні, ст. ст. 101 – 113 КАС України [10] в адміністративному провадженні, але у вище згаданих процесуальних кодексах відсутня правова регламентація оцінки майна та/або майнових прав як окремої процесуальної процедури, з чого випливає, що суди та органи досудового розслідування при вирішенні пов'язаних з оцінкою будь-яких об'єктів питань під час проведення судового розгляду та/або досудового розслідування надають перевагу проведенню процедури судової експертизи і залучають до неї судових експертів або експертів. Це підтверджується ч. 4 ст. 4 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р., згідно з якою діяльність судових експертів, пов'язана з оцінкою майна, здійснюється на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про судову експертизу», з урахуванням особливостей, визначених цим Законом щодо методичного регулювання оцінки такого майна [3]. Але в контексті диспозиції кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 384 ККУ [2], оцінювачі та експерти є різними суб'єктами одного кримінального правопорушення.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р. суб'єкти оціночної діяльності поділяються на 2 категорії: 1) суб'єкти господарювання – зареєстровані в установленому законодавством порядку фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності та юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність, у складі яких

працює хоча б один оцінювач, усі вони мають сертифікат суб'єкта оціночної діяльності; 2) органи державної влади та/або місцевого самоврядування, які отримали повноваження на здійснення оціночної діяльності в процесі виконання функцій з управління та розпорядження державним майном та/або комунальним майном, та у складі яких працюють оцінювачі [3].

Ч. 1 ст. 3 вищезгаданого Закону визначає оцінку майна, майнових прав (далі – оцінку майна) як процес визначення їх вартості на дату оцінки за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами з оцінки майна, і є результатом практичної діяльності суб'єкта оціночної діяльності [3]. Важливо звернути увагу на те, що відповідно до ч. 2 даної статті незалежною оцінкою майна вважається оцінка майна, що проведена суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання і лише у випадку її проведення складається звіт про оцінку майна. У випадках самостійного проведення оцінки майна органом державної влади або органом місцевого самоврядування складається акт оцінки майна [3]. Оскільки в диспозиції ст. 384 ККУ до видів «завідомо неправдивого показання» належить лише подання оцінювачем завідомо неправдивого звіту оцінювача про оцінку майна [2], то це виключає з переліку суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 ККУ [2], тих оцінювачів, які працюють у органах державної влади або місцевого самоврядування.

З вищевикладеного випливає, що до оцінювачів – суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 ККУ [2], належать: 1) оцінювачі, які мають статус фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності; 2) оцінювачі, які працюють у складі юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність.

Оцінювач вчинює завідомо неправдиве показання шляхом подання завідомо неправдивого звіту про оцінку майна органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, що вимагає розгляду процедури складення звіту про оцінку майна оцінювачем. Сама по собі оцінка майна не є самоціллю, вона підпорядкована розв'язанню якогось конкретного завдання [11, с. 18].

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р. проведення незалежної оцінки майна є обов'язковим у випадках застави державного та комунального майна, внесення державними науковими установами та державними університетами, академіями, інститутами майнових прав інтелектуальної власності як внеску до статутного капіталу господарських товариств, відчуження державного та комунального майна способами, що не передбачають конкуренцію покупців у процесі продажу, або у разі продажу одному покупцю, визначення збитків або розміру відшкодування, під час вирішення спорів та в інших випадках, визначених законодавством або за згодою сторін [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 8 вищезгаданого закону оцінка майна у випадках її обов'язкового проведення, зазначених у статті 7 цього Закону, виконана суб'єктами, які не є суб'єктами оціночної діяльності, визнається недійсною [3].

З урахуванням проведеного вище аналізу відмінностей між оцінювачами та експертами доцільно обмежитись розглядом діяльності оцінювачів у виконавчому провадженні, роботі тимчасової слідчої чи спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України (далі ВРУ), роботі Вищої Ради Правосуддя.

У Законі України «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» № 400-IX від 19.12.2019 р. оцінювачі та процедура оцінки майна та/або майнових прав прямо не згадуються, але відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 7, пп. 6, 8 ч. 1 ст. 12, п. 5 ч. 1 ст. 17 даного закону тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні

комісії ВРУ мають право залучати до своєї роботи будь-яких фахівців [12]. Ч. 1 ст. 19 даного закону зобов'язує посадових та службових осіб, окремих громадян дати правдиві показання чи пояснення про відомі їм обставини з питань, що є предметом розслідування вищезазначених комісій. При цьому особи, запрошені для дачі показань як свідки, а також як експерти, перекладачі попереджаються у письмовій формі (розпискою) про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивих показань, завідомо неправдивого висновку експерта, завідомо неправильного перекладу, зробленого перекладачем [12]. Відсутність у переліку попереджених у письмовій формі про відповідальність осіб оцінювача викликає думку про малоімовірність участі оцінювачів у роботі тимчасових слідчих чи спеціальних тимчасових слідчій комісії ВРУ.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» № 1798-VIII від 21.12.2016 р. Вища рада правосуддя забезпечує здійснення дисциплінарним органом дисциплінарного провадження щодо судді [13]. Відповідно до п. 12.30 Регламенту Вищої ради правосуддя, затвердженого Рішенням Вищої ради правосуддя від 24.01.2017р. № 52/0/15-17 при розгляді дисциплінарної справи судді у засіданні Дисциплінарної палати допитують свідків та беруть пояснення у інших осіб, якими можуть бути оцінювачі. Але лише свідків попереджають під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання [14], що показує малоімовірність участі оцінювачів у роботі Вищої ради правосуддя.

Навпаки, у виконавчому провадженні оцінювач займає важливе місце. Ч. 1 ст. 14 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 р. включає суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання до переліку учасників виконавчого провадження [15]. Відповідно до п. 15 ч. 3 ст. 18, ч. 1 ст. 20, ч. 3 ст. 57 даного закону суб'єкт оціночної діяльності залучається постановою виконавця до виконавчого провадження для проведення оцінки майна за регульованими цінами, оцінки нерухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, майбутніх об'єктів нерухомості, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден [15]. Відповідно до ч. 3 ст. 20 даного закону суб'єкт оціночної діяльності – суб'єкт господарювання зобов'язаний надати письмовий звіт з питань, що містяться в постанові, протягом 15 чи, інколи, 30 робочих днів з дня ознайомлення з постановою виконавця [15]. Звичайно визначення вартості майна боржника здійснюється за взаємною згодою сторонами виконавчого провадження, але якщо сторони виконавчого провадження у 10-денний строк з дня винесення виконавцем постанови про арешт майна боржника не досягли згоди щодо вартості майна та письмово не повідомили виконавця про визначену ними вартість майна, то ч. 2 ст. 57 даного закону дає право виконавцю самостійно визначати вартість майна боржника за звітом про оцінку майна [15]. Відповідно до ч. 5 ст. 57 даного закону виконавець повідомляє про результати оцінки майна сторонам не пізніше наступного робочого дня після дня отримання звіту про оцінку, з цього моменту сторони мають 10 днів на судове оскарження звіту про оцінку майна [15]. Ч. 6 ст. 57 даного закону обмежує строк дійсності звіту про оцінку майна у виконавчому провадженні 6 місяцями з дня його підписання суб'єктом оціночної діяльності – суб'єктом господарювання, після його закінчення оцінка майна проводиться повторно, якщо строк дійсності звіту про оцінку майна не закінчився після передачі майна на реалізацію [15].

Отже, найбільші можливості для надання завідомо неправдивого звіту про оцінку майна оцінювачі мають у виконавчому провадженні, оскільки саме там їх послуги по наданню звіту про оцінку майна користуються найбільшим попитом. Це підтверджується практикою: у постанові Великої Палати Верховного Суду від від 07.04.2021

№ 753/3055/18 встановлено, що можливість оскарження оцінки майна передбачено ч. 5 ст. 57 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 р. [16]. Ч. 5 ст. 20 Закону України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 р. встановлює кримінальну відповідальність оцінювача за недостовірну чи необ'єктивну оцінку майна, про що він має бути попереджений виконавцем [15].

При розгляді вчиненого оцінювачем майна кримінально протиправного діяння у формі надання завідомо неправдивого звіту слід уявити, що термін «завідомо» акцентує увагу на свідомому умислу вчинення оцінювачем цього діяння. Термін «неправдивий» показує, що звіт містить відомості, що повністю або хоча б частково не відповідають дійсності. Надання оцінювачем завідомого неправдивого звіту про оцінку майна є результатом попереднього складення оцінювачем даного звіту із свідомо та умисно допущеними порушеннями, які викликали його неправдивість.

Ч. 6 ст. 9 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» № 2658-III від 12.07.2001 р. унормовано, що національні стандарти оцінки майна є обов'язковими до виконання суб'єктами оціночної діяльності під час проведення ними оцінки майна всіх форм власності [3]. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року № 1440 (далі – Національний стандарт № 1), є обов'язковим для застосування під час проведення оцінки майна та майнових прав суб'єктами оціночної діяльності та особами, які здійснюють рецензування звітів про оцінку майна [17]. Поняття, що вживаються у цьому Стандарті, використовуються в інших національних стандартах. Відповідно до п. 51 Національного стандарту № 1 незалежна оцінка майна проводиться у такій послідовності: укладення договору на проведення оцінки; ознайомлення з об'єктом оцінки, збирання та оброблення вихідних даних та іншої інформації, необхідної для проведення оцінки; ідентифікація об'єкта оцінки та пов'язаних з ним прав, аналіз можливих обмежень та застережень, які можуть супроводжувати процедуру проведення оцінки та використання її результатів; вибір необхідних методичних підходів, методів та оціночних процедур, що найбільш повно відповідають меті оцінки та обраній базі, визначеним у договорі на проведення оцінки, та їх застосування; узгодження результатів оцінки, отриманих із застосуванням різних методичних підходів; складання звіту про оцінку майна та висновку про вартість об'єкта оцінки на дату оцінки; доопрацювання (актуалізація) звіту та висновку про вартість об'єкта оцінки на нову дату (у разі потреби) [17]. Разом із цим відповідно до п. 56 Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» звіт про оцінку майна, має містити письмову заяву оцінювача про якість використаних вихідних даних та іншої інформації, особистий огляд об'єкта оцінки (у разі його неможливості – відповідні пояснення та обґрунтування застережень і припущень щодо використання результатів оцінки), дотримання національних стандартів оцінки майна та інших нормативно-правових актів з оцінки майна під час її проведення, інші заяви, що є важливими для підтвердження достовірності та об'єктивності оцінки майна і висновку про його вартість [17]. Тобто у розумінні Національного стандарту № 1 [17] у неправдивому звіті повинна бути недостовірною чи необ'єктивною оцінка майна, оскільки недостовірною оцінкою проводиться з порушенням встановлених стандартом принципів, методичних підходів, методів, оціночних процедур та/або на основі необґрунтованих припущень, а необ'єктивною оцінкою ґрунтується на явно неправдивих вихідних даних, навмисно, з порушенням вимог національних стандартів, використаних оцінювачем для надання необ'єктивного висновку про вартість об'єкта оцінки.

З вищевикладеного випливає висновок, що порушеннями при складенні оцінювачем звіту про оцінку майна слід вважати порушення оцінювачем національних стандартів оцінки майна при складенні даного звіту.

При цьому, як справедливо зауважують Максимов С. і Псярнецький Є., відповідальність за статтею 384 ККУ настає лише за умови, якщо оцінювача було попередньо попереджено про кримінальну відповідальність за вчинення дій, зазначених у статті 384 ККУ, у встановленому законом процесуальному порядку. Відсутність такого попередження і належного процесуального його оформлення виключає відповідальність за статтею 384 ККУ [18].

З вищевикладеного випливає, що до оцінювачів як суб'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 ККУ [2], належать: 1) оцінювачі, які мають статус фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності; 2) оцінювачі, які працюють у складі юридичних осіб, які здійснюють господарську діяльність, за умови попереднього попередження їх про кримінальну відповідальність за вчинення дій, зазначених у статті 384 ККУ [2], у встановленому законом процесуальному порядку. Ризик вчинення оцінювачем кримінального правопорушення, передбаченого ст. 384 ККУ [2], є найвищим у виконавчому провадженні. Надання оцінювачем завідомого неправдивого звіту про оцінку майна є результатом попереднього складення оцінювачем даного звіту із свідомо та умисно допущеними порушеннями, які виражаються у порушенні оцінювачем національних стандартів оцінки майна при складенні даного звіту. Завідомо неправдивий звіт про оцінку майна містить у собі умисно створену оцінювачем недостовірну чи необ'єктивну оцінку майна.

Список використаних джерел:

1. Габро О. І. Поняття злочинів, передбачених ст.384 Кримінального Кодексу України, соціальна їх криміналізація. *Юридична Наука*. 2012. № 2. С. 115–121.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>
4. Норт Даглас. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи. 2000. 198 с.
5. Спасибо-Фатеева І. В. Поняття майна, майнових та корпоративних прав як об'єктів права власності. *Українське комерційне право*. 2004. № 5. С. 9–14.
6. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1798-12?lang=uk#Text>
10. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
11. Домбровська А. В. Килимник І. І. Оцінка майна: господарсько-правовий аспект: монографія. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2017. 131 с.
12. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 р. № 400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>
13. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>

14. Регламент Вищої ради правосуддя: затверджено Рішенням Вищої ради правосуддя від 24.01.2017 р. № 52/0/15-17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr52_910-17#Text

15. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

16. Постанова Верховного Суду України від 07.04.2021 р. № 753/3055/18. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/96207899?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress05

17. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. № 1440. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF#Text>

18. Максимов Степан, Псярнецький Євген. Завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна. URL: <http://www.afo.com.ua/uk/news/2/1224>

УДК 343.9.022:351.746.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.18>

ЗАПОБІГАННЯ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ВЧИНЕНИХ МАРГІНАЛЬНИМИ ГРУПАМИ - ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Колб Олександр Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри
кримінальної юстиції
(Державний податковий університет,
м. Ірпінь, Україна)

Конопельський Віктор Ярославович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В даній науковій статті з'ясовано соціально-правову природу корисливо-насильницької злочинності, яка вчиняється організованими групами, а також визначено динаміку, рівень і тенденції розвитку даного суспільно небезпечного явища та розроблені науково обґрунтовані заходи щодо запобігання таким кримінально карним проявам.

Зокрема, встановлено, що з часу прийняття нового КПК України у 2012 році до сьогодні, у якому відсутній кримінально-процесуальний механізм, спрямований на усунення, блокування, нейтралізацію тощо причин і умов конкретно взятого кримінального правопорушення, чітко намітилась тенденція до щорічного збільшення кількості корисливо-насильницьких злочинів в нашій державі, і що найбільш суттєво – якісно видозмінились і суспільно небезпечні наслідки вчинення зазначеної категорії злочинів, а саме: все частіше корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення здійснюються у великих та особливо великих розмірах, завдаючи таким чином значні збитки (шкоду) як для фізичних, так і юридичних осіб та, в цілому, для суспільства і держави, а також вчинених маргінальними групами.

Враховуючи зазначене, у вказаній науковій статті обґрунтована необхідність та підтримана позиція учених, які є прихильниками доповнення чинного КПК України нормою про обов'язкове визначення стороною обвинувачення (органами дізнання, слідчими, прокурорами) по кожному кримінальному правопорушенню детермінанти, які спричинили та обумовили вчинення конкретно взятого кримінального правопорушення, а також реагування на ці суспільно небезпечні явища відповідними процесуальними рішеннями, що мають стати обов'язковими для виконання для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, а також підприємств, установ і організацій усіх форм власності та пересічних громадян.

Автори наголошують, що без видозміни чинного законодавства України, яке пов'язане із кримінально-правовою та кримінально-процесуальною охороною особи,

суспільства і держави від протиправних посягань, зокрема без встановлення на законодавчому рівні обов'язку для учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню конкретного злочину, та реагувати на них відповідними процесуальними рішеннями вкрай складно та малоефективно буде здійснити на більш результативному рівні діяльність щодо запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими та маргінальними групами.

Ключові слова: корисливо-насильницька злочинність; організована група, детермінація злочинності; причина; умова; запобігання; кримінально-процесуальне законодавство; кримінальне правопорушення; суспільно небезпечні наслідки; маргінальні групи.

PREVENTION OF SELF-INTERESTED AND VIOLENT CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MARGINAL GROUPS IS ONE OF THE AREAS OF ENSURING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Kolb Oleksandr Hryhorovych,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor of the Department
of Criminal Justice
(State Tax University, Irpin, Ukraine)

Konopelskyi Viktor Yaroslavovych,
Doctor of Legal Sciences, Professor,
Head of the Department of Criminal Law
and Criminology
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

In this scientific article, the socio-legal nature of self-interested and violent crime is clarified, as well as the dynamics, level and development trends of this socially dangerous phenomenon are determined, and scientifically based measures are developed to prevent such criminally punitive manifestations.

In particular, it was established that since the adoption of the new Code of Criminal Procedure of Ukraine in 2012 to the present, in which there is no criminal procedural mechanism aimed at eliminating, blocking, neutralizing, etc., the causes and conditions of a specific criminal offense, there has been a clear trend towards an annual increase in the number of self-interested or violent crimes in our country, and that most significantly, the socially dangerous consequences of committing the specified category of crimes have also changed qualitatively, namely: more and more often selfish and violent criminal offenses are committed on a large and especially large scale, thus causing significant losses (damage) both for individuals and legal entities and, in general, for society and the state, as well as committed by marginal groups.

Taking into account the above, the specified scientific article justified the need and supported the position of scientists who are supporters of supplementing the current Code of Criminal Procedure of Ukraine with a rule on the mandatory determination by the prosecution (investigating bodies, investigators, prosecutors) for each criminal offense of the determinants that caused and conditioned the commission of a specific offense criminal offense, as well as responding to these socially dangerous phenomena with

appropriate procedural decisions, which should become mandatory for all state bodies, local self-government bodies, their officials and officials, as well as enterprises, institutions and organizations of all forms of ownership and cross-border citizens.

The authors emphasize that without amending the current legislation of Ukraine, which is related to the criminal-legal and criminal-procedural protection of the individual, society and the state from illegal encroachments, in particular without establishing at the legislative level the obligation for the participants of the prosecution in criminal proceedings to reveal reasons and conditions that contributed to the commission of a specific crime, and responding to them with appropriate procedural decisions will be extremely difficult and inefficient to carry out activities on a more effective level to prevent self-interested and violent criminal offenses committed by organized and marginal groups.

Key words: selfish and violent crime; determination of crime; reason; condition; prevention; criminal procedural legislation; criminal offense; socially dangerous consequences; marginal groups.

Постановка проблеми. Як показує практика, сучасна війна російської федерації (рф) проти України своєрідним чином проявила соціальну сутність і природу корисливо-насильницьких посягань на визначені у законі об'єкти правової охорони.

Зокрема, з перших днів незаконного вторгнення російських окупантів на територію нашої держави вони особливу свою увагу сконцентрували на насильницькому заволодінню власністю пересічних громадян України з корисливою метою. При цьому предметом корисливо-насильницьких злочинів окупантів ставали і донині є як малозначні речі (садово-реманентні інструменти), так і більш цінні об'єкти права (холодильники, транспортні засоби) та майнові комплекси (як от: Запорізька АС, морські порти в Бердянську, Маріуполі, Херсоні, т. ін.) [1].

У такому ж напрямі, на жаль, пішли й вітчизняні злочинці, включаючи маргінальні групи, враховуючи, що на сьогодні в Україні є достатня кількість необлікованої вогнепальної зброї та вибухових засобів [2].

Як наслідок, у порівнянні з так званими «мирними» періодами життєдіяльності в нашій державі (зокрема, з 2021 роком), кількість корисливо-насильницьких злочинів суттєво збільшилась [2], а з часу прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (КПК) України – у рази [3].

З огляду цього, звертає на себе увагу й той факт, що однією з умов, яка сприяє вчиненню зазначеної категорії кримінальних правопорушень, є відсутність у суб'єктів сторони обвинувачення у кримінальному процесі обов'язку щодо встановлення причин і умов по кожному кримінальному правопорушенню та реагування на такі детермінаційні явища і процеси злочинності відповідними процесуальними діями, які мають носити обов'язковий для виконання характер для всіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, а також окремих громадян.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, яка й обумовила вибір теми даної наукової статті, а також визначає її актуальність, теоретичне і практичне значення.

Виходячи з цього, *метою* даної роботи є обґрунтування необхідності та формування у зв'язку з цим низки науково обґрунтованих заходів, спрямованих на удосконалення правового механізму запобігання корисливо-насильницьким правопорушенням, які вчиняються організованими та маргінальними групами, а її головним *завданням* – з'ясування соціально-правової природи суб'єктів вказаного виду злочинності та доведення їх суспільної небезпеки у контексті змісту джерел посягань на національну безпеку України.

Стан досліджень. Вивчення наукової літератури свідчать про те, що зазначеною тематикою у сьогоденні досить активно та предметно займаються такі учені, як: К. В. Агапова, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Біла, А. Б. Блага, В. В. Василевич, М. Г. Вербенський, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Гумін, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, Л. І. Казміренко, О. О. Кваша, В. В. Кузнєцов, О. М. Литвак, А. В. Савченко, М. О. Семенишин, В. І. Тимошенко, Д. М. Тичина, В. О. Туляков, С. А. Шалгунова, Н. С. Юзікова, Н. В. Яницька, ін.

Поряд з цим, не дивлячись на значне методологічне підґрунтя, яке створили з означеного питання дослідження вказані вище та інші науковці, досі на монографічному рівні проблеми запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, які вчиняються організованими та маргінальними групами в Україні, розроблені недостатнім чином, особливо в частині їх детермінації, що й стало вирішальною обставиною при виборі об'єкта і предмета даної наукової статті.

Виклад основних положень. Як показало вивчення офіційних статистичних даних, які пов'язані з кількісно-якісними показниками (так званого «кримінологічного характеристикою» [4]) вчинення корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень, особливо в умовах війни України з РФ, є не тільки однією із загроз, які посягають на національну безпеку, але й є джерелом реальної небезпеки як для права власності фізичних і юридичних осіб, так і для їх життя і здоров'я [2].

Зокрема, у 2022 році із 606 та 428 кримінальних правопорушень, які були зареєстровані в Україні, 17 тис. 422 припадало на злочини проти основ національної безпеки, що у 33,5 рази більше, ніж у 2021 році [2] та у 2177 разів більше, ніж у 2013 році (8 таких кримінальних правопорушень) [3].

У свою чергу, хоча у 2022 році кількість кримінальних правопорушень проти власності зменшилась по зрівнянню з 2021 роком на 28,7% (158 тис. 729 до 113137 таких суспільно небезпечних діянь), а по відношенню з 2013 роком – майже у 3 рази (з 334 тис. 821 до 113137 зазначених кримінальних проваджень) [3], варто звернути увагу на той факт, що кількість випадків викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї тощо у 2023 році суттєво зросла (за ст. 262 КК України – у 3,6 рази по зрівнянню з 2021 роком (відповідно – 174 та 48 таких випадків), а за ст. 263 КК – на 16,8% (з 4067 до 4735 зазначених злочинів) [2]. При цьому, якщо ці показники співставити з інформацією щодо даного виду кримінальних правопорушень за 2013 рік, то їх кількість збільшилась у більш як 100 разів [3].

Цікавими у контексті предмета даної наукової статті є й відомості про кількісні показники злочинів, які посягали на життя і здоров'я особи (ст. ст. 115-145 КК). Так, якщо у 2022 році було зареєстровано 43 тис. 199 таких кримінальних правопорушень (на 28,4% більше, ніж у 2021 році) [2], то у 2013 році мало місце 71 тис. 749 зазначених злочинів (майже стільки ж за питомою вагою у структурі загальної злочинності, як і у 2022 році) [3].

У такому ж сенсі можна вести мову про кількісні показники вчинення кримінальних правопорушень відповідними (ст. 28 КК) групами осіб, питома вага яких у загальній структурі злочинності мала і в 2013 р. (6,1%) [3], і в 2022 р. (6,2%) однаковий рівень [2].

Якщо ж корисливо-насильницьку злочинність розглянути з огляду вчинення кримінальних правопорушень з участю неповнолітніх, то їх кримінологічна «картина» (характеристика) має наступний вигляд:

а) у 2013 році зазначеною категорією осіб було вчинено 8 тис. 781 кримінальне правопорушення або 4,1% від загальної кількості зареєстрованих в Україні злочинів; при цьому було виявлено лише 7 тис. 360 неповнолітніх злочинців [3];

б) у 2023 році з боку вказаних суб'єктів було зареєстровано 2 тис. 367 (1,7% у структурі загальної злочинності); при цьому виявлено 1 тис. 844 особи, які вчинили зазначені правопорушення [2].

Отже, якщо узагальнити всі кримінологічно значущі ознаки особи, яка вчиняє корисливо-насильницькі злочини, включаючи й суб'єктів, що відносяться до так званих маргінальних (тих, які не визнають загальноприйнятих норм і правил поведінки (наприклад, раніше засуджені особи)) [5, с. 350], то варто констатувати, що на сьогодні, розпочинаючи з 2013 року, в Україні склались досить небезпечні тенденції, пов'язані з низьким рівнем запобігання зазначеним видам кримінальних правопорушень, та які, у свою чергу, виступають потенційними загрозами для національної безпеки нашої держави.

Як встановлено в ході вивчення слідчо-судової практики та вивчення інших джерел інформації з питань, які стосуються предмета даного наукового дослідження, серед детермінант, які спричиняють та обумовлюють вчинення корисливо-насильницьких злочинів, можна виокремити наступні із них:

1. Все більше орієнтування суб'єктів правоохоронної та правозастосовної діяльності на законодавчому рівні на вирішення завдань не запобігання, а протидію злочинності.

Зокрема, по такому шляху у сьогоднішні пішла Національна поліція, яка відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» виконує саме завдання «протидії злочинності».

У той самий час, на науково-доктринальному рівні доведено, що терміни «запобігання» та «протидія» не є тотожними, позаяк останній спрямований тільки на реагування на вчинене кримінальне правопорушення («дія на дію»), у тому числі з урахування стадій його реалізації (ст. ст. 13–15 КК) [6, с. 321–322].

Натомість, запобігання передбачає вчинення таких дій, які б випереджували реалізацію злочинцем своїх намірів та не допускали їх впровадження на практиці у формі готування, замаху та завершеного злочину [7, с. 16–17].

Додатковим аргументом щодо змісту і спрямованості сучасної кримінологічної політики України [8, с. 29–38] виступають положення глави 21 КПК України (ст. ст. 246–275), відповідно до яких здійснення негласних слідчих (розшукових) дій спрямовано не на запобігання злочинам, а на їх протидію на тих чи інших стадіях (ст. ст. 13–15 КК) їх вчинення.

Разом з тим, як це витікає із змісту ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» всі суб'єкти зазначеного виду реалізації оперативно-службових заходів (ст. 5 даного законодавчого акту), включаючи оперативні підрозділи Національної поліції, зобов'язані вчиняти саме дії запобіжного (а не протидіючого) характеру у сфері боротьби зі злочинністю.

2. На сьогодні жодний учасник сторони обвинувачення (ст. ст. 36–41 КПК) не зобов'язаний виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення, що, у свою чергу, не дозволяє нейтралізувати, блокувати, усунути тощо зазначені детермінанти та, в кінцевому підсумку, обумовлює випадки рецидивної злочинності (так, у 2013 році їх питома вага у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень складала 29,3% [3], а у 2022 році – 22,7% [2]).

Такий підхід, як видається, є алогічним, як з огляду завдань, що закріплені в ч. 1 ст. 1 КК та ч. 1 ст. 2 КПК (захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень), так і з урахуванням завдань суб'єктів оперативно-розшукової діяльності та статутних завдань всіх правоохоронних органів України (СБУ, ДБР, НАБУ, т. ін.).

3. У жодному суб'єкті правоохоронної та правозастосовної діяльності відсутні спеціальні підрозділи, які б займались запобіганням вчинення злочинів з боку

маргінальних груп, наявність яких в Україні виступає однією із загроз національній безпеці в умовах воєнного часу.

Зокрема, тільки у 2013 році іноземцями (а, це один із видів і носіїв маргінальної субкультури [9, с. 144–147] було вчинено 1 тис. 926 злочинів (0,9% у загальній їх структурі) [3], а у 2023 році – 1 тис. 605 таких правопорушень (1,2% у структурі злочинності) [2].

4. Проводячи час від часу в умовах незалежності України відповідні реформи, що стосувались діяльності правоохоронних органів і судів, держава все частіше в нормотворчих актах відмовляється від загальновизнаної у світі теорії детермінації злочинності [6, с. 183–200] та все більше розширюючи межі і роль у детермінаційному комплексі її причин і умов так званих корелянтів, які хоча і не спричинюють та обумовлюють вчинення конкретного кримінального правопорушення, але супроводжують зміну кримінально-правових явищ, подій, і процесів у виді спеціального діалектичного зв'язку [6, с. 189–191].

Сутність даної проблематики полягає у тому, що у сьогоденні (2013–2022 р. р.) держава по суті самоусунулась від виконання свого конституційного обов'язку, а саме – від утвердження і забезпечення прав і свобод людини (ст. 3 Основного закону України).

Особливо небезпечною така позиція є з огляду існуючих в умовах війни України з РФ та протиправної діяльності різноманітних маргінальних груп в нашій державі, частина яких вчиняє ті чи інші спроби розповсюджувати так званий «руський мір» (російська неоімперська геополітична та ідеологічна доктрина) [10], у тому числі й шляхом вчинення корисливо-насильницьких посягань на об'єкти правової охорони в нашій державі.

Як встановлено в ході спеціальних наукових досліджень, на сьогодні в Україні функціонують різноманітні маргінальні групи, що сформовані на основі політичного, соціального та економічного та іншого безсилля деяких позбавлених прав або поставлених у не вигідне становище елементів суспільства (78% із них – це особи, які не задоволені державним захистом; 69% – не задоволені порядком і дотриманням чинних у державі законів; 67% – не задоволені та не впевнені у своєму майбутньому; т. ін.) [11].

Все це, без сумніву, варто враховувати при організації та здійсненні заходів запобігання корисливо-насильницьким правопорушенням, які вчиняються маргінальними групами в Україні.

Висновок. Виходячи з результатів проведеного аналізу наукової літератури, слідчо-судової практики та інших кримінологічно значущих джерел, можна констатувати, що без видозміни чинного законодавства України, яке пов'язане із кримінально-правовою та кримінально-процесуальною охороною особи, суспільства і держави від протиправних посягань, зокрема без встановлення на законодавчому рівні обов'язку для учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню конкретного злочину, та реагувати на них відповідними процесуальними рішеннями вкрай складно та малоефективно буде здійснити на більш результативному рівні діяльність щодо запобігання корисливо-насильницьким кримінальним правопорушенням, що вчиняються організованими та маргінальними групами, а також знизити потенційні та реальні загрози, які стосуються національної безпеки України, в умовах воєнної агресії та грубого порушення РФ норм міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Волошин В. Пральна машина – «наріжний камінь» російсько-української війни. URL: <https://armyinform.com.ua>. (дата звернення: 31.08.2023).

2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень-грудень 2022 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 01.09.2023).
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за січень-грудень 2013 року. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. (дата звернення 01.09.2023).
4. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Стислий словник кримінологічних термінів: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
6. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. 424 с.
7. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
8. Василевич В. В. Кримінологічна політика України : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 435 с.
9. Пугач В. О., Непочаткова О. В. Кримінальна субкультура та поширення її в Україні. Вісті Кримінологічної асоціації України : альманах. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. Вип. 1. С. 144-147.
10. Російський світ – Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. (дата звернення 04.09.2023).
11. Маргінальність в Україні. URL: <https://oidru4niki.com.>sotsiologiva>. (дата звернення 04.09.2023).

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.19>

ПРИНЦИПИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН І ПРЕКУРСОРІВ

Тригуб Сергій Миколайович,
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Розвиток сучасного українського суспільства, зокрема, й щодо його демократизації та гуманізації, передбачає орієнтацію нашої держави на встановлення єдиних загальнолюдських принципів і стандартів, на їх природні засади, що є важливими для всього світового співтовариства.

Питання розвитку суспільних відносин у будь-яких сферах життєдіяльності суспільства стали пріоритетними завданнями у формуванні основних програм та концепцій державного розвитку України, яка, знаходячись у стані війни з російською федерацією, особливу увагу приділяє кризовим явищам, що виникають із нестабільності розвитку суспільства.

Принципи повинні слугувати і відповідати інтересам суспільства, все більш ставати інструментом захисту інтересів особистості. У процесі аналізу принципів розкриваються їх позитивні можливості з точки зору багатофункціональності та призначення.

Належна характеристика протидії незаконному обігу наркотичних засобів неможлива без дослідження стійкого фундаменту регулювання, яким, у свою чергу, виступають першооснови, основні правила, положення, за якими діє регулююча система-принципів.

У статті проаналізовано поняття «принципи», визначено, що принципи- це система основних ідей, що відображають сутність та значення явища, а також визначають його спрямованість. Система принципів поділяється на два види: загальні та спеціальні.

Загальні принципи – це основні начала, які визначають найбільш суттєві риси щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, їх зміст та особливості поширюються на всі галузі права незалежно від характеру і специфіки регулювання ними суспільних відносин. Спеціальні принципи- це базові положення, які безпосередньо впливають на оптимальність кожного з видів.

У зв'язку із цим, саме визначення та характеристика фундаментальних положень та ідей, тобто принципів, зокрема в питаннях, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів дасть можливість ефективніше здійснювати подальше запобігання цьому явищу в усіх сферах суспільних відносин.

Визначальною метою і головним призначенням протидії є запобігання вчиненню правопорушень, усунення умов, що сприяють скоєнню протиправних діянь у аналізованій галузі.

Ключові слова: принципи, правові ідеї, незаконний обіг, наркотичні засоби, психотропні речовини, прекурсори, суб'єкти протидії.

PRINCIPLES OF COMBATING ILLICIT TRAFFICKING IN NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND PRECURSORS

Tryhub Serhii Mykolaiiovych,
(Odesa State University Of Internal
Affairs, Odesa, Ukraine)

The development of modern Ukrainian society, in particular, in terms of its democratization and humanization, presupposes the orientation of our state towards the establishment of common human principles and standards, on their natural principles, which are important for the entire world community.

The issues of development of social relations in any spheres of society have become priority tasks in the formation of the main programs and concepts of state development of Ukraine, which, being in a state of war with the Russian Federation, pays special attention to the crisis phenomena arising from the instability of the development of society.

Principles should serve and meet the interests of society, increasingly becoming a tool for protecting the interests of the individual, including in crisis situations. In the process of analyzing the principles, their positive capabilities in terms of versatility and purpose are revealed.

Proper characterization of counteraction to illicit trafficking in narcotic drugs is impossible without studying the stable foundation of regulation, which, in turn, is the fundamentals, basic rules, provisions by which the regulatory system operates – principles.

The article analyzes the concept of «principles», it is determined that principles are a system of basic ideas that reflect the essence and meaning of a phenomenon, as well as determine its direction. The system of principles is divided into two types: general and special. General principles are the basic principles that determine the most essential features of combating illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors, their content and features, apply to all branches of law, regardless of the nature and specifics of their regulation of social relations. Special principles are the basic provisions that directly affect the optimality of each of the types.

In this regard, the very definition and characterization of fundamental provisions and ideas, i.e. principles, in particular in matters related to illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances and precursors, will make it possible to more effectively prevent this phenomenon in all spheres of social relations in general.

The defining goal and the main purpose of counteraction is to prevent the commission of offenses, to eliminate the conditions conducive to the commission of illegal acts in the analyzed industry.

Key words: principles, legal ideas, illicit trafficking, narcotic drugs, psychotropic substances, precursors, subjects of counteraction.

Постановка проблеми. При аналізі питань протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів важливе значення має з'ясування її принципів. В юридичній літературі це питання, не зважаючи на його актуальність, так і не отримало належного теоретичного осмислення, хоча деякі його аспекти в межах більш широкого поняття науковцями досліджені.

Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів будується відповідно до певних правил та принципів. Принципи є керівними, основоположними началами, що визначають правила поведінки суб'єктів протидії явища, що аналізується.

Дослідженню принципів запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів присвятили свої праці вітчизняні

науковці: А. М. Волощук [1], А. В. Галюк, Р. Р. Грень, Н. А. Лужецька, С. М. Павкович, К. О. Пристінська [2], О. М. Шевчук [9], Х. П. Ярмакі та ін. Однак, незважаючи на зростаючу інтенсивність наукових досліджень, присвячених питанням даної проблематики, багато питань й дотепер залишаються дискусійними.

Принципи виявляються в системі факторів, які зумовлюють розвиток того або іншого явища. Вони ґрунтуються на загальних ідеях, методах та формах публічного адміністрування у сфері адміністративно-політичної діяльності, є одним з його основних чинників. Проте запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів мають й свої особливості, що залежать насамперед від характеру державних завдань та функцій щодо забезпечення суспільній безпеці, системи компетентних органів, змісту їх діяльності. Саме зазначене обумовлює доцільність дослідження даної проблематики як окремого інституту права.

Мета статті – проаналізувати принципи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Виклад основного матеріалу. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (далі по тексту – протидія НОНЗПРiП) являє собою одне із пріоритетних напрямків діяльності органів державної влади, правоохоронних органів, а також громадських організацій. Під час ведення на території України воєнних дій, спостерігається ситуація постійного збільшення масштабів та темпів наркоматизації населення, що веде до зростання кількості правопорушень, пов'язаних з наркотиками, появи наркосиндікатів, організованої системи дилерської мережі, використання телекомунікаційних мереж для розповсюдження наркотичних засобів [2, с. 9].

Перш ніж перейти до дослідження принципів протидії НОНЗПРiП доцільно звернутися до аналізу поняття принципи, що сприятиме поглибленому їх розумінню у зазначеній сфері, оскільки останні є органічною частиною вищезазначених категорій.

Хоча питанням дослідження природи та сутності принципів приділялася увага багатьох учених у різних галузях наук, зупинимось на деяких аспектах характеристики даної дефініції.

В юридичних енциклопедичних джерелах принципи (від фр. «principe», lat. «principium» – начало, основа) визначаються як: «(а) основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації; (б) внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, суспільних ідей...» [3, с. 110, 111].

Скакун О. Ф. визначає принципи, як сукупність основних вимог до певного процесу (явища, предмету), котрі віддзеркалюють їх сутність [4, с. 319].

Принципи характеризуються як сукупність загальних ідей, які визначають сутність того або іншого явища та його призначення в суспільстві. Вони відображають закономірності того чи іншого явища та являють собою найбільш загальні норми, що поширюються на всіх суб'єктів, таке міркування відносно принципів має Свиридчук Н. П. [5, с. 122].

На думку Колодія А. М. принципи це – відправні ідеї буття, які відображають найважливіші підвалини і закономірності, є сутністю і утворюють риси того або іншого явища, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загально значимістю [6, с. 118].

Сучасні вітчизняні фахівці у сфері права наголошують на тому, що принципи – це основні найбільш загальні положення, закріплені законом як вихідні засади, тобто керівні нормативні вимоги, загальні норми [7, с. 13].

Рябченко О. П. розглядає принципи у теорії управління як закономірність, взаємозв'язок системи онтологічних елементів, що характеризуються об'єктивністю й універсальністю [8, с. 30].

Так, Волощук А. М. принципи адміністративно-правового регулювання протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів поділяє на два види: загальні і спеціальні [1, с. 63].

Юдін В. М., аналізуючи принципи діяльності органів наркоконтролю поділив їх на загальні й спеціальні [9, с. 130]. Такий поділ, вважаємо, доцільно застосувати і в цьому дослідженні щодо принципів протидії НОНЗПРіП.

Так, Волощуком А. М. в своєму монографічному дослідженні [1, с. 63] до загальних принципів віднесено: законність, об'єктивність, гласність, публічність, гуманізму, верховенства права, плановість, комплексність, участь громадян та їх об'єднань у протидії незаконному обігу наркотиків; до спеціальних принципів: наступальність, конспіративність, поєднання гласних і негласних заходів щодо протидії незаконному обігу наркотиків та залучення конфідентів.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 липня 2013 р., № 735-р схвалено «Стратегію державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року» [10], в якій підкреслюється: політика щодо наркотиків ґрунтується на таких основних принципах: 1) законність; 2) дотримання прав людини; 3) відкритість і координованість наркополітики; 4) доступність наркотиків для медичних і наукових цілей; 5) дієвість і системність боротьби з наркобізнесом та контрабандою; 6) науково обґрунтований підхід до профілактики й лікування наркоманії; 7) участь громадськості у виробленні й реалізації наркополітики; 8) належне виконання взятих міжнародних зобов'язань.

Що стосується системи принципів протидії, то до них віднесено:

а) загальні принципи правового режиму – це основні начала, які визначають найбільш суттєві риси протидії НОНЗПРіП в цілому, їх зміст та особливості, поширюються на всі галузі права незалежно від характеру і специфіки регульованих ними суспільних відносин; частину загальних принципів (законність, дотримання прав людини) закріплені в Конституції України;

Проте, для ефективної протидії НОНЗПРіП важливу роль відіграють його спеціальні принципи, такі базові положення, які безпосередньо впливають на оптимальність кожного з видів.

б) спеціальні принципи протидії НОНЗПРтаП (міжгалузеві, галузеві та інституційні) [11, с. 135], доповнюють загальні.

Аналізуючи поняття принципів, як правової категорії, принципів протидії НОНЗПРіП можливо визначити наступне:

Під принципами протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів слід розуміти логічно впорядковану систему ідей, положень, які за допомогою критеріїв вибору, що містяться в них, адекватно відображають об'єктивні закономірності протидії і тією чи іншою мірою закріплені у нормативних актах.

Принципи ПНОНЗтаП можливо поділити на: а) загальні: 1) законності; 2) верховенства права; 3) гласності; 4) дотримання прав людини; 5) плановості; 6) науковості; 7) інноваційності і відкритості до змін та б) спеціальні: 1) взаємодія суб'єктів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів; 2) наступальності; 3) поєднання гласних і негласних заходів; 4) оперативності; 5) компетентності.

Розкриємо вказані принципи.

Законність є вимогою суворого і неухильного дотримання, виконання і застосування права виконує досить різноманітні функції: вона є методом і принципом діяльності всіх суб'єктів права; виступає в якості загального конституційного обов'язку дотримуватись

законів (ч. 2 ст. 6 Конституції України); на практиці спрямована на забезпечення реалізації цінностей права і досвіду юридичної діяльності; покликана забезпечити легітимність юридичних вимог у правотворчості і правозастосуванні [12, с. 35].

Принцип верховенства права, як один із конституційних принципів, визначає зміст і спрямованість діяльності державних органів, зокрема суб'єктів протидії НОНЗПРiП, в тому числі і органів Національної поліції України. Значення принципу верховенства права полягає в тому, що суб'єкти протидії визнають право як найвищу цінність, що забезпечує права і свободи приватних осіб та публічний інтерес суспільства [13, с. 41].

Принцип гласності полягає у відкритості інформації щодо реалізації комплексних програм та відповідних заходів щодо протидії поширенню наркоманії і злочинності, пов'язаної з НОНЗПРiП, проведення з населенням профілактичної роботи із запобігання виникненню наркотичної залежності [1, с. 64].

Дотримання прав людини- цей принцип базується на «людиноцентриській» ідеології, згідно з якою держава має дбати про інтереси громади, тобто діяти на «благо людини», за допомогою всебічного забезпечення пріоритету її прав, свобод й інтересів у сфері діяльності органів публічної адміністрації, в тому числі суб'єктів протидії НОНЗПРiП [14, с. 57].

Реалізація принципу плановості протидії НОНЗПРiП забезпечує чітку й послідовну роботу за різними складниками такої протидії. Наприклад, ДСКН щорічно складає плани проведення перевірок ліцензіатів за дотриманням Ліцензійних умов здійснення господарської діяльності, пов'язаної з культивуванням рослин, включених до Таблиці I Переліку, з розробленням, виробництвом, виготовленням, зберіганням, перевезенням, придбанням, реалізацією (відпуском), ввезенням на територію України, вивезенням з її території, використанням і знищенням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, включених до цього Переліку [15].

Принцип науковості виявляється у змісті самих різних сторін адміністративної діяльності у сфері протидії НОНЗПРiП і полягає у прагненні суб'єктів протидії приймати найбільш ефективні заходи на підставі логічного усвідомлення, надбаного протидії. Нові завдання, обумовлені дією режиму воєнного стану, сучасним рівнем розвитку суспільства і поставлені урядом, вже не можна вирішувати старими методами, без докорінного поліпшення всієї організаторської роботи.

Принцип інноваційності і відкритості до змін. Потреба імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, з іншої, не залишає інших варіантів для Національної поліції України, як здійснювати адміністративну діяльність через трансформацію (запозичення) наукових досліджень і публічних управлінських розробок у практику публічного адміністрування, використовуючи нові підходи щодо надання адміністративних послуг і здійснення виконавчо-розпорядчої діяльності з метою адаптації їх до стандартів ЄС та подальшого розвитку. Українська публічна адміністрація має працювати більш відкрито, активно обмінюватися інформацією з державами-членами ЄС, прищеплювати високі європейські цінності та застосовувати формальні процедури публічного управління та технічного забезпечення публічного адміністрування [13, с. 47].

Взаємодія суб'єктів протидії НОНЗПРiП, психотропних речовин та прекурсорів, хоча і віднесено нами до спеціальних принципів, але має велике значення для протидії. Оптимальне використання можливостей взаємодіючих у сфері протидії НОНЗПРiП суб'єктів припускає, насамперед оптимальну кількість учасників взаємодії, яка дозволить успішно впоратися з поставленим завданням (своєрідна норма керованості при взаємодії). Взаємодія у сфері протидії НОНЗПРiП цілеспрямованого характеру, зосереджує зусилля її учасників на вирішенні важливих задач, об'єднуючи їх дії.

Принцип поєднання гласних і негласних заходів проявляється в практичній діяльності суб'єктів протидії НОНЗПРiП. Суб'єкти протидії можуть здійснювати гласні заходи, щодо запобігання, наприклад, прийняття та розробка нормативних актів в аналізованій галузі, проведення бесід виховного та ознайомчого характеру, заходи профілактики та ін. Вказаними суб'єктами можуть організовуватись і проводитись негласні заходи: оперативні закупки, перекриття нелегальних поставок, втілення в злочинне середовище агентурного апарату та ін. Саме поєднання гласних і негласних заходів можуть бути самими ефективними. Так, отримавши офіційну інформацію про очікувану поставку наркотичних засобів по вказаній адресі, суб'єкт протидії може здійснювати для перевірки негласне спостереження, з метою фіксації протиправних діянь і затримання правопорушника гласно, офіційно. Вибір форм поєднання гласних і негласних методів залежить від конкретних обставин, визначається самим суб'єктом протидії.

Принцип оперативності означає, що суб'єкти протидії НОНЗПРiП повинні швидко вживати необхідних заходів, щоб не порушувати процес функціонування об'єкта протидії [9, с. 139].

Принцип компетентності полягає в тому, що суб'єкти протидії мають володіти достатнім рівнем комплексу професійних знань, умінь, властивостей і якостей та здатні до здійснення оптимального й ефективного публічного адміністрування у сфері протидії НОНЗПРiП.

Варто зазначити, що приведений перелік принципів протидії НОНЗПРiП не є повним та й не може бути таким. Зараз продовжується формування системи принципів, значення яких полягає в тому, що вони є орієнтиром у нормотворчій діяльності, а на їх основі повинна передбачатися мета й встановлюватися завдання протидії незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Список використаних джерел:

1. Волощук А.М. Державно – правова політика протидії незаконному обігу наркотиків в Україні: монографія. Одеса. ОДУВС, 2012. 328 с.
2. Пристінська К.О. Організаційно-правові засади взаємодії органів публічної адміністрації щодо запобігання незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2021. 181 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. Т. 5: П-С. / голова ред-кол.: Ю.С. Шемшученко. К.:Укр. енцикл., 1998. 2003. 736 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права. *Енциклопедичний курс*. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
5. Свиридюк Н.П., Цюприк Н.О. Принципи адміністративно-правового регулювання у сфері гендерної політики держави. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса, ОДУВС. 2017 № 3. С. 121–125, с. 122.
6. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. на здобуття ступеня д-ра. юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02. Київ, 1998. 391 с.
7. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти: *конспект лекцій*. Національна юридична академія України, 1995. 28 с.
8. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: монографія за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Університет внутрішніх справ, 1999. 304 с.
9. Шевчук О. М. Адміністративно-правове регулювання державного контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні: дис. на здобуття ступеня д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.07 Харків, 2016. 485 с.
10. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 р., № 735-р // Офіц. вісн. України. 2013. № 76. Ст. 2829.

11. Давидов Д.О. Процесуально-правовий режим: теоретико-прикладні засади : дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2019. 234 с.
12. Настюк В. Я., Белевцева В. В. Адміністративно-правові режими в Україні : *монографія* Харків. Право, 2009. 128 с.
13. Адміністративне право України. Повний курс : *підручник* / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
14. Авер'янов В. Б. Утвердження принципу верховенства права у новій доктрині українського адміністративного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 11. С. 57–70.
15. Про затвердження Порядку придбання, перевезення, зберігання, відпуску, використання та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у закладах охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2013 р. № 333. *Офіційний вісник України*. 2013. № 37. Ст. 1303.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 35.078.18

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.20>

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ТА ТАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПІД ЧАС РУХУ СЛУЖБОВОГО АВТОМОБІЛЯ ЯК СПОСІБ ПРИПИНЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ ЗЛОЧИНІВ

Бурангулов А.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Залєвська І.І.,

кандидат політичних наук,
викладач кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Коломієць Ю.М.,

виконуючий обов'язки завідувача
кафедри тактико-спеціальної
та спеціальної фізичної підготовки
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті звернуто увагу на проблемні аспекти дій правоохоронців при застосуванні ними вогнепальної зброї під час руху службового автомобіля. На основі аналізу наукових праць з піднятої проблеми визначено предмет дослідження.

Обґрунтовано правові підстави застосування зброї, які характеризуються такими ознаками, як винятковість, об'єктивність та комплексність (поєднання небезпечного посягання та оперативної обстановки з неможливістю припинення злочину іншими способами).

Розкрито тактику застосування поліцейськими вогнепальної зброї з спецавтомобіля як способу припинення транспортних злочинів. Перевагою правоохоронців при застосуванні зброї з салону рухомого спецавтомобіля є: 1) використання захисних властивостей кузова спецтранспорту та як укриття на місці події; 2) конструктивна взаємодія правоохоронців в обмеженому просторі салону. Перешкодами для ведення

поліцейськими вогню з автомобіля є: 1) елементи конструкції кузова автомобіля; 2) непередбачуваність траєкторії руху пошкодженого транспорту злочинців; 3) недостатня оглядовість місцевості з місця стрільця; 4) обмеженість часу для прийняття рішення щодо стрільби, складність прицілювання, скутість правоохоронця у рухах; 5) неможливість визначити появу людей в напрямку ведення вогню.

Охарактеризовано організацію активної оборони та забезпечення індивідуального захисту правоохоронців (використанням бронежилетів; безпечне розміщення у салоні, оперативна евакуація з пошкодженого спецтранспорту, прикриття вогнем та/або маневрами з автомобіля супроводу).

Розкрито небезпеки для пошкодженого транспорту злочинців (миттєве падінням тиску в ураженій шині; занесення задньої частини автомобіля в бік пошкодженого колеса; обертанням автомобіля навколо вертикальної осі без перекидання чи з перекиданням (при наявності перешкоди на дорозі), а також навколо горизонтальної осі (перекидання через капот при простріленому передньому колесі, що сіло на його обід).

Акцентовану увагу на необхідності при застосуванні поліцейським вогнепальної зброї по колесам рухомого автомобіля своєчасного та максимально повного врахування низки факторів для забезпечення публічної безпеки в цілому.

Ключові слова: транспортна злочинність, правоохоронна діяльність, поліцейські, тактика дій, транспортні засоби, припинення злочинів, застосування вогнепальної зброї, особиста безпека працівника поліції.

LEGAL GROUNDS AND TACTICS FOR THE USE OF FIREARMS BY THE POLICE OFFICERS WHILE DRIVING AN OFFICIAL VEHICLE AS A WAY OF STOPPING TRANSPORT CRIMES

Burangulov A.V.,

Candidate of Legal Sciences,
Associate professor of the Department
of Tactical-special and Special Physical
Training (Odesa State University
of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

Zalevska I.I.,

Candidate of political Sciences,
Teacher of the Department of Tactical
special and Special Physical Training
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Kolomiets Yu.M.,

Acting head of the department of Tactical
special and Special Physical Training,
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article draws attention to the problematic aspects of the actions of law enforcement officers when they use firearms while driving an official vehicle. Based on the analysis of scientific works on the raised problem, the subject of the research is determined.

The legal grounds for the use of weapons are substantiated (characterized by such features as exclusivity, objectivity and complexity (a combination of a dangerous encroachment and an operational situation with the impossibility of stopping the crime by other means)).

The tactics of using firearms by police officers from a special vehicle as a way to stop traffic crimes have been revealed. The advantage of law enforcement officers when using weapons from the interior of a moving special vehicle is: 1) use the protective properties of the body of the special vehicle and as shelter at the scene; 2) constructive interaction of law enforcement officers in the limited space of the salon. Obstacles for police officers firing from a vehicle are: 1) structural elements of the car body; 2) unpredictability of the trajectory of the damaged transport of criminals; 3) insufficient visibility of the area from the shooter's place; 4) limited time to make a decision about shooting, difficulty of aiming, stiffness of the law enforcement officer's movements; 5) inability to determine the appearance of people in the direction of the fire.

The organization of active defence and provision of individual protection of law enforcement officers is characterized (using bulletproof vests; safe placement in the cabin, prompt evacuation from damaged special vehicle, cover by fire and/or manoeuvres from the escort vehicle).

The dangers for the damaged transport of criminals have been revealed (instantaneous drop in pressure in the affected tyre; bringing the rear part of the car towards the damaged wheel; rotation of the car around the vertical axis without overturning or with overturning (if there is an obstacle on the road), as well as around the horizontal axis (overturning through the hood with a shot front wheel that landed on its rim).

Focused attention on the need for timely and maximally complete consideration of a number of factors to ensure public safety in general when police officers use firearms on the wheels of a moving vehicle.

Key words: traffic crime, law enforcement activity, police officers, action tactics, vehicles, crime prevention, use of firearms, personal safety of a police officer.

Актуальність проблеми. В окремих екстремальних ситуаціях працівникам Національної поліції України (далі – НПУ) під час охорони громадського порядку (далі – ОГП) на вулично-дорожній мережі доводиться припиняти рух транспортних засобів правопорушників, які намагаються залишити місце злочину/ДТП та/або не виконали законну вимогу поліцейського про зупинку, що передбачено нормами Закону України «Про Національну поліцію» (далі – ЗУ) [1]. Разом з тим досить часто під час несення поліцейськими служби з ОГП при затриманні ними правопорушників на транспорті, за твердженням С. Бортника, такі ситуації викликають деякі утруднення в частині ефективного здійснення фахових дій при забезпеченні публічної безпеки [2, с. 19–24]. Працівник поліції стверджує, що тактичні дії правоохоронців у цій ситуації вченими та поліцейськими-практиками розроблені ще недостатньо, відповідні тренінги в системі фахової, первинної професійної чи службової підготовки в органах та підрозділах НПУ в умовах наближених до реальних практично не проводяться у зв'язку із певними проблемами матеріально-технічного забезпечення та належної підготовки педагогічних кадрів (відсутність паливно-мастильних матеріалів, спеціальних полігонів та тренажерів, фахово підготовлених інструкторів, навчальних транспортних засобів, розроблених рекомендацій тощо).

У той же час ЗУ «Про Національну поліцію» (стаття 23) визначає, що поліцейські не тільки здійснюють превентивну та профілактичну діяльність, а й вживають заходів з метою виявлення та припинення кримінальних, адміністративних правопорушень; вживають заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і порушень публічної безпеки, що виникли внаслідок їх учинення [1]. Зокрема, у контексті піднятої проблеми варто зазначити, що правоохоронці регулюють дорожній рух, здійснюють контроль за дотриманням учасниками Правил дорожнього руху, правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі в цілому [1].

Стан вивчення проблеми. Дослідженням проблемних аспектів несення служби працівниками поліції, зокрема, питань щодо застосування вогнепальної зброї займалась низка вітчизняних вчених. Так, О. А. Фроловим досліджувались проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів НПУ [3]. Чимало праць вітчизняних та зарубіжних вчених (Ю. В. Баулін, Ю. П. Битяк, І. І. Веремєєнко, С. Т. Гончарук, В. Я. Горбачевський, Р. С. Павловський, А. Г. Сачаво, В. К. Шкарупа та ін.) присвячені розкриттю загальних проблем щодо сутності та практичного використання адміністративного примусу в діяльності працівників НПУ під час ОГП та в боротьбі із злочинністю, його (примусу – *уточнено*) співвідношення з інститутом виконання професійного обов'язку [4].

У працях О. І. Каплунова та Л. Г. Чистоклетова акцент робиться на питаннях правових основ та тактики застосування тільки вогнепальної зброї міліцією. Основна увага у працях фахівців з питань самозахисту без зброї (В. В. Крутов, В. І. Пліско, Н. О. Середа та ін.) приділена методиці проведення практичних занять та виконанню правоохоронцями окремих прийомів/тактичних дій, в той час правовий аналіз тактики дій поліцейських взагалі відсутній [5].

Окремі спроби щодо уточнення термінологічного апарату з питання застосування поліцейських заходів примусу працівниками НПУ в контексті чинного законодавства в сучасних умовах здійснювали Т. С. Вайда, А. В. Жбанчик, О. Г. Комісаров, О. І. Кузнецов, Т. П. Мінка, В. І. Осадчий, Д.Ю. Сіротченков, В. П. Тимофеев, О. І. Ульянов та ін. [6, с. 24–28; 7, с. 34–36; 8, с. 154–160; 9, с. 76–82].

За результатами проведеного аналізу наукових праць вітчизняних вчених можемо зробити висновок, що в цілому ґрунтовних досліджень щодо вирішення практичних аспектів проблеми ефективного застосування сили в умовах припинення поліцейськими правопорушень/злочинів з рухомого службового транспорту, зокрема, тактики застосування вогнепальної зброї під час переслідування автомобіля правопорушників як складного комплексного чинника, не проводилось. Досвід окремих працівників територіальних підрозділів НПУ щодо застосування ними зброї з рухомого транспорту носить локальний (індивідуальний) характер, котрий, безумовно, доцільно вивчати та поширювати.

Метою роботи є: 1) розгляд правових підстав та проблемних аспектів застосування поліцейськими вогнепальної зброї під час припинення правопорушень/злочинів на транспорті; 2) розробка рекомендацій працівникам НПУ щодо відпрацювання можливих варіантів їх тактичних/технічних дій при зупинці рухомого автомобіля зі злочинцями застосуванням зброї; 3) опис можливих наслідків для пошкодженого транспортного засобу правопорушників при застосуванні зброї по його колесах під час руху.

Результати дослідження. Дослідження підстав та порядку застосування працівниками поліції заходів примусу пов'язано із законодавчим визначенням обсягу і меж їх правового впливу на суб'єктів правопорушення, а відтак дотриманням законності та забезпеченням прав й свобод громадян. Термін «*підстави застосування сили*» об'єднує різноманітні чинники об'єктивної дійсності (діяння, процеси, події, явища), за наявності та достатності яких працівник НПУ має право застосовувати поліцейські заходи примусу. Аналіз *підстав застосування сили* дозволяє охарактеризувати їх такими *загальними ознаками*, як винятковість, об'єктивність та комплексність (Ю. В. Баулін): 1) *винятковість* визначається тим, що певні події або вчинки особи виходять за межі нормального стану та загрожують заподіянням або фактично вже заподіюють шкоду правоохоронюванним інтересам (В. М. Козак); 2) *об'єктивність* розуміється як дійсне існування події

(правопорушення, злочину) в часі та просторі; застосування сили визнається правомірним, якщо воно здійснено протягом часу існування його підстав; 3) *комплексність* означає, що будь-яка з наведених у законодавстві підстав становить сукупність двох неодноточних елементів, які тільки у своїй нерозривній єдності обумовлюють необхідність застосування сили [3, с. 8–9]. Перший складовий елемент необхідності застосування сили – небезпечне посягання (діяння, процес, подія об'єктивної дійсності), яке загрожує шкодою або таке, що вже завдає шкоди правоохоронюваним інтересам (правова підстава). Найменування «правова» обумовлюється тим, що вказані явища, події і вчинки за загальним правилом прямо передбачені та охарактеризовані в гіпотезах норм права як одні з підстав обставин, що розглядаються (термінологія та аргументація за Ю. В. Бауліним). На рівні законів України правові підстави застосування сили (зокрема, вогнепальної зброї) працівниками органів та підрозділів НПУ закріплені в трьох основних нормативних актах – це Закони України «Про Національну поліцію» (ст.ст. 43–46) [1], «Про попереднє ув'язнення» (ч.ч. 4, 10 ст. 18) [10], а також Кримінально-виконавчий кодекс України (ст. 106) [11]. Інші закони, що надають право поліцейським застосування сили, є такими, що містять бланкетні норми, які для з'ясування правових підстав застосування примусу відсилають до вищезазначених трьох нормативних актів.

Другий складовий елемент застосування сили – це обстановка, що свідчить про неможливість усунення (відвернення, недопущення або припинення) вказаного злочинного посягання іншими способами і вказує на необхідність та виправданість застосування сили (фактична підстава). Цей складовий елемент комплексної підстави застосування заходів примусу є фактичною підставою, яка визначається конкретною обстановкою, що складається під час усунення зазначеної небезпеки. «Обстановка» (стосовно випадків застосування поліцейськими сили) – це становище на місці застосування сили з урахуванням: а) об'єктивних чинників (характеру місцевості, взаємного розташування на ній протиборчих сторін, кліматичних умов, часу доби тощо); б) особистих можливостей працівника НПУ (статі, віку, фізичних сил, якості професійних навичок, наявності засобів усунення небезпеки тощо); в) динамічного співвідношення сил і засобів поліцейського з джерелом небезпеки (кількістю правопорушників, їх озброєнням, фізичною силою) [3, с. 8–9].

Врахування правоохоронцями вищезазначених теоретичних положень права та вимог чинного законодавства займає важливе місце у прийнятті рішення щодо застосування поліцейськими вогнепальної зброї у екстремальних ситуаціях при припиненні злочинів на транспорті, зокрема, під час переслідуванням злочинців на службовому транспорті.

Розглянемо порядок та прийоми ведення поліцейськими стрільби з службового автомобіля як елемента тактики протидії/затримання злочинців, а також визначимо необхідні умови для забезпечення безпеки правоохоронців.

1. *Особливості ведення поліцейськими вогню з рухомого автомобіля за забезпечення особистої безпеки правоохоронців.* У практичній діяльності підрозділів НПУ, зокрема, підрозділів патрульної поліції досить часто при організації практичних занять з тактико-спеціальної підготовки з особовим складом недостатньо уваги приділяється спеціальній вогневій підготовці правоохоронців, зокрема, такому її аспекту, як тактика ведення вогню при перебуванні поліцейських у рухомому автомобілі, а також забезпеченні їх безпеки від ураження злочинцями. Прикладами таких ситуацій можуть бути: 1) спровокований злочинцями раптовий початок спеціальної поліцейської операції (впровадження планів оперативних дій «Грім», «Перехват»); 2) здійснення нападу правопорушників на наряд патрульної поліції при під'їзді до місця події (блок-поста, дорожньої станції поліції); 3) наближення до влаштованої злочинцями засідки

на правоохоронців (на автоколонну, яку супроводжують поліцейські автомобілі тощо) в районі ведення ЗСУ бойових дій; 4) при непередбачуваних вимушених зупинках службового транспорту; 5) під час витягування агресивно налаштованими особами поліцейських з автомобіля в умовах масових безпорядків із застосуванням правопорушниками сили тощо.

Враховуючи специфіку роботи правоохоронців такий напад злочинців має за мету пряме знешкодження/вбивство поліцейських (знищення всіх працівників слідчо-оперативної групи, наряду автопатруля тощо), при цьому правоохоронці є досить зручною (відкритою) мішенню для ураження.

Стрільба зсередини автомобіля суттєво відрізняється від службово-бойових дій правоохоронців без транспортного засобу (ведення вогню на відкритій місцевості). Тому при застосуванні працівниками поліції вогнепальної зброї на ураження їм варто враховувати ряд факторів, а також слабкі і сильні сторони внаслідок перебування поліцейських в автомобілі.

Головна перевага правоохоронця при його розміщенні в автомобілі – використання захисних властивостей кузова транспортного засобу, в тому числі у правоохоронців є можливість використати транспортний засіб як прикриття (потенційне укриття особового складу за кузовом автомобіля).

Основна проблема для стрільби, з котрою зіштовхується поліцейський-стрілець при перебуванні всередині транспортного засобу, – це розміщене під кутом лобове скло. При веденні стрільби крізь нього варто враховувати те, що траєкторія польоту куль перших пострілів буде спрямована у більшості випадків вище цілі. У залежності від калібру та потужності боеприпасів це відхилення траєкторії польоту кулі, об'єктивні погрішності влучень досить сильно відрізнятимуться. При стрільбі через лобове скло стрільцю варто вести вогонь через пробитий попередніми пострілами отвір (збільшується точність і знижується похибка влучень), за можливості – вибити скло назовні, якщо дозволяє обстановка на місці події.

Розглянемо ключові аспекти забезпечення особистої безпеки поліцейських при веденні ними стрільби з автомобіля і порядок дій членів групи поліцейського наряду (СОГ). У першу чергу при нападі старший наряду автопатруля повинен подати команду іншим працівникам поліції (водієві та пасажиром) лягти на підлогу (сидіння) і діяти відповідно до заздалегідь відпрацьованого (обумовленого) плану. Варто пам'ятати, що часу та можливості довго пояснювати у старшого наряду немає, всі правоохоронці повинні чітко знати і виконувати свої дії. Також, заздалегідь, при тренуваннях варто визначити особу-члена наряду (групи), яка триматиме зв'язок з черговою частиною територіального органу/підрозділу ГУНП (інформуватиме про напад на службовий автомобіль поліції, застосування зброї тощо).

Водій-правоохоронець за рахунок оперативного збільшення швидкості та застосування маневрування транспорту повинен вжити всі дії, щоб вивести поліцейську групу з-під вогню злочинців; він завжди діє під суворим контролем старшого наряду, чітко виконуючи його команди. У випадку правильних маневрів є ймовірність залишення працівниками поліції місця події без відкриття ними стрільби у відповідь.

Розпочинаючи застосування зброї, поліцейські повинні пам'ятати про *заходи особистої безпеки* (правоохоронці можуть загинути або бути пораненими внаслідок хаотичної стрільби своїх товаришів). Тому кожен з правоохоронців під час ведення вогню має відповідати за свій сектор ураження противника, веде в ньому спостереження, при цьому коригує власні дії з іншими поліцейськими голосом, а з машиною супроводу – радіостанцією. З точки зору особистої безпеки правоохоронцям доцільно брати до уваги те, що деякі частини кузова автомашини легко прострілюються (двері,

багажник, лобове скло тощо), а також змінюють траєкторію польоту куль. При нападі на автомобіль поліцейським в салоні необхідно відстебнути ремені безпеки (їх діям/маневрам ніщо не повинно заважати).

Старшому групи доцільно завчасно (перед поїздкою) уточнити, де у правоохоронців розташовані запасні магазини (в навісці на поясному спорядженні, у кобурі, на бронежилеті чи в багажнику автомобіля). Якщо вони знаходяться не в навісці на тілі, то необхідно розмістити його (підсумок) у салоні транспортного засобу так, щоб мати швидкий доступ до нього у разі необхідності. Під час стрільби доцільно вести хоча б у загальному підрахунку облік витрачених боєприпасів та їх залишок [12].

Якщо автомобіль групи правоохоронців спеціально бронювався (наприклад, автомобілі інкасації, спецавтомобілі ДСО тощо), то при стрільбі їм доцільно враховувати розташування захисних броньованих листів у кузові транспортного засобу, використовувати їх як щити; двері автомобіля також відіграють функцію захисту правоохоронців.

При організації активної оборони і індивідуального захисту правоохоронцям необхідно: 1) використовувати спеціально приготовані для таких випадків броньовані накидки (бронежилети); 2) враховувати віддаленість від кузова автомобіля як позитивний фактор забезпечення безпеки для поліцейського, але варто пам'ятати про можливий рикошет куль; 3) під час нападу на службовий автомобіль використовувати всі можливості для проведення оперативної аварійної евакуації з пошкодженого транспортного засобу, автомобіль супроводу (за наявності) повинен прикривати вогнем та/або маневрами ці тактичні дії. Отже, застосування правоохоронцями тактично грамотних дій щодо ведення стрільби з автомобіля патрульного наряду може слугувати ефективним прийомом спеціальної тактики при затриманні злочинців та забезпечити безпеку поліцейського.

2. *Особливості ведення вогню по рухомому транспорті зі злочинцями.* Результативна стрільба по шинам рухомого автомобіля не завжди буває ефективною, оскільки при зовнішній простоті дій поліцейського процес ведення вогню по колесах транспортного засобу є достатньо складним для його реалізації в екстремальній (динамічній) ситуації і має свої технічні та тактичні особливості.

По-перше, працівникам поліції під час виконання службових обов'язків у разі виникнення необхідності вести стрільбу по колесах автомобіля злочинців варто враховувати, що цей процес є досить небезпечним для оточуючих громадян. Застосування вогнепальної зброї у відповідності до статті 46 ЗУ «Про Національну поліцію» є вимушеним заходом і застосовується в разі крайньої необхідності, коли іншими засобами (крім пошкодження транспортного засобу) зупинити злочинців за кермом і не допустити цим зайвих жертв неможливо [1]. В той же час окрема норма пп. 7 п. 4 цієї статті зазначеного вище ЗУ передбачає можливість застосування поліцейським зброї для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій-правопорушник своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського. Також можливе застосування зброї без попередження у відповідності до п. 6 цієї статті – у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей [1].

У вдало простреленій шині тиск падає практично миттєво, автомобіль при цьому (якщо він рухається зі швидкістю до 60 км/год) раптово починає зміщуватися у бік пошкодженого колеса, а на швидкостях понад 80 км/год сили інерції такий автомобіль можуть некеровано викинути на тротуар. Є велика ймовірність тощо, що пошкоджений транспортний засіб обов'язково занесе на трамвайну або тролейбусну зупинку

при скупченні на ній громадян-пішоходів (жінок, дітей, людей похилого віку) або викине на переповнений автобус. Тому, перш ніж вести вогонь по автомобілю правопорушників, поліцейському варто миттєво оцінити обстановку і прийняти доцільне рішення: стріляти або утриматися від стрільби, а якщо вести вогонь – то в яке з коліс.

При попаданні кулі *в ліве заднє колесо* на швидкості автомобіль правопорушників в більшості випадків розверне за годинниковою стрілкою і занесе багажником вліво, а при попаданні у *праву задню покришку* транспортний засіб, навпаки, потягне багажником вправо. При русі машини прямо і точного влучення в заднє колесо (куля відповідно до калібру та інших технічних властивостей зброї зробить в шині незначний отвір) повітря може вийти з неї (шини – *уточнено* нами) не одразу. Якщо водій вчасно зменшить швидкість, то він ще зможе утримати транспортний засіб на дорозі, активно працюючи кермом вправо-вліво, і уникнути занесення [2; 12].

У випадку, коли куля зрикошетила в шині і пішла боком (розвернулася у камері колеса і залишила після себе рваний отвір, при цьому пробила й протилежну стінку шини), то тиск в колесі падає миттєво. Гума порожньої камери відразу ж злипається і шина колеса «сідає» на його металевий обід. Якщо при цьому прострелена *ліва задня шина* і кермо вивернуте вліво, то автомобіль різко кине лівим бортом вліво на смугу зустрічного руху передньою частиною вперед (призведе до лобового зіткнення із зустрічним транспортним засобом). За відсутності такого транспорту пошкоджений автомобіль на значній швидкості винесе через смугу зустрічного руху в лівий кювет.

Якщо кермо поставити прямо або повернути вправо, машину різко розверне лівим бортом вперед за годинниковою стрілкою і транспортний засіб стане боком перпендикулярно осьовій лінії. На рівному покритті дороги автомобіль може зробити кілька обертів навколо вертикальної осі без перекидання. Якщо обід колеса зачепився за будь-яку перешкоду (камінець, що виступає з дорожнього покриття; за край вибоїни/ями чи іншу нерівність дорожнього полотна тощо), то транспортний засіб перекидається.

Так само відбувається, якщо автомобіль винесе на зустрічну смугу руху в тому місці, де дорога повертає вправо. На швидкості понад 80 км/год пошкоджений автомобіль може зробити кілька некерованих перекидань переважно в лівий бік з непередбачуваними наслідками [2; 12]. Тому у таких випадках поліцейський повинен завчасно (за наявності такої можливості в екстремальних умовах переслідування) провести огляд напрямків повороту дороги і оперативно вирішити, в яке колесо транспортного засобу правопорушника стріляти або відмовитися від ведення вогню взагалі.

При *прострєленому передньому колесі* автомобіль не просто «тягне», а раптово й інтенсивно кидає у бік прострєленого колеса. Автомобіль зміщується вбік настільки раптово, що водій не в змозі його утримати прямо.

Якщо прострєлене переднє ліве колесо *при прямому або повернутому вліво кермі*, то машину різко кине вліво і розверне проти годинникової стрілки. На рівному дорожньому покритті машину «закрутить» навколо вертикальної осі безперервно на кілька обертів або її обов'язково викине на декілька метрів вліво та винесе на смугу зустрічного руху [12].

Коли прострєлене переднє ліве колесо і *кермо повернуте вправо*, то машину не обертає проти годинникової стрілки, а найчастіше викидає передньою частиною на смугу зустрічного руху, перекидає через неї, і автомобіль з правопорушником виявляється у лівому кюветі. Якщо ж дорога повертає вправо, то прострєлене ліве колесо, що сіло на обід, чіпляється ним за нерівності дорожнього полотна, котре має на правому повороті природний нахил праворуч-вгору. Врізавшись ободом колеса у цей нахил дороги, автомобіль перевертається «свічкою» через капот [2].

Отже, на основі розглянутого вище дослідження можемо зробити наступні висновки: 1) при попаданні кулі *в заднє колесо* автомобіль різко заносить в бік простреленої покришки; транспортний засіб заносить у бік пошкодженого колеса і розвертає у напрямку, протилежному повороту машини; 2) при потраплянні кулі *в переднє колесо* автомобіль різко розвертає в бік пошкодженої покришки; при попаданні *в переднє колесо* на швидкості машину різко занесе в бік простреленого колеса, особливо, якщо кермо повернуто у цей бік. Також пошкоджений транспортний засіб некеровано може перекинутися через прострелене колесо, якщо воно є протилежним напрямку повороту автомобіля (при попаданні в ліве переднє колесо, яке повернуто вправо, транспортний засіб найчастіше перевертається через прострелене колесо) [12].

Вищезазначене маневрування ушкодженого автомобіля у більшості випадків є ймовірнісним, оскільки неможливо заздалегідь передбачити в повному обсязі зміну рельєфу дороги, наявність на дорожньому полотні перешкод та інших чинників. Разом з тим, поліцейський при застосуванні вогнепальної зброї для стрільби по колесам рухомого автомобіля (як крайнього заходу) повинен своєчасно та в максимально повному обсязі врахувати вищезазначені фактори, взяти до уваги закономірності розвитку дорожньої ситуації для прогнозування мінімальних ризиків для громадян та забезпечення публічної безпеки в цілому.

Висновки. Провівши аналіз чинного законодавства та спеціальної літератури з проблемних питань теорії та практики застосування поліцейськими вогнепальної зброї, зокрема, з рухомого службового транспорту, можемо зробити наступні узагальнення.

1. Питання застосування працівниками поліції зброї є крайньої мірою в системі заходів примусу, використання котрої (зброї – *уточнено нами*) у службовій діяльності правоохоронцями часто спричинює активні дискусії в суспільстві не тільки щодо правомірності застосування, а й доцільності цього заходу примусу в системі владних повноважень НПУ.

2. Підстави застосування сили (зокрема, зброї) охарактеризуються такими *загальними ознаками*, як винятковість, об'єктивність та комплексність (передбачає небезпечне посягання та відповідну оперативну обстановку щодо неможливості припинення злочинного посягання іншими способами).

3. Застосування зброї поліцейськими під час руху службового автомобіля по колесам транспортного засобу злочинців є складними діями, які вимагають: 1) наполегливого тренування на спеціальних тренажерах та використання обладнаних полігонів територіальних органів та підрозділів НПУ; 2) миттєвої оцінки обстановки, прийняття рішення щодо ведення стрільби (утриматись від стрільби); 3) визначення сприятливої обстановки (місцевості) та місця на автомобілі для ураження (переднє чи заднє колесо).

4. Ведення вогню з службового автомобіля має як переваги, так і недоліки. Головною перевагою правоохоронця при застосуванні зброї з салону рухомого автомобіля є: 1) забезпечення особистої безпеки шляхом використання захисних властивостей кузова транспортного засобу, а також як укриття; 2) налагодження поліцейськими конструктивної взаємодії шляхом розподілу функцій між членами наряду (підтримання зв'язку з черговою частиною, ведення вогню за секторами, використання бронезахисту та додаткового боєкомплекту з салону/багажнику транспортного засобу).

Серед недоліків ведення вогню з автомобіля варто відзначити: 1) наявність конструктивних перешкод для стрільби (рама, лобове чи бокові вікна); 2) непередбачуваність подальшої траєкторії руху пошкодженого транспорту правопорушників; 3) погана оглядовість місцевості з місця поліцейських-стрільців, неможливість передбачити наявність/появу людей в напрямку стрільби; 4) скутість у рухах.

5. При організації активної оборони та забезпечення індивідуального захисту правоохоронцям необхідно: 1) використовувати спеціально приготовані броньовані накидки (бронежилети); 2) враховувати можливий рикошет куль від кузова автомобіля; 3) проведення оперативної евакуації з пошкодженого транспортного засобу, застосування автомобіля супроводу для прикриття вогнем та/або маневрами тактичні дії наряду поліції.

6. Ведення стрільби по колесах слід розглядувати як небезпечний фактор не тільки для громадян, які вимушено потрапили в зону стрільби, а й для злочинців. Основними параметрами небезпеки для ураженого транспорту є: 1) миттєве падіння тиску в ураженій задній шині, що призводить до раптового зміщення кузова транспорту у бік пошкодженого колеса; 2) автомобіль може зробити кілька обертів навколо вертикальної осі без перекидання, а при наявності перешкоди – перекинутися; 3) при простріленому передньому колесі автомобіль раптово й інтенсивно заносить у бік простреленого колеса; 4) прострелене переднє колесо, що сіло на його обід, чіпляється ним за нерівності дорожнього полотна і призводить до вертикального перекидання через капот.

Всі ці фактори неможливо поліцейським заздалегідь передбачити в повному обсязі при переслідуванні автомобіля правопорушника. Разом з тим, правоохоронець при застосуванні вогнепальної зброї для стрільби по колесам рухомого автомобіля (як крайнього заходу) повинен своєчасно та в максимально повному обсязі їх враховувати, брати до уваги закономірності розвитку дорожньої ситуації з метою прогнозування мінімальних ризиків для громадян та забезпечення публічної безпеки.

Перспектива подальших досліджень з піднятої проблематики можуть бути такі теми наукових робіт: 1) удосконалення прийомів і способів стрільби поліцейських з рухомого автомобіля; 2) тактика використання службового автомобіля як захист при стрільбі при (затриманні злочинців); 3) загальні заходи безпеки при пересуванні наряду патрульної поліції на автомобілі та ін.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 02.08.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 24.09.2023).

2. Бортник С.К. Деякі проблеми професійної підготовки працівників патрульної поліції. *Удосконалення професійної підготовки поліцейських щодо здійснення ефективної службово-бойової діяльності* : матеріали круглого столу, м. Херсон, 16 квітня 2020 р. / за заг. ред. канд. пед. наук, доц. Вайди Т.С.; ОДУВС. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 266 с.

3. Фролов О.С. Проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2000. 16 с.

4. Горбачевський В.Я. Тактика дій працівників ОВС в екстремальних ситуаціях та правові основи застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і вогнепальної зброї / Горбачевський В.Я., Сачаво А.Г. : посібник. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. – 24 с.

5. Плиско В.И. Формирование у сотрудников устойчивого психомоторного состояния к внешним проявлениям опасности / В.И. Плиско. Киев: Рио МВД Украины, 1991. 128 с.

6. Мінка Т.П. Актуальні питання застосування Національною поліцією заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 24–28.

7. Ульянов О.І. Правові засади застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 34–36.

8. Осадчий В.І. Кримінально-правова складова регламентування поліцейських заходів примусу в Законі України «Про Національну поліцію» // *Юридичний вісник*. №4 (37). 2015. С. 154–160.

9. Вайда Т.С. Принципи, функції та чинники вогнепальної культури як елемента професійної майстерності правоохоронців. *Проблеми розвитку професійної майстерності працівників ОВС в бойовій підготовці* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Одеса, ОДУВС, 31 жовтня 2008 року). Одеса: ОДУВС, 2008. С. 76–82.

10. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 червня 1993 року № 3352-ХІІ (із змінами станом на 22.07.2023). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/page> (дата звернення: 24.09.2023).

11. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-ІV (із змінами станом на 22.07.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 24.09.2023).

12. Стрельба по колесам движущего автотранспорта. URL: <http://bodyguardsonline.com/tactics/1802-strelba-po-kolesam-dvizhushhego-avtotransporta.html> (дата звернення: 01.10.2023).

УДК 343.985:343.14:343.121.4:343.131.5
DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.21>

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ ЗАХИСНИКОМ

Дульський Олександр Леонідович,
доктор філософії (з права),
заслужений юрист України,
адвокат, докторант
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

Наукова стаття присвячена дослідженню європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником. У ній зауважується, що захисник, використовуючи надані йому кримінальним процесуальним законодавством можливості (кримінальний процесуальний аспект) та криміналістичні засоби (криміналістичний аспект), гарантує дотримання уповноваженими особами правоохоронних органів під час досудового розслідування міжнародних та європейських стандартів, зокрема – у сфері дотримання прав і свобод людини.

Метою наукової статті є визначення європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником.

У статті проведено лінгвістичне та наукове тлумачення терміна «європейський стандарт». Звернена увага на правові акти кримінального процесуального спрямування, у яких прослідковується термін «європейський стандарт».

У роботі розглянуто зміст і таких понять як «криміналістичне забезпечення», «збирання доказів», «захисник». Також зауважено, що європейські стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником у розумінні Закону України «Про стандартизацію» потребують подальшої розробки.

Автор дійшов висновку, що європейські стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником виявляються у двох аспектах: 1) норми та принципи міжнародних правових актів та позиції міжнародних судових установ (поширюють юридичну силу та юрисдикцію на країни Європи), які висвітлюють положення щодо як забезпечення дотримання основоположних прав та свобод підзахисного, так і недопущення їх порушення іншими особами; 2) стандарти, прийняті європейською організацією із стандартизації, які є рекомендаційними та доступними для широкого кола користувачів, – під час виявлення, витребовування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку криміналістично значущої інформації.

Ключові слова: стандарти, міжнародні стандарти, Європейський суд з прав людини, забезпечення прав людини і основоположних свобод, криміналістично значуща інформація.

EUROPEAN STANDARDS OF FORENSIC SUPPORT FOR EVIDENCE COLLECTION BY THE DEFENCE

Dulskiy Oleksandr Leonidovych,
PhD of Law,
Honored Lawyer of Ukraine, lawyer,
doctoral student
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

This paper outlines the study of European standards regulating forensic support for the collection of evidence by the defence. It is noted that the defence, within the scope of competence envisaged by the criminal procedure legislation (criminal procedure aspect) and with use of forensic means (forensic aspect), guarantees compliance of assigned law enforcement personnel with international and European standards during the pre-trial investigation stage, namely in the area of.

The aim of this paper is to determine the European standards of forensic support for evidence collection by the defence.

This paper presents a linguistic and academic interpretation of the term "European standard". Attention is drawn to criminal procedure legal acts where the "European standard" terms is traced.

Essence of such concepts as "forensic support", "evidence collection", "defence" is analyzed. It was also noted that the European standards of forensic support for the collection of evidence by the defence as outlined by the Law of Ukraine "On Standardization" require further development.

The author concludes that the European standards of forensic support for the collection of evidence by the defence are manifested in two aspects: 1) norms and principles of international legal acts and opinions of international judicial institutions (extending legal force and jurisdiction to European countries), which highlight the provisions ensuring the observance of fundamental rights and freedoms of the defendant and preventing its violation by other persons; 2) standards adopted by the European standardization organization, which are advisory and available to a wide range of users while identifying, requesting, obtaining, securing, and storing the forensically significant information in a prescribed manner.

Key words: standards, international standards, European Court of Human Rights, observance of human rights and fundamental freedoms, forensically significant information.

Постановка проблеми. Правовідносини вже давно вийшли на міжнародний рівень, що характерний розгалуженою системою унормування правил різних сфер суспільного життя. Водночас, найважливішими правилами, які унормовуються на такому рівні, є права та свободи людини, що досі є найвищою цінністю у світі. Вони відображаються у міжнародних правових договорах, яких держави-учасниці зобов'язані дотримуватись. Норми та принципи таких міжнародно-правових договорів переважна більшість вчених у глобальному значенні називає міжнародними та/чи європейськими стандартами, адже вони, вкорінившись в наше національне законодавство, носять нормативно-правовий характер.

Актуальним питанням у світлі дотримання міжнародних та європейських стандартів виступає на сьогодні діяльність захисника у кримінальному провадженні. Саме він є тією стороною кримінального провадження, яка уповноважена захищати права, свободи і законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та інших осіб,

визначених ч.1 ст. 45 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України). Захисник, використовуючи надані йому кримінальним процесуальним законодавством можливості (кримінальний процесуальний аспект) та криміналістичні засоби (криміналістичний аспект), гарантує дотримання уповноваженими особами правоохоронних органів під час досудового розслідування міжнародних та європейських стандартів, тобто прав і свобод людини. В контексті нашого дослідження, зважаючи на географічне розташування нашої країни, а також на преамбулу Конституції України від 28 червня 1996 року, де визначено, що Україна тримає європейський та євроатлантичний курс [1], принциповим є визначення саме європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником.

Аналіз досліджень даної проблеми. Дослідженню окремих аспектів європейських стандартів збирання доказів захисником були присвячені роботи таких вчених: Т. В. Бабчинської, Т. В. Волошанівської, І. В. Дубівки, О. В. Дудко, І. М. Одинцової та ін. Проте, ними не було враховано криміналістичний аспект досліджуваної тематики. Зважаючи на це, і виникла необхідність у визначенні європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником.

Метою статті є визначення європейських стандартів криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником.

Основний зміст. Повне висвітлення тематики є неможливим без визначення таких ключових понять як «європейські стандарти», «криміналістичне забезпечення» та «збирання доказів».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що термін «стандарт – 1. Норма, зразок, мірило...», а «європейський – 1. Стос. до народів і держав Західної Європи // Відомий усій Європі...» [2, с. 1383, 360].

Окрім цього, вказані терміни закріплені і на законодавчому рівні. Відповідно до п. 20 ст. 1 Закону України «Про стандартизацію» від 5 червня 2014 року «стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері» [3], а у п. 1 ст. 1 цього правового акту передбачено, що «європейський стандарт – регіональний стандарт, прийнятий європейською організацією стандартизації» [3]. У ст. 567 КПК України наявна лише одна згадка і тільки про термін «стандарт», а саме: «допит шляхом відео- або телефонної конференції виконується у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальноновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод» [4]. Вказане свідчить, що законодавець під поняттям «загальноновизнані стандарти забезпечення прав людини і основоположних свобод» мав на увазі як європейські, так і міжнародні стандарти забезпечення прав людини і основоположних свобод. Зважаючи на це, в контексті нашого дослідження застосовуватимемо термін «європейські стандарти» у значенні, що «стосується до народів і держав Європи у контексті забезпечення прав людини і основоположних свобод». Окрім цього, у преамбулі Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року передбачено, що цей закон регулює відносини, зокрема, «з впровадженням в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини...» [5].

Звернемо увагу і на наукове тлумачення поняття «європейські стандарти» різними вченими.

Так, Д. В. Сімонович під європейськими стандартами забезпечення прав людини у кримінальному процесі розуміє: «положення, що відображають загальні принципи і практику забезпечення прав людини, встановлені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод і протоколами Ради Європи до неї, а також ухваленими на її основі рішеннями Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що є судовими прецедентами і є обов'язковими для виконання національними компетентними органами під час кримінального судочинства» [6, с. 175–176].

Вчений Л.М. Лобойко вважає, що під європейськими стандартами дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства слід розуміти встановлені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод загальні положення щодо дотримання прав людини, а також ухвалені на її основі рішення ЄСПЛ, які стосуються застосування національними компетентними органами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод під час провадження у конкретних кримінальних справах [7, с. 7].

На думку М. І. Скригонюка, європейськими стандартами кримінального судочинства є «встановлені законодавством Європи та проголошені в міжнародних документах прогресивні вимоги (принципи, орієнтири) щодо кримінально-процесуальної діяльності» [8, с. 63–64].

Загальне визначення європейських стандартів прав і свобод пропонує К. В. Степаненко. Він зауважує, що це «сформульовані в міжнародних актах, ратифікованих країнами-членами Ради Європи та інших європейських організацій, вимоги до мінімального рівня реалізації прав і свобод людини у внутрішньодержавній правозастосовчій практиці, що забезпечується міждержавним контрольним механізмом» [9, с. 55].

Виділивши право на захист з усіх інших закріплених у нормах міжнародних договорів, І. М. Одинцова зазначила, що європейські стандарти в галузі захисту – це «система загально визнаних європейською спільнотою та сформульованих дефініцій, приписів, принципів, норм, правових позицій і прецедентів, які будучи початково викладеними в окремих конвенціях, резолюціях, рекомендаціях чи інших правових актах, або в правових позиціях та прецедентних рішеннях ЄСПЛ, отримують юридичне визнання законодавчим органом держави та включаються через механізми ратифікації, імплементації, інкорпорації чи інші засоби гармонізації та офіційного доктринального тлумачення до системи діючих на території держави правових норм» [10, с. 68].

Не вдаючись до суперечки щодо визначення всіх ознак у вищевикладених поняттях, адже це не є нашим завданням, зупинимось на слушній думці В. В. Гвоздюка. Він у контексті свого дослідження тактики проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини зауважив, що «європейським стандартом є правові норми і принципи, що закріплюють стандартизовані правила поведінки суб'єктів міжнародного права з метою забезпечення захисту й дотримання прав та свобод людини, прийнятих міжнародною регіональною організацією та визнаних країнами Європи [11, с. 193].

Доцільно зупинитись і на доречній думці Г. Р. Крет, яка зауважила, що «незалежно від рівня закріплення стандартів (регіонального або універсального), вони за своєю природою є міжнародними» [12, с. 22]. Тобто, зважаючи на критерій дії міжнародних стандартів у просторі, вони поділяються на міжнародні універсальні стандарти та міжнародні регіональні стандарти (у нашому випадку європейські).

Що ж до захисника, то ним є «адвокат, який здійснює захист підозрюваного, особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю,

обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію)» (ч. 1 ст. 45 КПК України) [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України захисник «здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів» [4] (кримінальний процесуальний аспект).

Збираючи докази, захисник звертається і до криміналістичних знань, які допомагають йому отримати очікуваний результат у кримінальному провадженні. Наприклад, уміло: застосовує технічні засоби фіксації процесуальних дій, використовує спеціальні знання, встановлює психологічно комфортні, довірчі стосунки із клієнтом та іншими суб'єктами кримінального провадження, ухиляється від психологічних пасток слідчого тощо (криміналістичний аспект).

Під час здійснення захисту (включаючи і процес збирання доказів) у кримінальному провадженні захисник зобов'язаний як дотримуватися прав і свобод підзахисного, так і не допускати їх порушення іншими особами (наприклад, під час проведення уповноваженими особами правоохоронних органів слідчих (розшукових) дій за участю підзахисного, адже наділений правом фіксувати їх процесуальні дії та оскаржувати в судовому порядку). Тобто, в нашому випадку захист як вид діяльності захисника у кримінальному провадженні виявляється в тому, що захисник повинен: 1) дотримуватись європейських стандартів у своїй роботі під час взаємодії із підзахисним; 2) забезпечити такий захист відповідно до європейських стандартів, виявляючи недотримання цих стандартів щодо його клієнта.

Тому, захисник під час здійснення захисту особи у кримінальному провадженні зобов'язаний знати та дотримуватись норм та принципів, які є європейськими стандартами та що передбачені у таких правових актах: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., Європейська конвенція щодо запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню від 26 листопада 1987 р., Європейська соціальна хартія від 3 травня 1996 р. тощо, а також і тих, які висвітлені у практиці ЄСПЛ (ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 КПК України, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Звертаючись до криміналістичного забезпечення збирання доказів, слід зазначити, що наразі такого поняття в науці ще не вироблено, тому з цього приводу варто погодитись із позиціями таких вчених, які визначають окремо поняття «криміналістичне забезпечення» та «збирання доказів». Заслугове на увагу визначення Ю. М. Чорноус, яка зауважила, що криміналістичне забезпечення складається з техніко-, тактико-, та методико-криміналістичного забезпечення. Його можна розглядати як у науковому (створення наукового підґрунтя застосовуваних прийомів, засобів та методів), так і практичному (формування практичних рекомендацій щодо застосування прийомів, засобів та методів) змісті [13, с. 71]. Щодо збирання доказів, то влучною є думка О. В. Капліної, яка ствердила, що цей процес є складною комплексною діяльністю суб'єктів доказування з їх виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку [14, с. 223].

Викладені позиції науковиць свідчать про те, що криміналістичне забезпечення збирання доказів доцільно розглядати як у науковій площині, тобто формування наукового підґрунтя застосовуваних прийомів, засобів і методів виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку криміналістично значущої інформації, так і практичній: формування практичних рекомендацій щодо застосування прийомів, засобів та методів виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку криміналістично значущої інформації. В нашому випадку зупиняємося саме на практичному аспекті поняття.

Незважаючи на те, що у статті звернена увага саме на європейські стандарти в контексті забезпечення прав і свобод людини, потрібно віддати належне, що європейськими стандартами криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником можуть бути і ті стандарти, зміст яких визначений у Законі України «Про стандартизацію». Водночас нині це можна розглядати тільки в теорії, адже ще не має вироблених таких стандартів, які вказують на конкретний безпосередній процес збирання доказів захисником (ключовими причинами цьому є відсутність повноважень захисника вилучати самостійно певну криміналістично значущу інформацію та відповідних спеціальних знань), наприклад, як ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів» [15], який можуть використовувати уповноважені особи правоохоронних органів. Фактично, такі стандарти захисник може застосовувати опосередковано, наприклад, зазначивши відповідні вимоги у клопотанні до слідчого, який може самостійно вилучити криміналістичну інформацію керуючись таким стандартом, або залучити спеціаліста.

Висновки. Таким чином, європейські стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником виявляються у двох аспектах: 1) норми та принципи міжнародних правових актів та позиції міжнародних судових установ (поширюють юридичну силу та юрисдикцію на країни Європи), які висвітлюють положення щодо як забезпечення дотримання основоположних прав та свобод підзахисного, так і недопущення їх порушення іншими особами; 2) стандарти, прийняті європейською організацією із стандартизації, які є рекомендаційними та доступними для широкого кола користувачів, – під час виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження у встановленому порядку криміналістично значущої інформації.

Наразі захисник може застосовувати європейські стандарти криміналістичного забезпечення збирання доказів в розумінні Закону України «Про стандартизацію» лише опосередковано. Це може відбуватися через слідчого, прокурора, слідчого суддю, подаючи їм клопотання з обґрунтуванням необхідності застосування певних стандартів збирання криміналістично значущої інформації, наприклад, ДСТУ ISO 21043-2:2021 «Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів».

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
3. Про стандартизацію: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

6. Сімонович Д.В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2011. 225 с.

7. Лобойко Л.М. Європейські стандарти дотримання прав людини у галузі кримінального судочинства: поняття, система і цінність для реформування кримінального процесу України. *Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: матеріали круглого столу (Дніпропетровськ, 25 травня 2007 р.)*. ДДУВС. 2007. С. 6–8.

8. Скригонюк М.І. Права і свободи людини та європейські стандарти кримінального судочинства: новітні філософсько-правові погляди. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 88. С. 61–66.

9. Степаненко К.В. Впровадження Європейських стандартів прав людини у правову систему України: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. № 1. 2019. С. 53–56.

10. Одинцова І.М. Ефективність інституту захисту в кримінальному процесі (вітчизняний досвід реформ та європейські стандарти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя. 2017. 200 с.

11. Гвоздюк В.В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... доктора філософії : 081 – Право. Київ. 2021. 294 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/19896/5/dysert_hvozdiuk.pdf.

12. Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.09. Одеса. 2020. 560 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13756>.

13. Черноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/16029>.

14. Капліна О. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 2013 р.). ОДУВС, Одеса, 2013. С. 223–229.

15. ДСТУ ISO 21043-2:2021 Криміналістика / Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів. Нац. орган стандартизації ДП «УкрНДНЦ». Ч. 2. 2022. URL: <http://uas.gov.ua/2022/09/30/%d0%b4%d1%81%d1%82%d1%83-iso-21043-22021-%d0%ba%d1%80%d0%b8%d0%bc%d1%96%d0%bd%d0%b0%d0%bb%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0-%d1%87%d0%b0%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%bd%d0%b0-2-%d0%b2%d0%b8%d1%8f%d0%b2/>.

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 351.741 (477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.30.22>

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ізбаш Катерина Сергіївна,
orcid.org/0000-0002-1855-1383
кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової роботи
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Статтю присвячено дослідженню принципів взаємодії Національної поліції з громадськістю в правоохоронній діяльності. Доведено, що позитивним критерієм оцінки діяльності поліції у всіх сферах суспільних відносин є ефективне забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а якісне правове регулювання та практичне функціонування інституту участі населення в правоохоронній діяльності є важливим інструментом, який здатний реально й ефективно впливати на рівень правопорушень та стан забезпечення публічного порядку в Україні.

Аргументовано, що взаємодія Національної поліції з громадськістю є одним із напрямів у діяльності органів та підрозділів Національної поліції України, який отримав своє законодавче закріплення. Проаналізовано нормативно-правову основу взаємодії Національної поліції України з громадськістю та населенням.

Досліджено загальні та спеціальні принципи взаємодії поліції та громадськості. Звернено увагу, що взаємодія поліції та громадськості відбувається шляхом підготовки та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Визначено, що поліція у своїй діяльності здійснює правове виховання громадян, пропagaє правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності.

Проаналізовано діяльність сумісних проєктів: «Ластівка» (започатковано громадською організацією «Фонд довіри» за сприяння Програми розвитку ООН), «Безпечний будинок»; «Шкільний офіцер поліції»; «Поліна» та «Сусідська варта».

Доведено, що застосування поліцією сучасних методів у співпраці з громадськістю спрямовано на виявлення причин та умов, які сприяють вчиненню правопорушень, з метою підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності. Обґрунтовано, що принципи взаємодії базуються на засадах довіри, прозорості, взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю та адміністративними правопорушеннями, охороні правопорядку.

Обґрунтовано, що взаємодія поліції з громадськістю є вагомим важелем з підтримання публічної безпеки в суспільстві, а координація надає взаємовідносинам поліції

і громадян стійкого цілеспрямованого характеру, забезпечує оптимальний розподіл функцій щодо здійснення правоохоронної діяльності, єдність стратегічних та тактичних дій.

Ключові слова: закон, принципи, взаємодія, рівень довіри, Національна поліція, громадськість, населення.

PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE INTERACTION WITH THE PUBLIC IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

Izbash Kateryna Serhiivna,
orcid.org/0000-0002-1855-1383
Candidate of Law, Associate Professor,
Senior Researcher at the Department
of Organization
of Scientific Work (Odesa State University
of Internal Affairs, Odesa, Ukraine)

The article is devoted to the study of the principles of the National Police interaction with the public in law enforcement activities. It has been proven that a positive criterion for evaluating police activity in all spheres of social relations is the effective provision of human and citizen rights and freedoms, and high-quality legal regulation and the practical functioning of the institution of public participation in law enforcement activities is an important tool that can really and effectively influence the level of crimes and the state of ensuring public order in Ukraine.

It is argued that the National Police interaction with the public is one of the directions in the activities of the bodies and units of the National Police of Ukraine, which has received its legislative confirmation. The regulatory and legal basis of the interaction of the National Police of Ukraine with the public and the population is analyzed.

The general and special principles of interaction between the police and the public have been studied. Attention was drawn to the fact that the interaction between the police and the public takes place through the preparation and implementation of joint projects, programs and activities to meet the needs of the population and improve the effectiveness of the police in performing the tasks assigned to it. It was determined that the police, in its activities, carries out legal education of citizens, promotes legal knowledge in educational institutions, mass media and publishing activities.

The activities of joint projects were analyzed: «Swallow» (initiated by the non-governmental organization «Trust Fund» with the assistance of the UN Development Program), «Safe House»; «School Police Officer»; «Polina» and «Neighborhood Watch».

It has been proven that the use of modern methods by the Police in cooperation with the public is aimed at identifying the causes and conditions that contribute to the commission of offenses in order to increase the effectiveness and efficiency of such activities. We substantiated that the principles of cooperation are based on the principles of trust, transparency, mutual assistance in the fight against crime and administrative offenses, protection of law and order.

It is substantiated that the interaction of the police with the public is an important lever for maintaining public safety in society, and coordination gives the relationship between the police and citizens a stable purposeful character, ensures the optimal distribution of functions for the implementation of law enforcement activities, the unity of strategic and tactical actions.

Key words: law, principles, interaction, level of trust, National Police, public, population.

Постановка проблеми та її актуальність. Проведена реформа правоохоронної системи сприяла створенню нового органу – Національної поліції України, яка, посідаючи серед державних органів одне з головних місць, реалізує правоохоронну функцію та виконує завдання щодо захисту прав і свобод громадян. В умовах сьогодення Національна поліція України функціонує в досить складних умовах, що значно впливає на ефективність її роботи.

Позитивним критерієм оцінки діяльності поліції у всіх сферах суспільних відносин є ефективне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Якісне правове регулювання та практичне функціонування інституту участі населення в правоохоронній діяльності є важливим інструментом, який здатний реально й ефективно впливати на рівень правопорушень та стан забезпечення публічного порядку в Україні.

Актуальність досліджуваного питання обумовлена важливістю визначення основних принципів взаємодії Національної поліції України з громадськістю, оскільки від правильності застосування кожного принципу залежить ефективність усієї системи поліції, рівень довіри населення до їх практичної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принципи взаємодії поліції та громадськості досліджували такі українські вчені-адміністративісти, як: В. В. Аброськін, В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, А. М. Клочко, В. В. Конопльов, А. Т. Комзюк, О. М. Коропатов, А. М. Куліш, М. І. Логвиненко, С. В. Медведенко, О. М. Музичук, В. П. Петков, О. Ю. Синявська, М. М. Тищенко, С. О. Шатрава, Х. П. Ярмачі, О. Н. Ярмиш та ін.

Проте, принципи взаємодії Національної поліції України з громадськістю досліджені сучасними науковцями фрагментарно й потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу існуючих наукових поглядів, чинного законодавства України дослідити принципи взаємодії Національної поліції з громадськістю в правоохоронній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Для ґрунтовного дослідження звернемося до генези поняття «принцип». Юридична енциклопедія вказує, що «принцип» походить від французького «*principe*», від латинського «*principium*» – початок, основа та означає основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [22, с. 436].

Сучасна правова енциклопедія дає визначення, що принципи права – це закріплені в праві головні ідеї, вихідні начала або основи функціонування, що характеризують його зміст, головне призначення права, обумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства [19, с. 342]. Велика українська юридична енциклопедія вказує, що принципами адміністративного права є основні універсальні положення, які покладені в основу галузі та є підставою для формування і функціонування її системи та змісту і слугують засадами для регулювання адміністративних правовідносин [10, с. 581]. Важливість принципів адміністративного права полягає в тому, що вони створюють передумови для формування й розвитку сучасної адміністративно-правової науки, ефективної правотворчості та дієвого правозастосування. Принципи є первинним явищем, на підставі якого розгортається науковий та нормотворчий процес [11, с. 587].

Провідними вченими-адміністративістами, такими як: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. В. Галуцько, Т. О. Коломєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, Миколенко, приділено значну увагу вивченню принципів адміністративного права. Однак, незважаючи на активне використання в сучасному науковому та правовому дискурсі принципів, серед

науковців немає єдиної думки щодо визначення його поняття. Сучасний науковець В. К. Колпаков стверджує, що принципи – це науково обґрунтовані та практично закріплені у відповідних термінологічних категоріях позитивні закономірності [14, с. 479].

На думку Ю. П. Битяка, принципи адміністративного права визначено як вихідні, об'єктивно зумовлені основоположні засади, відповідно до яких формується і функціонує система та зміст цієї галузі права [6, с. 236]. В свою чергу науковець В. В. Галуцько зазначає, що принципи адміністративного права – це основні вихідні, об'єктивно зумовлені засади, на яких базується діяльність суб'єктів адміністративного права, забезпечуються права та свободи людини і громадянина, нормальне функціонування громадського суспільства і держави [7, с. 472].

Науковець Т. О. Коломоєць в академічному курсі «Адміністративне право України» визначає принципи адміністративного права як основоположні наукові ідеї, об'єктивно обумовлені та стабільні, відповідно до яких сформована вся система адміністративного права, які характеризують зміст адміністративного права, відображають закономірності його розвитку і визначають напрями адміністративно-правового регулювання суспільних відносин [13, с. 384].

Отже, вчені, досліджуючи поняття принципів адміністративного права, єдині в тому, що принципи адміністративного права мають такі ознаки: по-перше, вони визначені як основні засади, закономірності, вимоги, положення, ідеї, що характеризують зміст адміністративного права; по-друге, відповідно до цих принципів формується й функціонує система та зміст цієї галузі права; по-третє, визначають напрями та механізми адміністративно-правового регулювання суспільних відносин; по-четверте, складають основу для закріплення адміністративно-правових норм та виступають орієнтирами розвитку адміністративного права; по-п'яте, на цих принципах базується адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації з метою забезпечення прав і свобод та законних інтересів осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави; по-шосте, викликають формування нових інститутів.

Погоджуємося з думкою Г. Шевчука, що реалізація завдань Національної поліції в Україні означає, що поліцейська діяльність відбувається на основі закріплених у чинному законодавстві принципів з урахуванням сучасних тенденцій європейської інтеграції. Принципи як керівні ідеї, що покладені в основу функціонування кожного органу та підрозділу поліції, покликані сприяти подальшій розбудові поліції як інституту європейського зразка. Своєю чергою завдання поліції визначають засоби здійснення поліцейської діяльності, що базуються на відповідних принципах [20, с. 122].

Здійснивши аналіз наукової літератури та чинного законодавства, нормами якого урегульовано питання взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності, можна виділити ряд принципів, на яких вона ґрунтується, а саме: загальні та спеціальні принципи.

До загальних принципів взаємодії Національної поліції України з громадськістю необхідно віднести: верховенство права, дотримання прав і свобод, законності, розумності і необхідності, відкритості та прозорості.

До спеціальних – принцип безперервності взаємодії, єдиноначальності, політичної нейтральності, взаємодії поліції з населенням.

Розглянемо більш детально загальні принципи. Принцип верховенства права засвідчує, що взаємодія Національної поліції України з громадськістю здійснюється відповідно до чинного законодавства і регламентується нормативно-правовими актами, які приймаються відповідно до Конституції України та відповідають їй (ст. 8 Конституції України). Вказаний принцип отримав своє нормативне закріплення в Законі України «Про Національну поліцію» (ст. 6) та Законі України «Про громадські об'єднання» [4; 2].

В Законі України «Про Національну поліцію» вказано, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [4].

Принцип дотримання прав і свобод впливає із розділу II Конституції України, який передбачає, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості, не має привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Тому до завдань поліції відноситься охорона прав і свобод людини, а також надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Принцип законності вказує, що Національна поліція при взаємодії з громадськістю повинна неухильно дотримуватися приписів норм права, закріплених у Конституції України та нормативно-правових актах, що регламентують її діяльність. Національна поліція забезпечує реалізацію правоохоронної функції держави, охороняє та захищає права громадян, запобігає злочинності, забезпечує правопорядок та дотримання інтересів суспільства.

Принцип відкритості та прозорості надає право кожній людині та громадянину доступу до публічної інформації, яке гарантовано статтями 34, 50 Конституції України, Законом України «Про доступ до публічної інформації» [1; 2; 3]. Публічна інформаційна діяльність поліції спрямована на відкриту оцінку громадян її реальної роботи та покращення партнерських відносин між ними. Взаємодія поліції з населенням передбачає налагодження довірливих стосунків з населенням шляхом партнерства та діалогу. Національна поліція України має систематично інформувати громадськість про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень [4].

Принцип рівності означає, що Національна поліція з однієї сторони, а громадськість з іншої сторони взаємодіють на умовах рівноправності сторін.

Розглянемо спеціальні принципи. Серед них принцип безперервності взаємодії поліції та громадськості. На практиці цей принцип відбувається безперервно на постійній основі, за відповідною програмою або концепцією взаємодії тощо. Наприклад, спільне патрулювання, нагляд за територією і вчасне інформування патрульних про вчинення правопорушення та запобігання його вчиненню.

Принцип єдиноначальності означає, що поліцейські приймають рішення протягом розумного періоду часу. Цей принцип включає в себе такі елементи як оперативність, безпосередність та персональність у прийнятті управлінських рішень.

Принцип взаємодії поліції з населенням вказує, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції [8, с. 117].

Сучасний науковець Сокурєнко В. В. до спеціальних принципів відносить принципи побудови системи взаємодії та принципи здійснення процесу взаємодії. До принципів системи взаємодії відносить наступні: спільності інтересів, функціональності, нормованості, спеціалізованості. До принципів здійснення процесу взаємодії – безперервності, скоординованості дій, маневреності, відповідальності за виконання зобов'язань під час взаємодії, заохочення, цілеспрямованості, свободи обговорення

проблем, які мають взаємний інтерес, поваги позицій і точок зору суб'єктів взаємодії тощо [5; 365–366]. Однак, зазначений перелік принципів взаємодії поліції і громадськості не є вичерпним. Його зміст може бути розширений шляхом деталізації або звужений шляхом узагальнення.

Наведені принципи взаємодії поліції і громадськості взаємодоповнюють один одного та відображають сутність взаємодії, є спрямовуючими орієнтирами для її учасників. Ці принципи взаємодії базуються на засадах довіри, прозорості, взаємодопомоги в боротьбі зі злочинністю та адміністративними правопорушеннями, охороні правопорядку.

Одним із важливих пріоритетів у напрямі активізації участі громадян у процесі реалізації правоохоронної функції держави є оцінка рівня довіри населення до поліції. Тобто йдеться про так звану концепцію «Community Policing», де поліція та громада спільно вирішують нагальні питання місцевого рівня [21]. Ще одним прикладом взаємодії органів поліції з населенням є проєкт «Ластівка», що був започаткований громадською організацією «Фонд довіри» за сприяння Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. У рамках даного проєкту підготовлено перших в Україні оперуповноважених, слідчих, дільничних офіцерів поліції та інспекторів ювенальної превенції зі знанням мови жестів і дактилю. Завдяки цьому забезпечено надання повноцінної допомоги людям з вадами слуху. Особливої уваги заслуговують такі сумісні проєкти Національної поліції України та громадськості, як: інноваційний проєкт «Безпечний будинок»; проєкт «Шкільний офіцер поліції» [15, с. 56, с. 124]; пілотний проєкт «Поліна»; проєкт «Сусідська варта»; групи порозуміння [16; 17; 18]. Досить важливим для створення безпечного середовища для дітей, вільного від булінгу, наркотиків і насильства, став проєкт «Вихователь безпеки», який започатковано у листопаді 2021 року в Україні за ініціатииви Президента України [9]. Діяльність Національної поліції та громадськості щодо реалізації спільних пілотних проєктів спрямована на забезпечення захисту прав і свобод громадян, що є запорукою довіри населення до поліції [12, с. 245]. Таким чином, на даному етапі взаємодії має здійснюватися безперервне неупереджене оцінювання громадськістю якості діяльності поліції щодо створення безпечних умов для громадян.

Отже, взаємодія поліції з громадськістю має стати вагомим важелем з підтримання публічної безпеки в суспільстві, а координація надасть взаємовідносинам поліції і громадян стійкого цілеспрямованого характеру, забезпечить оптимальний розподіл функцій щодо здійснення правоохоронної діяльності, єдність стратегічних та тактичних дій.

Висновки. Таким чином, реалізація та додержання принципів взаємодії між поліцією та громадянським суспільством сприятиме: проведенню активної профілактичної, виховної, просвітницької роботи серед різних верств населення з метою запобігання злочинності, формування в громадян відчуття особистої причетності до правового порядку в суспільстві; об'єктивному інформуванню населення про діяльність поліції через ЗМІ; створенню позитивного іміджу поліції шляхом підвищення рівня професійної компетентності та покращенню результатів її діяльності; підвищенню авторитету й довіри населення до поліції; покращанню стану комунікативної та загальної культури працівників поліції; забезпеченню безпосереднього діалогу між поліцією та населенням (громадськими об'єднаннями, профспілками, асоціаціями, організаціями, підприємствами) на конкретній території.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР> (дата звернення: 17.07.2023).
2. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 бер. 2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 17.07.2023).

3. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січн. 2011 р. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 17.07.2023).
4. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липн. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 17.07.2023).
5. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. В.В. Сокурєнко. Харків : ХНУВС, 2017. 432 с.
6. Адміністративне право України : підручник / Битяк Ю.П. та ін.; за ред. Ю.П. Битяка. Харків : Право, 2020. 392 с.
7. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галуцько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Вид. 4-те. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.
8. Бубнова І.О., Коропатов О.М. Співпраця поліції та населення України: питання сучасності : зб. матеріалів доп. учасн. VI Міжнар. наук.-практ. інтернет конф.: *Стан та перспективи розвитку адміністративного права в Україні* / Одес. держ. унів. внутр. справ. Одеса : ОДУВС, 2019. С. 117–118.
9. В Україні стартував пілотний проєкт «Вихователь безпеки». *Портал МВС* : веб-сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/v-ukrayini-startuvav-pilotnii-projekt-vihovatel-bezpeki> (дата звернення 17.07.2023).
10. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 5. Адміністративне право / гол. ред. Ю.П. Битяк. Харків : Право, 2020. 960 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
12. Ізбаш К.С., Домброван Н.В. Нормативно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України з громадськістю та населенням на засадах партнерства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 241–246.
13. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 567 с.
14. Курс адміністративного права України : підручник / Колпаков В.К. та ін.; за ред. В.В. Коваленка. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 808 с.
15. Медведенко С.В. Адміністративно-правові основи взаємодії Національної поліції України з громадськістю в правоохоронній діяльності : дис. ... докт. філос. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2020. 283 с.
16. Міністерство внутрішніх справ відкрило у месенджері Telegram чат-бот, який допомагає запобігати домашньому насильству. *Портал Ukrinform.ua* : <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3002636-mvs-zapustilo-u-telegram-catbot-dla-protidii-domasnomu-nasilstvu.html> (дата звернення 17.07.2023).
17. Особистий план безпеки. *Портал Rozirvykolo.org* : <https://rozirvykolo.org/osobistij-plan-bezpeki/>. (дата звернення 17.07.2023).
18. Поліція поширює проєкт протидії домашньому насильству «Поліна» на всю Україну – Клименко. *Radiosvoboda.org* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-policija-poshyriye-proekt-protydii-domashniomu-nasylstvu-na-vsiu-ukrainu-klymenko/30204166.html> (дата звернення: 17.07.2023).
19. Сучасна правова енциклопедія / Зайчук О.В. та ін.; за ред. О.В. Зайчука. Вид. 3-тє, переробл. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 408 с.
20. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності національної поліції України. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 7. С. 120–124. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313.2019.7.21>.
21. Що таке Community Policing. *Безпека у громаді* : веб-сайт. URL: <https://cop.org.ua/ua/community-policing/shcho-take-community-policing> (дата звернення 17.07.2023).
22. Юридична енциклопедія : у 6 т. / гол. ред. Ю.С. Шемчушенко. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2004. Т. 6. 768 с.

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 30

Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 21,86
Замов. № 1123/703. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.